VERSLAGEN

VAN DE

INSPECTEURS VAN DEN ARBEID

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1892.

(DERDE JAARGANG.)

(Uitgegeven vanwege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.)

'S-GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

VERSLAGEN

VAN DE

INSPECTEURS VAN DEN ARBEID

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1892.

(DERDE JAARGANG.)

(Uitgegeven vanwege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.)

'S-GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

INHOUD.

EERSTE ARBEIDSINSPECTIE.

TWEEDE ARBEIDSINSPECTIE.

DERDE ARBEIDSINSPECTIE.

Bladz.

EERSTE ARBEIDSINSPECTIE

(de provincie Noord-Brabant,
het gedeelte der provincie Gelderland,
dat gelegen is ten zuiden van den linker Rijn- en Lekoever,
het gedeelte der provincie Zuid-Holland,
dat gelegen is ten zuiden van den linker Lek-, Nieuwe
Maas-, Scheur- en Nieuwen Waterwegoever,
de provinciën Zeeland en Limburg).

I. ALGEMEEN OVERZICHT.

In dit jaar werden door mij bezocht 511 fabrieken en grootere werkplaatsen; een aantal kleinere bedrijven, eveneens door mij bezocht, laat ik hier buiten beschouwing. Bezoeken in fabrieken en werkplaatsen.

OVERZICHT *der bezochte fabrieken en werkplaatsen gedurende* 1892, *gerangschikt naar groepen der Nijverheidsstatistiek, zooals die vermeld zijn op pag.* 111 *in bijlage A van 't jaarverslag over* 1890.

Aard der inrichting.	Getal.	Aard der inrichting.	Getal.
Groep 1.		Overgebracht	105
Aardewerkfabrieken. . .	1	Groep 4.	
Glasfabrieken	2	Koolzuurfabrieken . . .	1
Pottenbakkerijen. . . .	5	Loodwitfabrieken. . . .	1
Steenhouwerijen	3	Lucifersfabrieken. . . .	1
Steenovens en fabrieken .	53	Zinkwitfabrieken. . . .	2
Trasmolens.	2	Groep 5.	
Groep 2.		Biljardfabrieken	1
Boekbinderijen	3	Borstelhoutmakerijen . .	6
Boek- en courantdrukkerijen	26	Borstelmakerijen. . . .	2
Groep 3.		Hoepelmakerijen. . . .	1
Huisschilders (Werkplaatsen van) .	4	Houtbereiding (Inrichting voor)	1
Loodgieters (idem).	1	Houtzagerijen.	8
Timmerlieden (idem).	4	Klompenmakerijen . . .	5
Werken „verlegging Maasmond".	1	Kuiperijen	4
		Kurkenfabrieken	1
Over te brengen	105	Over te brengen	139

Aard der inrichting.	Getal.	Aard der inrichting.	Getal.
Overgebracht	139	Overgebracht	265
Mandenmakerijen . . .	2	Goud- en zilversmeden (Werkplaatsen van) . .	1
Meubelfabrieken	1	IJzergieterijen.	5
Paraplui- en parasolfabrieken.	4	Koperslagerijen	2
Schuierhoutfabrieken . .	1	Metaalwarenfabrieken . .	4
Sigarenkistenfabrieken. .	5	Smederijen	8
Stoelenfabrieken	2	Groep 11.	
Stroohulzenfabrieken . .	3	Lompensorteerderijen . .	3
Groep 6.		Papierfabrieken	4
Hoedenfabrieken	1	Groep 12.	
Kleedermakerijen. . . .	2	Rijtuigfabrieken	2
Modemaaksters (Werkplaatsen van)	14	Scheepstimmerwerven . .	8
Schoenmakerijen	42	Wagenmakerijen	4
Waschinrichtingen . . .	37	Groep 13.	
Groep 7.		Electrisch licht (Fabrieken van toestellen voor) . .	6
Beeldhouwers (Werkplaatsen van)	1	Instrumentmakerijen . .	1
Groep 8.		Stoom- en andere werktuigen	8
Caoutchoucfabrieken . .	1	Weverskaardenmakerijen .	1
Leerlooierijen	1	Groep 14.	
Zadelmakerijen	1	Damastfabrieken	1
Groep 9.		Katoenfabrieken	3
Loodpletterijen	2	Kunstwolfabrieken . . .	2
Turfstrooiselfabrieken . .	2	Linnenfabrieken	16
Zoutziederijen	1	Passementwerkers (Werkplaatsen van)	2
Groep 10.		Tapijtfabrieken	1
Capsulefabrieken	1	Touwslagerijen	3
Draadnagelfabrieken . .	2	Wollengoederenfabrieken.	30
Over te brengen	265	Over te brengen	380

Aard der inrichting.	Getal.	Aard der inrichting.	Getal.
Overgebracht	380	Overgebracht	408
Groep 15.		Kunstmineraalwaterfabrieken	1
Vernisstokerijen	1	Mosterdfabrieken	1
Groep 16.		Sigarenmakerijen	79
Bakkerijen	7	Suikerbakkerijen	1
Bierbrouwerijen	4	Suikerfabrieken	12
Boterfabrieken.	3	Tabakskerverijen	1
Chocoladefabrieken . . .	4	Verduurzaamde levensmiddelen (Fabrieken van) .	4
Grutterijen	1	Hooi- en strooperserijen .	2
Kandijfabrieken	2	Oestercultuur (Inrichtingen voor)	2
Koffieverlezerijen. . . .	1		
Margarineboterfabrieken .	5		
Over te brengen	408	Totaal	511

Terwijl ik steeds de welwillende medewerking van burgemeesters en andere ambtenaren mocht blijven ondervinden, ook wanneer door mij eenige inlichtingen werden gevraagd, die soms van uitgebreiden aard waren, zooals op meerdere plaatsen van dit verslag zal blijken, moet ik hier tevens bekennen dat de goede toon, zelfs de heuschheid van den kant der werkgevers mij de waarneming mijner betrekkingen vergemakkelijkte en veraangenaamde. Vooral ondervond ik zulks waar de inrichting van fabrieken of werkplaatsen bijzonder goed was, waar het bedrijf naar wensch ging en waar ik kundige mannen aantrof als hoofden of bestuurders.

De hier volgende staat A bevat reeds eenige bijzonderheden omtrent de bezochte fabrieken en werkplaatsen.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal arbeid verrichtende								
		Mannelijke.					Vrouwelijke.			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Aardewerk, enz. . .	73	144	209	218	3 695	19	53	100	102
2	Drukkerijen, enz. . .	4	18	20	22	280	„	„	„	„
3	Bouwbedrijven . . .	1	5	6	9	720	„	„	„	„
4	Chemische nijverheid, enz.	7	7	13	5	119	6	10	12	4
5	Hout- en stroobewerking, enz.	12	22	33	32	860	5	12	18	21
6	Kleeding en reiniging	10	10	15	10	275	8	17	19	27
7	Kunstnijverheid, enz.	„	„	„	1	2	„	„	„	„
8	Leder, enz.	„	1	1	3	40	„	„	„	„
9	Metalen (winnen van), enz.	„	„	„	„	80	„	„	1	2
10	Metalen (eerste bewerking van)	3	16	19	18	629	„	„	6	13
11	Papier, enz.	7	6	1	7	592	10	33	49	45
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	18	26	43	60	1 915	„	„	„	„
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. . . .	1	9	18	116	972	6	12	11	17
14	Textiele nijverheid. .	27	68	92	89	2 158	10	17	40	36
15	Verlichting, vet, enz.	„	„	„	„	11	„	„	„	„
16	Voedings- en genotmiddelen	91	153	194	167	4 744	49	78	91	69
	Totaal . .	254	485	664	757	17 092	113	232	347	336

(¹) Hiervan werden in 21 bedrijven paarden als drijfkracht gebezigd.

personen.								
Boven 16 jaar		Totaal.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal der in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder krachtwerktuigen.
ongehuwd.	gehuwd.			Stoom.	Water.	Gas- of heete lucht.	Wind.	
12	13	14	15	16	17	18	19	20
740	296	5 649	66	35	„	„	„	49
„	„	344	29	3	„	3	„	23
„	„	741	10	„	„	„	„	10
27	„	210	5	4	„	„	„	6
68	4	1 087	47	21	„	3	„	27
288	74	753	96	14	„	„	„	84
„	„	3	1	„	„	„	„	1
„	„	45	3	1	„	„	„	2
20	„	103	5	2	„	1	„	2
66	9	779	23	34	„	„	„	13
249	116	1 115	7	6	„	„	„	2
„	„	2 062	14	7	„	„	„	8
82	1	1 245	16	35	„	„	„	2
737	58	3 332	58	54	„	„	„	14
„	„	11	1	„	„	„	„	1
714	242	6 592	130	141	„	„	„	95
2 991	800	24 071	511	357	„	7	„	339 (1)

Werk-stakingen.

Van meer ernstigen aard dan ten vorigen jare waren een paar werkstakingen, waaromtrent ik hier eenige bijzonderheden wil vermelden.

De eerste had plaats onder het personeel eener stoomfabriek van bonte katoenen goederen, in een klein dorp wel is waar, maar aan de grens eener zeer groote fabriekstad gelegen. Hoewel vrij kalm begonnen, kreeg zij al spoedig een zeer dreigend aanzien, maar door het beleidvol optreden van eenige autoriteiten en van mannen van invloed, vooral ook van het wapen der Koninklijke maréchaussée hield zij ook al spoedig en volkomen op. Er was namelijk verschil ontstaan tusschen de wevers en den patroon dier fabriek over het loon voor sommige goederen, die per stuk werden betaald, omdat de wevers meenden dat daarvoor in andere soortgelijke fabrieken in de onmiddellijke nabijheid meer werd betaald. Gemakkelijk en zonder nauwkeurige vergelijking van de wijze van berekening van het loon in deze en in andere fabrieken kon de quaestie niet worden uitgemaakt, zoodat daarmede eenige tijd verstreek; de wevers van hun kant wat ongeduldig werden en de patroon wat kortaf, en aan eenige wevers werd medegedeeld, dat zij de fabriek konden verlaten. Al spoedig volgden hier de anderen. Nieuwsgierigheid en het besef, terecht of ten onrechte, dat er van den kant van den patroon verkeerd gehandeld was, deed het getal der samenscholers, ook vooral van de fabrieken der stad, na het einde der werktijden sterk aangroeien, en honderden arbeiders verzamelden zich, vooral des avonds, in de nabijheid der bedoelde fabriek. Rust en orde werden onder de zeer talrijke en gaandeweg ook zeer ontevreden geworden fabrieksbevolking der stad ernstig bedreigd, zoodat de divisie-commandant der Koninklijke maréchaussée zich daarheen begaf om te trachten de zaak in der minne te schikken, door het ontstane misverstand op kalme. beredeneerde wijze uit den weg te ruimen.

Niet op het woelige terrein in en om de fabriek werd de zaak behandeld, maar de ontslagen wevers werden gehoord op het bureau van den brigade-commandant, waar ook de patroon aanwezig was, en daar werden hun grieven aangehoord, besproken en beoordeeld. Het voorstel van den divisie-commandant, dat een of ander ervaren hoofd van een zelfde soort van bedrijf hier in de loonsquaestie, die de aanleiding van het ongenoegen was geweest, uitspraak zoude doen, en dat aan diens oordeel zich ieder zou onderwerpen, werd gretig aangenomen.

Een man van zeer veel ervaring en van het volste vertrouwen werd daarvoor aangewezen. Na partijen gehoord te hebben, bevond deze, dat het loon naar evenredigheid niet lager was dan op andere fabrieken, hetwelk de wevers ook erkenden; maar deze beriepen er zich op, dat, tengevolge van minder goede bewerking der garens voor het weven, zij niet zooveel konden verdienen als elders. Met het oog hierop werd een kleine loonsverhooging toegestaan, waarna de werkstaking geëindigd was.

Het is waar dat de omstandigheden hier gunstig werkten: een vrij ordelijke fabrieksbevolking en een tot medewerking geneigde patroon,

een rijkspolitie, niet dadelijk heil zoekende in macht of geweld, maar veeleer nog een verstandige poging aanwendende om het ontstane geschil bij te leggen en partijen tot elkaâr te brengen en de hoogst gelukkige keuze van een zeer vertrouwden scheidsrechter. Uit deze geschiedenis spreekt duidelijk hoe nuttig en noodig het is, dat arbeidsgeschillen „tot verklaring kunnen komen" en hoe daardoor de grootste ellende voor den werkman, de werkstaking, kan worden voorkomen of althans spoedig opgeheven.

Een andere werkstaking had plaats in een fabriek, waar daartoe al zeer weinig aanleiding bestond.

De eigenaresse, eene voor het werkvolk welgezinde vrouw, welke in denzelden tijd, als naar gewoonte, nog een uitdeeling van steenkolen en brood deed houden, woont elders. Door slapte van werk kon er in den afgeloopen winter tijdelijk maar 4 dagen 's weeks gearbeid worden, terwijl er eene hoewel niet noemenswaardige vermindering van loon plaats had volgens de opvatting der werklieden, welke laatste echter later niet geheel juist bleek, omdat het gewichtsverschil tusschen grof en fijn garen niet genoeg in aanmerking was genomen. Toch werden de werklieden ontevreden, in de meening, dat ze thans in 4 dagen moesten doen, waarover wel 5 kon gewerkt worden. Zij staakten het werk, maar de meesten zagen het spoedig beter in en zouden met het einde derzelfde week gaarne weêr aan het werk zijn gegaan. De burgemeester had zijn bemiddeling beloofd; ook een achtenswaardig fabrikant bemoeide er zich mede, maar, doordat de eigenaresse elders woonde, ging met een en ander nog al tijd verloren. Inmiddels werd de ontevredenheid grooter; wie aan het werk wilde gaan, werd bemoeielijkt; de directeur werd bedreigd; de fabriek moest door de politie worden bewaakt en eindelijk moest er eenig geweld gebruikt en een proclamatie worden uitgevaardigd. Een week daarna, terwijl inmiddels de zienswijze der eigenaresse was vernomen, die de voorstellen, haar door den burgemeester gedaan, goedkeurde, werd het rustig en zijn de arbeiders weer op den ouden voet aan het werk gegaan. Ook dit geval komt mij voor niet zonder beteekenis te zijn. Had de eigenaresse ter plaatse gewoond, dan ware ook hier de zaak spoediger tot een explicatie kunnen komen en het geschil geëindigd.

Nog een derde werkstaking, eveneens in een weverij, doch die maar twee dagen duurde. De werklieden, die daar per stuk werden uitbetaald, meenden dat de te weven stukken allengs in lengte waren toegenomen en dat hun loonen minder waren dan die in andere weverijen. Hoewel zij met werkstaking begonnen, in plaats van met den patroon te onderhandelen, zag de firma de billijkheid hunner eischen in en werd het werk al spoedig hervat.

Een paar blijken van ontevredenheid in andere fabrieken gaven aanleiding, dat de zaak onmiddellijk, in overleg met de welgezinde patroons, nader besproken en het geschil vereffend werd.

Een fabrikant had een boekhouder bij contract voor meerdere jaren

in zijn dienst, des avonds om de boeken bij te houden, terwijl deze overdag bij den arbeid behulpzaam zou zijn en daarover eenig toezicht zou houden.

Terecht of ten onrechte meende de laatste zeer ernstige grieven tegen den patroon te hebben en beweerde zelfs door de alleronaangenaamste bejegeningen uit de fabriek gedrongen te worden, opdat er tegen veel lager loon een ander in zijn dienst zou kunnen worden genomen. Die plaatsvervanger kwam dan ook werkelijk, en begrijpelijkerwijze werd de verhouding er thans niet beter op. De zaak kreeg meerdere ruchtbaarheid, werd gaandeweg meer en meer door patroons en werklieden besproken; rechterlijke uitspraken werden voorbereid, totdat door derden ook mijne aandacht op de zaak gevestigd werd.

Zij kwam mij ernstig genoeg voor om er mij geheel van op de hoogte te stellen, en te trachten, zoo mogelijk, aan het geschil een einde te maken alvorens nog grooter moeielijkheden zouden ontstaan. Schriftelijk en zeer uitvoerig werd toen op mijn verzoek de geheele toedracht der zaak mij blootgelegd, en daarna stelde ik voor, dat van beide kanten een paar van de meest geachte fabrikanten en werklieden naar ieders vrije keuze verzocht zouden worden om in het geschil uitspraak te doen, waaraan men zich dan onvoorwaardelijk zou moeten onderwerpen, tenzij, wat ik nog beter en eenvoudiger achtte, een ter plaatse zeer invloedrijk, door beiden evenzeer geacht en met de omstandigheden volkomen vertrouwd persoon, die taak alleen zou mogen en willen aanvaarden.

Op verzoek van beiden zou ik dien persoon het voorstel gaan doen; deze was er geheel toe bereid, en reeds na een paar dagen was door diens zeer verstandige en menschkundige handelwijze de geheele zaak voor goed geëindigd, evenwel met niet geringe geldelijke opoffering van den kant van den patroon.

Een korte algemeene opmerking, die ook maar weinig tegenspraak zal kunnen ondervinden, moge hieraan nog worden toegevoegd.

Overal waar ik zie, dat het hoofd van het bedrijf zijn werkvolk persoonlijk en nabij kent, waar de arbeiders hem dus wederkeerig veel zien, met hem kunnen spreken en dus minder tegen hem opzien, is de verhouding in den regel gunstig, meermalen zelfs aangenaam. Waar de arbeiders den patroon minder kennen en reeds daardoor tegen hem opzien en hem vreezen — en in groote fabrieken is dat dikwijls niet anders mogelijk en ook moeielijker te voorkomen — daar zorge men althans voor uitmuntende bazen of meesterknechts; niet alleen moeten deze uitmunten door kennis van het bedrijf, maar door goede hoedanigheden van karakter evenzeer.

Vooral waar die, zooals meestal geschiedt, uit de werklieden zelven gekozen worden, moet er zorgvuldig tegen gewaakt worden dat allengs hier een te groote afstand ontsta, en een al te gebiedende toon tegen de vroegere kameraden worde aangeslagen. Zij moeten dan veeleer ook optreden als de vertrouwde en belangstellende tusschenpersonen, maar voor den werkman evenzeer als voor het hoofd van het bedrijf.

Nog een andere zaak, waarop eveneens mijne aandacht, hoewel te

laat, werd gevestigd, had een geheel bijzonder verloop. Een raadslid, van eene aanzienlijke gemeente, wilde zich meester maken van een geheim stuk dat in een drukkerij ter plaatse in gereedheid werd gebracht; hij ontzag zich niet om aan een werkman eener andere drukkerij te vragen om van diens kameraad in de bedoelde drukkerij te trachten dat geheime stuk machtig te worden, hetgeen dan ook spoedig gelukte. Maar, ter wille van den goeden en vertrouwden naam zijner firma, kon de patroon niet anders dan dien werkman ontslaan zoodra de zaak ruchtbaar werd, doordat het raadslid al spoedig in het openbaar op het bezit van dit nog altijd geheime stuk groot ging.

Daar stond de werkman die, zoo het een geldelijk vergrijp had gegolden, zich waarschijnlijk daartoe wel niet zou hebben laten vinden, maar in deze zaak minder kwaad zag en er zelf ook geen voordeel meê behaalde, midden in den winter zonder werk en loon. Geldelijke schadeloosstelling werd hem op zijn verzoek door het hierboven bedoelde raadslid niet verleend, wel de toezegging dat, zoo de gelegenheid zich ooit aanbood, hem door dezen een wederdienst zou worden bewezen. Toen ik, na van de zaak kennis te hebben verkregen, onderzocht wat er van was, bevond ik, dat de man, na eenigen tijd zonder werk te hebben moeten rondloopen, toevallig in een kleine drukkerij elders tegen minder loon en onder minder gunstige omstandigheden nog weer aan den arbeid had kunnen komen. Commentaar is overbodig.

Naleving der Arbeidswet.

In volgorde van de voornaamste artikelen der Arbeidswet wil ik hier eerst aangeven wat mijn bezoek in fabrieken en werkplaatsen mij omtrent de naleving der wet geleerd heeft, aangevuld door hetgeen gemeente- en Rijkspolitie daaromtrent hebben opgemerkt.

Artikel 3.

In 4 steenbakkerijen en 1 schoenmakerij waren kinderen beneden 12 jaren aan het werk. In een steen- en pannenbakkerij vond ik zoo'n jongen, het zoontje van een op het erf wonenden inkruier, die tusschen schooltijd spelenderwijze de steenen op den kant zette; om misbruik te voorkomen, zou ook in het vervolg daartegen worden gewaakt.

Artikel 4.

Het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), tot vaststelling van een algemeenen maatregel van bestuur, als bedoeld bij art. 4 der Arbeidswet, gewijzigd en aangevuld bij het Koninklijk besluit van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), was nog te kort in werking en vooral ook het uitzicht op de mogelijkheid eener wijziging deden het mij wenschelijk voorkomen, dat in den eersten tijd meer de aandacht der hoofden van bedrijven op de bepalingen daarvan werd gevestigd, dan dat reeds onmiddellijk met het constateeren van overtredingen zou worden begonnen: dezelfde methode alzoo, die na het in werking treden der Arbeidswet zelve ook was gevolgd. In een volgend verslag hoop ik omtrent de uitvoering van dit Koninklijk besluit meer uitvoerige mededeelingen te kunnen doen. Overtredingen heb

ik hier alzoo nog niet te vermelden en over den invloed van dat besluit zal ik hierna onder het hoofdstuk „Inrichting van fabrieken en werkplaatsen" reeds het een en ander kunnen mededeelen. Hier zij reeds vermeld, dat van de 79 door mij bezochte sigarenmakerijen 42 niet voldeden aan de eischen, bij dat Koninklijk besluit gesteld, en wel wat betreft art. IV *d*, n°. 1 en 2 : 12, art. IV *d*, n°. 1 : 1 en art. IV *d*, n°. 2 : 29, terwijl van de 26 door mij bezochte letterzetterijen 8 aan de eischen te kort kwamen en wel wat aangaat art. IV *d*, n^is. 1 en 2 : 2 en art. IV *d*, n°. 2 : 6.

Het spreekt van zelf dat het mij niet mogelijk was alle in mijne inspectie gelegen sigarenmakerijen en letterzetterijen reeds nu te bezoeken, ten einde mij persoonlijk van de inrichting dier werkplaatsen op de hoogte te stellen, vooral omdat het sigarenmakersbedrijf, meer bepaald dat in de kleinere werkplaatsen, veelal in het meest afgelegen en soms moeielijk te bereiken gedeelte daarvan wordt uitgeoefend. Een enkele maal moest ik dan ook de hulp van den burgemeester inroepen, ten einde de juiste afmetingen en verdere bijzonderheden te weten te komen, wanneer door het hoofd van het bedrijf, ingevolge de slotbepaling van art. IV van bovenbedoeld Koninklijk besluit, aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie vrijstelling van een of meerdere in dat artikel sub *c* en sub *d*, n^is. 2 en 3, gestelde voorwaarden werd gevraagd en waaromtrent steeds door Zijne Excellentie mijn advies werd ingewonnen.

De hiervolgende staat geeft een overzicht van de sigarenmakerijen en letterzetterijen, waarvoor vrijstelling gevraagd en tijdelijk verkregen werd.

N°.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
		a. *Sigarenmakerijen.*		
1	2.90 Meter.	84.— M³.	10	
2	2.30 „	40.9 „	5	
3	3.45 „	329.8 „	50	Ineen loopende lokalen.
	2.90 „	122.7 „		
	2.78 „	35.6 „		
4	2.94 „	160.— „	14	
5	2.56 „	87.6 „	16	
6	2.24 „	18 — „	3	

N°.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
7	2.43 Meter.	108.8 M³.	9	
8	2.90 „	174.— „	17	
9	3.22 „	421.4 „	98	
10	2.70 „	500.— „	100	
11	2.45 „	34.70 „	8	
12	2.68 „	160.— „	50	
13	4.25 „	260.— „	30	De vorm van de werkplaats is onregelmatig.
14	2.75 „	72.— „	11	
15	2.52 „	181.5 „	24	
16	2.735 „	267.5 „	34	
17	2.35 „	39.76 „	6	
18	2 à 3 „	285.— „	30	
19	2.10 „	42.— „	4	
20	2.75 „	82.5 „	7	
21	2.45 „	220.— „	20	
22	2.65 „	50.— „	5	
23	2.60 „	238.— „	34	
24	3.28 „	209.9 „	40	
25	2.75 „	65.— „	13	
26	2.50 „	50.— „	5	
27	2.10 „	40.— „	3 à 4	
28	2.68 „	132.25 „	25	
29	2.50 „	70.— „	10	
30	2.70 „	180.— „	34	
31	2.60 „	168.— „	28	
32	2.— „	61.3 „	12	
33	2.25 „	54.— „	3	
34	2.63 „	88.— „	8	
35	2.40 „	26.— „	4	

N°.	Hoogte.		Inhoud.		Aantal personen.	Aanmerkingen.
36	2.77	Meter.	52.5	M³.	7	
37	2.50	„	184.8	„	28	
38	2.90	„	79.3	„	13	
39	2.915	„	75.2	„	12	
40	2.86	„	76.8	„	12	
41	2.72	„	72.—	„	12	
42	2.76	„	150.—	„	10	
43	2.79	„	202.60	„	21	
44	2.30	„	24.—	„	4	
45	2.26	„	68.80	„	8	
46	2.60	„	50.—	„	5	
47	2.84	„	46.—	„	5	
48	2.56	„	67.45	„	7	
49	2.30	„	38.—	„	2	
50	2.70	„	136.—	„	17	

b. *Letterzetterijen.*

1	2.90	Meter.	119.—	M³.	8	
2	2.71	„	73.50	„	18	
3	2.65	„	52.00	„	4	
4	2.56	„	133.—	„	7	
5	2.61	„	68.—	„	8	
6	2.48	„	24.—	„	3	
7	2.51	„	19.08	„	3	
8	2.39	„	39.7	„	5	
9	2.15	„	65.—	„	5	
10	2.75	„	37.—	„	4	

De vrijstellingen werden verleend in de gemeenten Bladel, Boxmeer, Arcen en Velden, Culemborg, Dordrecht, Eindhoven, Gorinchem, Geertruidenberg, Gestel en Blaarthem, Dussen, Hoogeloon, 'sHertogenbosch,

Kesteren, Leende, Maastricht, Nijmegen, Middelburg, Oisterwijk, Prinsenhage, Reusel, Streefkerk, Sliedrecht, Tegelen, Tilburg, Valkenswaard, Woensel, Zierikzee en Zuiddorpe.

Hier moet ik met erkentelijkheid getuigen, dat de gemeentepolitie mij soms belangrijke diensten heeft bewezen; van een tweetal commissarissen van politie ontving ik zeer uitvoerige opgaven omtrent de in de gemeente hunner inwoning bestaande sigarenmakerijen en letterzetterijen.

Soortgelijke tabellen werden mij op mijn verzoek ook zeer welwillend verstrekt door de divisie-commandanten der Koninklijke maréchaussée in de 1ste en 2de divisie, zoodat ik thans een algemeen overzicht heb van verreweg het grootste gedeelte van mijne inspectie, waar aan de eischen van bedoeld Koninklijk besluit in sigarenmakerijen en letterzetterijen al of niet wordt voldaan.

Uit de werklijsten zag ik, dat in een steenhouwerij 12, in een wasch- en bleekinrichting en in een sigarenmakerij $11^1/_2$ uren gearbeid werd en dat de arbeiders in een sigarenmakerij en in een boekdrukkerij des winters tot 8 en in een loodgieterij tot $7^1/_2$ uur 's avonds bezig waren. Bij sommige bakkers bemerkte ik, dat het werk voor jongens beneden 14 jaren reeds te 2 uur 's morgens begon. Nog werd het einde van den werktijd overschreden in 8 hoepelmakerijen, 4 schoenmakerijen, 1 boekdrukkerij, 1 oesterkweekerij, 1 touwslagerij, 3 wasch- en bleekinrichtingen, 1 timmerwinkel en 1 vleeschhouwerij. Art. 5.

In een chocoladefabriek waren in den drukken tijd vóór het St. Nicolaasfeest op het kantoor eenige der naaste familieleden van den patroon na 7 uur 's avonds behulpzaam bij het inpakken enz. der fijnere artikelen. Hoewel hier van overmatigen arbeid wel geen sprake kon zijn en op zulke toestanden de wetgever wel het allerminst zal hebben gerekend, oordeelde ik de wet ook in dit geval van toepassing en moest ik dezen arbeid verbieden, vooral ook om de misbruiken die daardoor allicht voor andere fabrieken zouden kunnen ontstaan.

Vergunningen tot overwerk ingevolge het 3de lid van dit artikel werden door Commissarissen der Koningin, nadat ook mijn advies was ingewonnen, soms na machtiging van Zijne Exc. den Minister van Justitie aan 1 firma 13, aan 1 firma 9, aan 1 firma 8, aan 2 firma's 7, aan 1 firma 5, aan 2 firma's 4, aan 5 firma's 3, aan 8 firma's 2 en aan 15 firma's 1 maal verleend. Daaronder zijn 2 firma's, die elk 2 maal vergunning bekwamen, voor 14 dagen om den anderen dag tot 9 ure 's avonds. Aan 1 firma werd vergund om met 2 wekelijks afwisselende ploegen van 5 vrouwen gedurende 6 weken 2 uren langer te werken. Overigens betrof het overwerk steeds de verlenging tot 8 of 9 ure 's avonds. De vergunningen, door burgemeesters voor 2 dagen verleend, kwamen niet te mijner kennis, tenzij, wanneer die werden gevolgd door een verlenging tot 6 achtereenvolgende werkdagen, door den Commissaris der Koningin.

Een enkele maal bespeurde, ik dat door een burgemeester vergund was het vrouwelijk personeel ook des nachts te laten doorwerken, dat een vergunning tot overwerk was verleend, waarin tusschen deze en de vorige vergunning nog geen 8 dagen waren verloopen, enz., en bleek het mij dat de eischen der wet den burgemeesters niet duidelijk waren geweest.

Art. 6. In 2 sigarenmakerijen was niet op den door de wet voorgeschreven rusttijd gelet.

Art. 7. De Zondagsrust voor vrouwen werd niet in acht genomen in 1 steenbakkerij en in 1 zuivelfabriek.

Artt. 10 en 11. Kaarten noch lijsten trof ik aan in 4 schoenmakerijen, 2 klompenmakerijen, 2 timmerwinkels, 2 sigarenmakerijen, 2 werkplaatsen van modemaaksters, 1 boekdrukkerij, 1 passementmakerij, 2 steenbakkerijen, 1 schilderswinkel, 2 steenhouwerijen, 1 mandenmakerij, 1 metaalwarenfabriek, 1 wagenmakerij, 1 oesterkweekerij, 1 broodbakkerij, 1 loodgieterij en 1 kuiperij.

Kaart of kaarten miste ik in 1 koperslagerij, 1 chocoladefabriek, 1 kaasmakerij, 1 courantdrukkerij, 1 wagenmakerij, 1 schoenmakerij, 1 borstelmakerij en in 1 fabriek van wollen stoffen. Dikwijls waren de kaarten voor jeugdige personen, die de fabriek of werkplaats verlaten hadden, niet bij den burgemeester terugbezorgd en niet zelden werden de kaarten op het kantoor in gesloten lessenaar bewaard, zoodat bij afwezigheid van het hoofd van het bedrijf deze niet waren te controleeren.

De lijst ontbrak in 1 sigarenmakerij, 1 wasch- en bleekerij, 1 borduurwerkerij, 1 hoedenfabriek, 2 borstelmakerijen, 2 steendrukkerijen, 1 schoenmakerij en 1 boekdrukkerij.

Lijsten, waarop enkel het getal en niet de werkuren waren aangegeven, vond ik in 1 kuiperij, 1 smederij, 2 sigarenmakerijen, 1 kleermakerij en 1 scheepstimmerwerf.

Onvolledig of slecht ingevulde lijsten of niet gewaarmerkte lijsten trof ik aan in 1 werkplaats van modemaaksters, 3 schoenmakerijen en 1 chocoladefabriek.

Nog zij vermeld, dat ik in een wasscherij kaarten vond zelfs voor vrouwen boven 50 jaar, terwijl in een sigarenmakerij het vrouwelijk personeel boven 16 jaar niet op de lijst voorkwam. In een schoenmakerij was een jongen van 17 jaar wel, een beneden 16 jaar en een stikster niet op de lijst aangeduid.

Gemeente- en Rijkspolitie constateerden nog, dat art. 10 niet werd opgevolgd in 5 schoenmakerijen, 2 steenbakkerijen, 1 hoepelmakerij, 1 vlasserij, 2 kleermakerijen, 1 sigarenmakerij en 2 werkplaatsen van modemaaksters; dat art. 11 niet werd nagekomen in 3 broodbakkerijen, 10 steenbakkerijen, 6 schoenmakerijen, 1 papierfabriek, 1 timmerwinkel, 2 werkplaatsen van modemaaksters, 1 koffieboonensorteerderij, 1 koperslagerij, 2 sigarenmakerijen, 1 linnenweverij, 1 kleermakerij, 5 vlas-

serijen, 1 leerlooierij en 1 meestoof; dat de artt. 3, 10 en 11 te zamen werden overschreden in 1 steenbakkerij; de artt. 5, 10 en 11 in 3 steenbakkerijen en 1 smederij; de artt. 10 en 11 in 10 steenbakkerijen, 13 schoenmakerijen, 1 kuiperij, 3 broodbakkerijen, 5 smederijen, 5 sigarenmakerijen, 2 hoepelmakerijen, 3 vlasserijen, 1 houtzagerij, 1 timmerwinkel, 5 werkplaatsen van modemaaksters, 1 leerlooierij, 1 stoelenmakerij, 1 koperslagerij, 1 scheepstimmerwerf, 1 mandenmakerij en 1 klompenmakerij.

Bovendien was in sommige bedrijven de lijst wel aanwezig, maar niet opgehangen en meende het hoofd eener wasscherij haar vrouwelijk personeel tot na 7 uur 's avonds te mogen laten voortwerken, omdat de burgemeester haar daartoe mondeling vergunning had gegeven.

Het nieuw model werklijsten, door Zijne Exc. den Minister van Justitie aanbevolen, geeft veel gemak zoowel voor de gemeentebesturen als voor de werkgevers: niet altijd wordt dat reeds ingezien, zoodat hier en daar nog de oude modellen behouden zijn. Ik verzuim dan niet op het voordeel der nieuwere te wijzen en zoo verdwijnen de oude al meer en meer. Een enkele maal tref ik in een fabriek nog een oud model werklijst aan, waarop reeds bij voorbaat, in de kolom „aanmerkingen", onder elkaar meerdere waarmerkingen namens den burgemeester waren gesteld, zoodat ook de fabrikant meende te kunnen volstaan met den naam enz. der beschermde personen, die verder in dienst zouden komen, daarop in te vullen. Aan dergelijke verkeerdheden maken ook de nieuwe lijsten voor goed een einde.

Bij schrijven van 4 Februari 1892 werden door Zijne Exc. den Minister van Justitie de inspecteurs van den arbeid gemachtigd, om van zijnentwege de arbeidslokalen aan te wijzen, waar afschrift of uittreksel van de werklijst behoort te worden opgehangen. In de meeste fabrieken en werkplaatsen is thans maar één werklijst voorhanden; ik heb het nog niet noodig geacht afschriften of uittreksels daarvan ook in andere lokalen eener zelfde fabriek te doen ophangen. Waar het bedrijf 2 of meer afzonderlijk staande fabrieken of werkplaatsen omvat, ook al zijn die maar op zeer korten afstand van elkaar gelegen, wordt steeds door mij voor ieder een werklijst gevorderd.

Een burgemeester vroeg mijn zienswijze omtrent het volgende: 2 zoons eener weduwe, beiden beneden 16 jaar, waren op een gehuurde plaats in een schuur van een hoepelmakerij bezig met hoepelmaken; de moeder ontving het hout van een koopman met de verplichting daarvoor hoepels in de plaats te geven, terwijl het werkloon te haren voordeele was. Wie moest hier voor het hoofd van het bedrijf worden gehouden?

Wie alzoo zorgen voor kaarten en lijst, dat de werkuren niet werden overschreden? enz.

Ik meende dat het niet twijfelachtig was of de moeder, die haar zoons te haren voordeele arbeid deed verrichten, was hier het hoofd van het bedrijf en had deze alzoo voor de opvolging der wetsbepalingen te zorgen.

In hoofdstuk III van dit verslag zijn, voor zoover de plaatsruimte Artikel 15.

zulks gedoogde, vrij uitvoerig beschreven de belangrijkste bijzonderheden omtrent de ongevallen, die van meer ernstigen aard waren of die mij in eenig ander opzicht der vermelding waard schenen. Daarbij is dan ook telkens aangegeven wanneer, hetzij van den kant van den werkgever, hetzij door den burgemeester eenig verzuim was gepleegd in de toezending der kennisgeving of in den vorm en de gegevens daarvan. Reeds nu zij opgemerkt, dat vooral die toezending, maar ook dikwijls die gegevens, niet zelden te wenschen overlieten.

Sommige werkgevers meenden te kunnen volstaan met een gewonen brief, waarin eenige der bij de wet vereischte bijzonderheden waren vermeld, en den inhoud van zulk een brief werd mij dan zonder meer door den burgemeester toegezonden. Dikwijls werd als oorzaak van het ongeval „onvoorzichtigheid" aangegeven en teekende de burgemeester dan in margine aan, dat volgens een door hem ingesteld onderzoek de oorzaak van het ongeval werkelijk aan „onvoorzichtigheid" moest worden toegeschreven, zoodat de ware oorzaak mij volkomen onbekend zou zijn gebleven, wanneer niet, zooals in meer ernstige gevallen, door mij persoonlijk een nader onderzoek was ingesteld of door mij een meestal vrij omslachtige correspondentie werd gevoerd.

Soms werd het er al niet beter op, wanneer de persoon, wien het ongeval overkwam, inmiddels naar een andere gemeente was vervoerd, zoodat dan de burgemeester daar ter plaatse mij niet veel wijzer maakte door soms geruimen tijd daarna bijv. niets anders te vermelden, dan „dat het ongeval zich niet ernstig liet aanzien en dat waarschijnlijk „binnen eenige dagen de werkzaamheden zouden kunnen worden hervat."

Er zijn burgemeesters, vooral van eenige grootere gemeenten, die, wat betreft het door hen ingesteld onderzoek „naar de oorzaken en gevolgen van het ongeluk" zeer volledige gegevens mededeelen, maar zeer dikwijls laat vooral dit onderzoek te wenschen over. Ik laat dan na, vooral in eenigszins ernstige of twijfelachtige gevallen er naar te vragen en verzoek dan ook nog steeds bij langeren duur zelfs meermalen mij te willen doen weten: 1°. den tegenwoordigen toestand van den persoon; 2°. zoo deze reeds hersteld is, den duur van het verlet om te kunnen werken; 3°. de gevolgen van het ongeluk; en 4°. de ondersteuning genoten zoowel van den werkgever enz., alsmede voor wiens rekening geneeskundige hulp is verstrekt. Aan grootere gemeenten, waar ik dikwijls voor meerdere personen te gelijk die inlichtingen vroeg, werd steeds een tabel gezonden, waarop dan ter secretarie dat alles gemakkelijker kon worden ingevuld. Het is mij aangenaam hier te kunnen verklaren, dat die inlichtingen mij door de burgemeesters steeds en zonder onderscheid zeer bereidwillig en zoo uitvoerig mogelijk zijn verstrekt, hetgeen ook van hun kant zeker bijzondere bemoeiingen vorderde, maar waardoor ik in staat ben van nagenoeg al de 392 ongevallen, die in het afgeloopen jaar binnen mijne inspectie voorvielen, de hiervoren aangehaalde bijzonderheden mede te deelen. In hoofdstuk III en IV staan zij dan ook vermeld.

Nog wil ik hier bijvoegen dat ook meermalen mij de kennisgeving gewerd van ongevallen, die niet onder de Arbeidswet konden gerekend worden te vallen, zoo o. a. die aan wisselwachters en remmers der Staatsspoorwegen overkomen, of als een beroerte plotseling den dood van een werkman had veroorzaakt of het leven bedreigde (zooals bij een persoon op een steenbakkerij, die des Zondags, terwijl er gewerkt werd, in bewusteloozen toestand werd gevonden) of als 2 × 24 uren na het ongeval de arbeid hervat was, of wanneer een smidsjongen op een scheepstimmerwerf, met een wagen op het erf meerijdende, daarvan ontijdig afsprong en zijn been beduidend kneusde enz. Omtrent ongevallen, en wel van zeer ernstigen aard, in het landbouwbedrijf voorgekomen, stel ik mij voor in een volgend verslag eenige mededeelingen te doen. Toch is het maar beter dat, ook in twijfelachtige gevallen, mij de kennisgeving gewordt. Nog al uitgebreide correspondentie met de burgemeesters werd vereischt omtrent het al of niet onder de wet behooren van plaats gehad hebbende ongevallen.

Een burgemeester zond mij, nadat wederom geheel door toeval een ernstig ongeval in een lucifersfabriek mij ter oore was gekomen, de desbetreffende kennisgeving evenwel met de bijvoeging: „Hoewel art. 15 „der arbeidswet mijns inziens in het onderhavige geval geheel buiten „toepassing had kunnen blijven, omdat de persoon wien het ongeluk „trof, den arbeid nog drie dagen na het ongeluk heeft voortgezet „(vergelijk het slot der 1ste zinsnede van art. 15), is de kennisgeving „door mij den 6den jl. aan u medegedeelde en het onderzoek als in de „laatste zinsnede van art. 15 bedoeld, ingesteld.” Ook dit geval kwam mij voor wel degelijk onder de Arbeidswet te behooren en de bijzonderheden daarvan zijn eveneens door mij in hoofdstuk III vermeld.

En eindelijk zond mij dezelfde burgemeester, evenwel niet op mijn verzoek, ook nog het volgende schrijven: „Bij bijgevoegden brief werd „mij medegedeeld, dat in de gloeilampenfabriek van . . . . een ongeluk „had plaats gehad. Hoewel art. 15 der Arbeidswet in het onderhavige „geval wellicht buiten toepassing had kunnen blijven, omdat de per- „soon, wien het ongeluk trof, met den arbeid, al is het dan ook anderen „en lichteren, is voortgegaan (vergelijk het slot der 1ste zinsnede van „art. 15), heb ik den bestuurder der onderneming verzocht de kennis- „geving in den vereischten vorm in te richten, welke mede hierbij „gaat, en een onderzoek als in de laatste zinsnede van art. 15 bedoeld „ingesteld. Ik heb de eer u den uitslag van dat onderzoek mede te „deelen.” Ook dit geval, meen ik, behoort onder de arbeidswet, omdat de persoon den arbeid als *stoker*, en dat was hij, niet binnen 2 × 24 uren had hervat. Al wederom in hoofdstuk III zijn de nadere bijzonderheden omtrent dit ongeval aangegeven.

Ook meen ik dat het hoofd van een stoomwasscherij verplicht was kennis te geven van een licht ongeval, aan een meisje overkomen. Langen tijd duurde de daardoor ontstane ongeschiktheid tot arbeiden niet. Immers, terwijl het ongeluk Zaterdagnamiddags te 3 ure plaats

had gevonden, was het meisje reeds den Maandagmiddag daarop in staat haren arbeid te hervatten. Daar evenwel alsdan in dat bedrijf niet wordt gearbeid, werd het werk eerst den volgenden morgen voortgezet.

Soms werd niet de oorspronkelijke kennisgeving van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf mij toegezonden; zoo daarvan een afschrift in de plaats ging, gaf zulks, mijns inziens, geen bezwaar, doch het gebeurde ook al dat daarvoor een brief van den burgemeester moest gelden, waarin de bijzonderheden van de kennisgeving waren overgenomen, en zulks kwam mij voor in strijd te zijn met de wet.

Bezwaren tegen de wet.

Hieromtrent vernam ik in dit jaar al weêr minder dan ten vorigen jare. In sommige soorten van bedrijven, bij voorkeur die waarvan reeds vóór of kort na de invoering der wet de meeste klachten uitgingen, heb ik bij mijn fabrieksbezoek daaromtrent de tegenwoordige zienswijze der hoofden van dat bedrijf of der bazen gevraagd. Zoo bezocht ik opzettelijk een groot aantal steenbakkerijen en op 32 der grootsten daarvan heb ik thans het oog.

Ik breng in herinnering, dat voor dit bedrijf als grootste bezwaar was aangegeven het op Zondag niet mogen laten opsnijden en opzetten der steenen door jeugdige personen en vrouwen; vóór de invoering der Arbeidswet geschiedde zulks geregeld in de meeste steenbakkerijen, en dat niet alleen wanneer onverwachte regenbuien de reeds drooge steenen op de plaats dreigden te beschadigen, maar veelal iederen Zondag, ook bij mooi droog weer.

Welnu, in 24 dier bedrijven had men thans weinig of geen bezwaar, in 11 niet veel bezwaar, in 6 bezwaar, maar wel te overkomen, in 1 beweerde de baas dat de schade niet groot kon zijn en in 2 waren de hoofden van het bedrijf, en in 3 de bazen, zéér tegen Zondagswerk, zoodat een dezer laatsten mij verzekerde, dat hij de vroegere toestanden, ook voor het werkvolk, niet terug wenschte. In sommige dezer 24 bedrijven werd des Zondags in het geheel niet meer gewerkt; in andere werd, behalve het stoken, alleen bij gevaar voor regen gewerkt, en het opzetten en opsnijden der drooge steenen geschiedde nu door mannelijk personeel boven 16 jaar. Ook laat men thans des Zaterdagsavonds *dit* werk zoolang als mogelijk en noodig is voortduren, en het steenmaken vroeger dan anders eindigen. In de overige 8 bedrijven hoorde ik nog klagen over groote schade door het verregenen der steenen, het 's Maandags vroeg nog vol liggen der banen, zoodat er eerst laat met steenmaken kon worden begonnen, het daardoor thans gedwongen vroeger eindigen van het steenmaken des Zaterdags, het hooger loon dat des Zondags voor opsnijden en opzetten moet worden uitbetaald nu geen vrouwen of kinderen zulks meer mogen doen, de verwarring in de geldelijke administratie, doordat de vrouwen per 1000 steenen betaald worden, en meestal reeds des Zaterdagsavonds, zoodat er dan dikwijls nog een gedeelte op de banen blijft liggen, die niet meer door haar kunnen worden afgewerkt, enz.

Behalve een zeer groot aantal, vooral kleinere handwasscherijen, bezocht ik 10 stoomwasscherijen: aan de bezwaren der eersten is thans te gemoet gekomen door het Koninklijk besluit van 10 Juni 1892 (*Staatsblad* n°. 136), waarbij voor wasch- en bleekinrichtingen vergund is, indien het bedrijf zonder krachtwerktuig wordt uitgeoefend en daarin of daarvoor niet meer dan vijf personen beneden 16 jaren of vrouwen arbeid verrichten, den arbeid van een vrouw boven 16 jaar te doen eindigen, in het tijdvak van 15 September tot 15 Maart op zijn laatst ten 8 uren des namiddags en in het tijdvak van 15 Maart tot 15 September op zijn laatst ten 9 uren des namiddags, onder voorwaarde, dat na een werktijd van ten hoogste vier uren haar ten minste een half uur rust worde gegeven. Van de 10 stoomwasscherijen sprak men in 6 van weinig of geen bezwaar, in 2 van bezwaar, in zooverre er in de week kerkelijke feestdagen invielen, of als met de voorjaarsschoonmaak in de huishoudingen men in die wasscherijen binnen enkele weken met werk overladen werd, of wanneer soms militaire lichtingen onder de wapenen kwamen en daardoor het aangenomen waschgoed de overige werkzaamheden moest doen achterstaan, enz. In ééne klaagde men nog zeer, omdat des winters de werktijd te vroeg moest aanvangen, en in ééne omdat de inwonende vrouwen, daar zij na 7 uur niet meer mochten arbeiden, met hun tijd geen raad wisten en daardoor in huis te woelig werden, enz. Dat daarop echter wel wat te vinden is, blijkt bijv. uit het feit, dat van een groote stoomwasscherij de meeste vrouwen en meisjes naar een te huis voor vrouwen gaan, waar zij op passende wijze worden bezig gehouden.

De ook nu nog eenigszins milde toepassing van art. 5, alinea 3, heeft aan de bezwaren niet alleen in deze, maar ook in de volgende bedrijven, grootendeels een einde gemaakt.

In de 34 door mij bezochte fabrieken van wollen, linnen of katoenen stoffen, meestal groote textiel-bedrijven, sprak men in 19 van weinig of geen bezwaar, in 9 was nog al bezwaar, in 3 bezwaar, en in 1 veel bezwaar. Die bezwaren waren de bekende: vooreerst bij drukke orders; verder, dat de jongens na 7 uur niet op het draadmaken konden gemist worden, omdat zulks met de weverij gelijken tred moet houden; dat de ketting, na gesterkt te zijn, spoedig door de aandraaisters moet gereed gemaakt worden, ook omdat de wever daarop wacht — en, beginnen zij daaraan ten 5 ure, dan kan dat werk ten 7 ure nog niet gereed zijn —; dat de spoelsters niet meer in verband met de wevers kunnen werken; dat er voor het noppen, pluizen enz. daglicht gewenscht is; dat de machine soms alleen ten behoeve der spoelsters moet blijven draaien, daar deze des Zaterdags alleen voortwerken om voor den Maandag voorraad voor de wevers te hebben, enz.

Er bevinden zich binnen mijne arbeidsinspectie nog maar een drietal zuivelfabrieken, hoewel er meerdere zullen worden opgericht. In een er van werd geklaagd, dat er in den zomer na 7 uur 's avonds en op Zondagen door vrouwen niet mocht worden gearbeid en werd zulks

voor het bedrijf, wegens het snel zuur worden der namiddagmelk, ten zeerste noodzakelijk geacht. In de tweede had men zelfs bezwaar tegen het in dienst nemen van vrouwen en in derde was er ook geen bezwaar tegen de wet.

Het is waar dat de „malaise”, die tegenwoordig helaas in zeer vele takken van industrie heerscht, het in acht nemen der door de wet bepaalde werktijden vergemakkelijkt, maar ik handhaaf ook thans wat ik in ’t vorig verslag op pag. 13 o. a. schreef, „dat men zich daarnaar ook meer en meer leert schikken”.

Op adressen aan Zijne Exc. den Minister van Justitie: 1°. van de Kamer van koophandel en fabrieken te Waalwijk, daarbij verzoekende een voorstel te doen „tot wijziging der wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* „n°. 48), in dier voege dat art. 5 der wet niet van toepassing is op de „vrouwelijke werklieden in het schoenmakersbedrijf, voor zooverre dit „buiten groote werkplaatsen wordt verricht”, en 2°. van 16 schoenstiksters te Kaatsheuvel, gemeente Loonopzand, daarbij verzoekende „krachtens alin. 2 van art. 5 der wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48) voor „hare gemeente te willen vergunnen, dat de huiswerksters in den zomer, „dat is van 1 April tot en met 30 September, haren werkdag stellen „en verdeelen tusschen 6 uur ’s morgens en 8 uur ’s avonds, en in den „overigen tijd van het jaar tusschen 7 uur ’s morgens en 9 uur ’s avonds „en voor zooverre de bedoelde jongens elders nog geen 11 uren hebben „gewerkt, dat deze te huis komende den werkdag van 11 uren te huis „in den zomer tot 8 uur en in den winter tot 9 uur ’s avonds mogen „voortzetten, zonder evenwel den werkdag van 11 uren te overschrijden”, werd afwijzend beschikt.

En zal ik hier nu ten slotte in ’t kort mijn oordeel uitspreken over de naleving van de voornaamste bepalingen der Arbeidswet, dan meen ik te mogen zeggen: dat de hoofdbepaling dier wet, het tegengaan van overmatigen arbeid van jeugdige personen en van vrouwen, dus de werktijd van 11 uren, voor zoover ik kon nagaan, maar zelden, vooral met voorbedachten rade, overtreden wordt; dat gevaarlijke arbeid meer en meer verdwijnt, maar dat er nog veel toezicht, overleg en tijd zal noodig zijn, vooraleer deze, althans zooveel mogelijk, zal hebben opgehouden. De kennisgevingen van ernstige of zelfs vrij ernstige ongelukken bleven, voor zoover ik kon opsporen, maar in een paar gevallen uit: van de minder ernstige zullen er wel eenige ontsnappen, en om ook dit te voorkomen, blijft een scherp en aanhoudend toezicht mijnerzijds noodig. Het valt niet te ontkennen dat, wat ik zou willen noemen de administratieve bepalingen der wet, in het bijzonder het aanwezig zijn van arbeidskaarten en werklijst, nog veel te wenschen overlaat, en dat deze lijsten nog zeer dikwijls òf onvolledig òf geheel verkeerd zijn ingevuld; bij mijn fabrieksbezoek moet ik daaromtrent nog steeds de noodige wenken geven, die mij dan later blijken met zorg te zijn nagekomen. De overtredingen trof ik het meest aan in kleine bedrijven, waar de mate van ontwikkeling des bestuurders nog mocht doen ver-

moeden dat er geen kwade trouw in het spel was; behoudens enkele uitzonderingen moet ik bij sommige burgemeesters ook mindere bekendheid met de eischen der Arbeidswet aannemen, wanneer de kennisgeving van een ongeluk mij òf in het geheel niet, òf te laat, òf slechts onvolkomen werd toegezonden. Veel te wenschen daarentegen laat het door den burgemeester in te stellen onderzoek over naar de oorzaak en gevolgen van een ongeluk. Daardoor wordt het door mij in te stellen onderzoek in te veel gevallen noodzakelijk en is een uitgebreide correspondentie ook daarvoor noodig, waardoor al weer veel te veel tijd heengaat, dien ik beter zou kunnen besteden.

Met ingenomenheid moet ik hier vermelden, dat de gemeente-politie in verscheidene grootere gemeenten de naleving van de bepalingen der wet krachtig handhaaft, terwijl de Rijkspolitie, vooral ook het wapen der Koninklijke maréchaussée, tot die handhaving zeer veel bijdraagt. Maar het gebied mijner arbeidsinspectie is zoo groot, dat ik ten slotte ook niet mag verzwijgen, hoe ik bijna dagelijks de bewijzen aantref, dat speciaal door vermeerderd toezicht er nog veel meer kan en moet gedaan worden, zal de Arbeidswet niet alleen meer nauwkeurig worden nageleefd, maar zullen vooral hare bepalingen òmtrent het tegengaan van gevaarlijken arbeid zooveel mogelijk en met het noodige overleg worden ten uitvoer gebracht. De uitbreiding van mijn werkkring door de Koninklijke besluiten, naar aanleiding van art. 4 der wet tot stand gekomen, maakt, mijns inziens, een vermeerderd toezicht zelfs gebiedend noodzakelijk.

Ook nu wederom volgt hier een staat betreffende eenige fabrieken en werkplaatsen, welke door de ingenieurs Struve en Bekaar ten behoeve van de samenstelling der Nijverheidsstatistiek vóór 1890 en door mij in 1892 werden bezocht.

In de 130 bezochte inrichtingen was het geheele totaal der werklieden 618 meer. Het aantal vrouwen was 293 meer, welke vermeerdering voornamelijk in de lucifersfabrieken en textiel-nijverheid bestond. In de stroohulzen- en metaalwarenfabrieken was vermindering te bespeuren. Het aantal jongens en meisjes beneden 16 jaren verminderde met 100; dit verlies kwam hoofdzakelijk voor in de werkplaatsen voor scheepsbouw, maar vooral in de beetwortelsuikerfabrieken, waar na de invoering der Arbeidswet weinig jongens meer in het werk worden genomen, daar voor dezen de nachtelijke arbeid verboden is. In de textiel-nijverheid is een aanzienlijke vooruitgang waar te nemen.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Toe		
			vóór 1890.		
			Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.	
				Vrouwelijke.	Mannelijke.
1	2	3	4	5	6
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	15	177	68	634
2	Boek- en steendrukkerij, enz. .	5	8	„	71
3	Bouwbedrijven	„	„	„	„
4	Chemische nijverheid, enz. . .	1	38	12	42
5	Hout- en stroobewerking, enz.	13	59	53	256
6	Kleeding en reiniging	5	7	54	27
7	Kunstnijverheid.	„	„	„	„
8	Leder, wasdoek, enz.	„	„	„	„
9	Metalen (winnen van), enz. . .	„	„	„	„
10	Metalen (eerste bewerking van)	7	36	35	190
11	Papier, enz.	„	„	„	„
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz. .	4	94	„	783
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	1	14	„	18
14	Textiele nijverheid.	20	182	296	809
15	Verlichting, olie, vernis, enz. .	„	„	„	„
16	Voedings- en genotmiddelen . .	59	490	562	2730
	Totaal . .	130	1105	1080	5560
			7745		

stand.			
in 1892.			
Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.		Aanmerkingen.
	Vrouwelijke.	Mannelijke.	
7	8	9	10
170	69	668	
11	„	67	
„	„	„	
64	31	63	
63	39	265	
2	62	27	
„	„	„	
„	„	„	
„	„	„	
37	9	257	
„	„	„	
66	„	845	
4	„	33	
216	492	947	
„	„	„	
372	671	2813	
1005	1373	5985	
8363			

Vonnissen. In 1892 werden gewezen 75 vonnissen, betrekking hebbende op 121 overtredingen van eene der wettelijke bepalingen. In 2 gevallen volgden vrijspraken; van één dezer werd hooger beroep aangeteekend, doch de eerste uitspraak bleef bevestigd. De 121 overtredingen der Arbeidswet betroffen:

Art. 3.	Arbeid van kinderen beneden 12 jaar.	6
„ 5.	„ na des avonds 7 uur	23
„ 7.	Zondagsarbeid	3
„ 10.	Ontbreken der arbeidskaarten	32
„ 10, alinea 4.	Niet terugbrengen der arbeidskaarten . . .	8
„ 11.	Geene of geen juist ingevulde arbeidslijst.	46
„ 15.	Geen aangifte doen van een ongeval	3

Van de 73 vonnissen werden de overtredingen geconstateerd in: steenbakkerijen 9, steenhouwerijen 1, bij aannemerswerken 1, in timmerwinkels 2, bouwbedrijven 1, loodgieterijen 1, koperslagerijen 1, smederijen 5, goudsmeden 1, schoenstikkerijen 1, werkplaatsen van modemaaksters 2, wasch- en strijkinrichtingen 5, schoenmakerijen 13, mandenmakerijen 1, borstelmakerijen 4, rijtuigfabrieken 2, tenten van acrobaten, enz. 1, lompensorteerderijen 2, bakkerijen 2, kandijfabriek 1, oesterkweekerijen 11, spekslagerij 1, tabaksfabriek 1 en sigarenmakerijen 3 gevallen.

De vonnissen werden mij toegezonden door de ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij het kantongerecht te Geldermalsen 4, Tilburg 1, 's Bosch 2, Oss 1, Waalwijk 8, Dordrecht 20, Nijmegen 2, Schiedam 1, Brielle 2, Zierikzee 1, Bergenopzoom 1, Boxmeer 3, Goes 11, Heerlen 2, Gorinchem 1, Venlo 3, Heusden 1, Roermond 7, Middelburg 2, Zalt-Bommel 1 en Maastricht 1.

De boeten bedroegen f 0,50 tot f 10, subsidiair 1 of meer dagen hechtenis.

In kolom 22 van staat D zijn de woonplaatsen der overtreders vermeld.

Zooals ik reeds op pag. 10 en 11 van mijn verslag over 1891 vermeldde, werd tegen een vlasser proces verbaal opgemaakt wegens overtreding van art. 15 en deze door het kantongerecht te Oud-Beijerland veroordeeld. Hij kwam van het vonnis in hooger beroep; de rechtbank te Dordrecht vernietigde het vonnis en ontsloeg hem van rechtsvervolging. Door den Officier van Justitie bij die rechtbank werd cassatie aangeteekend, en de Hooge Raad der Nederlanden heeft in het begin van dit jaar, met vernietiging van het vonnis van de rechtbank te Dordrecht, het vonnis van den kantonrechter te Oud-Beijerland bevestigd. De motieven waarop door den kantonrechter de beklaagde werd veroordeeld, alsmede waarom dat vonnis door de rechtbank werd vernietigd en beklaagde vrijgesproken, zijn reeds in het kort op pag. 10 en 11 van het verslag over 1891 vermeld. De eindbeslissing van den Hoogen Raad, waarbij weder het vonnis van de arrondissements-recht-

bank vernietigd en het door den kantonrechter gewezen vonnis werd bevestigd, was gegrond op de rechtsoverwegingen: dat het opkoopen van door anderen geteelde voortbrengselen van landbouw en het bewerken daarvan met het doel om het product in den handel te brengen, valt binnen het gebied van handel en nijverheid; dat, aangezien door beklaagde niet alleen zijn eigen door hem geteeld vlas wordt verwerkt, maar hij ook zoowel te veld staand als reeds geplukt vlas van anderen koopt, met geen ander doel dan om het aldus op uitgebreide schaal bewerkte vlas in den handel te brengen, de werkzaamheden, welke in dit bedrijf worden uitgeoefend, zijn die, welke onder art. 1 der Arbeidswet onder „arbeid" worden verstaan; dat het bedrijf in zijn geheel door den beklaagde niet wordt uitgeoefend in zijn bedrijf als landbouwer, niet is landbouwbedrijf, doch fabrieksnijverheid, niet is vlasbouw, maar vlasindustrie.

Ten einde nogmaals te doen uitkomen in welke groepen der nijverheid de meeste bedrijven binnen mijne inspectie voorkomen, waarin 10 en meer personen aanwezig zijn, volgt hier een verzameling van den staat C, op pag. 18 enz. van mijn vorig verslag vermeld.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	AAN		
		Noord-brabant.	Gelder-land.	Zuid-holland.
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	89	102	44
2	Boek- en steendrukkerijen	55	21	32
3	Bouwbedrijven.	134	32	171
4	Chemische nijverheid	7	2	2
5	Hout- en stroobewerking, enz.	221	64	198
6	Kleeding en reiniging	828	109	215
7	Kunstnijverheid	24	1	14
8	Leder, wasdoek, enz.	51	2	9
9	Metalen (Winnen van), zout, enz. . . .	2	"	5
10	Metalen (Eerste bewerking van)	156	29	133
11	Papier, enz.	2	1	3
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	29	6	52
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. . . .	16	5	21
14	Textiele nijverheid	299	8	153
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	6	2	1
16	Voedings- en genotmiddelen.	353	86	182
	Totaal . . .	2272	470	1235

TAL.			Aanmerkingen.
Zeeland.	Limburg.	Totaal.	
20	77	332	
41	18	167	
211	20	568	
1	4	16	
57	46	586	
160	146	1458	
5	17	61	
9	7	78	
2	3	12	
36	53	407	
3	6	15	
36	1	124	
6	3	51	
69	18	547	
5	1	15	
227	69	917	
888	489	5354	

Wederom volgt hier een tabel bevattende een overzicht omtrent de werking der Arbeidswet binnen binnen mijne inspectie. Van de gemeenten met — gemerkt, kwamen zelfs na herhaalde aanvraag, geen opgaven in.

STAAT D. OVERZICHT *omtrent de naleving der wet van*

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Noordbrabant.												
1	Aalst	576	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2	Aarle-Rixtel. . .	1 488	1	11	17	1	3	2	1	„	3	2	5
3	Alem.	1 266	1	16	10	3	1	1	2	„	„	1	2
4	Almkerk.	3 017	4	„	9	„	„	2	3	1	„	2	1
5	Alphen en Riel	1 731	4	1	5	„	„	5	„	„	„	„	„
6	Andel Op en Neer.	876	2	1	2	„	1	1	„	„	„	„	„
7	Asten.	3 333	4	6	11	„	„	3	7	„	„	„	1
8	Baardwijk	1 585	69	30	77	7	8	19	21	3	8	1	10
9	Baarle-Nassau .	2 160	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	Bakel.	1 737	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
11	Beek en Donk. .	1 566	1	29	29	3	3	8	5	5	2	1	2
12	Beers.	743	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13	Bergen op Zoom	12 667	100	206	373	53	66	75	69	34	18	19	34
14	Bergeijk	1 731	5	2	10	2	1	3	4	„	„	„	„
15	Berghem.	2 107	2	4	2	„	„	1	1	„	„	„	„
16	Berkel	1 198	2	4	1	„	„	1	„	„	„	„	„
17	Berlicum.	2 599	2	5	5	„	3	1	1	„	„	„	„
18	Besoijen	1 501	27	31	62	4	7	6	5	12	7	10	11
	Over te brengen	41 881	227	347	616	78	83	129	119	55	38	36	66

5 *Mei* 1889 (Staatsblad n°. 48) *gedurende* 1892.

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17. } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
10	„	Geene.	„	„	„	„	„	
21	„	Geene.	„	*e*,	„	„	„	
„	„	Geene.	*e*,	*e*,	„	„	„	
„	„	*a*,	„	*e*,	„	„	„	
„	„	*a*,	„	„	„	„	„	
„	„	*e*,	„	„	„	„	„	
8	„	2	„	*e*,	„	„	„	
85	„	*e*,	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	*e*,	„	„	„	„	
16	3	*a*,	*e*,	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„ (1)	6	Voortd toez.	„	„	„	„	„	(1) Kon niet worden opgegeven.
2	„	2	„	*e*,	„	„	„	
„	„	*e*,	„	„	„	„	„	
„	2	*e*,	„	*e*,	„	„	„	
„	„	*e*,	„	„	„	„	„	
12	„	*e*,	*e*,	„	„	„	„	
154	11				„	„	„	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	41 881	227	347	616	78	83	129	119	55	38	36	66
19	Best	2 315	3	21	29	6	9	7	3	2	1	1	"
20	Beugen.	1 584	3	"	3	"	"	1	2	"	"	"	"
21	Bladel	1 341	4	7	21	4	6	6	5	"	"	"	"
22	Boekel	2 319	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
23	Bokhoven	260	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
24	Borkel en Schaft	543	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
25	Boxmeer.	2 326	37	34	39	12	6	13	7	"	"	1	"
26	Boxtel	6 082	29	67	73	6	13	12	21	1	2	5	13
27	Breda.	22 176	202	287	391	29	76	88	95	10	30	35	28
28	Budel.	2 102	2	10	1	1	"	"	"	"	"	"	"
29	Capelle.	2 520	3	2	3	"	1	2	"	"	"	"	"
30	Chaam . . . , . .	1 324	2	2	1	"	"	1	"	"	"	"	"
31	Cromvoirt	532	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
32	Cuijk	2 611	12	15	17	8	9	"	"	"	"	"	"
33	Deurne.	5 481	9	32	25	7	6	4	1	2	"	3	2
34	Deursen	412	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
35	Dieden	528	3	2	2	"	1	"	1	"	"	"	"
36	Diessen.	871	1	3	3	1	"	1	1	"	"	"	"
37	Dinteloord. . . .	2 951	12	5	21	3	3	11	4	"	"	"	"
38	Dinther	1 647	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
39	Dommelen	355	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Over te brengen	102 161	549	834	1 243	155	233	275	259	70	71	81	109

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin.; 22 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
154	11				"	"	"	
"	"	"	*a*,	*a*,	"	"	"	
"	"	2	"	"	"	"	"	
"	2	"	*e*,	1 *a*,	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
2	"	2	*e*,	*e*,	"	"	1	
83	1	*a*,	"	"	10	"	"	
138	1	*e*,	*e*,	"	7	"	"	
4	"	*e*,	"	"	"	"	"	
"	"	12	"	"	"	"	"	
"	"	Geene.	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	5	"	*e*,	"	"	1	
7	1	*e*,	"	*e*,	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	*e*,	"	"	"	"	"	
"	"	*e*,	"	*e*,	"	"	"	
"	"	*a*,	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
388	16				17	"	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	102 161	549	834	1 243	155	233	275	259	70	71	81	109
40	Dongen	4 799	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	Drongelen	434	1	3	18	3	5	5	5	„	„	„	„
42	Drunen.	2 895	68	14	41	2	8	11	13	„	„	2	5
43	Deuzel en Steensel	555	6	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
44	Dungen, den . .	1 340	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
45	Dussen.	2 882	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	Eersel	1 012	2	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
47	Eindhoven. . . .	4 565	55	223	196	27	38	12	19	13	31	27	29
48	Empel en Meerwijk	586	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
49	Engelen	408	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	Erp	2 400	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
51	Esch	479	3	„	3	„	1	1	1	„	„	„	„
52	Escharen.	1 032	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
53	Etten en Leur .	6 150	21	29	22	2	4	6	10	„	„	„	„
54	Fijnaart	3 097	6	4	2	„	1	1	„	„	„	„	„
55	Gassel	584	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
56	Geertruidenberg	1 980	20	19	25	4	5	7	9	„	„	„	„
57	Geffen	1 377	„	„	„	„	„	„	„	„	·	„	„
58	Geldrop	2 582	10	14	68	1	11	9	19	4	5	8	11
	Over te brengen	141 318	741	1 145	1 620	194	296	328	336	87	107	118	144

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
388	16				17	„	2	
—	—	—	„	„	—	—	—	
„	3	*a*)	„	„	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
—	„	—	„	„	—	—	—	
„	„	„	„	„	„	„	„	
539	4	„	*e*)	*e*)	17	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
2	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
115	2	„	*e*)	„	1	„	„	
1 042	25				35	„	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	141 318	741	1 145	1 620	194	296	328	336	87	107	118	144
59	Gemert.	4 827	15	11	25	1	1	6	8	1	2	2	4
60	Gestel en Blaarthem	2 697	7	16	22	5	10	6	„	„	1	„	„
61	Giessen.	473	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
62	Gilze en Rijen. .	3 204	20	74	45	8	7	6	14	6	2	2	„
63	Ginneken	4 904	22	12	14	1	3	4	2	„	3	„	1
64	Goirle	2 062	7	7	18	1	2	2	5	„	„	1	7
65	Grave.	2 637	22	11	23	2	6	7	8	„	„	„	„
66	's Gravemoer. . .	1 216	9	9	10	1	2	2	5	„	„	„	„
67	Haaren.	1 680	4	3	5	„	„	3	2	„	„	„	„
68	Halsteren	3 013	13	18	15	„	2	3	„	1	4	3	2
69	Haps	886	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
70	Hedikhuizen. . .	1 134	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
71	Heesbeen.	1 042	2	24	28	2	7	12	7	„	„	„	„
72	Heesch	2 102	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
73	Heeswijk.	1 091	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
74	Heeze.	1 808	4	7	17	4	1	6	6	„	„	„	„
75	Helmond.	9 029	88	190	560	67	74	84	93	46	49	62	85
76	Helvoirt	1 687	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
77	Herpen.	1 609	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
78	Herpt.	528	2	„	2	„	1	„	1	„	„	„	„
	Over te brengen	188 947	959	1 581	2 405	286	412	470	487	141	168	188	253

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21. . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 042	25				35	„	2	
29	„	5 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
20	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
11	„	*e*)	„	„	„	„	„	
74	„	*e*)	„	„	„	„	„	
2	„	4 *a*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*a*)	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	*e*)	„	„	„	
10	„	2 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	*e*)	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*a*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
(1)	15	Geene.	*e*)	„	5	„	„	(1) Kon niet w.rden opgegeven.
„	„	4	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
1 190	40				40	„	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	188 947	959	1 581	2 405	286	412	470	487	141	168	188	253
79	'sHertogenbosch	27 138	192	421	548	149	101	108	44	66	45	28	7
80	Heusden	2 024	27	31	33	1	7	15	10	"	"	"	"
81	Hilvarenbeek . .	2 338	20	18	28	8	8	8	2	1	"	1	"
82	Hoeven.	2 517	2	3	4	"	"	3	1	"	"	"	"
83	Hoogeloon c. a.	1 412	9	13	18	4	1	7	6	"	"	"	"
84	Hooge en Lage Mierde. . . .	1 308	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85	Huisseling c. a. .	638	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
86	Huijbergen . . .	705	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
87	Klundert.	3 490	12	17	17	6	4	4	3	"	"	"	"
88	Leende	1 313	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
89	Liempde	1 463	6	2	8	1	"	3	4	"	"	"	"
90	Lierop	884	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
91	Lieshout	1 229	1	2	5	"	1	2	2	"	"	"	"
92	Linde.	481	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
93	Lith	1 270	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
94	Lithoijen.	700	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
95	Loon op Zand. .	7 208	78	32	86	5	10	21	26	2	4	7	11
96	Luyk Gestel. . .	847	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
97	Maarheeze	578	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"	"
98	Maashees.	1 243	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Over te brengen	247 733	1 309	2 072	3 153	460	544	641	586	210	217	224	271

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17. } volgens mede-deeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 190	40				40	„	2	
(1)	5	Voortd. toez	„	„	10	„	2	(1) Kon niet worden opgegeven.
„	2	7 *a*)	*e*)	„	„	„	„	
9	„	3	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
1	„	*e*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
—	„	—	„	„	—	—	—	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	1	*e*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
—	„	—	*e*)	„	—	—	—	
„	„	*a*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
35	„	*e*)	*e*)	*e*)	„	„	2	
—	—	—	„	„	—	—	—	
„	„	1	„	„	„	„	„	
—	„	—	„	„	—	—	—	
1 235	48				50	„	6	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	247 733	1 309	2 072	3 158	460	544	641	586	210	217	224	271
99	Made en Drimmelen	3 572	1	3	1	„	1	„	„	„	„	„	„
100	Meeuwen	832	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
101	Megen	1 753	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
102	St.Michielsgestel	3 705	2	2	3	„	1	1	1	„	„	„	„
103	Mierlo	2 678	3	4	4	„	1	2	„	„	„	1	„
104	Mill en St. Hubert	2 381	4	„	4	„	„	2	2	„	„	„	„
105	Moergestel. . . .	1 345	8	6	7	„	2	4	1	„	„	„	„
106	Nieuwkuyk . . .	1 383	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
107	Nieuw Vossemeer.	1 158	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
108	Nistelrode	2 137	2	1	3	„	1	„	„	„	1	1	„
109	Nuland.	1 042	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
110	Nuenen	2 579	3	1	2	„	„	1	„	„	„	„	1
111	St Oedenrode . .	4 536	20	13	16	2	1	5	5	„	„	3	„
112	Oeffelt	1 034	4	2	5	„	1	1	1	„	1	1	„
113	Oerle	614	2	2	4	„	„	„	1	„	„	1	2
114	Oijen	779	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
115	Oirschot	3 897	16	16	15	2	2	6	5	„	„	„	„
116	Oisterwijk	3 023	37	20	64	10	21	12	9	„	3	3	6
	Over te brengen	286 181	1 413	2 151	3 283	474	576	676	611	210	222	234	280

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		4 tot en met 17 / 20 en 21 / 22 — volgens mededeeling van — HH. Burgemeesters. / HH. Commissarissen der Koningin. / HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene / *e*) enkele — zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 235	48				50	„	6	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*e*)	»	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	3	„	*e*)	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	„	„	
5	„	4	„	*e*)	„	„	„	
„	„	1	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	»	„	„	
2	„	„	*e*)	„	„	„	„	
14	„	21	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
1 256	48				50	„	6	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	286 181	1 413	2 151	3 283	474	576	676	611	210	222	234	280
117	Oostelbeers . . .	1 020	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
118	Oosterhout . . .	10 665	92	143	175	11	30	38	42	4	15	19	16
119	Oploo.	1 693	4	2	4	„	1	2	1	„	„	„	„
120	Oss	7 550	2	27	164	9	37	52	66	„	„	„	„
121	Ossendrecht. . .	2 384	5	3	4	„	1	„	2	1	„	„	„
122	Oud- en Nieuw-Gastel.	3 978	5	17	1	„	„	„	„	„	1	„	„
123	Oudenbosch. . .	4 376	28	17	23	„	„	6	12	„	„	„	5
124	Oudheusden. . .	908	6	6	4	1	„	3	„	„	„	„	„
125	Prinsenhage . .	7 153	12	28	42	3	7	14	18	„	„	„	„
126	Putte.	1 093	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
127	Raamsdonk . . .	4 899	20	47	28	5	8	13	2	„	„	„	„
128	Ravesteijn. . . .	927	8	4	11	„	3	4	3	„	„	1	„
129	Reek	831	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
130	Reussel.	1 153	2	10	27	3	8	6	10	„	„	„	„
131	Riethoven	573	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
132	Rijsbergen. . . .	1 391	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
133	Rijswijk	518	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
134	Rozendaal	11 311	58	82	151	6	16	23	42	8	15	20	21
135	Rosmalen	3 146	1	2	2	2	„	„	„	„	„	„	„
136	Rucphen.	4 226	2	5	1	„	„	„	1	„	„	„	„
	Over te brengen	355 986	1 659	2 545	3 921	514	687	837	811	223	253	274	322

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22....... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 256	48				50	„	6	
„	„	„	„	„	„	„	„	
98	2	*a*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	3	Geene.	*e*)	„	„	„	„	
12	„	3	*e*)	*e*)	„	„	„	
42	1	Onbekend	*e*)	„	„	„	„	
„	4	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	1	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	4	*a*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
6	5	4	*e*)	„	„	„	„	
„	„	2	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	1 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
58	8	„	*e*)	*e*)	„	„	1	
„	„	Geene.	„	„	„	„	„	
„	„	3	„	„	„	„	„	
1 472	75				50	„	7	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal: fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal: uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	Voor jongens van 13 — 14 jaar.	Voor jongens van 14 — 15 jaar.	Voor jongens van 15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	Voor meisjes van 13 — 14 jaar.	Voor meisjes van 14 — 15 jaar.	Voor meisjes van 15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	355 986	1 659	2 545	3 921	514	687	837	811	223	253	274	322
137	Sambeek	1 503	5	(1) 7	3	1	„	2	„	„	„	„	„
138	Schayk	1 469	1	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
139	Schijndel	5 479	20	5	18	3	2	5	7	„	„	1	„
140	Soerendonk . . .	976	9	17	13	3	6	2	2	„	„	„	„
141	Someren	3 013	1	2	1	„	1	„	„	„	„	„	„
142	Son en Breugel .	1 546	7	2	8	1	2	2	3	„	„	„	„
143	Sprang	1 917	10	5	10	„	5	2	3	„	„	„	„
144	Standaardbuiten	1 403	8	15	21	„	„	11	10	„	„	„	„
145	Steenbergen . . .	6 838	25	26	31	1	7	7	9	„	3	„	4
146	Stiphout	635	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
147	Stratum	3 526	9	135	122	9	11	17	22	12	15	20	16
148	Strijp	1 933	3	18	55	7	11	5	12	„	11	„	9
149	Terheijden	3 258	7	14	30	1	2	3	„	8	7	5	4
150	Teteringen	2 537	11	103	113	10	19	15	18	4	17	20	10
151	Tilburg	33 905	144	392	756	233	212	129	50	59	48	20	5
152	Tongelre	1 057	4	7	1	„	1	„	„	„	„	„	„
153	Uden	5 709	16	18	19	„	6	6	5	„	1	„	1
154	Udenhout	2 370	6	14	16	1	1	6	8	„	„	„	„
155	Valkenswaard . .	1 831	17	32	83	8	15	9	23	„	10	7	11
156	Veen	941	7	8	7	„	„	2	3	„	1	1	„
157	Veghel	5 841	1	„	2	„	1	„	1	„	„	„	„
	Over te brengen	443 663	1 970	3 371	5 230	792	989	1 060	987	306	366	348	382

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 ... } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 ... } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 ... } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 472	75				50	”	7	
”	”	2	”	”	”	”	”	(1) 4 in een steenfabriek.
”	”	*e*)	*e*)	”	”	”	”	
13	”	*e*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*a*)	”	”	”	”	”	
”	”	1	”	”	”	”	”	
”	”	12	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	2	
3	”	1	”	”	”	”	”	
”	”	”	*e*)	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
42	2	2	*e*)	*e*)	”	”	”	
151	”	Onbekend.	*e*)	”	”	”	”	
32	”	*e*)	”	*e*)	”	”	”	
102	3	1 *e*)	”	”	8	”	”	
(2)	35	*a*)	”	*e*)	11	”	1	(2) Kon niet worden opgegeven.
2	”	”	”	*e*)	”	”	”	
”	”	”	*e*)	*a*)	”	”	”	
”	”	6	”	*e*)	”	”	”	
81	1	”	*a*)	”	”	”	”	
10	”	1	”	*e*)	”	”	”	
”	”	1	”	*e*)	”	”	”	
1 908	116				69	”	10	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	443 663	1 970	3 371	5 230	792	989	1 060	987	306	366	348	382
158	Veldhoven. . . .	1 310	10	13	15	2	3	5	5	„	„	„	„
159	Velp	634	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
160	Vessem.	1 094	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
161	Vierlingsbeek. .	1 370	7	6	3	„	2	„	1	„	„	„	„
162	Vlierden	574	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
163	Vlijmen	3 455	13	36	23	1	6	7	9	„	„	„	„
164	Vrijhoeve Capelle	500	1	2	2	2	„	„	„	„	„	„	„
165	Vught	5 090	26	34	65	10	17	19	17	„	„	„	2
166	Waalre	884	6	6	17	2	6	5	4	„	„	„	„
167	Waalwijk	4 392	135	141	196	17	30	28	42	4	20	22	33
168	Wanroy	996	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
169	Waspik.	2 859	8	7	18	1	2	5	7	„	„	1	2
170	Werken (de) en Sleeuwijk . . .	2 623	4	12	15	2	3	2	8	„	„	„	„
171	Werkendam. . .	2 659	14	13	20	4	2	2	12	„	„	„	„
172	Westerhoven . .	568	2	9	6	3	„	„	1	1	„	„	1
173	Wijk en Aalburg	2 081	2	4	1	„	„	„	„	„	1	„	„
174	Willemstad . . .	2 028	8	4	8	1	1	3	3	„	„	„	„
175	Woensdrecht . .	2 849	5	9	9	3	2	„	1	„	„	2	1
176	Woensel	5 459	13	55	74	8	10	10	19	7	10	3	7
	Over te brengen	485 088	2 224	3 722	5 702	848	1 073	1 146	1 116	318	397	376	428

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17. } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 908	116				69	„	10	
9	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	2	Geene.	„	„	„	„	„	
2	„	2	*e*)	*e*)	„	„	„	
120	1	*e*)	*e*)	„	1	„	4	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	1	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*a*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*a*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
5	„	2	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	„	„	
4	„	„	„	*e*)	„	„	„	
115	„	Geene.	*e*)	„	„	„	„	
2 163	120				70	„	14	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	485 088	2 224	3 722	5 702	848	1 073	1 146	1 116	318	397	376	428
177	Woudrichem . .	1 940	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
178	Wouw	3 745	12	20	22	1	4	1	6	1	3	3	3
179	Zeeland	1 892	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
180	Zeelst.	1 251	7	7	7	1	1	3	1	1	"	"	"
181	Zes gehuchten .	1 034	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
182	Zevenbergen. . .	6 562	37	105	57	1	16	20	12	"	1	2	5
183	Zundert	3 958	5	5	6	"	3	2	1	"	"	"	"
184	Zwaluwe(Hooge- en Lage). . . .	4 158	11	19	17	"	11	3	3	"	"	"	"
	Totaal Noord-brabant . . .	509 628	2 296	3 878	5 811	851	1 108	1 175	1 139	320	401	381	436
	Gelderland.												
1	Ammerzoden . .	2 108	12	12	13	"	5	2	6	"	"	"	"
2	Appeltern	3 032	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	Arnhem	49 727	2	8	8	"	2	3	3	"	"	"	"
4	Balgoy	449	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5	Batenburg. . . .	635	1	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"
6	Beesd.	2 494	3	11	10	2	3	2	2	"	"	1	"
7	Bemmel	5 652	10	([2]) 78	3	"	3	"	"	"	"	"	"
8	Bergharen	1 558	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
9	Beuningen. . . .	2 233	25	54	7	"	4	2	1	"	"	"	"
	Over te brengen	67 888	53	164	42	2	18	9	12	"	"	1	"

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 — volgens mededeeling van — HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . — HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . — HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2 163	120				70	„	14	
—	„	„	„	„	—	—	—	
7	„	Geene.	„	*e*)	„	„	„	
„	„	Geene.	*e*)	„	„	„	„	
12	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
(1)	5	16 *e*)	*e*)	„	„	„	„	(1) Kon niet worden opgegeven.
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	*e*)	„	„	„	„	
2 182	125				70	„	14	
3	„	2	„	*e*)	„	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	7	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	1	*a*)	„	„	„	„	„	(2) In de steenfabrieken.
„	„	„	„	3	„	„	„	
„	„	2	„	*e*)	„	„	„	
3	8				„	„	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	67 888	53	164	42	2	18	9	12	„	„	1	„
10	Beusekom	1 931	3	7	12	2	3	1	1	1	1	2	1
11	Brakel	1 314	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12	Buren.	1 818	1	10	10	2	3	3	2	„	„	„	„
13	Buurmalsen . . .	1 736	2	7	6	1	2	1	2	„	„	„	„
14	Culemborg . . .	7 655	62	159	154	28	34	35	41	2	8	4	2
15	Deil.	2 203	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
16	Dodewaard . . .	1 843	4	27	10	2	4	1	3	„	„	„	„
17	Dreumel	2 143	1	13	1	„	1	„	„	„	„	„	„
18	Driel	3 261	11	131	9	2	2	2	3	„	„	„	„
19	Druten.	4 382	17	123	112	23	29	18	25	4	3	5	5
20	Echteld.	2 446	2	22	22	4	2	5	1	3	2	4	1
21	Elst.	6 121	6	16	9	1	1	1	4	1	1	„	„
22	Est en Opijnen.	1 061	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
23	Ewijk.	2 008	5	6	6	„	„	4	2	„	„	„	„
24	Gameren	1 690	3	33	33	5	6	8	7	2	1	2	2
25	Geldermalsen . .	2 838	5	16	16	1	2	5	6	„	1	1	„
26	Gent	2 663	5	99	99	17	23	10	13	3	11	12	10
27	Groesbeek	5 013	2	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
28	Haaften	2 234	3	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„
29	Hedel.	1 760	2	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
	Over te brengen	124 008	189	857	544	90	131	104	123	16	28	31	21

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 } volgens mede-deeling van { HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
3	8				„	„	1	
11	„	6	»	„	„	„	„	
„	1	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	1	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
33	2	3	„	„	„	„	4	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
8	„	*e*)	„	„	„	„	„	
9	„	12 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
59	3	5	„	*e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	*e*)	»	„	„	
15	„	*a*)	„	„	„	„	„	
13	„	6	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	6	„	*e*)	„	„	„	
7	„	12 *e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	3	„	„	*a*)	„	„	„	
52	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	81	„	1	„	„	„	
„	„	8	„	*e*)	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	„	„	
210	18				„	„	5	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	124 008	189	857	544	90	131	104	123	16	28	31	21
30	Heerewaarden. .	913	3	28	„	„	„	„	„	„	„	„	„
31	Hemmen	239	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
32	Herwijnen	1 893	2	(1) 11	1	„	„	1	„	„	„	„	„
33	Heteren	3 249	10	96	78	7	19	16	14	2	7	7	6
34	Heumen	1 595	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
35	Horssen	903	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
36	Huissen	4 074	5	39	5	„	3	2	„	„	„	„	„
37	Hurwenen	547	1	3	13	1	2	2	3	1	1	2	1
38	Kerkwijk.	970	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
39	Kesteren	2 963	3	16	8	1	1	4	2	„	„	„	„
40	Lienden	4 052	6	24	38	7	3	9	10	„	1	3	5
41	Maurik.	3 703	5	27	39	5	7	9	5	„	7	4	2
42	Millingen	2 676	2	12	1	„	„	1	„	„	„	„	„
43	Nederhemert . .	839	1	19	19	„	5	6	2	2	2	1	1
44	Nijmegen	32 101	142	276	283	62	41	60	57	17	8	22	16
45	Ophemert	1 231	1	3	6	„	„	„	2	„	4	„	„
46	Overasselt	1 723	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
47	Poederoijen . . .	957	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
48	Rossum	1 206	3	(2) 30	„	„	„	„	„	„	„	„	„
49	Tiel.	9 896	115	160	199	11	41	47	63	3	6	10	18
	Over te brengen	199 738	490	1 602	1 236	185	253	261	282	41	64	80	70

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën — Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën — Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
210	18				"	"	5	
23	"	a)	"	e)	"	"	"	
"	"	3	"	"	"	"	"	
"	"	Geene.	"	e)	"	"	"	(1) In een steenbakkerij.
38	1	e)	"	e)	"	"	"	
"	"	e)	"	3	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
36	"	a)	"	e)	"	"	"	
3	"	1	"	e)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
6	"	5	"	"	"	"	"	
"	"	3	"	"	"	"	"	
33	"	4	"	"	"	"	"	
8	"	2 a)	"	6	"	"	"	
12	"	3	"	e)	"	"	"	
192	8	e)	"	"	"	"	1	
11	"	e)	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	e)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	"	"	"	"	
"	2	179	"	"	1	1	"	(2) In de teenschillerijen.
572	29				1	1	6	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal: fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal: uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	199 738	490	1 602	1 236	185	253	261	282	41	64	80	70
50	Ubbergen	3 490	46	(1) 83	5	1	„	1	3	„	„	„	„
51	Valburg	5 546	7	24	66	5	11	10	13	4	7	8	8
52	Varik.	1 106	1	14	14	2	2	3	2	1	1	2	1
53	Vuren	1 507	3	3	6	„	„	4	2	„	„	„	„
54	Waardenburg. .	1 225	2	„	2	„	1	1	„	„	„	„	„
55	Wadenoijen . . .	1 518	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
56	Wamel.	4 922	9	5	30	3	10	9	4	„	„	3	1
57	Wijchen	3 877	6	19	26	„	„	1	3	3	6	4	9
58	IJzendoorn . . .	584	2	(2) 31	2	1	„	„	„	„	„	„	1
59	Zaltbommel . . .	3 978	28	22	40	5	6	13	16	„	„	„	„
60	Zoelen	2 338	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
61	Zuilichem	890	2	26	1	„	„	„	1	„	„	„	„
	Totaal Gelderland	230 719	597	1 829	1 429	202	283	303	327	49	78	97	90
	Zuidholland.												
1	Abbenbroek. . .	695	2	„	4	1	„	1	2	„	„	„	„
2	Alblas (Oud-) . .	1 097	5	4	7	1	„	3	3	„	„	„	„
3	Alblasserdam . .	4 716	2	75	117	8	25	29	34	„	8	7	6
4	Ameide.	1 500	31	124	23	2	7	11	3	„	„	„	„
5	Arkel.	805	3	3	2	„	1	1	„	„	„	„	„
	Over te brengen	8 813	43	206	153	12	33	45	42	„	8	7	6

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal: kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... HH. Commissarissen der Koningin. 22........ HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
572	29				1	1	6	
147	1	4 a)	„	e)	3	„	1	(1) In de steenbakkerijen.
„	„	4 a)	e)	e)	„	„	„	
7	„	a)	„	e)	„	„	„	
„	„	e)	„	e)	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
13	„	3	„	e)	„	„	„	
1	„	a)	„	3	„	„	„	
12	„	e)	„	„	„	„	„	(2) In de steenfabrieken.
7	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	a)	„	„	„	„	„	
8	„	a)	„	e)	„	„	„	
767	30				4	1	7	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
10	7	3	„	e)	„	„	„	
„	„	a)	„	e)	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
10	7				„	„	„	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	8 813	43	206	153	12	33	45	42	„	8	7	6
6	Asperen	1 533	1	7	10	2	1	2	1	1	„	2	1
7	Barendrecht. . .	3 262	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
8	Beijerland (Nieuw-). . . .	1 632	5	65	7	„	2	2	3	„	„	„	„
9	Beijerland (Oud-)	5 292	16	25	19	3	4	5	7	„	„	„	„
10	Beijerland (Zuid-).	1 998	4	5	5	„	„	1	4	„	„	„	„
11	Bleskensgraaf . .	976	3	4	2	„	1	„	1	„	„	„	„
12	Bommel (den). .	1 522	5	2	6	„	2	2	2	„	„	„	„
13	Brandwijk	838	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	Brielle	4 286	„	41	50	8	8	16	18	„	„	„	„
15	Charlois	9 706	10	46	26	3	4	8	11	„	„	„	„
16	Dirksland	2 130	9	8	10	3	3	2	2	„	„	„	„
17	Dordrecht	32 622	362	732	573	50	120	144	108	10	45	55	41
18	Dubbeldam . . .	4 438	8	6	21	2	3	3	9	„	„	„	4
19	Everdingen . . .	1 179	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
20	Geervliet.	1 164	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	Giessendam . . .	3 545	14	18	16	3	6	2	5	„	„	„	„
22	Giessen Nieuwkerk	863	7	8	13	„	3	3	7	„	„	„	„
23	Goedereede . . .	1 078	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
	Over te brengen	86 877	489	1 174	912	86	190	236	220	11	53	64	52

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 (volgens mede-deeling van) HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... HH. Commissarissen der Koningin. 22........ HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		a) algemeene } zie kolom 17. e) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
10	7				„	„	„	
9	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. tocz.	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	1	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	1	
10	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	6	„	*e*)	„	„	„	
242	29	3 *a*)	„	„	18	„	19	
„	4	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
—	„	—	„	„	—	—	—	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
271	41				18	„	20	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	86 877	489	1 175	912	86	190	236	220	11	53	64	52
24	Gorinchem. . . .	11 879	81	144	163	21	34	37	57	„	2	5	7
25	Goudriaan	609	2	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„
26	Goudswaard. . .	1 175	3	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„
27	's Gravendeel . .	3 965	9	12	16	1	2	6	4	„	„	1	2
28	's Gravesande . .	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
29	Groot-Ammers .	1 464	5	4	5	„	2	2	1	„	„	„	„
30	Hagestein	897	3	15	10	„	1	3	2	1	„	1	2
31	Hardinxveld. . .	4 871	31	46	103	9	26	29	39	„	„	„	„
32	Heenvliet	1 333	2	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„
33	Heerjansdam . .	1 575	5	5	4	„	2	1	1	„	„	„	„
34	Hei- en Boeicop.	612	1	5	1	„	„	1	„	„	„	„	„
35	Heinenoord . . .	2 003	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
36	Hekelingen . . .	970	6	11	11	„	6	5	„	„	„	„	„
37	Hellevoetsluis. .	4 354	17	22	30	3	2	9	16	„	„	„	„
38	Helvoet(Nieuw)	1 521	7	126	150	4	24	16	17	18	28	23	20
39	Hendrik-Ido-Ambacht . . .	2 955	12	32	14	1	4	1	6	„	„	2	„
40	Herkingen. . . .	698	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
41	Heukelum	1 484	6	27	35	4	1	12	8	1	3	2	4
42	Hoogblokland. .	747	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
43	Hoogvliet	1 141	2	2	6	„	„	2	4	„	„	„	„
	Over te brengen	131 130	684	1 627	1 468	130	294	361	381	31	86	98	87

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
271	41				18	„	20	
22	1	*a*)	„	„	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
27	„	12 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	12	„	12 *a*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
31	1	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	58	4	„	„	„	„	„	
23	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
25	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	4	„	*e*)	„	„	„	
24	„	1 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
423	101				18	„	20	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	131 130	684	1 627	1 468	130	294	461	381	31	86	98	87
44	Hoornaar	586	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
45	IJsselmonde . . .	3 369	7	24	33	3	8	3	7	„	2	4	6
46	Kedichem	885	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
47	Klaaswaal	1 648	10	15	15	2	3	6	4	„	„	„	„
48	Langerak	985	3	14	14	5	3	2	4	„	„	„	„
49	Leerbroek	733	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
50	Leerdam	4 082	18	64	132	14	29	46	29	1	3	6	4
51	Lekkerland (Nieuw-) . . .	2 774	28	50	68	12	16	24	16	„	„	„	„
52	Lexmond.	1 657	3	(1) 37	4	1	„	2	1	„	„	„	„
53	Maasdam.	1 851	4	12	16	„	2	2	10	„	„	„	2
54	Meerkerk . . , .	1 479	19	14	18	3	6	2	6	„	„	1	„
55	Melissant	1 345	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
56	Middelharnis . .	4 154	39	37	52	4	10	17	11	2	6	1	1
57	Mijnsheerenland	1 536	24	4	66	9	15	18	24	„	„	„	„
58	Molenaarsgraaf .	513	3	5	5	1	1	2	1	„	„	„	„
59	Nieuwenhoorn. .	1 796	7	5	7	1	„	3	3	„	„	„	„
60	Nieuwland. . . .	547	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
61	Nieuwpoort . . .	655	2	2	2	1	„	1	„	„	„	„	„
62	Noordeloos . . .	1 070	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
63	Numansdorp . .	3 207	16	18	17	2	9	3	2	„	„	1	„
	Over te brengen	166 002	871	1 931	1 920	188	396	493	501	34	97	111	100

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.		4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a)* algemeene } zie kolom 17. *e)* enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
423	101				18	„	20	
„	„	*e)*	„	„	„	„	„	
35	„	4	„	*e)*	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	*e)*	„	„	„	
10	„	*e)*	„	„	„	„	„	
„	„	2	„	„	„	„	„	
17	5	12	„	„	„	„	„	
„	6	„	„	1 *a)*	2	„	„	
„	„	*a)*	„	*e)*	„	„	„	(1) In de teenschillerijen.
3	„	Voortd. toez.	„	*e)*	„	„	„	
1	„	*e)*	„	*e)*	„	„	„	
„	„	3	„	*e)*	„	„	1	
1	„	*e)*	„	*e)*	„	„	„	
„	„	*a)*	„	„	„	„	„	
„	„	*e)*	„	*e)*	„	„	„	
„	„	*a)*	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	*e)*	„	„	„	
„	„	*e)*	„	*e)*	„	„	„	
„	„	*e)*	„	*e)*	„	„	„	
„	„	*a)*	„	*e)*	„	„	„	
490	112				20	„	21	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	166 002	871	1 931	1 920	188	396	493	501	34	97	111	100
64	Ooltgensplaat. .	2 541	4	2	13	2	3	4	4	„	„	„	„
65	Oostvoorne. . . .	1 802	5	6	5	„	„	5	„	„	„	„	„
66	Ottoland	629	3	6	8	1	3	3	1	„	„	„	„
67	Ouddorp	2 577	2	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
68	Oudenhoorn . . .	880	2	1	3	„	„	1	2	„	„	„	„
69	Papendrecht. . .	2 995	17	23	34	3	10	11	10	„	„	„	„
70	Pernis	26 46	16	4	16	3	4	4	5	„	„	„	„
71	Peursum	393	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
72	Piershil.	774	4	„	4	„	1	„	3	„	„	„	„
73	Poortugaal. . . .	1 192	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
74	Puttershoek . . .	2 028	17	41	26	„	6	9	8	„	„	„	3
75	Rhoon	1 698	3	4	3	„	1	2	„	„	„	„	„
76	Ridderkerk . . .	7 751	44	111	218	63	52	56	24	5	4	6	8
77	Rockanje.	1 804	6	16	7	„	2	3	2	„	„	„	„
78	Rotterdam	(1)	49	203	282	33	51	78	105	„	4	6	5
79	Rozenburg. . . .	2 005	2	1	2	„	2	„	„	„	„	„	„
80	Schelluinen . . .	377	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
81	Schoonrewoerd .	901	3	33	28	2	8	8	8	„	„	1	1
82	Sliedrecht	9 892	66	142	139	25	32	44	38	„	„	„	„
83	Sommelsdijk. . .	2 602	24	14	30	4	9	11	„	„	4	1	1
	Over te brengen	413 347	1 140	2 538	2 741	324	580	734	712	39	109	125	118

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
490	112				20	„	21	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	2	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
22	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	1	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
19	10	4	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
155	62	647	„	„	1	„	„	(1) Deze gemeente behoort grootendeels tot de 3de inspectie.
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
„	3	2 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	4	„	*e*)	„	„	„	
686	190				21	„	22	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.									
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	413 347	1 140	2 538	2 741	324	580	734	712	39	109	125	118
84	Spijkenisse. . . .	2 067	23	43	36	7	8	12	9	„	„	„	„
85	Stad aan 't Haringvliet. . . .	1 008	5	5	5	1	2	2	„	„	„	„	„
86	Stellendam . . .	1 012	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
87	Streefkerk. . . .	1 778	7	12	1	1	„	„	„	„	„	„	„
88	Strijen	4 168	5	54	50	3	10	7	18	1	5	2	4
89	Tienhoven. . . .	320	1	4	1	„	„	„	1	„	„	„	„
90	Tonge (Nieuwe-)	1 451	6	1	6	„	2	2	2	„	„	„	„
91	Tonge (Oude-). .	2 592	12	4	12	1	1	5	5	„	„	„	„
92	Vianen.	3 466	20	(1) 88	43	2	8	8	6	„	4	7	8
93	Vierpolders . . .	783	5	8	8	„	1	2	5	„	„	„	„
94	Westmaas. . . .	1 029	15	„	31	4	7	12	8	„	„	„	„
95	Wijngaarden . .	402	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
96	Zuidland.	1 881	12	3	16	„	2	9	5	„	„	„	„
97	Zwartewaal . . .	1 007	5	4	7	1	2	2	2	„	„	„	„
98	Zwijndrecht. . .	5 100	30	24	42	3	7	10	22	„	„	„	„
	Totaal Zuidholland . .	441 411	1 286	2 788	2 999	347	630	805	795	40	118	134	130
	Zeeland.												
1	Aagtekerke . . .	585	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	585	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
686	190				21	"	22	
"	"	5	"	*e*)	"	"	1	
"	"	12	"	*e*)	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	*e*)	"	"	"	
"	"	id.	"	"	"	"	"	
"	"	id.	"	*e*)	"	"	"	
"	"	*a*)	"	*e*)	"	"	"	
"	"	1 *e*)	"	*e*)	"	"	"	
"	"	4	"	*e*)	"	"	"	
38	"	4	"	*e*)	"	"	"	[1] In de steenfabrieken.
"	"	4	"	*e*)	"	"	"	
"	"	*a*)	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	"	"	"	"	
"	"	3	"	*e*)	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	*e*)	"	"	"	
724	190				21	"	23	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"				"	"	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	585	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2	Aardenburg . . .	1 947	4	2	4	"	2	"	2	"	"	"	"
3	Annaland (Sint).	2 397	1	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"
4	Arnemuiden. . .	2 019	6	5	6	1	"	3	2	"	"	"	"
5	Axel	3 431	8	3	8	1	1	4	2	"	"	"	"
6	Baarland.	690	1	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"
7	Biervliet.	2 150	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8	Biggekerke . . .	702	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
9	Borssele	1 047	2	"	2	"	"	1	"	"	"	1	"
10	Boschkapelle. . .	1 263	1	([1]) 3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
11	Breskens.	1 555	7	5	4	"	"	1	3	"	"	"	"
12	Brouwershaven .	1 453	4	4	2	"	1	1	"	"	"	"	"
13	Bruinisse.	2 338	2	2	2	"	1	1	"	"	"	"	"
14	Burgh.	631	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
15	Cadzand	1 104	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"	"
16	Clinge	2 661	15	18	19	3	1	6	4	1	3	"	1
17	Colijnsplaat . . .	1 960	4	5	6	"	2	"	4	"	"	"	"
18	Domburg.	1 010	4	1	4	"	"	1	3	"	"	"	"
19	Dreischor	1 220	5	6	5	1	4	"	"	"	"	"	"
20	Driewegen. . . .	575	2	2	2	"	1	1	"	"	"	"	"
21	Duivendijke . . .	606	1	1	1	"	"	"	"	"	"	"	1
22	Eede	1 270	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Over te brengen	32 614	68	62	68	6	13	21	21	1	3	1	2

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
”	”				”	”	”	
”	”	*a*)	*e*)	”	”	”	”	
”	”	*e*)	»	”	”	”	”	
”	1	3	”	*e*)	”	”	”	
4	”	”	*e*)	”	”	”	”	
”	”	Geene.	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*e*)	”	*e*)	”	”	”	(1) In eene steenbakkerij.
1	”	*e*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	2	*e*)	”	”	”	”	
”	”	*a*)	”	*e*)	»	”	”	
”	”	9	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
1	”	2	”	*e*)	”	”	”	
”	”	”	”	*e*)	”	”	”	
”	”	4	”	*e*)	”	”	”	
1	”	*e*)	”	”	”	”	”	
”	”	6	”	*e*)	”	”	”	
2	”	*a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	”	*e*)	”	”	”	”	
9	1				”	”	”	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	32 614	68	62	68	6	13	21	21	1	3	1	2
23	Elkerzee	481	5	(1) 9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
24	Ellemeet.	520	5	11	5	„	1	„	2	2	„	„	„
25	Ellewoutsdijk . .	707	1	3	1	„	„	„	1	„	„	„	„
26	Goes	6 566	75	87	111	4	18	29	28	5	6	9	12
27	Graauw	1 931	3	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
28	's Gravenpolder .	896	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
29	Grijpskerke . . .	761	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
30	Groede	2 489	12	14	8	2	2	2	2	„	„	„	„
31	Haamstede. . . .	1 004	5	1	5	„	„	2	3	„	„	„	„
32	's Heer-Abtskerke	336	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
33	's Heer-Arendskerke.	2 928	4	2	4	„	„	1	3	„	„	„	„
34	's Heerenhoek . .	1 017	7	5	4	3	„	1	„	„	„	„	„
35	Heinkenszand. .	1 653	5	1	5	„	1	1	3	„	„	„	„
36	Hengstdijk. . . .	639	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
37	Hoedekenskerke	1 020	5	3	6	„	4	„	2	„	„	„	„
38	Hoek	1 975	2	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„
39	Hontenisse . . .	4 992	1	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„
40	Hoofdplaat . . .	1 437	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
41	Hulst.	2 415	12	5	12	1	3	7	1	„	„	„	„
	Over te brengen	66 381	215	209	234	16	43	66	68	8	9	10	14

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. HH. Burgemeesters. 20 en 21. HH. Commissarissen der Koningin. 22. HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) a) algemeene, e) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
9	1				"	"	"	
"	"	4 a)	"	e)	"	"	"	(1) Bij het vlasrepelen.
5	"	7	"	e)	"	"	"	
"	"	a)	"	e)	"	"	"	
25	"	3	"	"	"	"	"	
"	"	a)	"	e)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	4	"	e)	"	"	"	
"	"	a)	e)	e)	"	"	"	
"	"	a)	"	e)	"	"	"	
"	"	e)	"	e)	"	"	"	
"	"	a)	"	"	"	"	"	
"	"	2	"	e)	"	"	"	
"	"	a)	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	1 e)	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	"	"	"	"	
"	"	Geene.	"	"	"	"	"	
"	"	2	e)	e)	"	"	"	
"	"	Geene.	2	"	"	"	"	
39	1				"	"	"	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	66 381	215	209	234	16	43	66	68	8	9	10	14
42	IJzendijke	2 861	2	2	2	”	”	”	2	”	”	”	”
43	Jansteen (Sint-).	2 300	7	9	8	”	3	2	3	”	”	”	”
44	Kapelle.	1 901	6	4	4	1	”	3	”	”	”	”	”
45	Kats	601	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
46	Kattendijke . . .	1 088	5	19	2	”	”	1	1	”	”	”	”
47	Kerkwerve. . . .	769	1	1	1	”	”	”	1	”	”	”	”
48	Kloetinge	1 259	1	1	1	”	”	1	”	”	”	”	”
49	Koewacht	2 253	6	6	6	2	”	1	3	”	”	”	”
50	Kortgene	1 095	7	2	2	”	1	”	1	”	”	”	”
51	Koudekerke . . .	1 746	3	6	4	”	1	3	”	”	”	”	”
52	Krabbendijke . .	1 731	18	68	44	6	8	4	6	5	5	4	6
53	Kruiningen . . .	2 964	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Kruis (Sint-) . .	690	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
55	Laurens (Sint-) .	549	1	1	1	”	1	”	”	”	”	”	”
56	Maartensdijk (Sint-)	2 795	3	7	6	”	3	2	1	”	”	”	”
57	Meliskerke. . . .	569	1	1	1	1	”	”	”	”	”	”	”
58	Middelburg . . .	17 116	176	201	324	27	52	66	87	8	18	38	28
59	Neuzen.	6 244	36	30	53	1	13	14	21	”	”	2	2
60	Nieuw- en Sint-Joostland . . .	996	4	3	4	”	”	”	4	”	”	”	”
	Over te brengen	115 868	492	570	697	54	125	163	198	21	32	54	50

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17 . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
39	1				”	”	”	
”	”	Voortd. toez	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
9	”	*e*)	”	”	”	”	”	
1	”	1 *a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	2	”	*e*)	”	”	”	
12	”	*a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	*a*)	”	*e*)	”	”	”	
”	”	”	”	*e*)	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	*e*)	”	”	”	
—	”	—	”	*e*)	—	—	—	
”	”	”	*e*)	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	”	”	”	”	”	
98	2	38	”	*e*)	”	”	2	
”	”	*a*)	*e*)	”	”	”	”	
”	”	4	”	*e*)	”	”	”	
159	3				”	”	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	115 868	492	570	697	54	125	163	198	21	32	54	50
61	Nieuwerkerk . .	1 449	9	9	9	1	4	3	1	„	„	„	„
62	Nieuwvliet. . . .	631	2	1	2	„	1	1	„	„	„	„	„
63	Nisse	638	1	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
64	Noordgouwe. . .	820	2	2	2	„	„	2	„	„	„	„	„
65	Noordwelle . . .	547	4	12	2	„	„	1	1	„	„	„	„
66	Oostburg.	1 933	7	9	2	„	„	„	2	„	„	„	„
67	Oost- en West-Souburg. . . .	1 537	3	5	7	1	1	2	3	„	„	„	„
68	Oosterland. . . .	1 438	5	1	7	1	1	4	„	„	1	„	„
69	Oostkapelle . . .	1 022	3	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
70	Ossenisse.	844	1	3	3	3	„	„	„	„	„	„	„
71	Oudelande. . . .	649	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
72	Oud-Vosmeer . .	1 902	3	3	1	„	„	1	„	„	„	„	„
73	Ouwerkerk. . . .	832	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
74	Oveslag	472	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
75	Ovezande.	906	2	„	2	„	1	1	„	„	„	„	„
76	Philippine	835	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
77	Philipsland (Sint-)	1 588	4	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
78	Poortvliet	1 625	4	4	4	1	1	1	1	„	„	„	„
79	Renesse	590	6	5	3	2	„	„	1	„	„	„	„
	Over te brengen	136 166	550	629	747	63	135	182	209	21	33	54	50

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 } HH. Burgemeesters. 20 en 21 } HH. Commissarissen der Koningin. 22 } HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van)
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		a) algemeene } zie kolom 17. e) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
159	3				„	„	2	
„	„	e)	„	e)	„	„	„	
„	3	a)	„	e)	„	„	„	
„	„	6	„	e)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	e)	„	„	„	
1	„	3 a)	„	e)	„	„	„	
4	„	a)	„	e)	„	„	„	
„	„	4	„	e)	„	„	„	
„	„	1 a)	„	e)	„	„	„	
„	„	3 a)	„	e)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
„	„	1	„	„	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	6	„	e)	„	„	„	
„	„	„	„	e)	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
2	„	3 a)	„	e)	„	„	„	
166	6				„	„	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	136 166	550	629	747	63	135	182	209	21	33	54	50
80	Retranchement .	828	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
81	Rilland-Bath . .	1 620	5	5	2	1	„	1	„	„	„	„	„
82	Rithem.	611	2	„	2	„	1	„	1	„	„	„	„
83	Sas van Gent. .	1 336	5	8	8	„	„	2	2	„	„	1	3
84	Scherpenisse. . .	1 510	2	1	2	„	„	1	1	„	„	„	„
85	Schoondijke . . .	1 748	3	2	3	„	1	2	„	„	„	„	„
86	Schore	763	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
87	Serooskerke (Schouwen) . .	332	3	9	2	„	„	1	„	„	„	1	„
88	Serooskerke (Walcheren). .	1 169	2	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„
89	Sluis	2 415	6	7	8	„	3	„	5	„	„	„	„
90	Stavenisse	1 606	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
91	Stoppeldijk . . .	1 645	1	1	1	„	„	„	„	1	„	„	„
92	Tholen	2 932	15	22	16	2	7	4	3	„	„	„	„
93	Veere.	806	3	1	4	1	„	2	1	„	„	„	„
94	Vlissingen	13 165	94	142	290	15	24	49	52	15	27	51	57
95	Vrouwenpolder .	945	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
96	Waarde.	751	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
97	Waterland-kerkje	648	3	4	3	„	1	1	1	„	„	„	„
98	Wemeldinge. . .	1 995	5	(1) 99	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	172 991	700	930	1 090	82	172	246	276	37	60	107	110

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
166	6				„	„	2	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
1	„	2 *a*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	Geene.	„	*e*)	„	„	„	
4	„	*a*)	*e*)	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	1 *e*)	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	„	*e*)	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	id.	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
41	16	*a*)	„	„	4	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	*e*)	„	„	„	„	„	
„	„	*a*)	„	*e*)	„	„	„	
9	„	3	„	*e*)	„	„	„	(1) In de oestercultuur.
221	22				4	„	2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.									
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	172 991	700	930	1 090	82	172	246	276	37	60	107	110
99	Westdorpe. . . .	1 786	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
100	Westkapelle. . .	1 955	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
101	Wissekerke . . .	3 071	12	3	7	2	"	3	2	"	"	"	"
102	Wolphaartsdijk.	2 046	3	3	2	"	"	1	1	"	"	"	"
103	Yerseke	3 711	89	(1) 401	59	2	11	14	17	"	5	3	7
104	Zaamslag.	2 913	9	3	10	"	1	1	6	"	"	1	1
105	Zierikzee.	7 060	70	89	108	8	26	25	35	1	5	2	6
106	Zonnemaire . . .	1 050	1	1	4	1	2	1	"	"	"	"	"
107	Zoutelande. . . .	648	1	1	1	"	"	"	1	"	"	"	"
108	Zuiddorpe	936	5	3	7	1	1	3	1	1	"	"	"
109	Zuidzande	1 067	2	1	2	"	"	1	1	"	"	"	"
	Totaal Zeeland	199 234	892	1 435	1 290	96	213	295	340	39	70	113	124
	Limburg.												
1	Ambij.	1 001	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2	Amstenrade . . .	508	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	Arcen en Velden	2 124	1	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"
4	Baexem	660	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5	Beegden	672	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
6	Beek	2 777	7	40	61	14	20	12	12	1	1	"	1
	Over te brengen	7 742	9	42	62	14	21	12	12	1	1	"	1

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 / 20 en 21 / 22 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. / HH. Commissarissen der Koningin. / HH. Ambtenaren van het O. M. — *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
221	22				4	„	2	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
526	„	Voortd. toez.	„	*e*)	„	„	11	(1) In de oestercultuur.
2	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
45	3	3	„	„	„	„	1	
2	„	4	„	*e*)	13	„	„	
„	„	Geene.	„	*e*)	„	„	„	
4	„	*e*)	„	*e*)	„	„	„	
1	„	1	„	„	„	„	„	
801	25				17	„	14	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	*e*)	„	„	„	
„	„	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	
„	„	*e*)	*e*)	„	„	„	„	
5	„	6 *e*)	*e*)	„	„	„	„	
5	„				„	„	„	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	7 742	9	42	62	14	21	12	12	1	1	„	1
7	Beesel	1 923	8	10	10	1	2	2	3	„	„	1	1
8	Belfeld	606	8	17	17	2	6	2	2	„	3	2	„
9	Bemelen	280	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	Bergen	4 819	5	(1) 14	4	„	1	1	2	„	„	„	„
11	Berg en Terblijt.	1 188	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12	Bingelrade. . . .	397	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13	Bocholtz	1 484	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	Borgharen	645	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
15	Born	1 664	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
16	Broekhuizen. . .	828	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
17	Broeksittard. . .	612	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
18	Brunssum	1 115	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
19	Bruggenum . . .	695	1	(2) 3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
20	Bunde	871	„	10	12	„	„	7	„	„	2	3	„
21	Cadier en Keer .	699	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
22	Echt	4 909	5	54	20	„	1	2	„	2	3	6	6
23	Eijgelshoven . .	485	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
24	Eijsden.	2 273	3	7	4	„	„	„	4	„	„	„	„
25	Elsloo.	1 425	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
26	Geertruid (Sint-)	987	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
27	Geleen	2 384	3	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	38 031	44	163	130	17	31	26	24	3	9	12	8

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
5	"				"	"	"	
2	"	*e*)	*e*)	"	"	"	"	
4	"	4	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	*e*)	"	"	"	([1]) 10 in een steenfabriek.
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	*e*)	"	"	"	"	
"	"	"	"	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
1	"	4	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	*e*)	"	"	"	([2]) In een steenfabriek.
3	"	"	*e*)	"	"	"	1	
1	"	*e*)	"	"	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
1	"	2	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	*e*)	"	"	"	
17	"				"	"	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal: fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal: uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	38 031	44	163	130	17	31	26	24	3	9	12	8
28	Gennep.	1 818	6	11	10	1	1	3	1	1	1	2	„
29	Geulle	1 031	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
30	Grathem	1 103	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Grevenbicht . . .	1 107	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
32	Gronsveld	1 878	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
33	Grubbenvorst . .	1 790	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
34	Gulpen.	2 468	9	12	11	1	1	2	1	1	2	2	1
35	Haelen	823	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
36	Heel en Panheel.	1 004	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
37	Heer . . , ...	1 672	3	9	5	„	1	1	„	1	„	1	1
38	Heerlen	5 350	15	12	20	4	4	6	2	„	2	1	1
39	Heijthuizen . . .	2 144	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
40	Helden.	3 924	7	14	11	„	„	1	„	3	5	2	„
41	Herten	1 082	4	11	11	2	2	3	3	„	„	1	„
42	Hoensbroek . . .	1 204	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
43	Horn	1 243	2	2	2	„	„	1	„	„	1	„	„
44	Horst.	4 185	3	6	6	„	1	4	1	„	„	„	„
45	Houthem.	1 014	1	8	5	1	1	2	1	„	„	„	„
46	Hulsberg.	1 324	2	2	2	„	1	1	„	„	„	„	„
47	Hunsel	1 058	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
48	Itteren	490	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	75 743	98	254	214	26	43	51	33	9	20	21	11

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17. } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21. . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kolom 17. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
17	"				"	"	1	
"	"	*a*)	*e*)	*e*)	"	"	1	
"	"	"	*e*)	"	"	"	"	
"	"	"	"	—	—	—	—	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	*e*)	"	"	"	
"	"	2	"	*e*)	"	"	"	
1	"	10	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
3	"	*e*)	*e*)	*e*)	"	"	1	
6	"	*e*)	*e*)	"	"	"	"	
"	"	1	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	2	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	*a*)	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	"	"	"	"	
"	1	*e*)	*e*)	*e*)	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	"	"	"	"	
"	"	*e*)	*e*)	"	"	"	1	
"	"	"	*e*)	"	"	"	"	
"	"	"	"	*e*)	"	"	"	
27	1				"	"	4	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal: fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal: uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	75 743	98	254	214	26	43	51	33	9	20	21	11
49	Ittervoort	228	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	Jabeek	428	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
51	Kerkrade.	7 019	6	21	28	1	5	9	8	„	1	1	3
52	Kessel	1 421	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	Klimmen.	1 147	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
54	Limbricht	1 356	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
55	Linne.	987	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
56	Maasbracht . . .	1 508	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
57	Maasbree.	5 384	10	14	14	5	4	2	3	„	„	„	„
58	Maasniel	2 192	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	Maastricht. . . .	32 078	37	663	908	81	117	176	186	10	86	131	121
60	Margraten. . . .	975	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61	Meerlo	1 580	6	18	16	5	3	3	1	3	„	„	1
62	Meersen	3 919	14	102	66	„	„	28	3	1	„	33	1
63	Meijel	1 493	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
64	Melick en Herkenbosch . . .	1 830	2	(2) 8	„	„	„	„	„	„	„	„	„
65	Merkelbeek . . .	660	1	3	3	„	„	„	3	„	„	„	„
66	Mesch	264	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
67	Mheer	887	3	7	6	1	„	1	1	1	„	1	1
68	Montfort.	816	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	141 915	179	1 092	1 257	120	172	271	238	24	107	187	138

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.; 22. . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. — a) algemeene, e) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
27	1				„	„	4	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	»	„	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
—	„	„	e)	„	—	—	—	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	1	1 a)	„	e)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	1	
„	„	„	e)	e)	„	„	„	
„	„	e)	e)	e)	„	„	„	
—	„	—	—	—	„	„	„	
(1)	12	Geene.	„	„	1	„	„	(1) Kon niet worden opgegeven.
—	„	—	„	„	—	—	—	
„	„	e)	„	„	„	„	2	
178	1	e)	e)	e)	1	„	„	
„	„	„	2	1	»	„	„	
„	„	2	e)	e)	„	„	1	(2) In een steenfabriek.
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	e)	e)	e)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
205	15				2	„	8	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	141 915	179	1 092	1 257	120	172	271	238	24	107	187	138
69	Mook.	1 284	2	6	6	"	"	1	5	"	"	"	"
70	Munstergeleen .	694	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
71	Nederweert . . .	4 806	3	3	3	"	"	3	"	"	"	"	"
72	Neer	1 554	6	11	5	1	1	2	1	"	"	"	"
73	Neeritter.	706	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
74	Nieuwenhagen .	1 154	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
75	Nieuwstad. . . .	772	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
76	Noorbeek	751	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
77	Nunhem.	251	2	5	5	3	1	"	1	"	"	"	"
78	Nuth.	1 216	2	(1) 9	"	"	"	"	"	"	"	"	"
79	Oblicht en Papenhoven . . .	791	1	3	3	"	"	"	"	1	"	1	1
80	Odiliënberg (Sint-).	979	1	1	1	1	"	"	"	"	"	"	"
81	Ohé en Laak . .	514	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
82	Oirsbeek.	996	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
83	Ottersum.	2 112	1	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"
84	Oud-Valkenburg	590	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
85	Oud-Vroenhoven.	1 759	8	(2) 26	"	"	"	"	"	"	"	"	"
86	Pieter (Sint-) . .	1 134	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Over te brengen	163 978	205	1 156	1 281	125	175	277	245	25	107	188	139

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele: zie kolom 17. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
205	15				2	"	8	
"	"	e)	e)	e)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	e)	e)	e)	"	"	"	
"	"	e)	e)	e)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	1	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
6	"	e)	e)	e)	"	"	"	
"	"	1	e)	"	"	"	"	(1) In een steenfabriek.
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	e)	"	"	"	"	"	
"	"	"	e)	"	"	"	"	
"	"	3	e)	e)	"	"	"	(2) In de steenfabrieken.
3	"	3	"	"	"	"	"	
214	15				2	"	9	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	163 978	205	1 156	1 281	125	175	277	245	25	107	188	139
87	Posterholt	1 299	6	6	5	„	2	1	2	„	„	„	„
88	Rijckholt.	289	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
89	Roermond	11 298	151	137	264	26	34	46	63	18	26	28	23
90	Roggel.	1 647	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
91	Roosteren	949	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
92	Schaesberg . . .	1 144	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
93	Schimmert. . . .	1 405	2	2	2	1	1	„	„	„	„	„	„
94	Schinnen.	2 026	2	3	1	„	1	„	„	„	„	„	„
95	Schin op Geulle.	1 091	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
96	Schinveld	1 182	3	5	5	„	1	2	„	„	1	1	„
97	Sevenum.	2 085	5	„	5	„	1	1	3	„	„	„	„
98	Simpelveld. . . .	1 900	2	3	2	„	„	1	1	„	„	„	„
99	Sittard	5 632	41	75	54	4	6	11	7	5	6	6	9
100	Slenaken.	567	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
101	Spaubeek	639	1	3	2	2	„	„	„	„	„	„	„
102	Stein	1 965	3	10	4	„	„	2	„	„	1	1	„
103	Stevensweert . .	1 064	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
104	Stramproij	1 134	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
105	Susteren	2 014	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
106	Swalmen.	2 305	9	14	12	2	4	4	2	„	„	„	„
107	Tegelen.	3 578	46	108	100	11	16	15	17	6	15	12	8
	Over te brengen	209 191	478	1 524	1 739	171	242	361	310	54	156	236	179

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
15	16	17	18	19	20	21	22	23
214	15				2	„	9	
„	„	5	e)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
106	2	a)	e)	„	1	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	e)	„	„	„	
„	„	„	e)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	e)	„	„	„	„	„	
1	„	6	e)	„	„	„	„	
9	„	„	e)	e)	„	„	„	
—	„	—	„	„	—	—	—	
1	„	2	e)	„	„	„	„	
1	„	a)	e)	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	e)	„	„	„	„	
6	„	„	4	2	„	„	1	
7	2	1 a)	e)	e)	„	„	1	
345	19				3	„	12	

De invulling had plaats van de kolommen:

4 tot en met 17 . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene } zie kolom 17.
e) enkele }
Voortd. toez.) voortdurend toezicht.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	209 191	478	1 524	1 739	171	242	361	340	54	156	236	179
108	Thorn	1 528	5	10	10	1	2	3	3	„	1	„	„
109	Ubach over Worms	1 580	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
110	Ulestraten. . . .	759	2	4	1	„	„	„	„	„	„	„	1
111	Urmond	1 185	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
112	Vaals.	4 845	7	20	23	2	5	4	4	„	„	3	5
113	Valkenburg . . .	1 161	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
114	Venlo.	11 327	53	115	100	1	6	15	6	17	17	20	18
115	Venraij.	5 727	19	26	35	7	2	8	16	1	„	„	1
116	Vlodrop	973	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
117	Voerendaal . . .	1 880	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
118	Wanssum	701	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
119	Weert	7 969	38	21	53	4	6	9	12	2	7	5	8
120	Wessem	991	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
121	Wijlre	1 647	12	16	10	„	1	3	3	„	1	1	1
122	Wijnandsrade. .	536	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
123	Wittem	3 723	6	13	2	„	1	1	„	„	„	„	„
	Totaal Limburg	255 721	621	1 750	1 974	186	266	404	384	74	182	265	213

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
345	19				3	”	12	
”	”	*e*)	*e*)	”	”	”	2	
”	”	”	”	”	”	”	”	
2	”	*e*)	*e*)	”	”	”	”	
”	”	”	”	*e*)	”	”	”	
11	1	6	*e*)	”	”	”	”	
”	”	”	*e*)	”	”	”	”	
80	2	Geene.	*e*)	*e*)	2	”	”	
”	”	*e*)	*e*)	*e*)	”	”	”	
—	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	*e*)	*e*)	*e*)	”	”	”	
”	”	Geene.	”	”	”	”	”	
6	”	*a*)	*e*)	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
9	”	*e*)	*e*)	*e*)	”	”	”	
453	22				5	”	14	

De invulling had plaats van de kolommen:

4 tot en met 17 — volgens mededeeling van — HH. Burgemeesters.
20 en 21 — volgens mededeeling van — HH. Commissarissen der Koningin.
22 — volgens mededeeling van — HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene, *e*) enkele — zie kolom 17.
Voortd. toez.) voortdurend toezicht.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.									
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie.												
	Noord-Brabant.	509 628	2 296	3 878	5 811	851	1 108	1 175	1 139	320	401	381	436
	Gelderland . . .	230 719	597	1 829	1 429	202	283	303	327	49	78	97	90
	Zuid-Holland . .	441 411	1 286	2 788	2 999	347	630	805	795	40	118	134	130
	Zeeland	199 234	892	1 435	1 290	96	213	295	340	39	70	113	124
	Limburg	255 721	621	1 750	1 974	186	266	404	384	74	182	265	213
	Totaal geheel	1636713	5 692	11 680	13 503	1 682	2 500	2 982	2 985	522	849	990	993

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.
15	16	17	18	19	25	21	22
2 182	125	„	„	„	70	„	14
767	30	„	„	„	4	1	7
724	190	„	„	„	21	„	23
801	25	„	„	„	17	„	14
453	22	„	„	„	5	„	14
4 927	392				117	1	72

De invulling had plaats van de kolommen:

4 tot en met 17. } volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . } volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene, e) enkele } zie kolom 17.
Voortd. toez.) voortdurend toezicht.

(23)

II. INRICHTING VAN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Ik begin dit hoofdstuk met melding te maken van den invloed, welke het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), reeds nu op de inrichting der sigarenmakerijen en letterzetterijen binnen mijne inspectie heeft uitgeoefend. Wat de sigarenmakerijen betreft (hierdoor wordt alleen bedoeld de werkplaats waar de sigaren worden gemaakt, niet die waar uitsluitend de tabak gestript wordt of de poppen worden vervaardigd), trof ik er nog meerderen aan, waar de hoogte van ten minste 3 M. en de vrije luchtruimte van ten minste 7 M^3. voor iederen aldaar arbeidenden persoon niet aanwezig was. Werkten daar dan slechts mannelijke personen boven de 16 jaren, dan kon ik alleen wijzen op het nadeel voor de gezondheid der werklieden in zulk een stofrijk bedrijf, met de gevolgen daarvan voor hun werklust, enz. Vergeten wij hierbij niet, dat zulke werkplaatsen zich dikwijls in hetzelfde huis bevinden waarin het debiet plaats heeft en dat bovendien voor de sigarenmakers, vooral in de steden, niet de meeste plaats wordt ingeruimd; dat niet zelden een handige arbeider, er voordeel in ziende om zelf als baas op te treden, aanvankelijk met beperkte middelen begint, maar door vooruitgang van zaken zijn personeel in dezelfde werkplaats meer en meer moet uitbreiden, dan laat het zich denken, dat er ten slotte dikwijls geen plekje meer onbezet is. Werken er ook vrouwen of jeugdige personen, dan worden de bedoelde hoogte en luchtruimte vereischt, welke voorschriften thans reeds een geheel anderen toestand in het leven hebben geroepen. Zoo zag ik al meerdere geheel onvoldoende werkplaatsen verlaten; hier was een groot koffiehuis tot een sigarenmakerswerkplaats, daar een oud kerkgebouw tot een drukkerij ingericht. De bestuurders hadden zelven begrepen, dat verandering noodzakelijk was, de wet eischte het. Elders waren reeds onderhandelingen aangeknoopt voor aankoop of huur van geschikte lokalen, of waren de in gebruik zijnde door vergrooting verbeterd. Maar die zoo wenschelijke verbetering bleef ook wel eens uit, doordat de jeugdige strippers niet meer in de sigarenmakerij, maar in een afzonderlijk, zeer bekrompen lokaal werden geplaatst, of dat voortaan in het bedrijf slechts mannen boven 16 jaar te werk werden gesteld. Toch wordt de volledige uitvoering der eischen van bovenbedoeld besluit meer en meer voorbereid en, zooals in hoofdstuk I reeds vermeld is, zijn voorloopig enkele

vrijstellingen, hoewel slechts voor een zekeren termijn, verleend. Is die termijn verstreken, dan zal voor de meest onvoldoende werkplaatsen moeielijk eene nieuwe vrijstelling kunnen worden verkregen en zal de werkgever inmiddels de noodige maatregelen ter verbetering hebben kunnen nemen. Enkele drukkerijen, hoewel voldoende aan de wettelijke eischen, bevonden zich in vroegere keukens met weinig licht en ventilatiemiddelen. Het schrobben schijnt voor sommige drukkerijen en sigarenmakerijen, vooral op bovenverdiepingen, nog al bezwaar te hebben. Er wordt dan nat gedweild en in de laatsten, ook wel met zaagsel geveegd.

Waar noodig, worden in de linnen- en katoenweverijen gaandeweg meer spoelvangers aangebracht; wel bestaan die voor een goed deel uit staande of afhangende ijzeren ramen met gevlochten touw of ijzerdraad of met ijzerblik tusschen de getouwen, maar er worden ook al proeven genomen met andere soorten, o. a. met vrij breede ijzeren stangen, die over de geheele lengte der lade worden aangebracht en waarover reeds meerdere fabrikanten zeer voldaan waren. In de wolweverijen zijn spoelvangers in de meeste gevallen onnoodig, omdat daar vooreerst de spoel betrekkelijk minder snelle slagen maakt, zij meestal zeer zwaar is en bovendien gewoonlijk nog op rollen loopt.

De lompensorteerderijen, waarin uitsluitend vrouwelijk personeel werkt, zijn meestal ellendige werkplaatsen. De grootere zijn doorgaans oude bergplaatsen of pakhuizen, die voor niets anders meer deugen, waarboven meerdere verdiepingen met weinig licht en meestal des winters niet verwarmd, somber en stoffig; de verdiepingen door steile zeer moeielijke trappen of ladders te bereiken, die ook uit het oogpunt van betamelijkheid dikwijls beter konden worden ingericht. In de kleinere is het doorgaans nog erger gesteld. Intusschen, nu onder het hierboven bedoeld Koninklijk besluit ook deze werkplaatsen vallen, zal ook hieromtrent allengs een betere toestand kunnen geboren worden. Zoo o. a. zag ik thans in een fabriek van kunstwol de oude sorteerhokken gedeeltelijk door een groot en goed ingericht lokaal vervangen, met ijzeren hekken voor het doorvallen van stof en Blackman-ventilator voor het wegzuigen daarvan. In groote papierfabrieken, waar meestal ook lompen gesorteerd worden, zijn meestal de middelen aangewend om de nadeelen, daaraan verbonden, althans zooveel mogelijk weg te nemen. Maar ook de tegenwoordige toestand der papierindustrie komt den fabrikant daarin te gemoet, doordat er hoe langer hoe minder lompen worden verbruikt, met het gevolg dat de snijzalen, vroeger reeds vrij ruim genomen met het oog op stof, nu nog ruimer zijn geworden in evenredigheid van het aantal snijdsters en van de hoeveelheid der te bewerken lompen.

Nu door Zijne Exc. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de voorwaarden zijn ter kennis gebracht van belanghebbenden, gebruikers van onder druk werkende en volgens het oordeel van den bevoegden inspecteur van den arbeid bij ontploffing gevaar opleverende

kook- of andere toestellen of droogcilinders, die deze toestellen ingevolge het desbetreffend Koninklijk besluit door de ambtenaren belast met het toezicht op het stoomwezen wenschen te zien onderzocht, is er weer een nieuw arbeidsveld geopend, waarop ook mijn zorgen kunnen gaan beginnen. In mijn arbeids-inspectie zullen dan o. a. de monte-jus der beetwortelsuikerfabrieken wel het eerst in aanmerking moeten komen.

In pottenbakkerijen is het op sommige dagen, doordat de oven meestal midden in de werkplaats staat, zeer warm en heeft de jongen, die in zittende houding met de voeten het rad draait, inderdaad zwaar en lastig werk.

In de steenhouwerijen is en blijft stof de vijand; vooral bij het verwerken van zandsteen klaagt men, en terecht; in het stof van kalksteen zien de werklieden veel minder gevaar. Of de koolzure kalk opgelost wordt door het koolzuur of soms door organische zuren der longen, terwijl het kiezelzuur van zandsteen onveranderd blijft, durf ik niet beslissen, maar zeker is het dat vooral het laatste zeer gevreesd wordt.

In de eenige loodwitfabriek binnen mijne inspectie geschiedt het eerste malen nat en dus zonder stof; ook het drooge loodwit geeft bij het malen door steenen nog weinig stof, maar het builen is hoogst nadeelig. Kunnen de arbeiders elders terecht, dan verlaten zij het bedrijf, zoodat de beste arbeiders voor dat werk niet bereid worden gevonden. Respirators zijn wel aanwezig, maar door 't zweeten, als gevolg van den vrij zwaren arbeid, komt er een vochtig neerslag van stof op, zoodat de werklieden zich met een doek mond en neusholte zooveel mogelijk bedekken.

Ook in de zinkwitfabrieken blijft het stof een nadeelige factor; in den regel is met het malen en builen maar één werkman belast. Daarbij komt echter voor de vele stokers een groot euvel, de hitte namenlijk der ovens, die met brandstof gevuld, gloeiend moeten gemaakt worden door een krachtig ingeblazen luchtstroom, die door de open monden weggaat. Daardoor vooral, maar ook bij het onmiddellijk vullen dier gloeiende ovens met zinkerts zijn de werklieden aan te groote en te langdurige hitte blootgesteld.

In een stoomhoutzagerij was de benedenste werkplaats onder de zagerij en onder den beganen grond slecht verlicht. Daar waren enkele zaagmachines in werking. Een ongeval gaf aanleiding dat er voor meer licht gezorgd werd.

Een vroegere schuur, een ellendig bekrompen lokaal en maar 2 Meter hoog, vond ik tot linnenweverij ingericht; daar werkten 5 vrouwen. Zoo ook was een stoomfabriek van wollen dekens in een oude fabriek van wollen stoffen gevestigd; een plaats gehad ongeval bracht mij daar ter plaatse en er wordt thans naar beter lokalen omgezien.

Bij transmissies onder den vloer moest ik meermalen op het beter bedekken der openingen aandringen.

In een wolwasscherij en in het algemeen in de kleerwasscherijen, wordt te weinig op afvoer van waterdamp gelet.

Open cokesvuren trof ik nog herhaaldelijk aan; zijn de gebouwen zeer hoog en brengt het bedrijf mede dat de deuren herhaaldelijk moeten geopend worden, dan schijnt mij dit bezwaar niet groot, maar zijn die gunstige omstandigheden niet of in mindere mate aanwezig en branden er b. v. 3 zulke vuren (te zamen per dag 4 H.L. cokes verbrandende), zooals ik in een klinknagelfabriek bespeurde, dan kon ik den eigenaar van zulk een bedrijf toch gemakkelijk overhalen om middelen ter verbetering te beramen, wanneer ik hem voorhield dat die 4 H.L. cokes, één H.L. op 40 K.g. geschat, per dag aan 1427 M^3. lucht de onmisbare zuurstof geheel ontnamen en daarvoor 297 M^3. schadelijk koolzuur teruggaven.

Vooral ook naar aanleiding van een ongeval met doodelijken afloop, in hoofdstuk III beschreven, heb ik bijzonder op onvoldoende trappen, trapladders enz. de aandacht moeten vestigen.

Eveneens overtuigden mij een paar ernstige ongevallen, ook in hoofdstuk III door mij vermeld en waarvan zelfs een met doodelijken afloop, nog nader hoe gevaarlijk pakzolders zijn, vooral wanneer, zooals maar al te dikwijls gebeurt, de boomen daarvoor weg worden gelaten. Meermalen zag ik, in de schafturen voorbij fabrieken komende, tal van vrouwen soms 3 à 4 verdiepingen hoog, voor die pakdeuren schertsen en stoeien als waren ze op den beganen grond.

Ik liet natuurlijk niet na den eigenaar op het gevaar er van opmerkzaam te maken: „de jeugd! de jeugd!" was dan gewoonlijk het antwoord; maar verregaande roekeloosheid is hier het woord, en vooral bleek mij dit nog uit het volgende voorbeeld: in een fabriek van wollen stoffen werd op de 3de verdieping, zijnde de droogzolder, een mand met gedroogde wol door de breede pakdeur naar beneden gelaten door middel van een katrol daarboven, terwijl een werkman op den zolder de lier draaide. Ten einde de mand, zoodra die aangehaald was, niet al te veel naar buiten te doen slingeren, moest een ander werkman met de hand de naar buiten gaande mand in zijn vaart stuiten, daarbij met de andere hand leunende tegen den post der deur. Toen ik dezen werkman op het hoogst gevaarlijke van zijn werk opmerkzaam maakte keek hij mij ongeloovig aan, en zeide dat voor dat werk speciaal een werkman was aangewezen en deze, het gesprek afluisterende, kwam inmiddels naderbij en vroeg mij schouderophalend: „of ik dat kinderspel bedoelde dat hij al een dozijn jaren had gedaan?" Vooreerst kon ik er hem op wijzen dat thans, wellicht toevallig, een ongeoefend werkman dat werk deed, vervolgens dat het gevaar ophield, wanneer door middel van een lang touw de mand werd vastgehouden. Ik kon hem meerdere gevallen mededeelen, dat zelfs bejaarde en zeer geoefende werklieden geheel onverwachts een ongeval bij de pakdeuren kregen ook zonder dat nog roekeloosheid in het spel was. Uit vrees van in herhalingen uit vorige verslagen te vervallen,

laat ik na hier op meer andere toestanden te wijzen, die verbetering behoeven, als bijv. ondragelijke en vooral voor de oogen schadelijke dampen in mosterdfabrieken, het stof in borstelmakerijen, vlasserijen, trasmalerijen en slijperijen van metalen, de alles doordringende dampen van alcohol en aether in gloeilampenfabrieken enz. Liever wil ik in het kort nog enkele verbeteringen aangeven, die ik bij mijn fabrieksbezoek mocht opmerken. Zoo o. a. zag ik de stoomhoutzagerij, waarop ik in mijn vorig verslag op pag. 100 doelde, door een nieuwe en, behoudens een paar aan te brengen verbeteringen, alleszins voldoende werkplaats vervangen. In de op pag. 101 van datzelfde verslag bedoelde fabriek voor houtbewerking kwam ook in dat jaar geen enkel ongeval voor. In een paar koekbakkerijen zag ik het dooreenwerken van het taaie deeg op doelmatige wijze geschieden door een roerstelsel, dat door een heete luchtmachine werd bewogen. Stofexhausters zag ik ook nu wederom op meerdere plaatsen, als in stoomschoenfabrieken bij de schaafmachines der hakken en zolen, evenals in fabrieken voor het droogslijpen van aardewerk. Heete cokesvuren voor het gloeien van ijzeren staven, midden in een werkplaats geplaatst, zag ik des zomers zeer doelmatig met asbestvellen omgeven. In een glasblazerij en een beetwortelsuikerfabriek zag ik doelmatig ingerichte dakventilatie aangebracht. Ook vliegwielen worden meer en beter omheind, en bij de hoofden van bedrijven bestaat er in het algemeen een streven om tot de verbetering hunner fabrieken en werkplaatsen mede te werken.

Zoo ook zou ik hier nog, even als in het vorig verslag op pag. 22 e. v., eenige bijzonderheden willen mededeelen omtrent de soort van arbeid enz. in sommige bedrijven, maar het verslag zou daardoor te uitgebreid worden; alleen moge hier nog vermeld worden, dat er in het afgeloopen jaar binnen mijne arbeidsinspectie de volgende drie geheel nieuwe takken van nijverheid zijn tot stand gekomen, waarvan ik de eerste, ook om het groot aantal werklieden dat daar geplaatst werd, wat meer uitvoerig wil beschrijven.

1°. *De Maatschappij „Haringvliet" tot het verduurzamen van visch.*

De inrichting is te Hellevoetsluis gevestigd en zeer doelmatig ingericht.

Het vaste personeel bestaat uit 26 mannen, 5 jongens en 2 vrouwen; één dezer laatsten is belast met het toezicht over het vrouwelijk personeel, dat soms tot een getal van p. m. 175 stijgt; het geheele getal losse en vaste werklieden beloopt bij drukke werkzaamheden 265 personen.

2°. *De Electrisch licht-machinenfabriek te Slikkerveer.*

Deze zeer belangrijke tak van industrie, in 1882 aanvankelijk op kleine schaal begonnen, onderging in dit jaar een zoodanige uitbreiding, dat zij een voorname plaats in onze nijverheid kan gaan innemen.

Hier worden dynamo-machines gemaakt en de voor het drijven daarvan bestemde stoommachines. Thans reeds werken daar 49 personen, waarvan 5 jongens beneden 16 jaren. De werkuren zijn 's zomers en 's winters van 6—7 uur, met 2 schafturen. De loonen zijn voor de volwassen arbeiders minstens f 9,50 per week, doch de ervaren werklieden genieten 17 à 19, sommige zelfs 21 cents per uur. Indien werklieden buiten af aan installaties enz. moeten arbeiden, wordt het loon met 3 cents per uur verhoogd en worden de reis- en verblijfkosten vergoed.

3°. *Fabriek „Electra" te Rotterdam-Fijenoord.*

Hier worden hoofdzakelijk gemaakt electrische koolspitsen en galvanische koolplaten, maar ook droge elementen en aanverwante artikelen. Er werken aanvankelijk reeds 30 personen, waarvan 4 beneden 16 jaar; de werktijden zijn 's winters en 's zomers van 6—6 uur met 2 uren schafttijd, maar vermoedelijk zal die veranderd worden in 7—7 uur. Alleen de stokers, 4 in getal, werken 2 aan 2 in dag- en nachtploeg met wekelijksche verwisseling.

III. BEVEILIGING TEGEN ONGEVALLEN IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Wat de beveiliging betreft tegen ongevallen, kan ik mededeelen, dat, zooals ik reeds hiervoren opmerkte, de hoofden der bedrijven doorgaans welwillend mede wilden overleggen wat er op dit gebied ter verbetering in fabrieken en werkplaatsen was aan te brengen, maar uit hetgeen in dit hoofdstuk moet worden medegedeeld, zal toch blijken dat niet zelden die verbetering eerst tot stand kwam nadat een min of meer ernstig ongeval plaats vond.

Met ingenomenheid wil ik hier in de eerste plaats vermelden hetgeen door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zal gedaan worden, en waarover ik, naar aanleiding van een ongeval met doodelijken afloop, meer uitvoerig hieronder zal handelen.

Een ongeluk met doodelijken afloop, eveneens hierachter nader omschreven, gaf mij nog te meer reden om de hoofden der beetwortelsuikerfabrieken te wijzen op de gevaren bij het ophalen der manden met kalksteen. Waar zulks mogelijk was werd onder de katrol, waar de werkman dikwijls roekeloos blijft staan, een omheining aangebracht. Beter nog vond ik het, waar eenzelfde persoon met het aanhaken der manden was belast en ook den mand moest optrekken, door aan een op 3 Meter afstand geplaatste lier te draaien: of waar eveneens eenzelfde persoon, na den mand aangehaakt te hebben, daarmede tot op grooten afstand moest „uitloopen." Afdoende is, wat in een enkele zeer goed ingerichte beetwortelsuikerfabriek bestaat, dat de manden door een tot boven reikenden koker worden opgetrokken, waarboven dan nog een trechtervormige uitbreiding zich bevindt.

Open kuipen, die gevaar konden opleveren, trof ik nog hier en daar aan. In een overigens zeer goed ingerichte bierbrouwerij, waar niets aan gespaard was, zag ik zoowel de heetwater- als de bierkuip geheel open en ingemetseld, en nog wel zoodanig dat het metselwerk er om heen, waar de werkman voor het roeren enz. moest gaan staan, eenigszins hellend naar de kuipen afliep. Het hoofd van het bedrijf was niet aanwezig, ik deelde mijn bezwaren aan den meesterknecht mede en ried een houten omheining aan. Bij een volgend bezoek zag ik dat de eigenaar reeds een zeer doelmatige verbetering had doen aanbrengen, die ook geen bezwaar gaf; hij had de kuipen voorzien met deksels

van op eenigen afstand rechthoekig op elkaar bevestigde lange ijzeren bouten, die tot over de randen der ketels reikten, terwijl eenige ijzeren bouten in het rond van onderen het verschuiven der deksels tegengingen; door de vierkante openingen der bouten kan nog gemakkelijk worden geroerd. Het geheel vormde een soort ijzeren eg. Waar ik elders open kuipen aantrof heb ik niet nagelaten op deze inderdaad zeer doelmatige bedekking de aandacht te vestigen.

In vele smederijen moet ik aandringen op het omkappen van de tandraderen der boormachines. Waar jeugdige personen daarbij werken, noopt het wettelijk voorschrift reeds nu tot voorziening. Waar alleen volwassen personen daarbij werken, is het meestal voldoende er de aandacht op te vestigen; allicht maakte een der werklieden reeds vroeger op onaangename wijze met boormachines kennis. Ook de kamraderen van grootere machines hebben in dit jaar meerdere en zeer ernstige ongevallen veroorzaakt. Waar ze ineenloopend zijn, moesten ze alle worden overdekt, hetgeen nog verre van algemeen is. Bij de inrichting van nieuwe fabrieken of van nieuw drijfwerk kan daar met eenigszins goeden wil op worden gelet, of anders moeten ze zooveel mogelijk uitloopend worden aangebracht. Nog beter zou het zijn wanneer het aanbrengen van open kamraderen kon vermeden worden, zooals ik reeds in een paar beetwortelsuikerfabrieken bij groote waterpompen opmerkte en waaraan de bewegende deelen niet zichtbaar zijn.

In een smederij, tevens pletterij van kachellijsten, zag ik bijzondere voorzorgen tegen het springen van amarilsteenen. Die steenen waren bevestigd tusschen stevige ijzeren ronde platen, zoodat het slijpend oppervlak daar voldoende boven uitkwam en tusschen die platen en den steen waren schijven van leer of caoutchouc aanwezig; naarmate de steen afslijt worden de ijzeren platen door kleinere vervangen. Bovendien bedekten ook dikke ijzeren kappen zooveel mogelijk den steen, welke laatste voorzorg ik ook in meerdere andere fabrieken aantrof.

Ongevallen, door het plotseling neervallen van een lift veroorzaakt, deden de noodzakelijkheid inzien om, meer nog dan gewoonlijk geschiedt, aan den bouw en het monteeren der liften de uiterste zorgen te besteden. In het eene geval waren waarschijnlijk een paar moeren niet behoorlijk vastgezet, zoodat de aanwezige vang haar dienst weigerde nadat de ijzeren kabel gebroken was. In een ander was aan de katrol een niet goed vastgeslagen spie of kal in de spiesleuf of het kalgat losgewoeld. Een tweede maal had met denzelfden lift een ongeval plaats. Nadat men de spie aan de fabriek zelve met kracht er weer ingeslagen had, was de naaf van het rad gebarsten, waardoor later ook de velg brak en de lift naar beneden kwam. Thans is alles behoorlijk hersteld en is ook de spie door een schroef onder de sleuf opgesloten. Hekken om zolderopeningen voor liften en daaronder ontbraken zelden.

Bij cirkel- en lintzagen moet ik nog steeds in vele gevallen op voor-

zorgen en op behoedzaamheid aandringen. Slechts zelden zag ik jeugdige personen daarbij werken, doch de arbeiders blijven het gevaar dikwijls gering achten en versmaden dan nog wat er te hunner beveiliging kan worden aangebracht. Het geheel overkappen der cirkelzagen wanneer ze in rust zijn, of het gedeeltelijk overkappen wanneer er mede gezaagd wordt, blijft aanbevolen; zoo ook het aanbrengen van een pin door de zaagbank en de as van de zaag, opdat ze niet onverhoeds in beweging kome, welke voorzorgen ik meermalen aantrof.

Gebiedend noodzakelijk zijn houten of ijzeren schermen tegen het terugslaan van het hout, de zorg dat het zaagblad vast bevestigd zij en dat daaraan geen opstaande tanden voorkomen, vooral wanneer ronde min of meer kromme en lange stukken in de lengte overlangs moeten gezaagd worden, zooals o. a. in de turfstrooiselfabrieken met hout, dat voor emballage moet dienen, geschiedt.

Een hoogst ernstig ongeval werd in een groote margarinefabriek voorkomen, doordat de dynamomachine, welke door een afzonderlijke stoommachine bewogen werd en 300 omwentelingen per minuut maakte, door gebrekkige monteering of door welke onbekende oorzaak ook plotseling uit elkaar vloog. Een zware ijzeren kast er om heen werd mede verbrijzeld, maar de slag was gebroken, zoodat de stukken niet ver weg werden geslingerd en gelukkig niemand letsel bekwam.

In fabrieken van spuit- of koolzuurhoudend water dragen de werklieden, die de flesschen of kruiken kurken, veelal een masker voor het gelaat.

Op de goede constructie van trappen, al was het helaas ook naar aanleiding van een ongeval, zag ik beter gelet. Bij het pikken der grootere vaten werd de noodige voorzorg genomen, zoodat ongevallen daarbij ook in het afgeloopen jaar wederom niet voorkwamen. Bij plet- en steekmachines zag ik meermalen de noodige voorzorgen in acht genomen; waar die ontbraken werd er op aangedrongen. Laag aangebrachte drijfassen werden op mijn voorstel door planken beschuttingen onschadelijk gemaakt, vooral wanneer het werkvolk er tijdens den arbeid over heen moest gaan, al waren daarbij ook geen jeugdige personen werkzaam. Korte pijpjes van smeerkannen moesten wel eens door langere worden vervangen. Maar vliegwielen en krukassen moeten nog meer en beter omheind worden; drijfriemen, soms midden in een drukke passage, zijn nog maar al te dikwijls bloot; in enkele groote fabrieken zag ik de vroeger zeer gevaarlijke transmissies door een groote langwerpig vierkante houten kast omgeven. In een uitgebreide stoomhoutzagerij brak de riem van het drijfwiel der stoommachine, evenwel zonder ongelukken te veroorzaken, en nu zal daar een stevig houten beschot omheen komen en ook het vliegwiel geheel worden omheind. Bij enkele pletmachines zag ik dat het te pletten materiaal niet van voren tusschen de walsen gestoken, doch van boven er ingeschoven werd, hetgeen veel minder gevaar oplevert. Maar ik vind thans bij de beschrijving der voornaamste ongevallen als vanzelf ook nog gelegenheid op eenige noodzakelijke ver-

beteringen van de inrichting der fabrieken en werkplaatsen te wijzen, evenals op de middelen ter beveiliging der werklieden tegen ongevallen, hetgeen dan als een aanvulling kan worden beschouwd van hetgeen daaromtrent hier en in het voorafgaande hoofdstuk reeds is medegedeeld.

De voornaamste ongevallen, waarvan nu de beschrijving volgt, zijn hier gerangschikt vooreerst zooveel mogelijk naar hun oorzaak en verder naar volgorde van de groepen der Nijverheidsstatistiek

Ongevallen in fabrieken en werkplaatsen.

Toeval.

In een glasfabriek was een werkman met een stoffer aan het afvegen der pan van den molen, waarin zich de twee steenen bewegen voor het fijnmalen der harde specie. De steenen, die door den weerstand der specie toch al niet snel rondloopen, worden dan nog minder aangezet om alle gevaar te voorkomen. De man echter, die met de draaiende steenen bij dat schoonmaken langzaam moet meeloopen, struikelde of gleed uit en geraakte met linkerhand en arm onder een steen. Hoewel de machinist in de onmiddellijke nabijheid zijnde op het eerste hulpgeroep den molen kon stilzetten, waren de kwetsuren toch van dien aard dat de man naar een ziekenhuis moest worden overgebracht, alwaar hij gedurende ruim 6 weken kosteloos werd verpleegd. Daarna teruggekeerd, genoot hij geneeskundige hulp en medicijnen uit een ziekenbus der fabriek, waarvoor hij als gehuwd werkman wekelijks 1°/₀ van zijn loon had bijgedragen. Gedurende 14 weken genoot hij zijn volle loon, zijnde f 5.50 per week en vrij brand van de fabriek, maar daarna hield de ondersteuning op. Hij is thans na maanden in zooverre hersteld, dat het elleboogsgewricht en de vingers genezen maar stijf gebleven zijn, waardoor hij voor den arbeid ongeschikt is geworden; hij drijft nu per hondenkar een handel in glas en aardewerk, waartoe de patroon hem nog f 50 heeft verstrekt.

Op een zeer aanzienlijke steenfabriek geraakte een werkman bij het vervoeren van klei, door een te korten draai van het paard beklemd tusschen de boomen van den wagen; het breken van de knieschijf was er het gevolg van. Hij werd, daar het hoofd van het bedrijf afwezig was, op last van den baas der fabriek naar zijn afgelegen woning vervoerd, maar de] plaatselijke geneesheer vond de breuk te ernstig om hem binnen zijne zeer armoedige woning te doen verplegen, en oordeelde dus zijn opzending naar een ziekenhuis noodzakelijk, meenende dat de werkgever de kosten der verpleging wel zou willen dragen.

Deze echter was van een andere meening, omdat de man nog maar 4 maanden bij hem werkzaam en het ongeval volgens hem niet het gevolg was van door hem verrichte gevaarlijke werkzaamheden, maar wel van eigen onvoorzichtigheid. Intusschen was hij wel genegen het gezin te ondersteunen gedurende den tijd dat de man tot werken niet

in staat zoude zijn. De betrokken gemeente had alzoo de onkosten van het vervoer naar en de verpleging in het ziekenhuis, ad f 68, te betalen, terwijl de werkgever f 1 's weeks, gedurende 7 weken, gaf aan het gezin. In aansluiting hiermede zij ook nog het volgende medegedeeld: op een andere steenfabriek brak een werkman zijn been, eveneens bij het vervoeren van klei, door dat de stortwagen omviel en op het been terecht kwam. Ook deze man genoot geene ondersteuning namens de fabriek, geneeskundige hulp werd van gemeentewege verleend door den plaatselijken geneeskundige. De onbekwaamheid tot arbeiden duurde drie maanden, terwijl de inkomsten van het gezin bestonden uit het daggeld dat een zoon als werkman verdiende.

Het is wel te betreuren, en deze beide gevallen doen het wederom duidelijk zien, dat er ook in de meeste steenfabrieken geen zieken- of ondersteuningsfonds bestaat; aanleiding daartoe, zoo zegt men, geeft het maar tijdelijk in dienst zijn der werklieden en de groote wisseling van personeel.

Maar waarom bestaan er dan zulke fondsen op sommige dier fabrieken en werken die fondsen met zeer goed resultaat? Vooral waren deze beide hier beschreven ongevallen in het oog loopend, omdat in het zeer nabij zijnde Pruisen de zaak geheel anders behandeld wordt. In dezelfde Hollandsche gemeente, waar het eerste hier beschreven ongeval plaats vond, vervoegde zich onlangs bij den burgemeester een uit Pruisen aldaar terugkeerende arbeider, die wegens het breken van de knieschijf een stijf been had behouden, maar toch nog loopen en eenig gewoon werk als werkman verrichten kon, om zijn handteekening te doen legaliseeren onder een volmacht tot ontvangst in Pruisen van 900 mark, zijnde het hem uitgekeerd wordend bedrag wegens het in den arbeid verkregen gebrek; gedurende zijn verlet om te werken had hij uit een ziekenfonds geneeskundige hulp genoten en ook nog de helft van zijn loon. Ware de man in Pruisen gebleven, dan zou hij, naar hij zeide, in plaats van 900, minstens 1600 mark hebben kunnen vorderen of wel een belangrijke uitkeering per maand. Hij had voor alle fondsen ongeveer $3^1/_2$ mark per maand betaald, en was daardoor voor alle ongevallen en ook voor pensioen verzekerd. Wegens de hoogere loonen, zeide de man, wordt deze korting niet gevoeld en ook nog minder, omdat bij het uitbetalen van het loon door den werkgever de gelden voor de fondsen worden ingehouden, terwijl deze daarvoor aan den Staat verantwoording schuldig is.

In het eind van het jaar meldde mij een burgemeester, dat in een stoom-steenfabriek een werkman ernstige brandwonden gekregen had „door het springen eener gasolielamp". Een desbetreffend bijgevoegd rapport van den brigadier der Koninklijke maréchaussée bevatte: „dat „deze den man, die inmiddels naar zijn woonplaats was vertrokken, „te bed had gevonden met verbrande haren en verbrand vel van han- „den en aangezicht en met 3 brandwonden aan het rechterbeen; dat

„de man, 's avonds als stoker in de fabriek werkzaam, de brandende „lamp die aan een balk hing en op eens in stukken sprong terwijl de „olie in vlam sloeg, wilde uitdooven en toen die brandwonden bekomen „had." Nog ging daarbij een schrijven van 's werkmans vrouw, waarin een tafereel der ellende werd opgehangen. Daar de werkgever verzuimd had de kennisgeving van het ongeval aan den burgemeester in te zenden en het ZEA. niet bekend was dat ter zake van dat verzuim door den onbezoldigden rijksveldwachter, die ook bij denzelfden werkgever in dienst was, proces-verbaal was opgemaakt, vroeg de burgemeester mij of het mij geraden voorkwam dat door hem proces-verbaal werd opgemaakt, waarop ik onmiddellijk bevestigend heb geantwoord.

Eerst in een volgend jaarverslag zal ik het verder verloop dezer zaak kunnen mededeelen.

Een glasblazer in een fabriek van electrische gloeilampen kreeg een stukje glas in het oog, dat hij daardoor verloor. Na veertien dagen was hij in staat den arbeid te hervatten. Het ziekenfonds der fabriek verschafte hem gedurende dien tijd het halve weekloon, zoodat hij in het geheel f 20.72 ontving, waaruit ook blijkt dat de weekloonen voor dergelijke werklieden niet gering zijn.

Vier werklieden stonden op een stelling bij elkander om in een kerkgebouw een plank tegen het plafond aan te brengen, toen een der dwarsliggers van de stelling brak. Twee hunner vielen naar beneden, waarvan er een door het scherpe gedeelte van een stukje hout aan den slaap verwond werd.

De kennisgeving gaf aan „lichte verwonding aan den linkerslaap", maar het verlet om te kunnen werken bleek later 7 weken te hebben geduurd.

De werkgever betaalde de geneeskundige hulp; bovendien was de man, eveneens door den werkgever, verzekerd tegen ongelukken en ontving hij dien ten gevolge f 7 per week.

Een werkman op een baggeraak stond op den zandbak of onderlosser; de pal van het rondsel liet onverwacht los, de bak opende zich en de man verdween in de diepte; alle pogingen om hem te redden waren vruchteloos en het lijk werd later opgevischt.

Een opperman was behulpzaam geweest bij het stellen van een trap in een in aanbouw zijnd gesticht. Alleen op de trap gebleven, heeft hij waarschijnlijk die nog wat willen afstoffen en is hij wellicht, aan de voorlaatste trede gekomen, achteruit stappende, door het nog open trapgat gevallen; althans zijn kameraden, die toen reeds buiten het gebouw waren, hoorden een slag en zagen den man bewusteloos in den

kelder liggen. Hij was van een hoogte van ongeveer 8 Meter door de nog open zijnde trapgaten of bordessen gevallen en op den steenen keldertrap terecht gekomen. Spoedig volgde zijn dood. Het werkvolk bij dezen belangrijken bouw was niet verzekerd tegen ongelukken; wel dat van een ander groot werk onder beheer van denzelfden architect. De weduwe van den ongelukkige met 4 jeugdige kinderen is dus geheel aan de particuliere liefdadigheid overgelaten. Behalve de noodzakelijkheid dier verzekering, althans in de bouwbedrijven, bevat dit treffend ongeval een vingerwijzing om de trapgaten zoo spoedig mogelijk door planken dicht te maken en ook dat de werklieden zoo min mogelijk uit hun eigen werk worden gehaald, want ook de ongewoonte van een soort van arbeid vergroot de kans van het gevaar. Een opperman is uit den aard der zaak met het werk aan trappen minder bekend en er niet aan gewoon.

Een verver, werkzaam aan een der grootste spoorwegbruggen, viel in het water en verdronk; het lijk werd eenige uren daarna opgevischt. De oorzaak van het ongeval kon niet worden nagegaan, zoo snel was het geschied. De overige werklieden hoorden den man in het water vallen, trachtten hem nog door het toesteken van planken en van een ladder te redden, maar vruchteloos. Bij nader onderzoek bleek de badding, waarop hij stond te werken, in goeden staat te zijn. Daar nu al meermalen een soortgelijk ongeval met doodelijken afloop bij het verven van bruggen, sinds ik mijn betrekking aanvaardde ter mijner kennis kwam, heb ik natuurlijk ook de vraag overwogen hoe die ongevallen zooveel mogelijk konden voorkomen worden. Gevaarlijk is zulk werk steeds in hooge mate; het klimmen en voortdurend van plaats veranderen is noodzakelijk en de kleine ruimte, vooral aan spoorwegbruggen, waarin de schilders zich moeten bewegen, in verband ook met het voortdurend heen- en weergaan der treinen, vermeerdert het gevaar. De aannemer voorziet zich gedurende den tijd van het werk van een groot aantal losse werklieden, waarvan de meesten geen schilders van beroep zijn. Het komt mij voor dat de beste werklieden zich voor zulk werk niet zullen aanmelden. De eenige afdoende voorzorgsmaatregel zou zijn een schuit in de nabijheid van het werk; hier was in zooverre daaraan voldaan, dat zich een schuit aan den oever bevond, maar hoeveel tijd verliep er niet eer die gehaald en ter plaatse van het ongeval aanwezig was? Naar aanleiding van een gesprek, dat ik te dier zake met een der sectie-ingenieurs van de Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen had, heeft de hoofdingenieur chef van den dienst van weg en werken de sectie-ingenieurs uitgenoodigd „in het „vervolg in de contracten betreffende de herstellings- en verfwerken „van belangrijke bruggen het voorschrift op te nemen dat tijdens „den geheelen duur van het werk de aannemer ter plaatse moet be„schikbaar stellen eene roeiboot met toebehooren en de noodige mid-

„delen om die van de brug af snel te bereiken, als touwladders en „dergelijken."

Neemt men evenwel in aanmerking dat de ververs aan de groote bruggen zich niet zelden op een hoogte van 20 à 30 M. boven den waterspiegel moeten ophouden, dan rijst de vraag of de gevallen werkman al niet lang door den stroom zal zijn medegevoerd, alvorens een zijner kameraden de schuit zal hebben kunnen bereiken. Wellicht zijn de bezwaren te groot, maar een bemande schuit, die met het werkvolk zich verplaatst en wel eenigszins stroomafwaarts, zou mijns inziens hier het eenige afdoende redmiddel zijn. Voor spoorwegbruggen zou dan een ploegwerker met de bediening dier schuit kunnen worden belast; voor de rivierbruggen zou in de bestekken daarop moeten worden gerekend.

In een lucifersfabriek overkwam een machinist het volgende ongeval. Hij zou de voedingspomp voor den stoomketel aanzetten, en moest daartoe zeer snel een spie brengen in de opening van een stang en van het buisvormig uiteinde van de krukas, die om dien stang heen- en weerging; de stang bezat een kraag, die door het bovenbedoeld buisvormig uiteinde telkens genaderd werd. Daartusschen raakte 's mans duim beklemd. Aanvankelijk was daaraan maar een klein scheurtje te merken en over pijn had hij niet te klagen, zoodat hij den raad om naar den geneesheer te gaan in den wind sloeg en nog gedurende drie dagen bleef voortwerken. Toen begonnen bijna eensklaps de hevigste pijnen; duim, hand en arm zwollen op en nu, na maanden van hoop en vrees, zal de hand stijf blijven. Heelkundige hulp werd hem verstrekt vanwege de fabriek en gedurende den tijd van het verlet genoot hij zijn volle loon, de eene helft van den patroon, de andere van het ziekenfonds der fabriek. Hij is thans wederom aan het werk.

Dat de beveiligingsmiddelen tegen ongevallen niet altijd proefhoudend zijn, zal wel niemand beweren; het volgend ongeval levert ten overvloede daarvan een sprekend bewijs. In een stoomkistenfabriek was een werkman bezig met het smeren eener schilmachine, waarvan het drijfwerk van een frictiekoppeling voorzien en geheel in een houten kap besloten is; de kamraderen aan beide kanten waren door den machinefabrikant met nauwsluitende kappen van dik ijzer voorzien. Tusschen de spaken van één dier raderen aan iederen kant bevindt zich op de bus een smeerpotje, dat door een opening aan de binnenzijde van de kap door den werkman 3 à 4 maal daags moet worden aangevuld; daartoe zet hij de machine vooraf stil, zorgt dat het kamrad zóó komt te staan dat het smeerpotje juist tegenover de zijdelingsche opening van de kap zich bevindt, en bereikt het dan door die opening met de hand. Die opening was niet al te groot en de ijzeren kap sloot, vrij nauw om de kamraderen. Of nu de werkman den afzetter van de frictiekoppeling niet voldoende heeft uitgerukt, dan wel dat de

houten klossen er van door uitzetting ten gevolge van vochtigheid, die bij het werken met de schilmachine nog al aanzienlijk is, tegen de ijzeren riemschijf zijn gaan drukken. of dat beide oorzaken te gelijk hier in het spel waren, de machine ging eensklaps aan het loopen, terwijl de werkman zijn hand in de ijzeren kap had, met het gevolg dat hij niet snel genoeg kon terug trekken en hij een zeer ernstige uitgebreide wonde aan den bovenarm bekwam. Thans is van beide kappen de opening aan de binnenzijde veel grooter gemaakt en zijn de kappen zelve één decimeter verruimd, zoodat de hand, mocht onverhoeds de stilgezette machine nog meer gaan loopen, toch snel en gemakkelijk zou kunnen worden teruggetrokken. Zeer opmerkelijk is hetgeen het hoofd van dit bedrijf mij mededeelde, dat ook onlangs in Duitschland, waar een zijner verwanten in een soortgelijke fabriek aan het hoofd staat, met een op de zelfde wijze ingerichte schilmachine een gelijk ongeval aan een werkman overkomen is. Na ruim 3 maanden was de man weer aan zijn werk, de wond was goed geheeld, alleen nog eenige stijfheid van den bovenarm was overgebleven.

Voor rekening der fabriek werd hij in het gasthuis verpleegd en genoot hij gedurende zijn verlet f 4 per week.

In een stoomhoutzagerij brak de uithouwer van een ouden houten kraan, terwijl er 2 bakken met een gezamenlijk gewicht van 300 K.G. aanhingen; kort te voren had hij nog een gewicht van 800 K.G. getorscht. Een der balken kwam op een been van een werkman terecht, dat daardoor brak. De man werd voor rekening der gemeente in het Gasthuis verpleegd en ontving gedurende het verlet om te werken van den patroon f 5 per week, zijnde $^2/_3$ van zijn loon. De uithouwer bleek op de breuk gedeeltelijk vermolmd te zijn; een aanwijzing dat ook uithouwers even als kettingen van tijd tot tijd met zorg moeten worden nagegaan en beproefd.

In een bleekerij zou een werkman is een $2^1/_2$ meter hoogen waterbak een emmer met soda storten en was daartoe met een ladder op een paar planken zonder leuning gekomen, die dicht bij den bak op een paar balken waren aangebracht; hij struikelde en viel naar beneden op een steenen vloer, wel tusschen, maar gelukkig niet op of in de stampkuipen daaronder. Aanvankelijk bewusteloos, kon hij toch al spoedig daarna zijn werk hervatten; weldra echter bleek dit niet meer te gaan, doordat de hand en arm inwendig waren gekneusd. Thans zullen de planken van een leuning worden voorzien. De patroon had voor eigen rekening zijn werkvolk tegen invaliditeit en ongelukken verzekerd, zoodat deze werkman gedurende de 6 weken verlet om te werken f 2 per week van de verzekeringsmaatschappij en nog eenige geldelijke ondersteuning van den patroon genoot. Vanwege het armbestuur werd geneeskundige hulp verstrekt.

Een scheepmaker begaf zich met twee kameraden op een in aanbouw

zijnde stoomschip. Hij zelf was reeds op het tusschendek, toen de anderen nog langs een ladder in het eerste ruimgat zouden nederdalen. Toen ook zij op het tusschendek kwamen, zagen zij, door dat de luiken nog gesloten waren, hun kameraad daar niet en meenden zij dat hij reeds ter plaatse was waar hij zijn werk moest verrichten. Plotseling hoorden zij een slag en, toen de luiken geopend waren, zagen zij hem voorover in het ruim liggen. Bewusteloos opgenomen, overleed de ongelukkige al zeer spoedig; vermoedelijk was hij, door de duisternis misleid, te ver over het tusschendek geloopen en in het openstaande tusschendeks ruimgat te recht gekomen. Noemenswaardige ondersteuning heeft de weduwe namens de patroon niet genoten; doch de zoon werd tegen goed loon als schilder op de werf in dienst genomen Het kwam mij voor dat dezelfde patroon, evenwel buiten mijne arbeidsinspectie woonachtig, zich wel gelegen liet liggen aan het lot zijner werklieden.

Een ongeluk, dat negen en veertig dagen onbekwaamheid tot arbeiden veroorzaakte, overkwam een jongen van 12 jaar. Hij was bezig op een scheepstimmerwerf met het insteken van nagels, die hem werden toegeworpen en waarvan er een op eenigen afstand was gevallen; deze willende halen, ging hij onder een zware ijzeren plaat door, welke eenige werklieden bezig waren aan een lichter te hangen, ten einde haar te kunnen doen omkantelen. Juist toen de jongen zich daaronder bevond kon de plaat niet meer gehouden worden en kwam het been van den jongen er onder, dat zwaar gekneusd werd. Ondersteuning gedurende zijne verpleging na het ongeval bekwam hij niet.

Een plaatwerker op een scheepstimmerwerf, bestuurder of arbeider bij de stoomponsmachine kreeg een klein stuk van den nippel tegen de keel.

Waarschijnlijk was er dat afgesprongen, doordat het kussen er onder door verschuiving met het gat niet meer precies over den nippel kwam.

Eene diepe zeer bloedende wonde was daardoor ontstaan, zoodat de man naar het ziekenhuis moest vervoerd worden. Eerst na ruim 6 weken kon hij zijn werk hervatten en had kostelooze verpleging genoten en f 7.50 per week uit het ziekenfonds der fabriek.

Een scheepstimmerman was met een kameraad werkzaam op een plank, die met de uiteinden rustte op de dekspanten van een in aanbouw zijnden zandzuiger. Na afloop van het werk wilden zij zich van de plank begeven, toen deze eensklaps midden doorbrak en de scheepstimmerman met de stukken der plank naar beneden viel en met het hoofd op een der ijzeren spanten van het schip terecht kwam, zoodat hij een belangrijke verwonding bekwam; zijn kameraad greep zich vast aan de spanten en bleef hangen. De gebroken plank was 5 M. lang en

1½ c.M. dik en was des morgens door hen zelven geplaatst. Waarschijnlijk was het breken een gevolg van de omstandigheid, dat beiden zich op het midden der plank bevonden. Het verlet om te werken duurde 10 weken; gedurende dien tijd genoot de man f 9.30 per week uit het ziekenfonds der fabriek en geneeskundige hulp uit een ziekenbus, waarvan hij lid was.

Een machinist in de grofsmederij van een scheepstimmerwerf had met schafttijd de machine gestopt en het vliegwiel op het doode punt gezet. Bij het hervatten van het werk liep, met het aanzetten der machine door stoom in te laten, de riem van de schijf; de machine werd gestopt, de riem op de schijf gebracht en het wiel weer met een tornhout op het doode punt gebracht, toen eensklaps het wiel een halven slag deed, waarschijnlijk doordat er eenig vuil tusschen den stoomafsluiter was gekomen, hetwelk, plotseling door den stoom weggeblazen, dezen den toegang tot de stoomschuif gedeeltelijk opende. De machinist kreeg een slag met het tornhout, waardoor 3 ribben braken en 1 gekneusd werd en 12 weken verlet om te werken ontstond. Thans is hij geheel hersteld; hij trok uit het ziekenfonds der fabriek ¾ van zijn weekloon, welk laatste zonder overwerk gemiddeld f 14 bedraagt.

Het bleek mij dat vele werklieden van deze fabriek ook nog lid zijn van andere ziekenfondsen, waaruit ze bij ziekten doorgaans ⅔ van hun loon ontvangen. Hij werkte per uur en werd dus niet gejaagd, te meer niet omdat in die smederij maar zeer weinig drijfwerk is, alleen voor de ventilatoren der vuren. Nog wat meer zorg voor de machines is hier dus noodig en mogelijk.

Het ligt voor de hand, en de kennisgevingen der plaats hebbende ongevallen bevestigen dit, dat de oogen bij den arbeid het meeste gevaar ondervinden, bepaaldelijk door het inspringen van stukjes ijzer bij het afkappen van platen enz. Dit laatste overkwam een ketelmaker van de machinefabriek van de Gebrs. Stork te Hengelo, die reeds voor 7 jaren daardoor zijn linkeroog verloor en die in April van dit jaar door dezelfde oorzaak ook bijna het tweede kwijt raakte. Doordat de man door genoemde fabriek tijdelijk naar een scheepstimmerwerf binnen mijne inspectie was gezonden om de machinerieën in een nieuw gebouwd schip te stellen, ontving ik de kennisgeving van het hierbij bedoelde ongeval. Terwijl hij bezig was de vuurdeur van een stoomketel met een platten beitel af te kappen om die pasklaar te maken, sprong een klein stukje ijzer in het nog ongeschonden oog, hetwelk al dadelijk veel pijn veroorzaakte; wellicht heeft de man door eenig wrijven, zooals gewoonlijk geschiedt, het niet beter gemaakt, maar hij moest zijn werk staken en werd ter verpleging in het gasthuis voor ooglijders te Rotterdam opgenomen. Nadat ik op de bedoelde scheepstimmerwerf een nader onderzoek had ingesteld, bezocht ik den man op 26 Mei in het gasthuis en was het toen nog niet zeker of het gezichts-

vermogen in het oog geheel of gedeeltelijk zou terugkeeren; toen althans zag hij maar bitter weinig. Den 5den October werd mij bericht dat de man naar Hengelo was vertrokken en daar weer zijn werk kon verrichten.

Toen ik hem in het gasthuis bezocht, bemerkte ik al spoedig dat ik hier met geen alledaagsch geval te doen had. De man zeide, dat hij het verlies van zijn geheele gezicht nog het meest zou betreuren, omdat hij dan niet meer zou kunnen werken voor zijn brood; gebrek zou hij dan met zijn gezin toch wel niet behoeven te lijden, want daarvoor stond hem borg de zeer menschlievende behandeling, welke het personeel der fabriek, die hem had uitgezonden, steeds in soortgelijke omstandigheden vanwege de patroons ondervond. Ik kan dan hier ook bijvoegen, dat toen de man, na van 12 April tot 18 Augustus in het gasthuis voor ooglijders verpleegd te zijn geweest, des noods wel weer als ketelmaker in dienst had kunnen komen, maar hem voorzichtigheidshalve de betrekking van magazijnmeester is opgedragen. De firma betaalt in zulke gevallen de verplegingskosten, terwijl de man al dien tijd zijn volle weekloon als ziekengeld ontving; dit alles krachtens de hier volgende bepalingen:

„De zorg voor de leden van het zieken- en pensioenfonds, die ten „gevolge van een ongeluk tijdelijk ongeschikt voor den arbeid worden, „blijft als tot nu toe grootendeels opgedragen aan het zieken- en pen„sioenfonds, dat gekwetsten op denzelfden voet als andere zieken behan„delt. Ter vergoeding van de kosten, die uit deze verplichting voor het „zieken- en pensioenfonds vloeien, betaalt de firma aan dat fonds $^1/_2$ „percent van het loon van al zijne leden.

„Is het ongeluk, waaruit eene tijdelijke ongeschiktheid tot werken „voortvloeit, niet het gevolg van eene nalatigheid of onvoorzichtigheid „van den werkman bij het uitoefenen van zijn eigen handwerk, dan „wordt hem tot uiterlijk één jaar na het ongeluk zijn volle dagloon „uitbetaald en suppleert de firma het verschil tusschen de uitkeering „van het zieken- en pensioenfonds en het volle dagloon, d. i. $^1/_5$ van „het dagloon."

Ik leerde alzoo door dit ongeval een arbeider kennen, uitstekend in zijn werk, erkentelijk voor zijn patroons. Blijkens de resultaten was hij op voortreffelijke wijze in het gasthuis voor ooglijders te Rotterdam verpleegd geworden en het was mij bovendien zeer aangenaam, nu ik toevalligerwijze en voor de eerste maal kennis maakte met de behandeling van een ongelukkigen werkman door het bestuur eener fabriek buiten mijne arbeidsinspectie, zooveel goeds te mogen vernemen; dat was trouwens dan ook wel van de Hengelosche machinenfabriek te verwachten. Ik vond daarin dan ook aanleiding dat ik voor ditmaal van mijn gewoonte om in mijn jaarverslag de namen van personen en van inrichtingen en fabrieken vooralsnog niet nader aan te duiden, zoude afwijken, eene gewoonte die ik, om verschillende redenen, meen nog niet te moeten laten varen.

Een werkman in een fabriek van wollen stoffen liep een trap op; 8 à 9 treden hoog gekomen, gleed hij uit, trachtte te vergeefs de leuning te grijpen, verloor zijn evenwicht, stortte naar beneden en overleed na eenige uren tengevolge van hersenschudding. De trap is steil, doch bezit aan beide zijden een goede leuning; de treden helden beduidend naar omlaag en zijn nu behoorlijk waterpas gemaakt. Niet onwaarschijnlijk had de man wat sneeuw aan de klompen. De weduwe ontving f 400 uit een verzekeringsfonds namens de fabriek en f 50 uit 2 verschillende ondersteuningsfondsen.

Een treffend ongeval had op een windkorenmolen plaats. Aan een der roeden moest een verlengstuk worden bevestigd, waarbij men ook van een dommekracht gebruik maakte; drie mannen, twee molenmakers en een smid waren daarmede op de galerij bezig. Reeds was de lasch aangebracht en waren de beide roeden in de asgaten gestoken en kwam de smid al met een heete ijzeren band uit zijn werkplaats geloopen om daarmede lasch en roede aan elkander te bevestigen. Terwijl dit geschiedde, waren een paar ribben, die met ijzeren ankers in den muur bevestigd waren en waarop de planken der galerij rustten, uit de ligplaats geschoten, juist ter plaatse waar het drietal werkzaam was. De galerij, nu zonder steun, brak over een lengte van 2 à 3 Meters en de drie mannen vielen met materialen en planken van een hoogte van 9 Meters naar beneden. De smid lag voorover met den arm boven het hoofd gedeeltelijk op een ander die op den rug lag; de eerste was bewusteloos en kreunde zacht, en overleed reeds den volgenden dag tengevolge van hersenschudding en zonder nog tot bewustzijn te zijn gekomen; de ander wiens neus was gebroken alsook de rechterarm op twee plaatsen, en die bovendien ook inwendig gekneusd was, bleef bij kennis en is hersteld. De derde kwam er gelukkiger af; hij was een weinig verder tegen een boom terecht gekomen, klaagde alleen over pijn in schouder en rug, maar kon nog alleen naar huis gaan; na 4 weken was ook hij hersteld. Zoowel de smid als de beide anderen waren vrij welgestelde menschen, die hun zaken voor eigen rekening dreven.

Nauwelijks was de campagne in een beetwortelsuikerfabriek begonnen, of reeds had het volgend treurig ongeval plaats. Een 57jarig werkman raakte in de pulpkamer met zijn rechterhand beklemd tusschen een paar zware kamraderen, zoodat die geheel verbrijzeld werd, en nog dienzelfden avond een amputatie boven den pols moest plaats hebben. Naar de man zelf mij verhaalde is hij uitgegleden, verloor zijn evenwicht en greep toen tusschen de kamraderen; hij beschouwde het ongeval geheel als door eigen toedoen ontstaan. Hij is voor rekening der fabriek in het gasthuis verpleegd geworden; zijn weekloon werd den geheelen duur van zijn afwezigheid uitbetaald; hij kreeg een kunsthand en is thans als opzichter werkzaam. Dat ook deze man niet tot de

kleinzeerigen behoorde, bewijst wel het feit dat hij, alleen zijnde toen hem het ongeval overkwam, toch nog zijn vermorselde hand uit de kamraderen wist los te maken, langs een trap naar beneden ging en toen door een paar kameraden geholpen, zelf de hand in water afwiesch en na min of meer verbonden te zijn, liefst niet vanwege de fabriek per rijtuig vervoerd werd, maar onder geleide naar het gasthuis ging. Reeds den vierden dag nadat het ongeval plaats vond trof ik hem in het gasthuis op en neer wandelende aan, verhaalde hij mij zelf de toedracht der zaak en sprak ook zijn vertrouwen uit in de menschlievendheid van het bestuur der fabriek, alwaar hij vaste arbeider en van 1870 werkzaam was. Ware de man werkzaam geweest aan den kant van de loopende kamraderen der persen, zooals ik dat in andere beetwortelsuikerfabrieken meermalen heb opgemerkt, dan ware dit ongeval niet mogelijk geweest. Ik meende aanvankelijk bij mijn nader onderzoek ter plaatse dat de man wellicht gestruikeld was over een opstaanden knop van een stang, die op den vloer lag ter beweging van den drijfriem over vaste of losse riemschijf, maar hij zelf ontkende zulks en beweerde niet gestruikeld, maar uitgegleden te zijn; bovendien was de afstand wel wat groot om dan nog met de hand de kamraderen te bereiken. Thans zijn maatregelen genomen om dergelijke ongevallen te voorkomen. Voor zooverre men zich kan herinneren, is nog maar éénmaal en wel veel vroeger een ongeval van ernstigen aard in deze fabriek voorgevallen en toevallig was deze zelfde man er het slachtoffer van; hij bleef met zijn kiel haken aan een stelschroef van een drijfas en werd eenige malen mede omgewenteld, zoodat zijn rechterarm brak. Gelukkig was die drijfas op verren afstand van een muur of balk gelegen, anders ware het betrekkelijk nog niet zoo gelukkig met hem afgeloopen.

In mijn eerste jaarverslag schreef ik op pag. 88: „of echter alle „ongevallen ook nu reeds ter kennis van den burgemeester en dus ook „van mij worden gebracht, durf ik voorshands niet te beslissen.” En op pag. 105 van het tweede jaarverslag komt voor: „Ik mag vermoe„den dat de kennisgeving van ernstige ongevallen mij op enkele uit„zonderingen na gewordt, maar van de minder ernstige durf ik zulks „nog volstrekt niet te beweren. Zoo merkte ik reeds meermalen op dat „sommige fabrikanten, na een plaats gehad hebbend ongeval, den „patiënt binnen 2 × 24 uren den arbeid deden hervatten, die dan be„stond in eenig lichter werk, gedeeltelijk soms ook wel loopwerk, „zoodat dan eerst later het gewone werk kon worden hervat; op die „wijze achtte men zich dan ontslagen van het inzenden der kennisge„ving. Trouwens ongelukken van ernstigen aard kunnen, door de groote „publiciteit onzer dagen, al zeer moeielijk verzwegen worden; de nieuws„bladen brengen de berichten daaromtrent spoedig genoeg in de wereld „en reeds daardoor zal het voor den werkgever gevaarlijk spel zijn, de „kennisgeving daarvan achterwege te laten. Zelfs had ik een enkele

„maal bij ondervindng, dat er overdrijving heerscht in die mededeeling „door sommige nieuwsbladen, zoodat ik bij nader onderzoek constateeren „kon dat het ongeval zich niet zoo ernstig had toegedragen." Naar aanleiding daarvan wordt dan ook op mijn bureau in een der uitgebreidste nieuwsbladen steeds zorgvuldig nagelezen of de binnenlandsche berichten ook iets vermelden omtrent een plaats gehad hebbend ongeval, zoodat het mij dikwijls al bekend is nog voor de kennisgeving namens den burgemeester mij gewordt. Inderdaad heeft zulks mij ook wel eens op het spoor gebracht van eenig ongeval, ook nog wel van zeer ernstigen aard, waarvan de kennisgeving uitbleef. Zoo o. a. van het volgende: Op een afgelegen klein dorp had een werkman den dood gevonden bij het werk in een windkorenmolen. Niets naders daarvan vernemende, verzocht ik den burgemeester mij de juiste toedracht der zaak mede te deelen, die mij daarop antwoordde: „dat de man in „dienst was eener weduwe, eigenares van den molen, en dat hij, bezig „zijnde met het herstellen van den molen, met zijn kleeren tusschen „het raderwerk schijnt te zijn gekomen en alzoo den dood heeft gevon„den, zooals door een anderen knecht vermoed werd." De burgemeester verklaarde nog, „in de meening te hebben verkeerd, dat een wind„molen niet tot fabriek of werkplaats, zooals in de Arbeidswet bedoeld „is, behoorde, en daarvan geen verder bericht aan mij noodig achtte". Op mijn daarop gevolgd verzoek om de betrekkelijke kennisgeving, alsmede den uitslag van het onderzoek, schreef de burgemeester mij alleen, „dat de kennisgeving mondeling was gedaan en hij die kennis„geving alzoo niet kon overmaken". Inmiddels was door den brigadecommandant der Koninklijke maréchaussée een voorloopig onderzoek ingesteld, en ook persoonlijk bevond ik later dat de zaak zich aldus had toegedragen. Er was op den dag van het ongeval weinig wind, zoodat de molen te nauwernood malen kon, toen er bovendien nog zakken met graan moesten worden opgeheschen. Daartoe moest, door de praam op het kroonrad te leggen, hetgeen zonder gevaar geschieden kan, het malen onderbroken worden. Maar het was den man gemakkelijker om tot dat einde het rondsel van het kroonrad te nemen, hetgeen hij naar het zeggen van zijn kameraad dan ook steeds deed en waarin hij eene bijzondere vaardigheid had verkregen. Nu echter werd hij, blijkbaar aan eene groote scheur in zijn kiel, door de kammen van het kroonrad gegrepen, meêgenomen en tegen een steunbalk daarboven verpletterd. De molen bleef toen met een schok stilstaan en het lijk viel achterover in den trechter. Aangezien de man ongehuwd en van gegoede ouders was, behoefde hier van geen geldelijke tegemoetkoming sprake te zijn.

In een kandijfabriek brak de ijzeren kabel van de lift, waarna de vang haar dienst weigerde, zoodat de bak waarin een werkman zich bevond naar beneden viel. Deze greep zich tijdens den val zeer behendig vast aan een plank van eene der zolderverdiepingen en kwam er

met den schrik en een niet ernstige kneuzing van de borstkas af. Na eenigen tijd voor rekening der fabriek in een gasthuis verpleegd te zijn, met behoud van zijn volle weekgeld, groot f 10, waartoe ook het ziekenfonds der fabriek bijdroeg, kon hij zijn gewone werkzaamheden weer hervatten. Een nieuwe kabel is aangebracht en de constructie der lift verbeterd. Een streng verbod is afgekondigd en met duidelijke letters op verschillende plaatsen bij de lift aangeplakt, dat personen met de lift nog zouden meegaan; onder de lift en om de zoldergaten is thans eene stevige omrastering aangebracht.

Een 16jarige werkman, nog maar kort in een kandijfabriek werkzaam, kwam met den rechter voet onder een exentriek eener horizontaal, laag bij den grond zich bewegende drijfas. De groote teen werd afgeklemd en ook de andere teenen waren zwaar verwond, zoodat hem de voorvoet moest worden afgezet. Thans is de drijfas met de exentrieken over hare geheele lengte door een houten besc.utting omgeven, die van boven door planken is gedekt. Heelkundige hulp werd hem van wege de fabriek verstrekt en, terwijl het ongeval reeds in het begin dezes jaars plaats had, doch hij zelfs nu nog niet geheel genezen is, heeft hij onafgebroken zijn vroeger loon ad f 4.50 ontvangen. Eerst in een volgend verslag zal ik het verder verloop kunnen melden.

Speelschheid of onbesuisdheid van twee jongens berokkende aan een ouden werkman een beenbreuk. Deze laatste duwde een wagentje op rails voort, gevolgd door een wagentje, dat door de jongens werd voortbewogen. Dit laatste ging zoo wild in zijn werk, dat de oude man tusschen de twee wagentjes beklemd raakte. Daar hij nog lang niet hersteld is, zal ik in een volgend jaarverslag den afloop eerst kunnen vermelden. Onbesuisdheid.

Een kind van 12 jaren moest bij een snelpers het drukwerk gelijk houden. Speelschheid deed hem zijn voet geheel onnoodig en door den afstand zelfs niet zonder moeite bij de krukas brengen onder de pers; de groote teen kwam er onder en werd verpletterd. Speelschheid.

Een speelsche jongen van 12 jaar moest al vroeg met een ongeval kennis maken. Hij hielp met een knecht het wiel van een snelpers draaien, toen een andere jongen daar langs kwam en de hand snel tusschen de spaken heen en weer stak. Op diens vraag of hij hem durfde nadoen, probeerde hij het ook, maar geraakte daarbij, nog wel met zijn rechterhand, tusschen twee kamraderen, zoodat één vinger grootendeels moest worden afgezet, een tweede dichtgenaaid en een derde ook nog belangrijk gekneusd werd. Het vliegwiel zal tusschen de spaken worden dichtgemaakt.

In een stoomdrukkerij stak een speelsche jongen van 14 jaar zijn voet met klomp tusschen de spaken van het vaste drijfwiel eener snelpers,

dat stil was gezet, doordat de riem op het loopende losse wiel was gebracht; hij meende nog wel verder te kunnen gaan en zonder gevaar de voet behendig genoeg ook wel even tusschen de spaken van dit laatste te kunnen steken, maar tengevolge der daardoor ontstane wringing ging de riem op de vaste schijf over, die inmiddels aan het loopen ging, het been pakte dat bij den enkel brak, terwijl de jongen op zij werd geworpen. In het gasthuis kosteloos verpleegd genoot hij f 1 per week van de firma gedurende het verlet om te werken, dat ongeveer 4 maanden duurde. Met eenigszins opgetrokken been kon hij daarna zijn werk weder hervatten. Het ongeval had plaats op 7 December 1891 en kwam toevallig te mijner kennis. Ik bezocht die drukkerij op 25 Januari van dit jaar en maakte den meesterknecht, die mij vergezelde, opmerkzaam op het vrij gevaarlijke van zulke riemschijven, laag bij den grond en waarlangs men zich veelal moet bewegen. Deze deelde mij toen het ongeval mede en hij meende dat de kennisgeving er van al lang aan mij zoude geworden zijn, aangezien die door het bestuur der bedoelde drukkerij aan den burgemeester der betrokken gemeente was gezonden. Den 26 Januari verzocht ik den burgemeester het verzuim te herstellen en mij de kennisgeving alsnog te doen geworden; daaraan werd bij schrijven dato 3 Februari voldaan, hetwelk mij eerst den 6den gewerd.

Alweer een kind van 12 jaren, dat met den voet onder de krukas van een handsnelpers kwam, zoodat de groote teen verpletterd werd.

Hij was daarbij bezig aan het gelijk houden van het drukwerk, en door speelschheid of nieuwsgierigheid bracht hij den voet, geheel onnoodig en zelfs niet zonder moeite door den afstand, bij die krukas. Deze laatste zal nu, evenals van nog een tweede pers in die werkplaats, behoorlijk worden omheind.

Nieuwsgierigheid.

In een bontweverij, zoo luidde de kennisgeving, had een wever „een kwetsuur aan het hoofd" gekregen ten gevolge van het „schoonmaken der machine." Nog werd daaraan toegevoegd: „de aard en de oorzaak van het ongeval zijn zeer nauwkeurig vermeld op de kennisgeving." Kort daarop bleek mij bij nader onderzoek dat het ongeval juist, hoewel zeer beknopt was medegedeeld; de man was zelfs bijna weer geheel hersteld. Hij was met een paar kameraden bezig den patroon te helpen aan den gasmotor die weigerde en zou het vliegwiel mede wat aandraaien.

Bewegelijk en nieuwsgierig zag hij, hoewel door niemand daartoe aangespoord, onder naar een paar kamraderen, en kreeg toen een klap met de krukas tegen het hoofd; het liep echter verwonderlijk goed af, zijn hoofd had tusschen krukas en machine verpletterd kunnen zijn; nu bekwam hij slechts een vrij diepe snede bij het slaapbeen, die al spoedig genas.

Dat de kennisgeving der ongevallen niet altijd even duidelijk is ingevuld, blijkt ook uit het volgend geval. Op de desbetreffende kennisgeving stond o. a. vermeld dat een jongen van 15 jaar een ongeluk was overkomen door „terwijl de machine buiten werking was, volgens zijn verklaring water drinken, zelf de machine aangemaakt." De aard van het ongeluk was „een blessuur aan den arm." Uit het begeleidend schrijven van den burgemeester vernam ik dat de jongen in het ziekenhuis eener naburige stad verpleegd werd, doch bij nader onderzoek bleek mij het volgende: midden in de werkplaats, een loods van een stoompannen- en tegelfabriek, staat een pomp ook voor drinkwater, die met de hand kan bewogen worden, maar die tevens met stoom kan werken, door het uiteinde van een afhangende stang te verbinden met een horizontalen ijzeren staaf, hetwelk door de werklieden geschiedt naarmate er behoefte aan water is. Die staaf bevindt zich aan en boven de kleipers, in de nabijheid ook der kamraderen. De jongen wilde drinken en in plaats van naar de pomp te gaan brengt hij, terwijl de locomobiel nog stil stond, met zijn hand een drijfwijl in beweging en wil bijna te gelijkertijd de stang in de ijzeren staaf brengen, zooals hij dit al meermalen door de werklieden had zien doen. Onvoorzichtigheid.

Hij kwam met zijn benedenarm tusschen de kamraderen der pers daaronder en kreeg een zeer ernstige verwonding. Ik heb onmiddellijk op de noodzakelijkheid van de overkapping dier tandraderen gewezen, te meer omdat het mij bleek dat in vroegere jaren ook nog een volwassen werkman op dezelde wijze zijn hand had verloren.

Tevens wees ik op het niet omheind zijn van een vliegwiel der locomobiel en van twee drijfwielen der leempers waar langs de passage was.

Al die verbeteringen zullen dan ook worden aangebracht. De jongen zelf was bij mijn bezoek alweer aan zijn vroeger werk, het afsnijden van tegels of „fatsoeneeren", hetgeen hem niet moeilijk viel. Maar de vingers der handen hingen nog stijf ter neer, en het valt te betwijfelen of hij ooit het rechte gebruik dier vingers zal terug krijgen, en dan zal hem zulks bij belangrijker en zwaarder werk later wel terdege en zelfs zeer ernstig hinderen. De firma heeft den jongen tijdens zijn verlet om te werken, gedurende 4 à 5 weken, 50 cents per dag uitgekeerd en betaalde de verpleging in het ziekenhuis benevens heelkundige hulp en geneesmiddelen.

Bij den bouw eener kerk hadden drie ongevallen plaats. Het een betrof een arbeider, die nog over een stelling ging die geen dienst meer behoefde te doen en afgebroken zou worden, zoodat er al een enkele plank was weggenomen. Hoewel van een hoogte van 6 Meter gevallen, bezeerde hij zich maar weinig en was weer spoedig aan het werk. Het tweede ongeval gold een timmerman, die ongeveer 4 Meter hoog op een ladder stond te werken aan het wegruimen van een schoorbalk tusschen twee muren; de balk raakte onverhoeds los, kwam tegen hem aan, wierp hem van de ladder naar beneden, echter met geen ander gevolg

dan dat zijn schouder en zijn been gekneusd werden. Ook hij was al spoedig weêr aan het werk. Het derde geval was van meer ernstigen aard. Twee werklieden vielen van een steiger ter hoogte van ruim 10 meter; de een was metselaar, de ander opperman, en beiden minder met het maken van steigers bekend. Toch werden zij met het maken van een steiger op die aanzienlijke hoogte belast, waartoe zij aan een paar staande palen, die van boven onderling niet verbonden waren en maar alleen steun in den grond hadden, scheerhouten met touwen wilden bevestigen. Toen zijn waarschijnlijk de staande palen uitgeweken, zoodat de kortelingen uit de steigergaten van den muur zijn geraakt en beide personen met planken en kortelingen naar beneden vielen. De een kwam vrij met een kneuzing der rug- en lendespieren en was na een paar weken weer te werk, maar de ander bekwam een wond aan het been, terwijl het scheenbeen brak. Opmerkelijk dat hier een nieuwe opzichter nog maar sinds kort den vorigen had vervangen. Dat ik ook de beide eerste ongevallen heb vermeld, hoewel die niet van ernstigen aard waren, vindt zijn grond daarin dat in al deze gevallen door de zorg van den architect een bijzondere ondersteuning werd genoten, welke in hoofdstuk IV nader zal worden besproken.

Een timmermansknecht kwam op de volgende treurige wijze om het leven. Hij was bezig met planken te spijkeren in den nok van een dak, en stond daartoe op eenige planken, die los op de ribben lagen; deze schoven uit en de man viel van een hoogte van 10 meter, eerst op de ribben der zolders en toen daar tusschen door, want de planken waren nog niet gelegd.

Inwendig zwaar gekneusd, overleed hij spoedig. Die ellendige onvoorzichtigheid en dat onverantwoordelijk verzuim om de planken, die op zoo'n aanzienlijke hoogte den werkman moeten dragen, niet met een enkelen stevigen draadnagel aan beide kanten te bevestigen, heeft al menigeen het leven gekost. En al moeten die planken nog al eens verlegd worden, het gevaar is toch wel zoo groot, dat de geringe moeite van losmaken en wederom vastspijkeren daartegen in de verte niet opweegt. Hier nu waren de gevolgen allertreurigst, maar tal van ongevallen van minder en ook zelfs van weinig ernstigen aard zou ik kunnen aanhalen, die aan hetzelfde verzuim zijn toe te schrijven en waarvan sommige alleen door een toeval niet even treurig afliepen. De man was geen lid van eenig fonds en de weduwe weigerde aanvankelijk eenige ondersteuning die haar van eene liefdadige stichting daar ter plaatse kon geworden.

In een kistenmakerij met gaskracht wilde een werkman het blad van een loopende cirkelzaag met een zoogenaamde varkenspees smeren, toen zijn hand afgleed en twee vingers door de zaag gewond werden. Met verbonden hand kon hij al spoedig beginnen met als opzichter dienst te doen, waarna hij zijn werk hervatten kon, hoewel hij een gedeelte der vingers mist.

In een strooliulzenfabriek was een jongen bezig met het naaien van hulzen; in de nabijheid zijner machine hing van de drijfas, waarmede ook de andere naaimachines verbonden zijn, een touw dat gebruikt werd om een kleine verplaatsbare slijpmachine voor de scharen in beweging te brengen wanneer dat touw gespannen werd; zulks geschiedde om de 14 dagen gedurende een paar uren, en dan werd het loshangende touw aan een spijker tegen de muur gehaakt. Dit laatste schijnt verzuimd te zijn, en de jongen, vreezende dat het touw met den snaar van zijne machine verward zoude raken, bevestigde nu niet het touw op de eenvoudige gebruikelijke wijze die hem misschien ook wel onbekend zal zijn geweest, maar hij zette zijn machine eerst stil, ging er toen opstaan en wilde het touw over een plank gooien, waaraan de drijfas bevestigd is, die dicht onder den zolder ligt. Inderdaad een moeilijke toer en waarbij de jongen met zijn duim tusschen het touw en de drijfas beklemd raakte, waarschijnlijk doordat de as het touw greep, zoodat de duim van de hand gerukt werd en met nog een stuk vleesch aan de as bleef hangen. Na 4 weken kwam hij weer te werk; van 't Algemeen Noord-Brabantsch werkliedenfonds, waaraan hij en ook de patroon 5 cents betaalde, ontving hij f 80 in eens en f 4 per week, bovendien ook nog f 3.50 per week uit een bijzonder Gildefonds dier fabriek.

In een stoomschoenenfabriek bekwam een werkman een verwonding aan de hand, waardoor hij 22 dagen buiten werk was, en wel door eene kleine fraismachine waarmede de zolen worden afgewerkt. Het was een Duitsche machine, die gewoonlijk zonder beveiligingsmiddel wordt afgeleverd, terwijl de Amerikaansche en Engelsche machines een bus bezitten die met een slappe spiraalveer over de ruggen der fraismessen wordt gedrukt. Het werkvolk vindt dat lastig en, waar vroeger zulk een beveiligingsmiddel op de fraismachine aanwezig was, waren ze nu verdwenen of buiten gebruik gesteld. Na het ongeval zijn ze weer aangebracht en waar ze ontbreken zullen ze worden bijgemaakt; voor het bewerken van zwaardere zolen zijn ze natuurlijk het meest gemaakt en veroorzaken ze ook den minsten last bij het werk.

In een stoomwasscherij kwam de dochter van het hoofd des bedrijfs op gevoelige wijze met de stoommachine in aanraking. Zij stond bij de machine met haar broer te praten; deze verwijderde zich en zeer onvoorzichtig heeft zij toen met de hand de beweging van de geleistang willen volgen, hetgeen zij kort te voren zonder eenig letsel haar broer had zien doen. Zij kwam met 2 vingers tusschen de drijfstang van de krukas en het bovengedeelte of deksel van de geleibaan.
Één vinger moest worden geamputeerd.

Bijna verdronken in de kokende pekel van een zoutpan, nog levend er uitgehaald met vreeselijke brandwonden overdekt en twee dagen daarna overleden, zoo was het uiteinde van een zoutziedersknecht! Op

een Zondagmorgen kwam de ongelukkige als stoker te 9 ure aan het werk en zou hij, op eigen verzoek, omdat de Zondagsuren hooger betaald werden, tot Maandagmorgen te 6 ure blijven. Hij was des avonds te ruim 10 ure gaan zitten op den rand der zoutpan, sprekende met zijn kameraad op eenigen afstand, en is toen achterover geslagen.

Ware het ongeval in den nacht gebeurd, dan zou men eerder kunnen veronderstellen dat vermoeidheid en slaperigheid den man hadden overvallen. Neemt men echter in aanmerking dat de zoutpannen der zoutketen zeer ondiep moeten zijn en zij zich ook vrij laag bij den grond bevinden, zoodat de man zich nog wel bijtijds er uit had kunnen redden, dat het gaan zitten op den rand van zulk een pan toch wel zeer ondoordacht en roekeloos mag heeten, dat dienzelfden dag een nieuwe stoker in de fabriek min of meer was verwelkomd, dat de aanhaler van den verongelukte 6 M. van hem verwijderd werd gevonden, en zijn schop zelfs buiten het vertrek lag enz. enz., dan is het vermoeden niet geheel ongerechtvaardigd dat de man in niet geheel normalen toestand in het heete sop is terecht gekomen. De verpleging van den ongelukkige geschiedde namens den patroon, die ook de weduwe voor onbepaalden tijd behoorlijk ondersteunt.

Een groot ongeluk overkwam een koperslagersknecht. Hij was bezig een ketel met een beitel af te draaien en het schijnt dat hij die niet met de noodige zorg tusschen de blokken had vastgezet, althans deze sprong er tusschen uit tegen zijn oog, zoodat de man na 24 dagen verhindering om te werken nog bovendien zijn oog moest missen. De verpleging geschiedde voor rekening van den patroon, die den man ook van een kunstoög voorzag.

In een smederij geraakte een jongen van 12 jaar met den wijsvinger tusschen de kamraderen der boormachine en werd daarbij niet ernstig verwond, zoodat hij na 8 dagen zijn werk kon hervatten. Het was mij door den verren afstand niet mogelijk mij spoedig persoonlijk van de toedracht van het ongeluk, dat trouwens van zeer lichten aard was, te gaan overtuigen. Maar in dezelfde werkplaats en aan dezelfde boormachine overkwam daarna een anderen jongen een meer ernstig ongeval, waarbij hij het voorste lid van de middenvinger der rechterhand verloor en eerst na 4 weken zijn werk kon hervatten. Toen was ik spoedig ter plaats en beval de kamraderen der boormachine met een kastje van ijzerblik te voorzien. De beschrijving van een groot aantal soortgelijke ongevallen door boormachines teweeggebracht laat ik achterwege; aan het einde van dit hoofdstuk zal men kunnen zien hoe veelvuldig die voorkwamen.

Volgens de opgave in de kennisgeving dd. 15 Januari van een ongeval, niet in originali of in afschrift door den werkgever, maar door een burgemeester mij toegezonden bij missive van 9 Januari

te voren, zou een „dagloner" op 1 Januari in een papierfabriek met de hand tusschen rad en riem zijn geraakt en was het nog onzeker of hij zijn hand behouden zou; de burgemeester gaf op „kneuzing door onvoorzichtigheid". Redenen genoeg dacht ik om een nader onderzoek in te stellen, en ik bevond dat 's mans hand volstrekt niet tusschen rad en riem, maar tusschen de stopbus en het bovenste van den piston van den zuiger geklemd was, doordat hij, tegen het uitdrukkelijk verbod in, alvorens te gaan smeren de machine niet had stilgezet. De kennisgeving vermeldde als beroep „dagloner", terwijl het mij bleek dat de man als „machinist-stoker" aan de fabriek werkzaam was. Na 4 maanden verlet kon de man zijn vroeger werk hervatten; hij genoot uit het ziekenfonds der fabriek geneeskundige hulp en 47 cents per dag. Zeer toevallig ontdekte ik tijdens mijn bezoek in die fabriek, dat er kort te voren ook nog een ongeval plaats vond, dat hoewel niet van ernstigen aard, den betrokken persoon toch langer dan 2 × 24 uren belet had den arbeid te hervatten; namens den burgemeester, aan wien de werkgever het had medegedeeld, ontving ik eerst na eenige correspondentie bericht. Daar het ongeval echter op 31 December 1892 plaats vond, de burgemeester mij daaromtrent eerst op 19 Januari 1893 op mijn verzoek eenige mededeelingen deed en ik eerst op 27 Januari daaraanvolgende de officieele kennisgeving ontving, zal ik in een volgend jaarverslag hierop nader terug komen. Op die wijze wordt de taak van den inspecteur bemoeielijkt en gaat allicht veel van de waarde van art. 15 verloren.

Op een scheepstimmerwerf bewerkte een ijzerwerker een ijzeren spant onder de ponsmachine. Om het gebogen eind van het spant er onder en het spant dus recht overeind te krijgen, klom hij op een door de werkplaats loopende balk, ten einde met een aan een haak bevestigd touw het spant overeind te trekken. Zonder dat hij het bemerkte kwam het touw in aanraking met een in de nabijheid van den balk horizontaal zich bewegende as en werd het touw er omgewonden. Al spoedig schoot de haak in de mouw van zijn werkkiel, zoodat zijn linkerarm met de as meedraaide, hij zelf van de balk gerukt en eenige malen met de as rond werd geslingerd. Ware zijn kiel niet gescheurd en hij daardoor niet los gekomen, dan had hij er licht het leven bij ingeschoten; nu bekwam hij een lichte kneuzing aan voorhoofd en linkerbeen, terwijl boven- en benedenarm waren gebroken.

Het duurde maanden alvorens de man zijn werk kon hervatten; gedurende al dien tijd genoot hij f 2.50 per week van het ziekenfonds der fabriek, terwijl de patroon in de kosten der geneeskundige behandeling voorzag.

Een 14jarige jongen stond in een machinenfabriek te kijken naar een werkman, die op de stoomdraaibank bezig was een gat te draaien in

een houten boterwals; zijn hulp was daarbij volstrekt niet noodig en door den werkman was hem zelfs al eenige malen verboden om het boorsel met de hand van de draaibank te vegen. Toen het gat engeveer 40 M. diep was, was er te veel boorsel in, waarop de man de sleê met de houten wals terugdraaide, zelf het boorsel wegnam, maar de boor liet voortdraaien en daarna weer achter de sleê ging om die met den zwingel vooruit te draaien, zoodat de boor weer met het gat voor de wals kwam. De boor zelve zag hij daarna niet meer, doordat hij achter de houten wals stond, terwijl het werk achter de sleê ook zijn aandacht vorderde Inmiddels zag de jongen, die er geen erg in had dat de sleê weer vooruit gedraaid werd, nog eenig zaagsel op de punt der boor zitten en dat spelenderwijze willende verwijderen, werd hij door een der zijpunten bij zijn mouw gegrepen, zoodat zijn hand mede rondging, voor de punt der boor kwam en al spoedig voor de boor uit in het gat der wals werd gedrongen die vooruit ging, met het treurig gevolg dat, toen de werkman op het schreeuwen van den jongen van achter de wals toeschoot, hij moest zien dat de boor midden in diens hand draaide. Onmiddellijk schoof hij de sleê terug, vloog naar den riem en deed de machine met alle kracht stilstaan Ongeveer twee maanden na het ongeval was de jongen weer in de fabriek voor het doen van boodschappen, de deerlijk gehavende hand nog gesteund in een doek. Hij was voor rekening van het burgerlijk armbestuur in het stedelijk ziekenhuis verpleegd.

In een zeer groote fabriek van wollen stoffen wilde een schrobbelaar de 3de machine van een assortiment, de contine, van olie voorzien en maakte daartoe vooraf de kamraderen wat schoon door er de wol af te halen. Hij greep daarbij te diep en raakte met de hand er tusschen, toen op zijn geroep om hulp een arbeider toeschoot en de drijfriem snel van de schijf wierp; evenwel was de wijsvinger zoodanig gekwetst dat amputatie noodzakelijk was. Alweêr een van de vele ongelukken die voorkomen worden wanneer er niet gesmeerd wordt zoolang de werktuigen in gang zijn. Na 50 dagen verlet kon de man zijn werk weer hervatten en, doordat het geheele personeel der fabriek tegen invaliditeit en ongelukken verzekerd was, ontving hij inéén's de som van f 100, bovendien nog f 4.80 per week, benevens geneeskundige hulp uit het ziekenfonds der fabriek en van de firma ook f 2.50 per week.

Een werkman in een roodververij, die per stuk werkte, had tegen het uitdrukkelijk verbod der fabriek, den zwingelmolen met strengen garens te vol geladen, zoodat er één uitvloog en hem tegen het lijf sloeg. Zoowel hij als zijne kameraden verzwegen de oorzaak van het ongeval, de patroon, ja zelfs de eigen vrouw en de geneesheer werden er niet mede bekend gemaakt, zoodat het aanvankelijk voor een aanval van kramp doorging en de man als zieke te huis verpleegd werd. Eerst 4 weken na het ongeval werd de patroon de ware toedracht der zaak

gewaar en werden de burgemeester en ook ik er mede in kennis gesteld. De man, toch al een zwak persoon, is spoedig overleden; de patroon had gedurende de 5 weken der ziekte f 5 per week gegeven. Ter plaatse bestaat een liefdadige stichting, waaruit in geval van ziekte of ongeval aan den werkman vrij ruime ondersteuning kan worden verstrekt en deze werd der weduwe ook toegekend. Haar eenig kind overleed inmiddels en thans is zij op dezelfde fabriek werkzaam en verkeert geheel buiten zorgen.

In een margarinefabriek was een werkman bezig met het schoonmaken van eene der smeltkuipen die in een rij naast elkander staan; daarachter loopt een drijfas die in beweging was. Het voorschrift zegt dat men zich langs een ladder vóór en niet, zooals deze man, achter in de kuip begeeft Hij werd toen, terwijl hij zich tusschen de kuip en de drijfas bevond, door deze laatste bij de kleêren gegrepen en rond geslingerd, waarbij hij een schedelbreuk bekwam, die al zeer spoedig den dood ten gevolge had. De man was weduwnaar met 5 kinderen; de firma zorgde voor begrafenis- en andere kosten; twee kleinere kinderen krijgen voor hare rekening hun opvoeding in een gesticht; voor de drie overigen wordt door haar naar geschikte betrekkingen omgezien.

Dat de soort van kleeding met het oog op mogelijke ongevallen in fabrieken en werkplaatsen lang geen onverschillige zaak is, en dat vooral lange afhangende kleedingstukken bijzonder gevaar kunnen opleveren, bewijst het volgende: Een 17jarige jongen in een suikerraffinaderij was in bukkende houding bezig met het smeren eener stilstaande machine (geen krachtwerktuig, maar dat ik hier wegens de bijzondere soort van werken in die fabriek niet nader mag aanduiden); omdat zijn schort, in dit bedrijf wegens de kleverigheid der sappen onmisbaar, hem daarbij hinderde, sloeg hij die op zij. Op hetzelfde oogenblik schijnt die gegrepen te zijn door een nabijzijnde drijfas, zoodat de jongen medegesleurd werd, maar verder weet hij zich niets van 't geval te herinneren. Gelukkig kon de machine nog al spoedig gestopt worden. Ik zag den jongen 14 dagen daarna met beide gebroken armen in een gipsverband en met zeer donker beloopen oogen voor het huis zijner ouders wandelen. De drijfas is thans van een houten omheining voorzien en de jongen weer als vroeger in de fabriek werkzaam. Vanwege de fabriek was hem heelkundige hulp verstrekt, terwijl gedurende den geheelen tijd van zijn verlet zijn volle weekloon, zijnde f 4,50, werd uitbetaald.

Een samenloop van omstandigheden deden een ongeval ontstaan, dat schromelijke gevolgen had kunnen hebben, maar betrekkelijk nog al gelukkig afliep. In een bierbrouwerij was een werkman belast met het toezicht op de borstelmachine, waardoor de uitgeloogde gerst gedroogd

wordt. Daar er een schakel was gebroken boven in de ketting van een Jacobsladder in de onmiddellijke nabijheid, zou hij die herstellen, en verzocht zijn kameraad de riem bestemd voor een transporteur, die midden door de bortelmachine loopt, op de losse schijf te brengen, hetgeen gebeurde.

Hij ging naar boven, herstelde de ketting, wilde daarna afdalen, doch herinnerde zich dat hij boven nog eenig gereedschap in de nabijheid der machine had laten liggen. Toen hij dat wilde halen, gleed hij uit en viel in een half ronden ijzeren bak met dubbelen bodem der borstelmachine waardoor stoom gaat. Op hetzelfde oogenblik zette zijn kameraad beneden de machine aan en de man raakte tusschen den transporteur beklemd; bijna gelijktijdig echter gleed de riem weer van de schijf en werd de transporteur tot stilstand gebracht; ware zulks niet gebeurd, dan had de man allicht zeer zwaar verminkt of zelfs vermorzeld kunnen zijn. Nu bekwam hij een wond aan neus en wang en een ernstige brandwonde aan de bil, doordat hij in zittende houding op den warmen bovensten bodem van den bak terecht kwam en uit die netelige positie eerst op zijn geroep om hulp kon worden verlost. Het ware in het algemeen wenschelijk dat bij gevaarlijk werk aan drijfriemen, deze vooraf vastgezet moesten worden door hem die het werk verricht. Tusschenkomst van een ander worde daarbij zooveel mogelijk vermeden. De brandwonde alleen heeft maanden lang ter genezing gevorderd; al dien tijd heeft de man zijn volle loon, zijnde f 10 per week, van den patroon genoten en bovendien ook nog geneeskundige hulp.

In die fabriek bestaat een ziekenfonds, waarvoor de werklieden echter niet behoeven bij te dragen.

Nu niet een jeugdig persoon, maar een 62jarige smid in een beetwortelsuikerfabriek, daar al 20 jaren werkzaam, die reeds duizenden en duizenden gaten geboord had met een handboormachine, greep tusschen de kamraderen waarbij twee vingers zwaar gekneusd werden, die afgezet moesten worden. Hij zou een gat in een groot blok ijzer boren; dit schoof wat uit, zoodat de man den draaier wat wilde terugzetten om het ijzer weder goed te plaatsen. De kamraderen zullen thans met ijzerblik worden omgeven. Het personeel dier fabriek is tegen invaliditeit en ongelukken verzekerd, zoodat hem f 175 kon worden uitgekeerd.

IJzer en zoutzuur geven waterstofgas en dit laatste vormt met lucht een ontplofbaar mengsel. Deze eenvoudige welbekende chemische feiten werden op een vervaarlijke wijze in een beetwortelsuikerfabriek waargenomen, gelukkig zonder ernstige ongevallen. Men was na afloop der campagne bezig om de tweede of middelste verdamppan van den tripleeffet schoon te maken, en had haar met een oplossing van soda en zoutzuur (dit laatste zeker in overmaat) bedeeld en toen afgesloten. Na

eenige dagen werd het mangat geopend en een werkman zou met een brandende lamp langs een ladder in de pan afdalen, toen eensklaps een heftige ontploffing volgde. Hij werd weggeslingerd en kwam met een vrij beduidende brandwond aan de hand, maar overigens ongedeerd en in staande houding op de derde verdamppan naast de tweede terecht; pannen vlogen uit het dak, de lamp werd langs de daardoor ontstane opening weggeslingerd en later op een verwijderd gedeelte van het dak teruggevonden, De stevigheid van de wanden van de pan en de groote opening van het mangat hadden hier erger onheil voorkomen. Maar een leerzaam voorbeeld blijft het, om geen zoutzuur in gesloten ijzeren pannen te laten staan en die na opening met een licht te naderen.

Gewoonlijk geschiedt dat schoonmaken der hier bedoelde pannen in de beetwortelsuikerfabrieken dan ook in dier voege, dat tijdens het verblijf van het zoutzuur daarin ook de stoomluchtpomp in beweging is, zoodat het ontstaande waterstofgas geregeld mede wordt afgevoerd. De werkman behoefde maar eenige dagen buiten werk te blijven; het volle loon werd hem uitbetaald.

Alvorens de campagne in een beetwortelsuikerfabriek zou beginnen, was men met proefstoomen bezig en zou de groote machine, voor het wasschen en snijden der bieten bestemd, in werking worden gebracht. Een misverstand had hier aan twee personen, beiden reeds oud-gedienden der fabriek, waarvan de een al 30 jaren als defecateur en surveillant, de ander 20 jaren als werkman en surveillant gediend had, het leven kunnen kosten; gelukkig werd er maar één, wel ernstig, maar toch niet doodelijk gekwetst. Op een soort bordes bevindt zich de drijfas dier machine en daaraan is een groot wiel bevestigd, waaromheen geen riem zich bevindt, maar dat alleen nog maar gebruikt wordt om de machine, wanneer de stoom is afgesloten, een weinigje vóór of achterwaarts te laten gaan. In de fabriek weet ieder dat deze machine niet wordt aangezet, alvorens de stoomfluit driemaal heeft gewaarschuwd. De bedoelde personen bevonden zich boven bij dat wiel, de machinist onder bij de machine en het bleek dat de stoom alleen de machine niet kon doen draaien, zoodat de machinist den stoom afsloot en de mannen daarboven trachtten het wiel en daarmede ook de machine eenigszins in beweging te brengen, maar ook dit lukte niet. De machinist riep hun toe meer werkvolk te gaan halen, opdat er met meer kracht zou kunnen worden geduwd; hij hoorde werkelijk de mannen zich over het bordes bewegen en verkeerde daardoor in de meening dat zij zich verwijderd hadden, maar dezen, vol ijver voor hun werk, verwisselden alleen van plaats en wilden toch nog eenmaal probeeren het wiel in beweging te brengen. De machinist alzoo in den waan dat zich niemand meer bij het wiel bevond gaf stoom, maar bleef met de hand aan de kraan, en plotseling zette zich de machine en dus ook het wiel in beweging; op de eerste kreet die hij toen van boven vernam kon hij de kraan weer sluiten en het wiel boven deed maar een klein gedeelte

van een omwenteling. De eene man zat ongedeerd boven op het wiel, de ander raakte deerlijk beklemd tusschen het wiel en een balk van het bordes en viel daarna op den kop van een ijzeren kolom. Na 13 weken verlet met vol loon en geneeskundige verpleging namens de firma kwam de man weer te werk.

Den dag na het hierboven beschreven ongeval had eveneens in een beetwortelsuikerfabriek, toevallig in de buurt der vorige, een ongeluk plaats, maar helaas met doodelijken afloop. En 73jarige kreupele grijsaard, die een groot gedeelte van zijn leven tijdens de campagne op die fabriek werkzaam was geweest, werd om zijn trouwe diensten, niettegenstaande zijn hoogen leeftijd, aan het werk gehouden, en was al sinds jaren mede belast met het ophijschen van den kalksteen voor den kalkoven. Dit geschiedde ook daar in manden, die met twee ijzeren haken aan een touw worden vastgehecht, dat boven over een ijzeren katrol loopt en door een lier wordt opgewonden. Gevaarlijk is dat werk, omdat allicht door eenig kantelen van de mand, vooral wanneer die soms wat vol geladen is, stukken steen naar beneden kunnen vallen, hetgeen dan ook niet zelden gebeurt; maar de werklieden behoeven ook volstrekt niet onder de katrol te gaan staan; de manden kunnen ter zijde geplaatst en aangehecht worden en ook die lier is op eenigen afstand geplaatst. Aan al te groote gemeenzaamheid met het gevaar, aan een zekere roekeloosheid, was wellicht het ongeluk te wijten; de man plaatste zich vlak onder de katrol en bleef daar werken, niettegenstaande dienzelfden dag en nog zeer kort voor het ongeval een zwaar stuk steen naar beneden vlak langs zijn arm was komen vallen. Waarschijnlijk door een fout in den gesmeed ijzeren haak, waarmede de ijzeren katrol van boven bevestigd was, brak deze en de katrol viel den man op het hoofd. Bewusteloos weggedragen, overleed hij spoedig. De fabriek heeft hare werklieden tegen ongevallen verzekerd bij een Belgische maatschappij en betaalt de geheele premie; ware de man in het leven gebleven, dan zou hij tijdens zijn ziekte half loon van die Maatschappij en de andere helft van de fabriek hebben genoten. Nu gaf de fabriek de kosten der begrafenis en ontving de weduwe, die geen kinderen meer te haren laste heeft, van de Maatschappij f 400, welke gelden door de fabriek met overleg en naar gelang der behoefte aan haar worden uitgekeerd.

Onhandigheid. Gewoonte is een tweede natuur, dit ondervond op hoogst onaangename wijze een werkman op een steenfabriek, die maar voor een enkelen dag als plaatsvervanger van de eene fabriek naar de andere was gegaan, waar hij moest werken aan een ander soort pers als waaraan hij gewoon was geraakt. Daar kwam het er zoozeer niet op aan of hij de handen wat minder snel terug trok, nadat de vorm was ingeschoven, maar hier mocht er telkens maar een korte tijd tusschen het inschuiven der vormen verloopen. Onnadenkend sprak hij daarbij een oogenblik met

een kameraad en kwam met de linkerhand tusschen twee vormen, zoodat een verlet van 14 dagen daarvan het gevolg was. Heelkundige hulp gewerd hem namens de fabriek en ook nog eenige geldelijke ondersteuning.

In een lucifersfabriek bekwam een werkman, die tijdelijk als stofmaler dienst deed, maar gewoonlijk verschillende andere bezigheden verrichtte, een zeer ernstige verwonding van den rechterbovenarm, doordat hij, een schroef van den stofmaler willende aanzetten in de onmiddellijke nabijheid van twee kamraderen, daardoor gegrepen werd. Wel had hij den molen vooraf stil gezet, maar de tanden van de vork van den afzetter waren van binnen sterk uitgesleten, zoodat de riem voor een klein gedeelte de vaste schijf raakte en de molen plotseling ging loopen. Thans is een nieuwe vork aangebracht en de afzetter van een pin voorzien. Ik heb nog zeer aangeraden de kamraderen te overkappen, te meer daar zulks voor het werk daar ter plaatse geen moeielijkheden oplevert en herhaaldelijk de schroef in hun nabijheid moet worden af- en aangedraaid. Het bleek mij ook dat de man een ware ongeluksvogel was; al meermalen had hij kleinere ongevallen bekomen, maar kon dan toch nog blijven voortwerken, zoodat de kennisgeving mij niet gewerd. Eens zelfs kwam hij bij een groote cirkelzaag met de hand tusschen de ijzeren plaat en een der rollen waarover deze loopt, zoodat thans uit voorzorg langs die geheele baan een horizontaal opstaande plank is aangebracht. Na twee maanden kon de man weer beginnen met boodschappen te doen en hij zal nu spoedig zijn gewone werk kunnen hervatten. Namens de firma genoot hij geneeskundige hulp en, hoewel hij geen lid van 't ziekenfonds was, kreeg hij tijdens zijn verlet aanvankelijk zijn volle dagloon ad 90 cents, later de helft.

Een stoker moet niet zagen; deze man zoude in een houtzagerij ronde langwerpige blokken hout tot duigen zagen, zoogenaamde verschalen; bij het afzagen van de eerste lat gaat het moeielijk om het nog ronde blok, wanneer het bijna doorgezaagd is, voorzichtigheidshalve alleen met een stuk hout vooruit te duwen, omdat het dan te veel heen en weer zou gaan; wel wanneer de eerste lat er af is, want dan legt men het blok op het daardoor ontstane platte vlak. Maar deze ongeoefende man duwde, en nog wel met de linkerhand, vlak voor de cirkelzaag het blad voort, zoodat hij een diepe snede kreeg tusschen twee vingers tot op ruim de helft van de hand. Voor rekening der gemeente werd hij in het stedelijk Gasthuis verpleegd.

Nogmaals een ongeluk door ongewoonte van het werk. Een wagenmaker in een bierbrouwerij verrichtte het werk voor een ander, bestaande in het onder uit de goot nemen van de blokken ijs, die achtereenvolgens met vrij snelle vaart naar beneden glijden. Hij talmde

te lang; een tweede blok kwam reeds naar beneden, zoodat hij met de rechterhand tusschen beide zware blokken beklemd raakte, evenwel met geen ander letsel dan dat de middenvinger werd opengescheurd. Geoefende werklieden zien in dat werk niet het minste bezwaar.

Een vrij ernstig ongeval deed zich bij een hooi- en stroopers voor. Daaraan werkte van tijd tot tijd een gewezen polderwerker, die zijn overigen tijd zooveel mogelijk aan veldarbeid besteedde. Bij het inbrengen van de pal aan den eenen kant, hetgeen zeer gemakkelijk geschieden kon, stond hij aan den anderen kant, boog zich daartoe over de kamraderen heen en kwam toen met zijn linkerhand, waarvoor hij waarschijnlijk steun zocht, daartusschen; had hij zich aan denzelfden kant van de pal geplaatst, dan ware het ongeluk voorkomen. Kleinzeerig kon de man wel niet heeten; toen na het ongeval reeds één vinger zwaar gekneusd was, een tweede opengespleten en een derde mede verwond, bracht hij toch eerst nog de pal in en bezag daarna zijn ernstige wonden. Geen vaste arbeider in een fabriek of werkplaats te zijn, kan een dubbel bezwaar wezen; men verliest de gewoonte van het werk en het gevaar voor ongevallen wordt grooter; ook de ondersteuning van wege de fabriek blijft dan lichtelijk uit. Dezen man werd het volle loon der week waarin het ongeval plaats had, zijnde f 6, nog uitbetaald, terwijl een collecte in de gemeente zelve f 60 opbracht. En het gezin bestaat uit 11 personen, in wier onderhoud de man niet kan voorzien, daar nu, vele maanden na het ongeval, zijn hand nog niet geschikt is voor het werk dat hij vroeger verrichtte.

Staat E.

OVERZICHT

der ongevallen gedurende 1892 *gerangschikt naar de oorzaken.*

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout, en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen. . . .	„	„	„	„	„	„	„
2	Drijfwerk.	2	1	„	2	3	1	„
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen.	„	„	„	„	„	„	„
4	Werktuigen voor het bewerken van hout .	„	„	„	„	9	„	„
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen.	1	1	1	„	1	2	„
6	Andere werktuigen zooals: slijpsteenen, persen, stempels, centrifuges, enz.	1	4	„	„	„	„	„
7	Liften, lieren, kranen.	„	„	„	„	„	„	„
8	Wagens en transport van voorwerpen . . .	9	„	„	„	4	„	„
9	Het vallen van zolders of bordessen, loopplanken, ladders, trappen; uitglijden, enz.	4	„	18	1	2	1	„
10	Vallende voorwerpen .	2	„	3	„	5	„	„
11	Het ontploffen van licht brandbare stoffen, afvliegen van splinters of schilfers	1	„	„	„	„	„	„
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, van gevaarlijke vloeistoffen, het branden door kokende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen.	1	„	1	„	1	„	„
13	Stoomketels en kooktoestellen	„	„	„	„	„	„	„
14	Andere oorzaken	1	„	3	2	„	„	„
	Totaal	22	6	26	5	25	4	„

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen, (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	1	6	3	9	1	11	41
"	"	10	"	8	5	"	"	1	24
"	"	"	"	3	2	"	"	"	14
"	1	"	"	"	"	2	"	2	11
"	1	"	"	"	1	"	"	2	9
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	4	"	15	7	"	1	3	43
"	"	5	1	38	4	4	"	10	88
"	"	2	1	36	10	"	"	6	65
"	"	"	"	18	3	"	1	1	24
"	1	2	"	9	3	2	1	1	22
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	6	1	23	9	2	"	4	51
"	3	30	4	156	47	19	4	41	392

STAAT F. OVERZICHT *der ongevallen gedurende*

Volgnummer.	Aard van het ongeluk.		Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Beleedigde deelen.	Hoofd	"	"	3	"	2	"	"
2		Oogen	1	"	"	"	"	"	"
3		Aangezicht	"	"	"	"	"	"	"
4		Armen en handen.	6	1	2	1	5	2	"
5		Vingers	2	3	2	1	6	2	"
6		Bovenlichaam	3	"	7	1	3	"	"
7		Onderlichaam	7	1	5	2	5	"	"
8		Voeten	2	1	1	"	3	"	"
9	Brandwonden		"	"	1	"	"	"	"
10	Inwendige kneuzingen.		1	"	"	"	1	"	"
11	Gedood		"	"	5	"	"	"	"
	Totaal		22	6	26	5	25	4	"

gerangschikt naar hun aard.

Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen, (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
„	2	„	7	2	1	1	1	19
„	1	„	14	3	„	„	2	21
„	1	1	„	„	„	„	„	2
1	6	2	26	11	3	„	10	76
1	11	„	44	15	9	1	8	105
„	1	„	15	3	1	1	4	39
„	2	„	17	6	1	„	6	52
„	2	1	25	4	„	„	2	41
1	3	„	6	2	2	1	2	18
„	1	„	1	1	„	„	3	8
„	„	„	1	„	2	„	3	11
3	30	4	156	47	19	4	41	392

STAAT G. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

Volgnummer.		Leeftijd der personen.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Mannelijke.	Van 12-13 jaar	„	2	1	„	2	„	„
2		„ 13—14 „	2	1	1	„	1	„	„
3		„ 14—15 „	2	1	„	„	1	„	„
4		„ 15—16 „	1	„	„	„	2	„	„
5		„ 16—20 „	3	1	1	1	2	„	„
6		„ 20—40 „	7	1	17	2	11	1	„
7		„ 40—60 „	5	„	6	1	3	1	„
8		daarboven	2	„	„	1	3	„	„
		Totaal	22	6	26	5	25	2	„
1	Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	„	„	„	„	„	„	„
2		„ 13—14 „	„	„	„	„	„	„	„
3		„ 14—15 „	„	„	„	„	„	„	„
4		„ 15—16 „	„	„	„	„	„	„	„
5		„ 16—20 „	„	„	„	„	„	2	„
6		„ 20—40 „	„	„	„	„	„	„	„
7		„ 40—60 „	„	„	„	„	„	„	„
8		daarboven	„	„	„	„	„	„	„
		Totaal	„	„	„	„	„	2	„
		Algemeen totaal	22	6	26	5	25	4	„

aan wie in 1892 *een ongeluk is overkomen.*

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen, (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
„	„	1	„	3	„	1	„	„	10
„	„	2	„	5	1	„	„	„	13
„	„	1	„	10	1	1	„	„	17
„	„	6	„	3	1	2	„	1	16
„	1	6	„	14	10	2	1	6	48
„	1	12	2	80	26	6	2	16	184
„	1	1	2	34	7	1	1	14	77
„	„	1	„	7	1	1	„	3	19
„	3	30	4	156	47	14	4	40	384
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	2
„	„	„	„	„	„	4	„	1	5
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	5	„	1	8
„	3	30	4	156	47	19	4	41	392

STAAT H. OVERZICT *der dagen waarop in*

Volgnummer.	Dagen der week.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Zondag	„	„	1	„	„	„	„
2	Maandag	5	2	6	2	7	„	„
3	Dinsdag.	4	„	4	„	4	„	„
4	Woensdag.	2	2	2	1	1	1	„
5	Donderdag	4	„	2	„	2	1	„
6	Vrijdag	5	2	4	1	3	„	„
7	Zaterdag	2	„	7	1	8	2	„
	Totaal . . .	22	6	26	5	25	4	„

1892 *de ongelukken plaats vonden.*

Groep 8 — Leder, wasdoek, enz.	Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen, (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
„	1	„	„	„	„	„	„	2	4
„	„	6	„	33	12	3	„	9	85
„	„	6	„	28	11	3	„	3	63
„	„	4	„	21	7	3	„	7	51
„	1	6	„	14	4	2	„	4	40
„	1	5	2	32	5	2	2	7	71
„	„	3	2	28	8	6	2	9	78
„	3	30	4	156	47	19	4	41	392

Ik heb hiervoren de toedracht alleen van de meest ernstige ongevallen nader omschreven, ook van sommige minder ernstige voor zooverre die tot leering zouden kunnen strekken. Over een tal van andere kan ik hier niet uitwijden, maar eenige algemeene beschouwingen mogen hier nog een plaats vinden.

In het geheel kwamen 392 ongevallen te mijner kennis, behalve eenige, die niet onder de Arbeidswet behoorden, zoodat het getal niet onbeduidend verschilt van de 330 die in 1891 werden aangegeven. Gaan wij verder van die alle de oorzaken na, zooals die, òf volgens onderzoek door den burgemeester, òf door mijn persoonlijk nader onderzoek zijn gebleken (want ik moest zelf nog in ruim honderd gevallen mij ter plaatse genoegzaam op de hoogte gaan stellen), dan moest de oorzaak meermalen aan slechte inrichting der krachtwerktuigen, enz., soms ook aan minder deugdelijke materialen die ter beschikking gesteld werden, geweten worden. Maar dikwijls was ook onvoorzichtigheid, zelfs roekeloosheid, onoplettendheid, ook wel ongeschiktheid voor de soort van arbeid en dientengevolge een zekere onhandigheid de hoofdoorzaak; vooral ook aan speelschheid van jeugdige personen was meermalen een ongeluk te wijten. Zoo kwamen voor:

door onvoorzichtigheid of roekeloosheid	64	ongevallen.
„ onoplettendheid of onachtzaamheid	21	
„ onhandigheid	7	
„ speelschheid	4	
„ het smeren of poetsen van in gang zijnde machines .	11	
„ het verschuiven van gedeelten van stellingen of steigers, het breken en het daardoor geheel of gedeeltelijk instorten daarvan	8	
„ het vallen ten gevolge van struikelen, uitglijden of misstappen, van trappen, ladders, stellingen, enz. .	39	
„ het breken van en naar beneden storten van uithouwers, kranen, kettingen, kabels of trossen	8	
„ het uitglijden van te verwerken hout en het daardoor verwonden van vingers, handen of armen.	4	
„ het struikelen en daardoor in drijfwerk grijpen . . .	3	
„ het springen van glas bij de bewerking	2	
„ te snel rijden van een op rails loopend voertuig. . .	1	

Andere oorzaken waren: omkantelen van voorwerpen, ophijschen en neerlaten van voorwerpen, struikelen bij het vervoer van voorwerpen, door den wind of andere oorzaken vallen van voorwerpen, zich stooten, derailleeren van wagens, in gang zetten of schoonmaken van machines, stooten, trappen of grijpen in scherpe voorwerpen, aanmaken of temperen van vuur, tegen elkander aanloopen bij het dragen van gloeiend ijzer, enz., misslag met een hamer, afvliegen van een hamer, stooten op kwasten van hout bij het zagen, afspringen van ijzerdeelen bij de bewerking, enz.

Door boormachines werden 12 arbeiders verwond, en wel: 1 van 62, 1 van 29, 2 jongens van 17, 1 van 16, 4 van 15, 2 van 13 en 1 van 12 jaren.

Niet minder dan 21 ongevallen met verwonding aan oogen kwamen voor en wel 2 met verlies van een oog en 1 met een oogziekte gedurende 7 maanden. Zij ontstonden:

door het invliegen van roest of ijzerdeelen	in 13	gevallen.
„ het inspringen van een stukje glas	„ 1	
„ het invallen van een staaf ijzer	„ 1	
„ het invallen van een gloeiende nagel	„ 1	
„ het invallen van een droppel reactief	„ 1	
„ het invallen van menie.	„ 1	
„ het invallen van smeerolie.	„ 1	
„ het invallen van een stuk koper	„ 1	
„ het insteken met een naaipriem	„ 1	

Als verwijderde oorzaken moet ik hier nog bijvoegen: haast bij arbeid, vooral bij stukwerk, het tijdelijk arbeiden door personen die een geheel ander soort van arbeid gewoon waren, het in gang zetten van stoommachines of van werktuigen na eenig tijdelijk defect door een ander dan door wien het herstel geschiedde of althans niet in volkomen overleg met dezen

Eenzelfden persoon overkwam eenmaal een ongeval, en wel verwonding der rechterhand door het omvallen van een ijzeren plaat, waardoor 10 dagen verlet om te werken ontstond, en andermaal verwonding der linkerhand door een misslag met den hamer, waarna 8 dagen verlet. Een tweede persoon viel door het losschieten van een koevoet, waarna 6 dagen verlet om te werken, en later knelde hij de hand bij het inpassen van buizen in een stoomketel, waarna 4 weken verlet.

Wat betreft de gevolgen der ongevallen, zij hier het volgende opgemerkt:

Ongelukken met doodelijken afloop:

1°.	Bouwbedrijven:	staande op een baggeraak, door het loslaten van een pal van het rondsel, verdronken.
2°.	„ :	bij het verwen van een brug verdronken.
3°.	„ :	van de nok van een dak gevallen.
4°.	„ :	door een open trapbordes in een kelder gevallen.
5°.	„ :	door het breken van een galerij van een molen daarmede naar beneden gestort.
6°.	Garenspoelerij:	een uit den zwingelmolen vliegende streng garen tegen de buik geslagen.
7°.	Fabriek van wollen stoffen:	van een trap gevallen.
8°.	Scheepsbouw:	van het tusschendek in het ruim gevallen.

9°. Beetwortelsuikerfabriek: door een vallend rolblok aan het hoofd getroffen.

10°. Margarinefabriek: door een drijfas gegrepen en rondgeslingerd.

11°. Windkorenmolen: tusschen het raderwerk en een balk doodgedrukt.

Ongeschiktheid om te kunnen werken 3

Gedeeltelijke ongeschiktheid om te kunnen werken 2

Verlies kwam voor: van 1 hand 1, 2 vingers 2, 1 vinger 3, 2 toonen 1, 1 toon 2, 1 oog 2, een gedeelte van 2 vingers 6, een gedeelte van 1 vinger 9.

Blijvend letsel: doofheid 1, gedeeltelijke verlamming van 1 arm 1, stijve hand en arm 1, misvormde geheel stijve rechterhand 1, stijve arm 1, stijve vingers 6, stijve hand 1, stijf been 3, eenigszins opgetrokken been 1.

De duur van het verlet om te kunnen werken was: 9 maanden 1, 7 maanden 2, 6½ maand 1, 6 maanden 1, 5 maanden 5, 4½ maand 2, 4 maanden 5, 3½ maand 1, 3 maanden 7, 2½ maand 2, 2 maanden 4, 10 weken 9, 9 weken 5, 8 weken 13, 7 weken 13, 6 weken 18, 5 weken 19, 4 weken 34, 3 weken 33, 45 dagen 2, 40 dagen 1, 38 dagen 1, 32 dagen 1, 30 dagen 1, 25 dagen 2, 24 dagen 4, 22 dagen 1, 19 dagen 1, 18 dagen 1, 17 dagen 3, 16 dagen 3, 15 dagen 1, 14 dagen 43, 13 dagen 2, 12 dagen 7, 11 dagen 4, 10 dagen 14, 8 dagen 14, 7 dagen 13, 6 dagen 8, 5 dagen 6, 4 dagen 17, 3 dagen 11 en 2 dagen 5.

Van eenige ongevallen konden de gevolgen en ook de duur van het verlet niet worden opgegeven, aangezien de betrokken personen bij het eindigen van dit jaar nog niet waren hersteld.

Al moest ik reeds opmerken dat het onderzoek naar de oorzaken en de gevolgen van de ongevallen door de burgemeesters dikwijls zeer veel te wenschen overliet, ik acht het mijn plicht hier evenzeer te getuigen dat ik van allen, zonder onderscheid, zeer veel medewerking ondervond waar ik mondeling of schriftelijk omtrent de ondersteuning, de verpleging en den duur van het verlet om te werken wenschte te worden ingelicht. Dat die bemoeiingen niet gering waren, vooral omdat er bij langdurig verlet meermalen moest worden geïnformeerd, behoeft geen betoog. Maar daardoor ben ik thans in de gelegenheid omtrent dat alles volledige gegevens te verstrekken.

Dat de scheepsbouw een zeer belangrijk gedeelte der voorgekomen ongevallen in beslag nam, blijkt uit de hier volgende oorzaken waardoor ongevallen in dat bedrijf voorkwamen:

Vallen van een stelling 14, vallen van een stortgat 1, vallen van trappen of ladders 7, vallen door uitglijden 13, vallen door het opwippen van een plank 1, vallen van het dek 2, vallen in een kuip 1, bij de bediening van een machine 3, bij proefstoomen 1, bij het in beweging brengen van een lier 1, bij het ponsen van platen 6, openen van een

kraan 1, overslaan van een kraan 1, afloopen van een drijfriem 1, kwetsuur aan oogen 12, plaatsen van een keg 1, vastzetten van een klem 1, uitdrijven van een spie 1, reparatie aan machines 1, breken van een ketting 1, aanbrengen van nagels 3, tegenhouden van nagels 1, afhakken van nagels 2, klemmen 1, omkantelen of uitglijden van voorwerpen 16, vallende voorwerpen 28, verplaatsen van een tandwiel 1, uitschieten van een dommekracht 1, verleggen van een stelling 1, temperen van vuur, repareeren van een lamp 1, door een lintzaag 1, verwerken van hout 5, verwerken van ijzer 6, spatten van gloeiend ijzer 2, misslag met een hamer 5, trappen in scherpe voorwerpen 2, stooten tegen voorwerpen 1, splinters in handen 1, zich vertillen 2, pikken van het dek 1.

Niet minder dan 88 ongelukken ontstonden door vallen en wel op Zondag 1, Maandag 24, Dinsdag 14, Woensdag 9, Donderdag 13, Vrijdag 15 en Zaterdag 12, waaruit blijkt dat op Maandag verreweg de meeste plaats hadden.

IV. INSTELLINGEN IN HET BELANG DER WERKLIEDEN.

Onder de voornaamste instellingen in het belang der werklieden mogen zeker wel de zieken- en ondersteuningsfondsen gerekend worden. Zooals reeds in het vorig hoofdstuk is medegedeeld, ben ik in staat van nagenoeg al de 392 ongevallen, welke in dit jaar te mijner kennis kwamen. de door den betrokken persoon of diens nagelaten betrekkingen genoten ondersteuning op te geven.

Ondersteuning en verpleging.

Het volle loon en geneeskundige hulp werd uitbetaald of verstrekt door 84 werkgevers (hieronder zijn begrepen 56 gevallen op 's Rijks werf te Hellevoetsluis), 15 zieken- en ondersteuningsfondsen.

Het volle loon door 28 werkgevers en 9 zieken- en ondersteuningsfondsen.

Een gedeelte van het loon door 20 werkgevers en 5 zieken en ondersteuningsfondsen.

Het volle loon door werkgevers en ziekenfondsen, gezamenlijk 21.

Een gedeelte van het loon en geneeskundige hulp door 24 werkgevers en 64 ziekenfondsen.

Ondersteuning werd verstrekt door 14 verzekeringmaatschappijen tegen invaliditeit en ongevallen (hieronder zijn niet begrepen die gevallen onder de buitengewone ondersteuning genoemd).

Buitengewone ondersteuning.

Vol loon en verpleging voor rekening van den werkgever in een ziekenhuis 6.

Vol loon van den werkgever en een gedeelte van het loon uit een zieken- of ondersteuningsfonds 6.

Vol loon uit een ziekenfonds en verpleging voor rekening van den werkgever in een ziekenhuis 1.

Vol loon uit het ondersteunings- en gedeelte loon uit het ziekenfonds 2.

Vol loon van den werkgever, 50 cent per dag van een verzekeringmaatschappij en f 2,50 per week uit een ziekenfonds 1.

Vol loon van werkgever en ziekenfonds samen en f 100 in ééns 1.

f 400 van de verzekering-maatschappij en f 50 uit twee andere fondsen aan een weduwe.

f 5 per week voor onbepaalden tijd aan een weduwe.

f 10 per week (7 maanden lang) van den werkgever en f 750 van de verzekeringmaatschappij 1.

Vol loon, genees- en heelkundige hulp en een kunsthand van den werkgever 1.

f 80 in ééns, benevens f 4 per week uit het „Algemeen Noord-Brabantsch werkliedenfonds” en f 3.50 per week uit een ziekenfonds 1.

Bij een verlet van 45 dagen kreeg een gehuwd man f 1 per week van den werkgever. Geringe ondersteuning.

Bij een verlet van ± 5 maanden kreeg 1 jongen van 14 jaar f 2 per week van den werkgever.

Bij een verlet van 7 weken kreeg een gehuwd man f 2 per week van den werkgever; door het armbestuur werd 50 cent per week uitgekeerd.

Bij een verlet van ruim 2 maanden kreeg een gehuwd man f 1 per week, benevens wat brood en eieren van den werkgever.

In 56 gevallen werd geen ondersteuning verstrekt; de betrokken persoon was dan geen lid van een ziekenfonds.

Deze werd, wanneer zulks niet in gevallen, zooals hiervoren zijn aangeduid, geschiedde, bekostigd door: den werkgever 31, het burgerlijk armbestuur 18, ziekenfonds 5, eigen rekening 6 maal; in 52 gevallen door een ziekenbus; aangezien hiervoor moet worden gecontribuëerd is dit ook voor eigen rekening. Geneeskundige hulp, enz.

Wij zien uit deze opgaven dat de ondersteuning na ongevallen, behoudens loffelijke uitzonderingen, nog heel wat te wenschen overlaat.

Maar ook van de ondersteuning bij ziekte moet ik hetzelfde getuigen, naar aanleiding van hetgeen ik bij mijn fabrieksbezoek daaromtrent kon opmerken; de ziekenfondsen die er bestaan vormen bovendien, zooals ik reeds in mijn vorig verslag schreef, „een bonte verscheidenheid, zonder eenige eenheid, zonder stelsel.” Zoo vond ik in de eene fabriek wel is waar geen ziekenfonds, maar ondersteunde de firma ingeval van ziekte zoo ruimschoots, dat de arbeiders te recht naar geen ziekenfonds verlangden. In een paar andere fabrieken bestond evenmin zulk een fonds, maar betaalden de werklieden bij ziekte van een kameraad wekelijks 10 cents. Wederom elders betaalde ieder werkman $1^1/_2$ cent daags aan het fonds; daarvoor ontvangt de zieke 50 cents daags, en wat er te kort komt geeft de patroon; goede werklieden, zoo ze ook geen misbruik van sterken drank maken, krijgen van dezen laatste meer ondersteuning en zelfs het volle loon; oude werklieden worden met lichter werk belast, en één werkman genoot daar een pensioen van 50 cent daags, hoewel twee zijner ongehuwde zoons op diezelfde fabriek vast werk hadden. Een ander patroon gaf bij ziekte half loon en betaalde geneesheer en geneesmiddelen. In een sigarenfabriek was de inleg voor de werklieden wekelijks 3 en 6 cents en de uitkeering per dag 20 en 50 cents. In een boek- en courantdrukkerij bestond geen ziekenfonds

en gaf de patroon ook geen ondersteuning; vroeger kwamen de boeten daar ook niet ten bate der werklieden, thans echter wel.

In steenfabrieken en zelfs ook in de grootste sigarenfabrieken trof ik maar zelden ziekenfondsen aan.

Ik wil hier nog in het bijzonder wijzen op een paar in 1892 opgerichte ziekenfondsen, waarvan de statuten hierachter in de Bijlagen vermeld zijn, en wel 1º. op „het Algemeen Noord-Brabantsch Werkliedenfonds" en 2º. „de Werkliedenvereeniging Broederhulp" te Vucht.

Dat er groote verscheidenheid bestaat in ziekenfondsen, bewijst ook het feit dat, terwijl de beide hier aangehaalde fondsen reeds bestonden, en hoewel Vucht en 's Hertogenbosch in elkanders onmiddellijke nabijheid liggen, er toch nog een ziekenfonds verbonden werd aan den te 's Hertogenbosch opgerichten R. K. werkliedenbond, hoewel het doel van dezen bond volgens de statuten in de eerste plaats beoogt „handhaving van de Katholieke beginselen onder de werklieden en bestrijding van het socialisme."

Wat de verzekering tegen invaliditeit en ongelukken betreft, deze trof ik maar schaarsch aan.

Bij mijn fabrieksbezoek in de jaren 1890, 1891 en 1892 bleek mij dat het personeel verzekerd was in 3 steenfabrieken, 1 kaenoliet- en koolzuurfabriek, 1 chemische wasscherij, 4 houtzagerijen, 2 wasch-, bleek- en strijkinrichtingen, 1 electrische gloeilampenfabriek, 10 beetwortelsuikerfabrieken, 1 boterfabriek, 1 meelfabriek, 2 laken- en bukskinfabrieken, 2 bierbrouwerijen, 1 mouterij en 1 scheepstimmerwerf. Hieronder zijn echter niet begrepen de fabrieken bij het hiervoren genoemd „Algemeen Noord-Brabantsch werkliedenfonds verzekerd. In de textielnijverheid zijn vele fabrieken waarvan de patroon aandeelhouder en de werklieden deelhebbers zijn van het „Tilburgsch Algemeen verzekeringsfonds voor werklieden."

Hier volgt een uittreksel uit een bestek, dat ik om de groote belangrijkheid en als een navolgenswaardig voorbeeld niet onvermeld wilde laten.

„De aannemer is verplicht al de opzichters, onderbazen, werklieden „enz. (niemand uitgezonderd), welke op het werk, hetzij middellijk, „hetzij onmiddellijk in dienst werkzaam zijn, gedurende den geheelen „duur van het werk, dit wil zeggen tot den dag waarop het certificaat „van oplevering is afgegeven, tegen ongelukken te verzekeren bij eene naar „'t oordeel der directie solide Nederlandsche verzekeringmaatschappij.

„Deze verzekering moet zoodanig zijn dat: ingeval een opzichter, „onderbaas of werkman een zoodanig ongeluk treft, dat den dood ten„gevolge heeft, aan de naaste betrekkingen in éens f 500 wordt uitbetaald;

„ingeval het ongeluk tijdelijke onbekwaamheid tot werken ten gevolge „heeft, den werkman één gulden voor elken werkdag dat werken hem „onmogelijk is, wordt uitbetaald;

„ingeval het ongeluk levenslange geheele invaliditeit ten gevolge heeft, „de som van f 500 aan den werkman worde uitbetaald, bij gedeelte„lijke invaliditeit naar verhouding.

„De aannemer is verplicht wekelijks door de directie voor gezien „geteekende staten van het aantal werklieden te verzenden aan de „verzekeringmaatschappij.

„De aannemer is verplicht aan de directie wekelijks een bewijs over „te leggen dat alle op het werk werkzame personen verzekerd zijn. Dit „bewijs blijft onder berusting der directie.

„De aannemer is bovendien verplicht de bovengenoemde bedragen „met $^1/_5$ te vermeerderen zoo dikwijls een ongeluk plaats heeft. Alleen „wanneer het ongeluk het gevolg is van dronkenschap of eigen opzet „van den werkman is de aannemer van deze verplichting ontslagen.

„De directie heeft het uitsluitend recht hieromtrent te beslissen.

„De uitkeeringen geschieden onder toezicht der directie."

Nu hadden in dit jaar drie ongevallen bij dit werk (aanbouw eener kerk) plaats. Aangezien de mij verstrekte opgaven omtrent den duur van het verlet en de door de betrokken personen genoten ondersteuning niet overeenstemden met de bepalingen hierboven genoemd, werd een nader onderzoek ingesteld, en nu bleek werkelijk dat het door den aannemer bij te voegen $^1/_5$ gedeelte niet bij de genoten ondersteuning was vermeld; de aannemer had dat geld niet uitgekeerd, zulks was hem door het hoofd gegaan. Nu echter werd het geld nog door hem uitbetaald, en hieruit volgt de noodzakelijkheid dat werkgevers en arbeiders met de verplichtingen en de rechten volgens de desbetreffende bepalingen van een bestek wat beter bekend mogen zijn.

In de meeste inrichtingen van eenige beteekenis is een reglement aanwezig. De bepalingen daarin omtrent de overtredingen loopen zeer uiteen.

Over het algemeen worden de overtreders met boete gestraft en in verreweg het grootste getal inrichtingen worden die gelden in de kas van het ziekenfonds gestort. In een groote inrichting bestaat een reglement, waarin echter eenige bepalingen voorkomen welke in vele reglementen niet worden gevonden en die belangrijk genoeg zijn om ze hier mede te deelen. Daar toch worden boeten toegepast van 10 cent tot f 1.

Ten einde echter de goede bedoelingen in het reglement nedergelegd in het gemeenschappelijk belang van werklieden en van patroon in toepassing te doen brengen, worden door den patroon jaarlijks uitgeloofd 10 premiën van f 5 aan die werklieden, welke door nauwgezette plichtsbetrachting de bepalingen van het reglement het meest hebben helpen bevorderen en het minste bedrag aan boeten hebben betaald, bij gelijke aanspraak van meer dan 10 personen wordt door het lot beslist, terwijl éène premie van f 25 wordt uitgeloofd bij geene enkele overtreding van een der artikelen, hetwelk luidt: „Het medebrengen of laten inbrengen „en gebruiken van sterken drank is aan de werklieden gedurende hunnen „werktijd verboden op verbeuring van dien drank en boete van 50 cents."

Andere instellingen van beteekenis in het belang der werklieden kan ik tot mijn spijt hier niet vermelden, omdat ik die bij mijn fabrieksbezoek niet mocht opmerken. Maar ik wil hier niet onvermeld laten, dat ik in het algemeen toch wel een streven heb waargenomen om het

lot van den werkman te verbeteren. Zoo bijv. worden jeugdige personen maar zelden aan zwaren arbeid gezet; op Zaterdag eindigt de werktijd dikwijls al vroeger dan op andere dagen en verwijderen zich de gehuwde vrouwen vóór den middagschafttijd eerder dan de mannen. Er zijn geheele steden binnen mijne inspectie waar geen gehuwde vrouwen in fabrieken of werkplaatsen arbeiden, en in enkele weverijen van wollen stoffen zag ik de vrouwen aan de getouwen door mannen vervangen; ook uit een oogpunt van zedelijkheid meende men beter te doen door de seksen niet in één lokaal te laten arbeiden; een goede verlichting van den weg des avonds, wanneer de werkplaats soms wat afgelegen is, bleek lang geen onverschillige zaak te zijn en een enkele maal had een gemeentebestuur zich daarvoor beduidende geldelijke opofferingen getroost.

Op het gebruik van sterken drank wordt meer en meer gelet en tegen het misbruik er van gewaakt; in steenfabrieken o. a. schijnt dat misbruik vroeger aanzienlijk te zijn geweest.

Maar zelden zag ik dat de bazen der fabriek nog herberg hielden en er bestaat thans in een streek, waar zich zeer vele steenovens bij elkaar bevinden, een voor al die ovens geldig en door de eigenaren onderteekend reglement tot wering van sterken drank.

De arbeiderswoningen, die thans gebouwd worden, voldoen meestal aan redelijke eischen. De arbeidsdag is in den regel korter dan vroeger, slechts als uitzondering moet ik hier bijboegen, dat bij aanzienlijke grond- en rivierwerken een machinist vrij geregeld maar 7 uren per etmaal vrij had en hij van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds de machine niet verliet, waarbij dan nog kwam de tijd om zich van en naar zijn afgelegen woning te begeven. Zondagsarbeid, behalve die welke gebiedend noodzakelijk is, heeft in mijne inspectie, voor zoover ik kon nagaan, nog plaats in een paar kandij- en beetwortelsuikerfabrieken.

Laat ik ten slotte hier nog mededeelen, dat ik in het afgeloopen jaar een paar malen in de gelegenheid was een gedeelte van de feestelijke herdenking van den 25-, 40- of 50jarigen arbeid van een of meerdere werklieden bij dezelfde firma bij te wonen. Het bleek mij daarbij volkomen, hoe welwillend wederzijds gedurende al die jaren de verhouding van patroon en werkman wel moest zijn geweest, want zonder dat ware zulk een feest niet zoo hartelijk, zoo innig medegevierd kunnen worden zoowel door den patroon en diens familie, als ook door de kameraden zelven. Flinke giften zag ik daarbij uitgereikt, waarbij het aan welgemeende toespraken niet ontbrak. Bij zulk een gelegenheid kan de aandachtige toeschouwer zeer goed bemerken of er wederzijdsche gehechtheid in het spel is, dan wel of alles maar een schijnvertoon is en een dorre navolging van een feest wat elders zoo uitstekend was geslaagd, of waaraan men zich toch maar moeielijk kon onttrekken.

Breda, April 1893.

De Inspecteur van den Arbeid in de 1*ste Inspectie*,

H. F. Kuyper.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

HET ALGEMEEN NOORD-BRABANTSCH WERKLIEDENFONDS,

goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 10 *Maart* 1892, *n*°. 35.

Commissarissen:

Mr. Alphons Van Rijckevorsel, Industrieel en Lid der Provinciale Staten te 's Hertogenbosch.

G. Van Besouw JBzn., Industrieel en Wethouder te Goirle.

J. W. R. Van Gulick, Lid der Kamer van Koophandel, Lid der Provinciale Staten te 's Hertogenbosch.

Ernest Laane, Bankier, Lid der firma W. Laane, te Rozendaal.

Antoon Witlox, Bankier, Lid der firma C. A. Witlox & Zoon, te Waalwijk.

Directeur:

Adr. H. Oomen, in Assurantiën te Tilburg.

BUREAU: Kruisstraat n°. 282, te 's Hertogenbosch.

ALGEMEEN NOORD-BRABANTSCH WERKLIEDENFONDS,

Afdeeling A.

REGLEMENT,

vastgesteld in de Bestuursvergadering van 22 April 1892.

Algemeene bepalingen.

Artikel 1.

Doel. Het „Algemeen Noord-Brabantsch Werkliedenfonds" verzekert op voorwaarden nader in dit reglement omschreven en volgens de in de volgende tabel aangeduide klassen:

A. Eene som, in eens uit te keeren aan de nagelaten betrekkingen van de ingeschrevenen, die tengevolge van uitwendige geweldadige oorzaken, in of buiten het beroep, het leven verliezen;

B. Eene som, in eens uit te keeren bij levenslange geheele of gedeeltelijke invaliditeit der ingeschrevenen, ten gevolge van persoonlijke lichamelijke ongevallen in of buiten de uitoefening van het beroep;

C. Eene uitkeering, per week of per dag berekend, aan de ingeschreven, die *tijdelijk* geheel onbekwaam zijn tot werken, tengevolge van ziekte of verwonding; van verwonding voor zoover deze niet in de termen valt van de in de voorgaande alinea bedoelde verzekering B, behoudens het bepaalde bij art. 16.

TABEL, aanwijzende de uitkeeringen A, B en C, volgens:

KLASSE I.	Voor werklieden van het mannelijk geslacht van 13 tot 18 jaar, en werklieden van het vrouwelijk geslacht van 15 tot 45 jaar.	*Weekpremie* 5 *cent.* Uitkeering A *f* 50.— Uitkeering B *f* 200.— of gedeelten daarvan. Uitkeering C *f* 2.— per week.
KLASSE II.	Voor werklieden van het mannelijk geslacht van 18 tot 40 jaar.	*Weekpremie* 10 *cent.* Uitkeering A *f* 100.— Uitkeering B *f* 400.— of gedeelten daarvan. Uitkeering C *f* 4.— per week.
KLASSE III.		*Weekpremie* 15 *cent.* Uitkeering A *f* 150.— Uitkeering B *f* 600.— of gedeelten daarvan. Uitkeering C *f* 6.— per week.
KLASSE IV.		*Weekpremie* 20 *cent.* Uitkeering A *f* 200.— Uitkeering B *f* 800.— of gedeelten daarvan. Uitkeering C *f* 8.— per week.
KLASSE V.	Voor werklieden van het mannelijk geslacht van 40 tot 45 jaar.	*Weekpremie* 15 *cent.* Uitkeering A *f* 100.— Uitkeering B *f* 400.— of gedeelten daarvan. Uitkeering C *f* 4.— per week.

De uitkeeringen C voor afzonderlijke dagen (dus van een gedeelte der week) bedragen in de verschillende klassen respectievelijk *f* 0.35, *f* 0.65, *f* 1.—, *f* 1.30 en *f* 0.65 per dag.

NB. *De gelegenheid tot inschrijving voor werklieden boven 45 jaar is slechts* tijdelijk *en kan alleen gelden voor personen die deel uitmaken van een fabriekspersoneel, waarvan al de mannelijke leden, die daartoe in de termen vallen, in de andere klassen van het Fonds verzekerd zijn.*

Art. 2.

Inschrijving. Bij het Fonds kunnen worden ingeschreven: werklieden van het mannelijk geslacht van 13 tot 50 jaar en ongehuwde werklieden van het vrouwelijk geslacht van 15 tot 45 jaar, mits eene goede gezondheid genietende; wonende binnen de provincie Noordbrabant en aldaar werkzaam zijnde, hetzij zelfstandig of in fabrieken, ook zij die een eigen bedrijf uitoefenen, doch niet meer dan twee knechts in hunnen dienst hebben.

Bij het aanzoek om te worden ingeschreven moet worden overgelegd:

a. een door den Geneesheer van het Fonds onderteekend certificaat of eene andere deugdelijke verklaring, betreffende den gezondheidstoestand van den aanvrager;

b. eene door den aanvrager onderteekende verklaring, dat hij ten volle bekend is met de voorwaarden van verzekering en zich daaraan volkomen onderwerpt; en voorts dat hij de hem gestelde vragen naar waarheid heeft beantwoord.

Het staat de Directie steeds vrij, zonder opgaaf van redenen eene aanvraag tot inschrijving af te wijzen of voor den aanvrager eene lagere klasse dan de aangevraagde te bepalen.

Art. 3.

Aanvang der Verzekering. Indien door de Directie op eene aanvraag tot verzekering gunstig is beschikt, ontvangt de ingeschrevene zoo spoedig mogelijk het bewijs zijner inschrijving, alsmede een exemplaar van dit reglement, binnen de eerste drie maanden na de vestiging van het betreffende correspondentschap kosteloos, en na dien tijd tegen betaling van 10 cent.

Een verloren bewijs van inschrijving kan worden vervangen door een duplicaat, tegen betaling van 15 cent.

Het recht op de uitkeeringen A en B (verzekering tegen ongevallen), gaat in zoodra de eerste premie-betaling zal hebben plaats gehad; het recht op de uitkeering C (wegens tijdelijke onbekwaamheid tot werken) nadat gedurende drie maanden de verschuldigde weekpremiën zullen zijn voldaan.

Art. 4.

Overschrijving. Elke ingeschrevene van het mannelijk geslacht, behoorende tot klasse I, moet zich zoodra hij den 18jarigen leeftijd heeft bereikt, laten overschrijven in eene hoogere klasse, tenzij de Directie daartegen bezwaar mocht hebben, en termen vindt om de inschrijving volgens klasse I voor hem te laten voortbestaan.

Werklieden wier inschrijving in klasse II of III gedurende ten minste

één jaar van kracht is geweest, kunnen onder opgaaf van redenen, de overschrijving in eene hoogere klasse aanvragen.

De geneeskundige verklaring die bij dergelijke aanvrage door de Directie noodig mocht worden geacht, geschiedt voor rekening van den aanvrager.

De overschrijving uit eene hoogere in eene lagere klasse, behalve in klasse I, is eveneens geoorloofd.

Bij overschrijving in eene hoogere klasse heeft de ingeschrevene eerst dan recht op de *voor die klasse* bepaalde uitkeeringen C (ingeval van tijdelijke onbekwaamheid tot werken), indien hij gedurende ten minste zes weken na de overschrijving de verhoogde werkpremie zal hebben betaald. Tot aan dien tijd blijft zijne oorspronkelijke verzekering C van kracht, behoudens inachtneming der desbetreffende voorwaarden.

Ingeval van overschrijving in eene *lagere* klasse, gelden de, voor die klasse, bepaalde uitkeeringen A, B en C, van af den datum der overschrijving.

Art. 5.

Premiebetaling. De premiën, met welker incasseering de door de Directie aan te wijzen personen zijn belast, zijn verschuldigd bij *vooruitbetaling*, op elken Maandag, tenzij hieromtrent bij de inschrijving anders mocht zijn overeengekomen.

Bij verzuim van de zijde van den met de incasseering belasten persoon, blijft niettemin de ingeschrevene verplicht de wekelijksche premiën op de vervaldagen te voldoen. In geen geval kan voor de premiebetaling langer dan vier weken uitstel worden verleend.

Aan iederen ingeschrevene wordt eene quitantiekaart uitgereikt, waarop bij iedere premiebetaling van wege de Directie voor quitantie zal worden geteekend.

De quitantiekaart moet aan de Directie of haar vertegenwoordiger en ook aan den Geneesheer van het Fonds op hun verzoek steeds worden vertoond.

Art. 6.

Geneesheeren en geneeskundige verklaringen. De voorgeschreven keuring bij een voorstel tot verzekering wordt verricht door een van wege de Directie aan te wijzen Geneesheer.

Als regel geldt dat zij, die bij het Fonds wenschen te worden ingeschreven, zich op het voor de keuring bestemde spreekuur ten huize van den Geneesheer van het Fonds begeven.

In geval van onordentelijk gedrag hebben de Geneesheeren het recht de keuring te weigeren.

Indien aanspraak wordt gemaakt op eene uitkeering B of C, is de Directie bevoegd, voor rekening van het Fonds aan deszelfs Geneesheeren een speciaal onderzoek van den gezondheidstoestand op te dragen,

bij welk onderzoek alle verlangde inlichtingen naar waarheid moeten worden verstrekt.

Overigens blijven de ingeschrevenen geheel vrij in de keuze hunner Geneesheeren. De kosten van genees- en heelkundige behandeling, en van de *gewone* geneeskundige verklaringen, die in geval van aanspraak op uitkeering worden vereischt, komen ten laste der ingeschrevenen.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van de Directie, kan deze ook genoegen nemen met eene onderteekende verklaring (naar vastgesteld formulier) van twee geloofwaardige en goed ter naam en faam bekend staande getuigen.

Van de verzekering tegen ongevallen A en B.

(Bij overlijden of levenslange geheele of gedeeltelijke onbekwaamheid tot werken.)

Art. 7.

Kennisgeving aan de Directie. Wanneer den ingeschrevene een ongeluk overkomen is, waardoor hij vermeent recht op uitkeering te kunnen doen gelden, moeten binnen 5 maal 24 uren na het ongeval de volgende documenten worden overgelegd:

Ingeval van verwonding:

1°. Een extract uit het proces-verbaal, door de bevoegde autoriteit opgemaakt, of, bij gebreke daarvan, eene verklaring, door twee getuigen onderteekend, behelzende den naam, de voornamen, den leeftijd, het beroep en het domicilie van den ingeschrevene, benevens de plaats en de bijzonderheden van het onheil;

2°. Eene omschrijving van de verwonding, gestaafd door eene verklaring van een geneesheer.

Ingeval van overlijden:

1°. De bescheiden sub 1°. boven genoemd;

2°. Eene acte van overlijden van den ingeschrevene;

3°. Een certificaat van den geneesheer, vermeldende de oorzaak van het overlijden.

Wanneer het onmogelijk is zich aan de hierboven bepaalde tijdruimte te houden, wordt het tijdstip, waarop die onmogelijkheid ophoudt, als de aanvang der bedoelde tijdruimte beschouwd.

Art. 8.

Verplichting, De ingeschrevene aan wie een ongeval mocht zijn overkomen, tengevolge waarvan zij of hunne rechthebbenden vermeenen aanspraak op uitkeering te kunnen doen gelden, zijn verplicht zich zoodra mogelijk onder geneeskundige behandeling te stellen.

Noch zij, noch hunne rechtverkrijgenden kunnen aanspraak maken op eenige uitkeering, indien niet zoo spoedig mogelijk voor behoorlijke geneeskundige hulp en verpleging gezorgd is.

De Directie is bevoegd om den toestand van den verwonde door een door haar aan te wijzen geneesheer te doen onderzoeken, in welk geval de ingeschrevene verplicht is aan dezen alle gevraagde inlichtingen omtrent zijnen toestand naar waarheid te geven.

Deze inlichtingen moeten eveneens verstrekt worden aan den gemachtigde der Directie.

Art. 9.

Uitkeeringen. In verband met het voorgaande, keert het Fonds uit:

1°. Bij verzekering tegen ongevallen sub *a*: aan echtgenoot, kinderen, ouders of wel aan hem die op wettelijke wijze met name als bevoorrechte is aangewezen, de geheele verzekerde som, wanneer de ingeschrevene overlijdt vóór den 180sten dag na het ongeval. Volgt het overlijden later, doch vóór den 360sten dag na het ongeval, dan keert de Maatschappij *de helft der verzekerde som* uit. Treedt de dood nog later in, dan bestaat er geen recht op uitkeering.

De ingeschrevene heeft het recht gedurende den loop der verzekering een ander persoon als bevoorrechte aan te wijzen, door daarvan op zijn bewijs van inschrijving aanteekening te doen;

2°. Bij verzekering tegen ongevallen sub B:

a. de geheele verzekerde som, wanneer binnen 360 dagen na het ongeval de ingeschrevene levenslang geheel onbekwaam tot werken is geworden.

De Maatschappij neemt aan, dat de ingeschrevene in dat geval alleen dan verkeert, wanneer hij bij of ten gevolge van het ongeval beide oogen, beide handen of beide voeten, of ook één hand en één voet, of één hand en één oog, of één voet en één oog te zamen heeft verloren (de volslagen onbruikbaarheid van één dezer lichaamsdeelen wordt met verlies gelijk gesteld; ten opzichte van het oog staat blindheid gelijk aan verlies), voorts, wanneer het ongeval ongeneeslijke verstandverbijstering tengevolge heeft, die de uitoefening van het beroep of bedrijf onmogelijk maakt;

b. 75 tot 5 °/o *van de verzekerde som*, wanneer de ingeschrevene binnen 360 dagen na het ongeval in mindere mate dan sub *a* aangegeven onbekwaam tot werken is geworden, en wel uitsluitend voor de volgende gevallen:

bij geheel verlies van één hand, of één voet . . . . 75 °/o

„ „ „ „ één oog . . . . 50 „

bij geheel verlies van één of meer vingers der rechterhand, waaronder de wijsvinger of duim . . . 25 %

" " " " één of meer vingers der linkerhand, waaronder de wijsvinger of duim . . . . 20 "

" " " " één of meer toonen aan beide voeten of één of meer vingers aan beide handen, terwijl duim en wijsvinger blijft behouden 10 "

" " " " één of meer vingers aan ééne hand, terwijl duim en wijsvinger blijft behouden 5 "

" " " " één of meer toonen aan een voet . . . 5 "

De volslagen onbruikbaarheid dezer lichaamsdeelen door verlamming of grove misvorming wordt met verlies gelijk gesteld; ten opzichte van het oog staat blindheid gelijk aan verlies.

Wanneer aan een ingeschrevene een ongeval overkomt, dat meer dan ééne verminking of verwonding ten gevolge heeft, dan keert het Fonds slechts voor ééne verminking of verwonding uit, en wel voor die, waarvoor in dit artikel de hoogste uitkeering is bepaald

De uitkeering eener vaste som geschiedt niet wegens verwondingen, die niet met name in dit artikel zijn omschreven.

Een zelfde ongeval kan nimmer aanleiding geven tot beide uitkeeringen A en B.

Wanneer iemand eene uitkeering, bedoeld in dit artikel sub 2° heeft ontvangen, en hij vóór of op den 360sten dag na het ongeval als rechtstreeksch gevolg daarvan overlijdt, zoo kan wel de volgens A verzekerde som alsnog worden gevorderd, maar zal daarvan worden afgetrokken, hetgeen reeds volgens B is genoten.

Het Fonds is niet gehouden de verzekerde sommen uit te keeren, vóór den dertigsten dag na de erkenning der vordering.

Art. 10.

Aanspraak op uitkeering. Wanneer de ingeschrevenen of hunne rechtverkrijgenden, na voldaan te hebben aan het bepaalde van artt. 7 en 8 aanspraak meenen te hebben op eene uitkeering wegens overlijden of wegens geheele of gedeeltelijke *levenslange* onbekwaamheid tot werken, zijn zij verplicht binnen den 14den dag nadat het overlijden of de geheele of gedeeltelijke *levenslange* onbekwaamheid tot werken is geconstateerd, hunne aanspraak op uitkeering ter kennis van de Directie te brengen. Daarbij moet worden overgelegd, ingeval de ingeschrevene is overleden, de acte van overlijden en een certificaat van den Geneesheer, vermeldende dat het overlijden een rechtstreeksch gevolg van het ongeval is (wanneer althans die beide stukken binnen 5 × 24 uren na het ongeval niet reeds zijn overgelegd kunnen worden), en ingeval hij

geheel of gedeeltelijk levenslang onbekwaam tot werken is geworden, een certificaat van den Geneesheer dat de ingeschrevene, als rechtstreeksch gevolg van het ongeval een of meer der in art. 8 genoemde ledematen heeft verloren, of dat zijne krankzinnigheid als *rechtstreeksch* gevolg van het ongeval, den ingeschrevene buiten staat stelt zijn beroep of bedrijf uit te oefenen.

Indien de in de vorige alinea bedoelde aanspraak op uitkeering niet binnen den daarbij bepaalden tijd ter kennis van de Directie is gebracht, is de aanspraak op uitkeering vervallen.

Uiterlijk op den 30sten dag na de erkenning der vordering zorgt de Directie voor de uitbetaling der schade.

Art. 11.

Verlies van aanspraak op uitkeering. De Maatschappij vergoedt geen schade ontstaan door zelfmoord, zelfverminking of poging daartoe; ook niet wanneer een ongeval aan dronkenschap of verregaande roekeloosheid van den verzekerde te wijten is; wanneer de ingeschrevene wordt verwond of gedood door deel te nemen aan omwentelingen, oproer, tweegevecht of wedstrijden; wanneer hij zich door verwaarloozing van de algemeene voorschriften, in het belang der veiligheid gesteld, aan eenig gevaar blootstelt; of eindelijk wanneer den ingeschrevene een ongeval overkomt door toedoen van den persoon die bij de schadevergoeding belang heeft.

De Maatschappij vergoedt echter wel de schade ten gevolge van ongevallen, die den ingeschrevene overkomen bij militaire oefeningen in tijd van vrede, bij het ten uitvoer leggen van wetten, bij rechtmatige zelfverdediging, bij redding van personen of goederen of bij pogingen tot afwending van dreigende gevaren.

Art. 12.

Einde der verzekering tegen ongevallen. De verzekering tegen ongevallen houdt op:

1°. Wanneer de ingeschrevene een der in art. 8 bedoelde ledematen heeft verloren, tenzij door de Directie anders mocht worden beslist en de hierbedoelde ingeschrevene met eene premieverhooging genoegen neemt.

2°. Voor de ingeschrevenen die gedurende den loop der verzekering zouden onderhevig worden of lijden aan verlamming van een of meer ledematen, vallende ziekte, zinsverbijstering, krankzinnigheid, beroerte, sterke mate van bijziendheid of andere gezichtsstoornissen, hardhoorigheid en andere gebreken die het gevaar voor ongevallen aanmerkelijk vergrooten, tenzij ook in deze gevallen door de Directie anders mocht worden beslist en de hierbedoelde verzekerden met eene premieverhooging genoegen nemen.

3°. Wanneer de ingeschrevene den ouderdom van 65 jaren heeft bereikt.

Bij het ophouden der verzekering tegen ongevallen kan de Directie voor de betreffende ingeschrevenen, indien er voldoende termen aanwezig zijn, gedeeltelijke ontheffing van premiebetaling toestaan.

Van de verzekering C.

(Ingeval van tijdelijke onbekwaamheid tot werken wegens ziekte of verwonding.)

Art. 13.

Verplichting. Om aanspraak te kunnen maken op de uitkeering C bij *tijdelijke* onbekwaamheid tot werken, zijn de ingeschrevenen verplicht:

1°. Kennis te geven aan de Directie of haar gemachtigde, volgens vastgesteld formulier;

2°. Een geneeskundige verklaring over te leggen, vermeldende den aard der ziekte of verwonding — bij verwonding ook onder aanduiding der oorzaak — en voorts den vermoedelijken duur der onbekwaamheid tot werken, die van een en ander het gevolg kan zijn;

3°. Zich verder stipt te gedragen naar de hun gegeven geneeskundige voorschriften.

De sub 2° bedoelde verklaring moet zoo dikwijls de Directie of haar gemachtigde dit noodig acht, doch ten minste elke 14 dagen worden vernieuwd.

Het staat bovendien aan de Directie vrij, op zoodanige wijze als zij dit noodig acht, de handelingen der ingeschrevenen te doen controleeren; terwijl de ingeschrevenen verplicht zijn alle gevraagde inlichtingen aan de Directie, of hare gemachtigden, en aan de Geneesheeren van het Fonds naar waarheid te verstrekken.

Art. 14.

Uitkeering. De uitkeering bij ziekte enz., geschieden op vertoon van het bewijs van inschrijving en van de in het voorgaand artikel sub 2 bedoelde verklaring, telkens nadat de ingeschrevene ten minste 3 achtereenvolgende dagen (den Zondag medegerekend) onbekwaam is geweest tot werken.

Het recht op uitkeering wordt gerekend in te gaan daags nadat de in het voorgaand art. sub 1 bedoelde kennisgeving door de directie of haar gemachtigde zal zijn ontvangen.

Voor gedeelten van dagen is het Fonds niet tot uitkeering verplicht.

Art. 15.

Aan of ten behoeve van een zelfden ingeschrevene wordt gedurende

het tijdsverloop van een vol jaar, aanvangende met den dag waarvoor de eerste uitkeering zal zijn genoten, voor ten hoogste 80 dagen de uitkeering C verstrekt, met dien verstande dat *aanvankelijk* op niet meer dan 180 dagen uitkeering *in het geheel* aanspraak kan worden gemaakt.

Indien de middelen van het Fonds het toelaten, kan op voorstel van het bestuur voor hen, wier inschrijving in de registers van het Fonds ten minste vijf achtereenvolgende jaren van kracht is geweest, het aantal gezamenlijke uitkeeringen, telkens bij besluit der algemeene vergadering van aandeelhouders, geleidelijk worden verhoogd.

Het zal der Directie steeds vrijstaan, den aard der ziekte of kwaal als oorzaak der onbekwaamheid tot werken van de ingeschrevenen voor rekening van het Fonds door een of meer zijner geneeskundige Adviseurs te doen constateeren.

Art. 16.

Uitkeeringen C in verband met de verzekering B. Indien een ingeschrevene recht heeft op de uitkeering eener som in eens (zie art. 9 sub 2), kan hij wegens het ongeval, dat tot die uitkeering aanleiding gaf, voor niet meer dan 24 dagen de voor zijne klasse bepaalde uitkeering C ontvangen, en wordt deze dan beschouwd als eene vergoeding voor verplegingskosten.

Het eventueel méér ontvangene wordt van het bedrag der uitkeering B afgehouden.

Art. 17.

Verlies van aanspraak op uitkeeringen bij ziekten, enz. Alle aanspraak op uitkeering vervalt, indien de ziekte of onbekwaamheid tot werken het gevolg is van moedwil, dronkenschap of onzedelijkheid of in 't algemeen aan roekeloosheid van den belanghebbende bij de verzekering te wijten is

Aan de ingeschrevenen is het voorts, op straffe van staking der uitkeeringen, verboden, gedurende den tijd dat zij hunne beroepsbezigheden niet kunnen verrichten, gezien worden in herbergen en dergelijke plaatsen waar in het openbaar drank wordt verkocht.

Art. 18.

Tijdelijke afwezigheid. De ingeschrevenen die, ofschoon in Noord-Brabant woonachtig, hun beroep of bedrijf tijdelijk in eene andere provincie van Nederland uitoefenen, blijven hun recht op de verzekerde uitkeeringen behouden, mits met inachtneming der Algemeene Voorwaarden van dit reglement.

Algemeene- en slotbepalingen.

Art. 19.

Bleekers, boekbinders, boetseerders, bontwerkers, behangers, glasschilders, goud- en zilversmeden, kartonwerkers, kleermakers, koekbakkers, letterzetters, manden- en mattenmakers, parapluiemakers, passementwerkers, schoenmakers, sigarenmakers en wevers, mits niet in stoomfabrieken werkende en dus aan weinig beroepsgevaar onderhevig, kunnen als zij daartoe bij de aanvraag tot inschrijving hun verlangen te kennen geven, worden vrijgesteld van de verzekering tegen de gevolgen van ongelukken: A en B.

In geval van vrijstelling wordt hun eene evenredige (nader te regelen) premievermindering toegestaan.

Van die premievermindering wordt aanteekening gedaan op de bewijzen van inschrijving en in de registers van het Fonds.

Art. 20.

Beperking der verzekering voor militairen. Voor ingeschrevenen, die zich als milicien in dienst begeven, vervalt de uitkeering C (bij ziekte enz.) voor den geheelen duur van hunnen diensttijd. In tijd van vrede kunnen zij echter verzekerd blijven tegen ongevallen A en B, mits zij (vóór hunne indiensttreding) kennis geven aan de Directie en zich verder gedragen naar de betreffende bepalingen van dit reglement.

Door de Directie kan hun eene evenredige gedeeltelijke ontheffing van premiebetaling gedurende hun diensttijd worden toegestaan.

Om weder aanspraak te kunnen maken op de uitkeering C, moeten zij — indien de Directie zulks verlangt — zich na het voleindigen van den diensttijd aan een nieuw geneeskundig onderzoek onderwerpen.

Art. 21.

Einde der verzekering en afschrijving van de registers. Men houdt op bij het Fonds verzekerd te zijn en wordt mitsdien van de registers afgebracht:

1°. wanneer men geen militair zijnde, zich metterwoon begeeft buiten de gemeenten waar het Fonds gevestigd of vertegenwoordigd is — tenzij dienaangaande anders mocht worden overeengekomen;

2°. wanneer men gedurende vier weken de verschuldigde premie niet betaalt, of zich niet houdt aan de overige bepalingen van dit reglement;

3°. wanneer men naar het oordeel der Directie een ongeregeld leven leidt of herhaaldelijk misbruik maakt van sterken drank;

4°. wanneer men een onteerend vonnis heeft ondergaan of te zijnen laste heeft;

5°. wanneer het is bewezen dat men de Directie of haar gemachtigde of den Geneesheer heeft misleid of getracht heeft te misleiden,

onverschillig of men dientengevolge al dan niet uitkeering heeft ontvangen en onverminderd de verplichting om het onrechtmatig ontvangene terug te geven;

6°. zoodra men, een eigen beroep of bedrijf uitoefenende, meer dan twee knechts of ondergeschikten in zijnen dienst neemt;

7°. wat de vrouwelijke werklieden betreft zoodra deze in het huwelijk treden.

Het bestuur behoudt zich overigens het recht voor om verzekeringen te roieeren of in eene lagere klasse terug te brengen, zoodra het is geconstateerd dat de ingeschrevenen tevens uit andere fondsen uitkeering genieten, en de gezamenlijke uitkeeringen per week beduidend hooger zijn dan het gemiddeld bedrag van hun werkloon.

Art. 22.

Wederaanneming. In de gevallen bedoeld sub 2 en 3 in het vorig artikel, kan men gedurende een vol jaar niet meer bij het Fonds als verzekerde worden ingeschreven. Bij de aanvraag tot wederaanneming moet een nieuw geneeskundig certificaat worden overgelegd, waarvan de kosten door den aanvrager moeten worden betaald.

In de gevallen sub 4 en 5 van het vorig artikel, wordt men onherroepelijk van de inschrijving bij het Fonds uitgesloten.

Art. 23.

Kennisgeving van veranderingen. Van elke verhuizing en verandering van werkkring, van elk verlaten van of in dienst treden in eene fabriek, moeten de ingeschrevenen terstond kennis geven aan de Directie of haar gemachtigde; van een en ander wordt aanteekening gedaan in de registers.

Art. 24.

Herziening. Het Bestuur is bevoegd behoudens inachtneming der bepalingen van art. 30 der Statuten (zie bladz. 23), telken jare zoodanige veranderingen aan te brengen in de tarieven en voorwaarden in dit reglement vervat, en in de wijze van verzekering, of van vereeniging der verzekeringen in art. 1, sub *a*, *b* en *c* bedoeld, als voor de instandhouding en goede werking van het Fonds zullen blijken noodig te zijn.

Art. 25.

Klachten. Indien de ingeschrevenen redenen van klagen hebben over personen in dienst van het Fonds, of over aangelegenheden, die met het Fonds in verband staan, kunnen zij hunne klachten op den eersten Maandag van elke maand schriftelijk of mondeling op gepaste wijze aan den President-Commissaris of aan den Directeur mededeelen. Op de eerstvolgende Directie-vergadering zullen die bezwaren worden bespro-

ken en zal daaraan zooveel mogelijk naar billijkheid en recht worden te gemoet gekomen.

Art. 26.

Geschillen Bij alle onverhoopte geschillen, die tusschen de ingeschrevenen en de Directie mochten ontstaan, zal, onder voorbehoud dat de bedoelde geschillen volgens de wet voor scheidsrechterlijke oplossing vatbaar zijn, worden beslist door drie scheidslieden, van welke één door wederzijdsche partijen en een derde door de aldus benoemden te zamen zal worden aangewezen, die als *goede mannen*, naar billijkheid in het hoogste ressort (behoudens de toepassing der artikelen 646 en volgende van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering), zullen uitspraak doen.

Hij, die krachtens deze bepaling, een ontstaan geschil aan de uitspraak van scheidslieden wenscht te onderwerpen, zal den naam van den door hem gekozen scheidsman schriftelijk aan de wederpartij mededeelen met uitnoodiging harerzijds, binnen veertien dagen na die mededeeling, een scheidsman te kiezen en diens naam op dezelfde wijze bekend te maken.

Geschiedt dit laatste niet, dan zullen partijen geacht worden niet te kunnen overeenkomen over de keuze van scheidslieden en zal mitsdien art. 624 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering toepasselijk zijn.

Het kantoor kiest domicilie ten kantore van het Fonds (*Kruisstraat*, n°. 282, *'s Bosch*).

UITTREKSEL UIT DE STATUTEN.

Art. 5. Nadat de Vennootschap gedurende drie jaren zal hebben bestaan, kan door de Algemeene Vergadering, op voorstel van het Bestuur, het doel der Vereeniging worden uitgebreid tot:

a. het tijdelijk ondersteunen van gezinnen wier kostwinners, ten gevolge eener catastrophe, bijv. het afbranden eener fabriek, buiten hunne schuld tijdelijk zonder werk zijn;

b. het pensioneeren of het doen verplegen in gestichten, van daartoe ingeschrevenen, die ten gevolge van ouderdom, ziekte of lichaamsgebreken geheel invalide zijn geworden.

Art 16. Donateurs zijn zij, die hetzij door een gift in éens van ten minste f 100.—, hetzij door eene jaarlijksche bijdrage van ten minste f 5.—, medewerken tot den bloei der Vennootschap.

De bestemming der stortingen van Donateurs wordt bepaald door de Algemeene Vergadering op voorstel van het Bestuur met inachtneming van art. 47.

Art. 17. ————————————————

Nadat de Vennootschap drie jaren zal hebben bestaan, zal de Algemeene Vergadering, op voorstel van het Bestuur, kunnen besluiten, ook verzekerden in het Bestuur op te nemen, bij welk besluit tevens dezer verkiezing en bevoegdheden zullen worden geregeld.

Art. 30. Verhooging van eenmaal vastgestelde premiën en vermindering van uitkeeringsbedragen zal nooit van terugwerkende kracht kunnen zijn voor loopende verzekeringen.

Art. 40. Afgevaardigden van verzekerde werklieden hebben het recht de Algemeene Vergaderingen bij te wonen en daarin adviseerende stem uit te brengen.

Na twee jaren zal het Bestuur te dien einde een reglement ontwer-

pen, regelende hunne benoeming en de wijze waarop zij zullen worden opgeroepen.

Art. 46. In de April-vergadering van 1894 zal de Algemeene Vergadering overgaan tot het vormen van reservefondsen voor elke Afdeeling en tot het aanwijzen der bestemming daaraan te geven, een en ander behoudens goedkeuring van het Bestuur.

Het Bestuur zal daartoe de noodige voorstellen doen.

Deze bestemming zal in allen gevalle en in de eerste plaats moeten zijn: het dekken van verliezen, maar overigens *ten bate der verzekerden* moeten worden aangewend.

Art. 47. Uit te keeren dividenden zullen nimmer 4 °/₀ van het gestort kapitaal kunnen te boven gaan; zij kunnen alleen worden gedaan uit winst. Onder winst zullen nooit de giften van Donateurs gebracht mogen worden. Geen winst mag tot uitkeering worden bestemd, zoolang verliezen van vorige diensten, die nog niet door reserve gedekt zijn, niet zijn aangezuiverd.

STATUTEN

DER

WERKLIEDEN-VEREENIGING „BROEDERHULP",

te VUCHT,

OPGERICHT 1 JANUARI 1892.

HOOFDSTUK I.

Naam en Doel der Vereeniging.

Art. 1.

De Vereeniging is gevestigd te Vucht onder den naam Werklieden-Vereeniging „Broederhulp".

Art. 2.

Haar doel is:

1°. aan zieke leden eene uitkeering te verstrekken van vijf gulden per week, welke uitkeering kan worden verhoogd, naarmate de fondsen der Vereeniging dit veroorloven;

2°. door alle gepaste middelen, welke nader ter beschikking der Vereeniging zullen komen, den leden bij ongelukken of achteruitgang, buiten hunne schuld, hulp te verleenen.

3°. door het aanwerven van Donateurs en Steunende leden haar doel, onder 1 en 2 genoemd, mogelijk te maken.

HOOFDSTUK II.

Leden, Steunende leden, enz.

Art. 3.

Werkende leden der Vereeniging kunnen zijn:

Al de werklieden der Maatschappij tot Exploitatie van de Drukkerij Bogaerts te Vucht, en ook werklieden buiten die werkplaats tot een

beperkt getal, in Vucht of 's Hertogenbosch woonachtig, mits zij den ouderdom van 18 jaren bereikt hebben en niet boven de 45 jaren zijn, en een gezond lichaamsgestel bezitten.

Art. 4.

Jongens van 14 tot 18 jaren kunnen ook toetreden als Aspirant-leden, doch hebben geen toegang tot de vergaderingen.

Art. 5.

Op een met redenen omkleede voordracht van 't Bestuur kan de Vergadering Eereleden en Leden van Verdiensten benoemen.

Art. 6.

Werkende leden der Vereeniging betalen eene wekelijksche contributie van *vijf cents.*

Aspirant-leden betalen de helft der contributie.

Steunende leden betalen per jaar *één gulden vijftig cents.*

Donateurs zijn zij, die eene som van *vijftig gulden in eens*, of eene jaarlijksche bijdrage van *minstens twee gulden vijftig cents* betalen.

HOOFDSTUK III.

Uitkeeringen.

Art 7.

Bij ziekte heeft elk werkend lid aanspraak op eene uitkeering van vijf gulden per week; Aspirant-leden op de helft dier uitkeering. Deze uitkeeringen wòrden verstrekt, mits zij het werkloon van den betrokken persoon niet te boven gaan

Art. 8.

Wanneer aan het Bestuur kennis gegeven wordt van een ziektegeval, doet dit op kosten der Vereeniging de ziekte door een geneesheer constateeren, die daarvan een schriftelijk bewijs verstrekt. De Commissarissen bezoeken de leden, die zich als ziek hebben aangemeld, zoo dikwijls zij dit verkiezen. Dit bezoek mag van den kant van den zieke of diens huisgenooten nimmer belet of bemoeilijkt worden.

In geval zij over die ongesteldheid eenigen twijfel koesteren, of denken dat de zieke genoegzaam hersteld is en de uitkeering dientengevolge zou moeten eindigen, zullen Commissarissen, in overleg met het Bestuur, gerechtigd zijn om op kosten der Vereeniging den zieke andermaal door den geneesheer te doen onderzoeken.

Art. 9.

Wanneer de ziekte van dien aard is, dat het zijn in de open lucht

voor den patiënt noodzakelijk blijkt, moet dit door den geneesheer op het in art. 8 genoemde schriftelijk bewijs worden vermeld.

Hij, die zich zelven door onzedelijk gedrag eene ziekte op den hals gehaald heeft, ontvangt geene uitkeering.

Art. 10.

Om recht te hebben op uitkeering moet men minstens één jaar lid zijn der Vereeniging.

Art. 11.

In geval van overlijden van een lid zullen steeds vier leden, te weten: drie gewone en één bestuurslid, bij de begrafenis tegenwoordig zijn volgens op te maken rooster.

De Secretaris zal die leden daarvan schriftelijk kennis geven

Daarvoor wordt door hen eene schadeloosstelling van 50 cts. per lid genoten. Bij weigering tot bijwoning der begrafenis vervallen zij in eene boete van 50 cents.

Is de overledene binnen 's Bosch woonachtig, dan wordt op kosten der Vereeniging een rijtuig ter beschikking dezer vier leden gesteld.

HOOFDSTUK IV.

Van de Vergaderingen.

Art. 12.

Er zal elke twee maanden eene algemeene Vergadering gehouden worden. Zoowel bij 't openen als bij 't sluiten der Vergadering zullen de namen der Leden worden afgelezen. Afwezigen verbeuren eene boete van tien cents. Te laat komenden of te vroeg vertrekkenden hebben eene boete van vijf cents. Afwezigheid wegens ziekte verschoont van boete.

Art. 13.

Zoowel Donateurs als Steunende leden zijn bevoegd in de Vergadering eene raadgevende stem uit te brengen, doch hebben geen stemrecht.

Art. 14.

Bij elke Vergadering doet de Penningmeester rekening en verantwoording, en deze rekening wordt door 3 leden, daartoe door den President aangewezen, onderzocht en geverifieerd. Bij accoordbevinding wordt zij door het Bestuur tot ontlasting geteekend.

Art. 15.

Alle besluiten worden genomen bij volstrekte meerderheid van stemmen der tegenwoordig zijnde leden. Over zaken wordt mondeling gestemd. Staken de stemmen, dan wordt herstemd. Staken andermaal de

stemmen, dan wordt het voorstel geacht te zijn verworpen. Benoeming van personen geschiedt bij ongeteekende briefjes, tenzij de Vergadering daaromtrent anders beslist. Wanneer bij eerste stemming niemand de volstrekte meerderheid bekomt, heeft eene herstemming plaats tusschen hen, die bij de eerste stemming de meeste stemmen bekwamen. Staken ook nu de stemmen, dan beslist de President,

Art. 16.

De leden zijn verplicht tot de goede orde der Vergadering mede te werken; zij mogen het woord niet voeren, dan na hiertoe aan den Voorzitter verlof gevraagd en van dezen verkregen te hebben. Hij, die deze bepaling voor de eerste maal overtreedt, verbeurt eene boete van vijf cents, voor de tweede maal van 10 en voor de derde maal van 15 cents.

De Commissarissen zijn verplicht op deze bepaling stipt te letten.

Art. 17.

Tien leden hebben het recht eene Vergadering te doen beleggen, mits behoorlijk gemotiveerd.

Art. 18.

Het bestuur vergadert minstens eenmaal per maand.

Art. 19.

Buitengewone Vergaderingen worden gehouden wanneer de Voorzitter dit noodig acht of indien volgens art. 17 minstens tien leden daartoe den wensch te kennen geven.

HOOFDSTUK V.

Over het Bestuur.

Art. 20.

Door de Algemeene Vergadering wordt uit de werkende leden een Bestuur gekozen als volgt:

President.
Vice-President.
1ste en 2de Secretaris.
1ste en 2de Penningmeester.
Drie Commissarissen.

Jaarlijks treden twee leden af volgens op te maken rooster, doch deze zijn direct herkiesbaar.

Art. 21.

In vacatures, ontstaan door overlijden, vertrek of tusschentijds be-

danken van een der bestuursleden, wordt op de eerstvolgende Algemeene Vergadering voorzien.

Bij elke vacature wordt door het Bestuur een drietal op de voordracht gebracht, doch de leden blijven volkomen vrij in hunne keuze.

Art. 22.

De Bestuursleden genieten geenerlei vergoeding voor de door hen aan de Vereeniging te bewijzen diensten aan hun ambt verbonden, tenzij de Algemeene Vergadering, waarop minstens de helft der leden tegenwoordig moet zijn, bij volstrekte meerderheid van stemmen anders mocht beslissen. In dit geval moet deze bezoldiging elk jaar vernieuwd worden.

Art. 23.

De Vergaderingen worden door den President in overleg met de overige Bestuursleden belegd; hij is belast met de leiding, verleent het woord aan ieder lid op verzoek, en heeft de bevoegdheid de beraadslagingen te sluiten en bij hoofdelijke stemming te doen beslissen. Bij staking van stemmen beslist het lot.

De Secretaris is belast met al het schrijfwerk der Vereeniging. Hij houdt nauwkeurig aanteekening in het Notulenboek van het verhandelde in de Vergaderingen en onderteekent dit met den President na goedkeuring door de Vergadering.

Hij is verplicht de leden schriftelijk tot de Vergadering op te roepen met vermelding der aan de orde zijnde zaken.

Bij het einde van elk boekjaar wordt door hem ter Vergadering verslag uitgebracht van den toestand der Vereeniging.

De Penningmeester belast zich met de ontvangsten en uitgaven der gelden, houdt van alles wat hierop betrekking heeft naauwkeurig aanteekening en is aan de bepalingen van art. 14 onderworpen. Te allen tijde kan het Bestuur inzage nemen van de boeken en den staat van de kas der Vereeniging.

De Commissarissen zorgen voor den geregelden gang der Vergaderingen; zij vertegenwoordigen de leden bij de handelingen van het Bestuur en bezoeken de zieken.

De Vice-President, 2de Secretaris en 2de Penningmeester nemen bij ontstentenis hunner ambtgenooten deze functiën waar.

HOOFDSTUK VI.

Slotbepalingen.

Art. 24.

De gelden der Vereeniging worden belegd in 's Rijks Postspaarbank, ten name van den Penningmeester, doch onder voorbehoud, dat terug-

betalingen alleen kunnen geschieden op machtiging van President en Secretaris voor iedere terugbetaling.

Wanneer de inlage tot het maximum zou klimmen, worden de gelden op de veiligste manier door het Bestuur belegd; vóór deze belegging zal echter aan de algemeene Vergadering worden kennis gegeven.

Art 25.

Wijziging van dit reglement kan alleen door de Algemeene Vergadering bij volstrekte meerderheid van stemmen geschieden, terwijl op die Vergadering minstens $^2/_3$ der leden moet tegenwoordig zijn. Voorstellen tot zoodanige wijziging worden in behandeling genomen minstens eene maand nadat ze bij het Bestuur zijn ingekomen; dit is verplicht zoodanige voorstellen binnen veertien dagen ter kennis te brengen van de leden. Het bestuur is te allen tijde bevoegd een voorstel tot wijziging te doen, mits dit voorstel op den oproepingsbrief zij vermeld.

Art. 26.

Zoolang het getal leden niet tot vijf is verminderd, zal er nimmer worden overgegaan tot verdeeling der gelden. In geen geval hebben de vroeger uitgetredenen recht tot terugvordering van hun aandeel daarin of op eigendommen der Vereeniging, blijvende deze geheel ter beschikking der overblijvende leden.

Art. 27.

Bij verschil over de uitlegging van eenig artikel van dit reglement zal de beslissing daaromtrent worden overgelaten aan een drietal Heeren, te kiezen uit de Donateurs en Steunende leden.

Aan de uitspraak dezer arbiters zullen het Bestuur en de Leden zich onvoorwaardelijk hebben te onderwerpen.

Art. 28.

Wanneer de stand der Kas dit noodzakelijk maakt, zal het aan het Bestuur vrijstaan daarin te voorzien door de wekelijksche contributiën te verhoogen of wel het bedrag der uitkeeringen percentsgewijze te verminderen.

Art. 29.

In geen geval zullen de gelden, afkomstig van de contributiën der werkende leden, mogen strekken tot eenig ander doel dan in art. 2, sub 1, is aangewezen, doch daarentegen zal, wanneer een tijdelijk te kort mocht ontstaan tot uitkeering aan de zieken uit de kas, in art. 2, sub 2, genoemd, mogen worden geleend, ten einde in dit tekort te kunnen voorzien.

Art. 30.

Dit reglement treedt in werking op den dag zijner goedkeuring.

Aldus vastgesteld en goedgekeurd in de Algemeene Vergadering van 10 Januari 1892.

Het Bestuur:

A. M. H. Van Rooij, *President.*

A. J. W. Van Ertrijck, *Vice-President.*

L. Micheels, 1*ste Secretaris.*

H. J. H. Duijx, 2*de Secretaris.*

H. Rücker, 1*ste Penningmeester.*

M. C. Van Lieshout, 2*de Penningmeester.*

Alph. Cijffers,
H. Nelissen,
L. Thissen, } *Commissarissen.*

TWEEDE ARBEIDSINSPECTIE

(het gedeelte van de provincie Gelderland,

dat gelegen is ten noorden van den linker Rijnoever, de

provinciën Friesland, Overijsel, Groningen en Drente).

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZICHT.

Van de gedurende 1892 bezochte fabrieken en werkplaatsen werden in 528 de in dit verslag nader verwerkte gegevens verzameld.

Van de naar aanleiding van verzoeken om vrijstelling van een of meer der bepalingen, gesteld in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) bezochte 151 sigarenmakerijen, werden geene volledige gegevens verzameld, toen mij gebleken was dat vele dier inrichtingen aan voortdurende verplaatsingen onderhevig waren.

Deze zijn derhalve niet onder de genoemde 528 begrepen.

Een 10:al fabrieken werd bovendien door mij tweemaal bezocht.

De behoefte aan hulppersoneel deed zich gedurende 1892 sterker gevoelen dan in de vorige jaren.

Het zou zeer wenschelijk zijn dat hierin voorzien werd, want dientengevolge kan van een behoorlijk toezicht op de naleving der Arbeidswet in de zoo uitgestrekte 2de inspectie geen sprake zijn. Dit was vooral het geval gedurende de laatste 3 maanden van het jaar, toen mij door den Minister van Justitie een 355tal adressen om vrijstelling van een of meer der voorwaarden, gesteld in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), werden toegezonden.

Het aantal gemeenten, waarin gedurende 1892 de Arbeidswet niet van toepassing was, verminderde volgens de opgaven der burgemeesters tot 22.

Uit het volgende overzicht blijkt, in welke provinciën in dit opzicht, in vergelijking met 1891, eene vermeerdering of vermindering plaats vond.

PROVINCIE.	Aantal gemeenten.	
	1891.	1892.
Friesland	4	3
Groningen	3	3
Drente.	15	7
Overijsel	10	7
Gelderland (2de inspectie).	3	2
Totaal . . .	35	22

In den staat A is vermeld het aantal der arbeid verrichtende personen, gesplitst naar kunne en leeftijd, welke ik in de hierboven bedoelde 528 fabrieken en werkplaatsen aantrof, benevens het aantal aldaar aangetroffen krachtwerktuigen enz.

Even als in het vorige jaarverslag het geval was, werden de nijverheidsinrichtingen gerangschikt volgens de aan het eerste verslag der Inspecteurs van den Arbeid toegevoegde lijst der bedrijven van de Nijverheidsstatistiek.

Van het aantal arbeid verrichtende personen bedroeg derhalve:

het aantal mannelijke personen boven 16 jaar . . . . . 66,1 %
„ „ vrouwelijke „ „ „ „ . . . . . . 16,56 „
„ „ jongens beneden „ . . . . . . 11,89 „
„ „ meisjes „ „ . . . . . . 5,45 „

In 118 dezer inrichtingen waren tijdens mijn bezoek geene beschermde personen, in 10 uitsluitend vrouwelijke personen werkzaam.

Als elementaire kracht deden dienst in 204 der op staat A vermelde bedrijven 255 stoomwerktuigen, in 22 gas of heete luchtmotors, in 8 windmolens, in 2 waterraderen, terwijl in 292 geene krachtwerktuigen aanwezig waren.

OVERZICHT *van het aantal arbeid verrichtende personen en der*

Groep.	Aanduiding der Nijverheidsbedrijven. Omschrijving volgens de Nijverheidsstatistiek.	Aantal arbeid verrichtende								
		Jongens en mannen.					Meisjes en			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	Aardewerk, glaswerk, enz.	39	40	59	49	1 077	8	15	14	8
2	Boek- en steendrukkerij, enz.	40	63	61	81	826	„	2	1	3
3	Bouwbedrijven . . .	„	„	1	5	258	„	„	„	„
4	Chemische nijverheid	1	2	„	1	15	„	„	„	„
5	Hout-, kurk-, stroobewerking	10	15	19	15	381	„	1	„	1
6	Kleeding en reiniging	1	1	1	1	70	7	5	15	14
7	Kunstnijverheid. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„
8	Leder, wasdoek, caoutchouc.	„	1	1	„	59	„	„	„	„
9	Metalen (winnen, enz.)	„	1	„	3	45	„	„	„	„
10	Metalen (eerste bewerking van)	3	20	21	33	813	1	9	2	2
11	Papier, enz.	1	2	3	8	380	„	„	2	2
12	Scheepsbouw, rijtuigfabrieken	3	9	11	10	154	„	„	„	„
13	Stoom- en andere werktuigen	2	8	12	12	527	„	„	„	„
14	Textiele nijverheid. .	121	218	214	252	4 158	124	210	233	252
15	Verlichting	„	1	„	2	205	„	„	„	„
16	Voedings- en genotmiddelen	123	123	155	163	2 386	1	3	„	1
	Totaal . .	344	504	558	635	11 354	141	245	267	283
		13 395					3 781			

krachtwerktuigen in de gedurende 1892 bezochte fabrieken en werkplaatsen.

personen.			Aantal bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder krachtwerktuigen.
vrouwen								
Boven 16 jaar		Totaal.		Stoom.	Water.	Gas- of heete lucht.	Wind	
ongehuwd.	gehuwd.							
49	93	1 451	51	22	„	„	„	30
„	3	1 080	97	12	„	18	„	67
„	„	264	11	1	„	„	„	10
„	„	19	2	1	„	„	„	1
„	2	444	24	18	„	„	2	6
127	41	283	27	7	„	„	„	20
„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	61	2	1	„	„	„	1
9	3	61	3	3	„	„	„	„
3	2	9 09	14	10	2	„	„	5
6	6	410	8	25	„	„	„	1
„	„	187	5	„	„	„	„	5
„	„	561	7	6	„	„	„	1
2 002	430	8 214	41	62	„	„	„	2
„	„	208	16	13	„	„	5	1
35	34	3 024	220	74	2	4	5	142
2 231	614	17 176	528	255	4	22	12	292

In 4 bedrijven werd afwisselend gebruik gemaakt van stoom en wind, terwijl in 2 bedrijven nevens de stoomwerktuigen waterraderen als drijvende kracht gebezigd werden.

Het in den aanvang van dit jaar geringe aantal ingekomen verzoeken om vrijstelling van de in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), voor letterzetterijen en sigarenmakerijen gestelde voorwaarden, gaf mij aanleiding deze werkplaatsen in de eerste plaats te bezoeken.

De directeuren van weverijen, waar de spoelvangers of spoelborden n g niet waren ingevoerd, hadden met geringe uitzonderingen zich reeds tot den Minister met een verzoek om vrijstelling gewend.

Als leiddraad werd in den beginne gebruik gemaakt van de mij door de burgemeesters verstrekte opgaven; later bleek het mij in sommige gemeenten wenschelijk, al de tot deze nijverheidstakken behoorende werkplaatsen te bezoeken, toen ik vernam dat thans jeugdige personen werkzaam waren in bedrijven, waar zulks gedurende 1891 niet het geval was geweest. Ook het omgekeerde had plaats, vooral in de sigarenmakerijen van geringen omvang, waar het jongere personeel voortdurend verwisseld wordt.

Ook gedurende 1892 ondervond ik van verschillende autoriteiten eene door mij zeer gewaardeerde medewerking.

Het is mij een genoegen te kunnen constateeren dat over het algemeen de naleving der bepalingen van de Arbeidswet beter werd bevorderd, dan zulks in vorige jaren het geval was.

Van de zijde der fabrikanten en werkgevers ontving ik eveneens veel medewerking

Bijna zonder onderscheid toonden zij mij hunne ingenomenheid met mijne, in vele gevallen al veel vroeger verwachte komst.

Daar, waar ik niet voor de eerste maal verscheen, bleken mijne, bij een vorig bezoek gegeven wenken enz., in meerdere of mindere mate te zijn opgevolgd.

Enkele malen trof ik geheel verbouwde en verbeterde inrichtingen aan; in die gevallen waren zonder onderscheid de hygiënische belangen der werklieden goed behartigd.

Verschillende hoofden van inrichtingen deelden mij hun voornemen mede om binnen kort hunne werkplaats geheel of gedeeltelijk te verbouwen, en werden mij daarvoor inlichtingen gevraagd; enkelen verzochten toestemming mij de plannen van den verbouw ter inzage enz. te mogen toezenden.

Het spreekt wel van zelf dat ik mij steeds gaarne bereid verklaarde hen te helpen.

De gedrukte toestand, waarin de meeste bedrijven verkeerden, was evenwel veelal niet bevorderlijk voor de invoering van verbeteringen van eenigen omvang.

De in enkele bedrijven nog steeds bestaande bezwaren tegen een of meer der hoofdbepalingen der Arbeidswet, waren minder dan vroeger;

deze werden althans met minder nadruk betoogd, en zullen door mij bij de bespreking dier bedrijven worden behandeld.

Dat er Inspecteurs van den Arbeid waren, die zich op de hoogte stelden van den toestand der fabrieken en werkplaatsen, was, zooals mij herhaaldelijk bleek, een feit, waarover de werklieden zich verheugden.

Al vonden de beperkende bepalingen, wat den duur van den arbeid van jeugdige personen betreft, in die kringen niet altijd de instemming welke men meende te mogen verwachten, met de voorstellen tot bevordering der veiligheid, was dit wel het geval, en ik kan in dit opzicht eene kentering der meeningen waarnemen.

Klaarblijkelijk wenschen de werklieden dat de bevoegde Inspecteur door eigen onderzoek ontdekt, waar verbeteringen zouden zijn aan te brengen.

Ik kan mij deze gezindheid wel verklaren, maar zou mij verheugen indien hierin eene verandering viel waar te nemen, opdat mij, meer dan tot nu toe, uit die kringen 't zij schriftelijke of mondelinge mededeelingen gewerden van wenschelijke en uitvoerbare verbeteringen.

Over het algemeen trof ik gedurende dit jaar beschermde personen aan in dezelfde bedrijven, waar zulks in de beide vorige jaren het geval was.

Eene uitzondering maakten in dit opzicht de Groningsche steenfabrieken, waar dit jaar wel jongens beneden 16 jaren werkzaam waren. Gedurende 1891 had dit niet plaats. Ook deed zich het geval voor dat ik in enkele zuivelfabrieken, waarin volgens de rapporten der Rijkspolitie geene beschermde personen werkzaam waren, vrouwen aantrof.

In enkele sigarenmakerijen, die niet voldeden aan de in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 gestelde voorwaarden, werden de sigarenmakers met de jongens uit de fabriek verwijderd. In die gevallen werd dit bedrijf meestal in de huizen der sigarenmakers uitgeoefend; eene verdrijving der jeugdige personen uit dezen nijverheidstak had evenwel niet plaats.

In den hieraan toegevoegden staat B heb ik, met behulp der in de jaren 1888 en 1889 opgenomen Nijverheidsstatistiek van Nederland, een overzicht samengesteld van het aantal beschermde personen en mannen, werkzaam in de door mij in 1892 bezochte fabrieken, die tevens in de Nijverheidsstatistiek voorkomen.

VERGELIJKENDE STAAT *van het aantal personen vóór* 1890
Gelderland (*2de inspectie*).

Groep.	Omschrijving volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal vergeleken fabrieken.	Toe		
			vóór 1890.		
			Mannen boven 16 jaar.	Jeugdige personen.	Vrouwen boven 16 jaar.
1	Aardewerk, glaswerk, enz. . .	18	537	121	75
2	Boek- en steendrukkerij, enz. .	28	454	113	2
3	Bouwbedrijven	2	52	1	„
4	Chemische nijverheid.	„	„	„	„
5	Hout-, kurk-, stroobewerking .	12	292	48	5
6	Kleeding en reiniging	4	21	2	44
7	Kunstnijverheid.	„	„	„	„
8	Leder, wasdoek, caoutchouc . .	1	40	1	„
9	Metalen (winnen, enz.)	2	39	8	11
10	Metalen (eerste bewerking van)	10	569	74	3
11	Papier, enz.	6	183	13	14
12	Scheepsbouw, rijtuigfabrieken .	1	12	3	„
13	Stoom- en andere werktuigen. .	6	426	30	„
14	Textiele nijverheid.	31	3 411	1 184	1 728
15	Verlichting	7	107	1	„
16	Voedings- en genotmiddelen . .	62	1 364	466	26
	Totaal . .	190	7 507	2 065	1 908
				11 480	
	De eindcijfers dezer opgave voorkomende in het verslag over 1891	206	8 993	2 662	2 728
				14 383	
	De eindcijfers dezer opgave voorkomende in het verslag over 1890	164	7 785	2 138	2 022
				11 945	
	Het totaal vóór 1890 en in 1890, 1891 en 1892	560	24 285	6 865	6 658
				37 808	

en in 1892 *werkzaam in eenige fabrieken van* ***Friesland***, ***Groningen***, ***Drente***, ***Overijsel*** *en*

stand			
in 1892.			
Mannen boven 16 jaar.	Jeugdige personen.	Vrouwen boven 16 jaar.	*Aanmerkingen.*
512	119	79	
485	109	3	
43	2	〃	
〃	〃	〃	
334	49	1	
26	4	56	
〃	〃	〃	
55	2	〃	
29	2	10	
798	86	5	
322	8	8	
14	1	〃	
520	35	〃	
3 955	1 520	2 308	
153	2	〃	
1 485	393	20	
8 731	2 332	2 490	
	13 553		
10 354	2 828	3 182	
	16 364		
8 447	2 293	2 250	
	12 990		
27 532	7 453	7 922	
	42 907		

Evenals de beide overige jaren is deze staat nog niet geschikt, om daaruit eenige gevolgtrekkingen te maken over den invloed van de voorschriften der Arbeidswet op het aantal der in fabrieken werkzame beschermde personen.

Het tijdstip van het bezoek, de in enkele nijverheidsgroepen na 1890 opgerichte nieuwe fabrieken en verschillende andere factoren oefenen hierop nog eenen te grooten invloed uit.

Een zeer globaal overzicht zou eerder te verkrijgen zijn, door samenvoeging der eindcijfers van deze in de beide vorige jaarverslagen voorkomende staten.

Die cijfers werden derhalve in dezen staat opgenomen; de optelling doet veronderstellen dat, in verhouding tot het aantal arbeid verrichtende personen, eene vermindering van 0,78 °/₀ bij de jeugdige personen en eene vermeerdering van 0,83 °/₀ bij de vrouwen plaats vond.

In dit opzicht kan het eindresultaat van den achter dit verslag gevoegden overzichtstaat C van het aantal der op 31 December 1892 in fabrieken en werkplaatsen arbeid verrichtende beschermde personen evenmin eenig uitsluitsel geven.

Uit dezen staat toch, waaraan de eindcijfers van den in mijn vorig verslag op de bladzz. 182—211 voorkomenden staat zijn toegevoegd, valt hoogstens eene niet onaanzienlijke toename waar te nemen van het aantal jeugdige personen en vrouwen, alsmede van het aantal fabrieken of werkplaatsen, waarvoor de in art. 11 der Arbeidswet bedoelde lijst werd gewaarmerkt.

Naleving van de voorschriften der Arbeidswet.

In dit opzicht viel over het algemeen eenige verbetering waar te nemen. In 199 fabrieken en werkplaatsen werden, zoover ik kon nagaan, de wettelijke bepalingen stipt opgevolgd. In 1891 noteerde ik dit slechts in 132 bedrijven.

De gevallen van volslagen onbekendheid met de wettelijke bepalingen bleken aanzienlijk geringer.

In 27 (tegen 50 in 1891) werkplaatsen waren noch arbeidslijsten, noch kaarten aanwezig.

Dit was voornamelijk het geval in confectiewerkplaatsen, kleinere sigarenmakerijen en in eenige letterzetterijen.

10maal (tegen 26maal in 1891), hoofdzakelijk in sigarenmakerijen, werd het ontbreken eener arbeidslijst door mij waargenomen.

21maal (tegen 25maal in 1891) ontbraken de vereischte kaarten, meerendeels in drukkerijen en sigarenmakerijen, waar jongens op proef genomen waren.

Lijsten met onjuist aangegeven werktijden, waardoor het aantal werkuren voor enkele dagen of voortdurend meer dan 11 bedroeg, trof ik in 58 werkplaatsen aan (tegen 89 in 1891), voornamelijk in steenfabrieken, letterzetterijen, olieslagerijen en zuivelfabrieken.

Onregelmatigheden, bijv. het niet vermelden der rusturen, niet gewaarmerkte, niet onderteekende of niet in de werkplaats opgehangen

lijsten, het ontbreken der namen van enkele personen, werd 68maal door mij geconstateerd (tegen 151maal in 1891).

Met al deze tekortkomingen werden de burgemeesters der betreffende gemeenten in kennis gesteld, behalve in de enkele gevallen dat deze of de ambtenaar, belast met het toezicht op de Arbeidswet, mij bij mijne bezoeken had vergezeld.

Meestal ontving ik na eenigen tijd het bericht, dat in het ontbrekende behoorlijk was voorzien.

In enkele gevallen verkreeg ik den indruk, dat het plaatselijk toezicht meer activiteit had kunnen ontwikkelen, hetgeen uit de nu volgende behandeling der voornaamste bepalingen der wet nader moge blijken.

„Verbod om door een kind beneden 12 jaren arbeid te doen verrichten." Art. 3 der Wet.

In eene drukkerij trof ik het 11jarig zoontje van den eigenaar aan, dat niet naar school was gegaan en bezig was zijn vader met het vouwen der couranten te helpen.

Als reden werd opgegeven, dat door een ongeluk aan de pers, de couranten later dan gewoonlijk waren afgedrukt; men trachtte op deze wijze de couranten nog tijdig te kunnen verzenden.

De politie stelde ik met dit geval in kennis.

Eene herhaling schijnt niet te zijn waargenomen.

De overtredingen van dit verbod hadden gedurende 1892 dikwerf plaats; althans voor dat feit werden 29 schippers, 2 steenfabrikanten, 1 mattenmaker, 1 blikslager, 1 bakker en 1 visscher veroordeeld.

In hooger beroep werd een der steenfabrikanten vrijgesproken.

1°. „Verbod om door jeugdige personen en vrouwen meer dan gedurende elf uren per etmaal arbeid te doen verrichten, behoudens de hiervoor door den Commissaris der Koningin of den burgemeester ontvangen vergunning." Art. 5 der Wet.

Duur van den werktijd.

Ik ontving over het algemeen den indruk, dat in de meeste bedrijven de hoofden of bestuurders zich in dezen maatregel hadden geschikt; de medegedeelde bezwaren waren althans van anderen aard dan vroeger.

In enkele bedrijven, bijv. steenfabrieken, boekdrukkerijen en sigarenfabrieken had de invoering van dezen werktijd veelal eene vermindering van het aantal werkuren der mannelijke personen ten gevolge gehad.

Verschillende steenfabrieken en bestuurders van drukkerijen hadden daarvan geen last ondervonden. Daar, waar men vroeger gewend was in steenfabrieken $11^1/_2$ uur en meer per etmaal te werken, had men getracht dien werktijd met één uur te verkorten, zonder hiervan nadeel in de productie te hebben ondervonden; deze vermindering zou worden voortgezet, want het gemis der jongens was in dat bedrijf veelal hinderlijk.

In enkele gemeenten waren de jongens in dit bedrijf veelal nog

meer dan 11 uur per etmaal werkzaam. Ik noteerde viermaal dat hun werktijd 11½ uur en vijfmaal dat deze 14½ uur per etmaal bedroeg.

Dit misbruik zal, vrees ik, niet anders dan door een scherper toezicht kunnen worden overwonnen.

In de courantdrukkerijen, vooral daar waar het blad slechts eens of tweemaal per week verscheen, werkten de jongens ook op dagen dat de courant niet gedrukt werd tot 9 uren des avonds en meer dan 11 uur per etmaal.

In de bedrijven van geringen omvang bleef het een bezwaar, dat voor de dagen, waarop de werktijd later dan te 7 uren des avonds eindigde, het loopwerk eveneens als arbeid gerekend moest worden.

In de meeste gevallen kon de werktijd der jongens evenwel zoodanig geregeld worden, dat dit ongerief als overwonnen beschouwd kan worden.

In de overige gevallen zouden de oudere gezellen zich met het rondbrengen der couranten belasten.

In de meeste sigarenfabrieken had de kortere werktijd geen nadeeligen invloed op de productie.

De minder vlugge sigarenmakers konden in dien tijd hun wekelijksch aantal niet zoo goed gereed maken; dezen wenschten derhalve eenen langeren werktijd, ook voor de jongens.

Toch werden in dit bedrijf, zoover mij bekend, de bepalingen aangaande den werktijd behoorlijk nageleefd.

Klachten van geheel anderen aard vernam ik op de scheepstimmerwerven, vooral daar, waar men zich op den bouw van ijzeren schepen toelegt.

Lange werkdagen van 12 à 13 uur zijn in dit bedrijf niet ongewoon, en zonder de hulp der jongens kunnen de werklieden dikwerf niet veel uitrichten.

De jongens toch dragen alles aan, maken de bouten gloeiend en reiken of werpen deze alsdan aan den insteker; de ouderen zijn ook wel behulpzaam bij het klinken, zoodat het niet te ontkennen valt, dat het vertrek dezer jongens des avonds te 7 uren voor de werklieden zeer lastig kan zijn.

De hoofden dezer bedrijven erkenden wel, dat juist voor het bewerken van ijzer een kortere werkdag wenschelijk zou zijn, maar zij konden hierin geene verandering brengen.

Zij stuitten op den tegenzin der werklieden, diet niet geheel ten onrechte bevreesd waren dat dit eenen te nadeeligen invloed op hunne verdienste zou hebben.

Bedenkt men dat de meeste werklieden niet voor dit bedrijf zijn opgeleid, daar het zich, in mijne inspectie althans, eerst in de laatste jaren op de werven der houten schepen ontwikkelde, en de bestuurders derhalve meestal in de noodzakelijkheid verkeerden hun personeel zelf te vormen, dan is het wel verklaarbaar dat, wat de vaardigheid en bekwaamheid betreft, met dergelijke krachten niet dezelfde resultaten verkregen kunnen worden, die men in machinefabrieken zeer geleidelijk, eerst na jaren, verkreeg.

In de meeste gevallen behielp men zich, door den werktijd van een deel der jongens te stellen tusschen 's morgens 5 uren en 's avonds 6 uren, dien der overigen tusschen 's morgens 6 uren en 's avonds 7 uren.

Bij ziekte van een der jongens veroorzaakte dit evenwel veel last.

In de confectiewerkplaatsen worden deze bepalingen vermoedelijk het minste gewaardeerd en opgevolgd.

Door het jongere, in dit bedrijf werkzame, personeel werden deze bepalingen meer gewaardeerd, dan door het oudere, dat veelal 's avonds toch in huis dit bedrijf voortzette voor hare eigen clientèle.

De scherpe concurrentie, de in vele gevallen ongemotiveerde haast der clientèle, zijn zoovele oorzaken, dat de hoofden dezer bedrijven er eene bekeuring aan wagen.

Het vaststellen dezer meestal op de 2de of 3de verdieping eener werkplaats voorkomende overtredingen gaat met eigenaardige moeilijkheden gepaard.

Waar ik toch van verschillende hoofden dezer bedrijven vernam dat hun personeel tot dikwerf 12 uren 's nachts, ook later, werkzaam bleef, die personen derhalve een werktijd hadden van 15 uren per etmaal, soms gedurende eenige weken, daar vereischen deze misstanden dringend voorziening en eene dubbele ontwikkeling van activiteit bij de politie.

Ik vernam niet dat de ouders dezer, meestal niet tot de arbeidende klasse behoorende, meisjes zich tegen dezen overmatigen arbeid verzetten; in het belang hunner kinderen ware het wenschelijk, dat zij den wel te verklaren schroom voor mededeeling ter bevoegder plaatse overwonnen.

Een werktijd van 11 uren per etmaal is dit in bedrijf toch meer dan genoeg.

In de overige in mijne inspectie uitgeoefende bedrijven gaf het wettelijk vastgestelde maximum van den werktijd tot geene moeilijkheden of bezwaren aanleiding.

Verleende vergunningen voor verlengden arbeidsduur.

Gedurende 1892 werden aan 108, tegen 97 in 1891, hoofden of bestuurders van bedrijven vergunningen voor verlengden arbeidsduur verleend.

Voor zoover mij bekend, ontving geen der betreffende adressanten een weigerend antwoord.

In de kolommen 20 en 21 van den achter dit verslag geplaatsten staat C is aangegeven, hoeveel malen zulks in iedere gemeente plaats vond.

Uit het volgende overzicht blijkt, in welke provinciën deze bedrijven gelegen en tot welke nijverheidsgroep zij behoorden.

OVERZICHT *van het aantal verleende vergunningen voor verlengden arbeidsduur.*

Nummer van de groep.	Aanduiding van de groep der Nijverheids-Statistiek, waartoe de bedrijven behooren.	Aantal malen door;										Totaal der vergunningen.
		den Commissaris der Koningin in de provincie.					Burgemeesters in:					
		Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland. (2de insp.)	Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland. (2de insp.)	
2	Boek- en steendrukkerij . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	3
6	Kleeding en reiniging.	2	3	„	4	9	3	2	„	6	17	46
11	Papier enz.	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1
14	Textiele Nijverheid	„	1	„	18	7	„	„	„	29	1	56
16	Voedings- en genotmiddelen.	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2
	Totaal . . .	3	4	1	22	17	3	2	„	38	18	108
		47					61					

2⁰. „Verbod om den arbeid van jeugdige personen en vrouwen vroeger te doen aanvangen dan te vijf uren des voormiddags, of later te doen eindigen dan te zeven ure des namiddags, behoudens de voor eenige bedrijven bij Koninklijk besluit toegestane uitzonderingen.”

In de *steenfabrieken* werd bijkans algemeen gebruik gemaakt van de voor dit bedrijf gunstige bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 9 December 1889 (*Staatsblad* n°. 176).

In die fabrieken, waar met één ploeg gewerkt wordt, konden de jeugdige personen en vrouwen in de beide vorige jaren den arbeid te 4 uren des voormiddags beginnen.

Voor de vrouwen en de personen beneden veertien jaren hield deze begunstiging in 1892 op.

Herhaaldelijk kwam het nu in den afgeloopen zomer voor, dat jongens van 12 en 13 jaren den arbeid 's morgens te $3^1/_2$ uren begonnen, waardoor werktijden van $14^1/_2$ uur per etmaal ontstonden.

Op eene steenfabriek, werkende met afwisselende ploegen (welke wijze van werken ik uitsluitend in Friesland aantrof), waar 14- en 15jarige jongens tusschen 3 uren des voormiddags en 10 uren des namiddags gedurende 10 uren arbeid mogen verrichten, trof ik het geval aan, dat 12jarige jongens reeds des voormiddags te $2^1/_2$ uren aan het werk werden gezet.

De bestuurder van dit bedrijf was over mijne terechtwijzing ten hoogste verbaasd en beweerde, dat dan al de in die streek aanwezige fabrieken zich aan dezelfde overtreding schuldig maakten.

Volgens de gewaarmerkte lijst dezer fabriek waren de werkuren van 7—12 des voormiddags en van 5—10 des namiddags.

Dit nu ware alleen dan juist geweest, indien de andere ploeg, die van 3—7 en van 12—5 werkt, uit jongens bestond van 16 jaar en daarboven; maar dat was niet het geval.

Het is zeer te betreuren dat deze wijze van invulling niet de aandacht van den burgemeester dier gemeente heeft getrokken.

Nachtinspectiën werden daar althans eerst ingevoerd, nadat ik mijne bevindingen aan Zijn Edel Achtbare had medegedeeld, waarop verschillende steenfabrikanten, ook het hoofd van den door mij gewaarschuwden tasker, bekeurd werden.

In Friesland heerscht nog te veel de meening, dat de jongens voor het neerslaan der steenen onontbeerlijk zijn, dat ouderen zulks niet kunnen doen, en dat het moeilijk valt een voldoend aantal 14- en 15jarige jongens op het werk te krijgen.

In andere provinciën, op fabrieken waar geen machinale steen gemaakt wordt, zag ik evenwel dat mannen de vormen afdroegen en neersloegen.

Hier werd evenwel gebruik gemaakt van vormen voor 2 steenen tegelijk.

Die wijze van werken beviel beter en was goedkooper, zoodat voor die werkzaamheden geen jonge werkkrachten meer werden gebruikt.

Overmatige arbeid van vrouwen had, zoover ik kan nagaan, in dit bedrijf niet plaats.

In de wasch- en bleekinrichtingen van geringen omvang werd, evenals in vorige jaren, wel geklaagd dat de arbeid der vrouwen 's avonds te 7 uren moest eindigen, maar over het algemeen schijnt men zich in dit bedrijf in den nieuwen toestand te kunnen schikken. Althans, voor zoover ik daaromtrent inlichtingen verkreeg, werd in geen dezer in mijne inspectie gelegen bedrijven gedurende 1892 gebruik gemaakt van de bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 10 Juni 1892 (*Staatsblad* n°. 136). Volgens dit besluit toch mag in inrichtingen, waarin hoogstens vijf beschermde personen arbeid verrichten, de arbeid van eene vrouw boven 16 jaren in het tijdvak van 15 Maart—15 September

op zijn laatst te 9 uren des namiddags, en het overige gedeelte van het jaar te 8 uren des namiddags eindigen.

Het schijnt dat de hoofden dezer bedrijven zich te gebonden achten door de aan deze begunstiging verbonden voorwaarde, dat na een werktijd van ten hoogste vier uren, ten minste $^1/_2$ uur rust gegeven moet worden.

De bestuurder eener ijzergieterij vond het hierboven sub 2° vermelde verbod voor zijn bedrijf belemmerend.

Hij wenschte in de zomermaanden, wanneer wegens de hitte het gieten des namiddags later dan in den winter plaats vond, het einde van den werktijd der jongens te $8^1/_2$ uren te mogen vaststellen. In zijne fabriek moesten, in afwijking van andere gieterijen, de jongens na afloop van het gieten, het vormzand nog voor den volgenden dag in gereedheid brengen, en die werkzaamheden konden niet te 7 uren zijn afgeloopen.

Op dit adres werd door den Minister afwijzend beschikt.

Gewichtiger waren de door een fabrikant van zijden vischnetten kenbaar gemaakte bezwaren, in wiens fabriek op 1 Januari 1892 de vergunning om 's nachts door jeugdige personen en vrouwen arbeid te doen verrichten, ophield. Het bleek hem ondoenlijk een voldoend aantal 16jarige jongens voor de nachtploegen te verkrijgen. De zware concurrentie van het buitenland, waar in dit bedrijf vrouwen nog steeds 's nachts werkzaam zijn, de vrije invoer van dit fabrikaat in Nederland, en tevens de hooge invoerrechten, die van zijn producten in het buitenland geheven werden, waren zoovele oorzaken, die hem drongen eene verlenging van de in het art. 1 van het Koninklijk besluit van 9 December 1889 (*Staatsblad* n°. 176), sub XIV, gestelde begunstiging, zij het dan ook uitsluitend ten opzichte van 14- en 15jarige jongens, aan te vragen.

Bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 10 Juli 1892 werd aan dezen wensch tot den 1sten Juli 1896 te gemoet gekomen.

In verschillende zuivelfabrieken werd gewenscht, dat het reinigen der toestellen enz. 's avonds na afloop der werkzaamheden opgedragen mocht worden aan de vrouw, die dit werk aldaar ook over dag gedurende eenige uren verrichtte. Ik moet erkennen dat hiervoor wel iets te zeggen valt.

Volgens het bepaalde in art. 2 van het Koninklijk besluit van 9 December 1889 (*Staatsblad* n°. 176) wordt dit alleen mogelijk gemaakt voor eene vrouw, die geene andere werkzaamheden in of voor dat bedrijf verricht. Konden deze werkzaamheden evenwel aan de in die bedrijven verbonden schoonmaakster worden opgedragen, waarbij van overmatigen arbeid bezwaarlijk sprake kan zijn, dan zoude aan vele bezwaren te gemoet gekomen worden.

In vischzouterijen, maar vooral in *bokkingrookerijen*, werkt het verbod van nachtarbeid der vrouwen zeer belemmerend, indien het niet overtreden wordt. De vrouwelijke werkzaamheden in deze bedrijven zijn

geheel afhankelijk van de aankomst der schepen, waarop weer en getij meer invloed uitoefenen dan de wil des schippers.

De bokkingrookerij heeft 's nachts plaats, terwijl de verzendingen den volgenden morgen tijdig, vóór het vertrek van de eerste post of boot, meestal vóór 5 uren, gereed en afgeleverd moeten zijn. Het speeken en het verpakken geschiedt meestal, wegens gebrek aan mannelijke hulp, door vrouwen, en schijnt niet goed aan jongens van 14 en 15 jaar te kunnen worden toevertrouwd. Ware dit het geval, dan zoude de bepaling van het 2de lid van art. 5 der Arbeidswet aan het uitlokken van eenen desbetreffenden maatregel van algemeen bestuur niet in den weg staan.

„Rusttijd van een uur tusschen 11 uren v.m. en 3 uren n.m." Art. 6 der Wet.

Over het algemeen wordt dit voorschrift goed opgevolgd en geeft geen reden tot klachten.

Aan 1 sigarenfabrikant werd vergund dezen rusttijd des Zaterdags tot ½ uur te verminderen, omdat de werkzaamheden dien dag reeds te 3 uur eindigden, na een werktijd van 9 uur.

Ik vernam slechts eenmaal in eene afgelegen zuivelfabriek, die vermoedelijk nog nimmer door de plaatselijke politie geïnspecteerd werd, dat aan de vrouw, wier werkzaamheden des namiddags meestal te 2½ uren, ook wel te 3 uren, waren afgeloopen, geen uur rust werd gegeven. Klaarblijkelijk moet dit aan onbekendheid met de wettelijke bepalingen worden toegeschreven.

„Verbod van Zondagsarbeid." Art 7 der Wet.

De bezwaren tegen dit verbod waren in de steenfabrieken wel niet overwonnen, maar minder dan ik in vorige jaren vernam.

Verschillende bestuurders dezer bedrijven verklaarden mij, dat zij reeds sedert eenigen tijd, in sommige gevallen sedert 5, 6 en 8 jaren, op Zondag geene werkzaamheden hadden doen verrichten, en hiervan geen nadeel hadden ondervonden.

Door 's Maandags iets vroeger met alle mannen te beginnen, hadden enkelen gezorgd dat de banen steeds weder tijdig vrij waren.

Evenwel er waren ook klagers, die beweerden dat de mannen Zondags moesten rusten, de vrouwen hadden toch niets te doen.

Waar nu deze werkzaamheden zeer goed door mannen verricht kunnen worden, daar zou ik het niet wenschelijk achten, dat de vrouwen, die toch ook in de week op de fabriek werkzaam zijn, zich niet meer Zondags ongestoord met hare kinderen konden bezighouden.

In de fabrieken voor zuivelbereiding werd dit verbod, vooral in den aanvang van dit jaar, overtreden. In de meeste gevallen was eene mededeeling mijnerzijds aan den betreffenden burgemeester voldoende om deze te doen ophouden.

In de door mij bezochte boter- en kaasfabrieken trof ik, hoofdzakelijk in de kleinere bedrijven, eene vrouw als boterbereidster aan. Was

deze de echtgenoote van den bestuurder van het bedrijf, dan leverde dit wetsartikel geen bezwaar op. In andere gevallen werd de vrouw door een der mannelijke werklieden, wier werkzaamheden dien dag toch geringer waren, vervangen.

Bepaalde klachten over deze verbodsbepaling werden tegenover mij niet geuit. Wel vernam ik van een der vroegere opposanten dat hij nu niet meer klaagde, sedert hij de werkzaamheden op Zondag anders had geregeld.

Ik vermoed dat dit na eenigen tijd de ervaring der meesten zijn zal. Het is althans opmerkelijk, dat, niettegenstaande deze verbodsbepalingen, het aantal zuivelfabrieken sterk toeneemt.

Art. 10 der Wet.

„Het bezit van arbeidskaarten voor jeugdige personen beneden 16 jaar."

In vergelijking met vorige jaren werd dit voorschrift beter nageleefd.

In het afgeloopen jaar trof ik 21, meestal kleinere, werkplaatsen aan waar de kaarten ontbraken.

In eenige gevallen waren de kaarten wel aangevraagd, maar de jeugdige personen waren, in afwachting der ontvangst dier kaarten, reeds gedurende geruimen tijd in de fabriek of werkplaats toegelaten.

Ik kan hier gelukkig aan toevoegen, dat door de burgemeesters dier gemeenten afdoende maatregelen genomen werden om dergelijke verzuimen voor het vervolg te voorkomen.

Art. 11 der Wet.

„Voorschrift: Op eene lijst, die in de werkplaats hangt, moeten de namen van alle beschermde personen vermeld staan, de aanvang, het einde van den werktijd, de werkuren enz."

Deze wetsbepaling wordt over het algemeen nog onvoldoende nageleefd.

Zijn in de meeste gevallen de namen der jeugdige personen en vrouwen ook al op deze lijst geplaatst, de werkuren, het uur van den aanvang en van het einde van den werktijd ontbraken nog te vaak of waren hoogst onvoldoende ingevuld.

Ik heb in die gevallen nimmer nagelaten de burgemeesters te verzoeken de juiste invulling dezer lijsten te willen bevorderen. Voortdurend trof ik gewaarmerkte lijsten aan, waarop de werkuren slechts waren aangeduid door de cijfers 10, 10½ of 11.

Enkele waarmerkende ambtenaren schijnen zich het doel dier waarmerking niet juist bewust te zijn, daar ik mij anders niet kan verklaren dat lijsten met werktijden van 11½ en 14½ werkuren gewaarmerkt werden.

Dergelijke handelingen bevorderen de overtredingen en zijn oorzaak dat de activiteit der controleerende ambtenaren der politie vermindert.

Het bij de circulaire dd. 2 Juni 1892 van den Minister van Justitie aan de Commissarissen der Koningin gevoegd model eener arbeidslijst vond, zoowel in de bureaux der gemeentelijke secretariën als in de kringen der werkgevers grooten bijval.

Art. 15 der Wet.

„Verplichte kennisgeving van ongelukken."

Ik ontving 324 kennisgevingen van in fabrieken of werkplaatsen voorgevallen ongelukken, tegen 305 in het vorige jaar.

De rapporten van het naar de oorzaken en gevolgen ingesteld onderzoek waren vollediger dan vroeger.

Van verschillende ongevallen, die door de dagbladen te mijner kennis waren gekomen, ontving ik echter eerst de officieele kennisgeving, na er den burgemeester om verzocht te hebben.

Gedurende het afgeloopen jaar vernam ik herhaaldelijk de plaats gehad hebbende ongelukken eerst tijdens een bezoek in de fabriek of werkplaats.

In werkplaatsen waar geene beschermde personen werkten, kon de onbekendheid dezer verplichting eenigermate ter verontschuldiging dienen; de overige gevallen wijzen, mijns inziens, op een onvoldoend toezicht door de politie.

Het ware wenschelijk dat, zooals in enkele gemeenten der 3de Inspectie geschiedt, de politie van de geneeskundigen eene mededeeling ontving der door hen bnhandelde verwondingen van werklieden, die het hervatten der gewone werkzaamheden binnen 2 maal 24 uren verhinderen. Het aantal der medegedeelde ongelukken zou alsdan ongetwijfeld een grooter cijfer bereiken.

Sedert het toezicht in de meeste der grootere gemeenten aan één persoon werd opgedragen, werden de hoofdbepalingen der wet beter nageleefd. Toezicht.

In de andere gemeenten werden, behalve door de gemeentelijke politie, door de ambtenaren der Rijkspolitie inspectiën gehouden.

In den achter dit verslag voorkomenden staat C is het aantal inspectiën voor iedere gemeente aangegeven.

Van de ambtenaren der Rijkspolitie ontving ik driemaandelijksche rapporten over het door hen in het afgeloopen kwartaal waargenomene, alsmede der door hen opgemaakte processen-verbaal.

De inspectie dezer ambtenaren heeft de goede naleving der wettelijke bepalingen zeer bevorderd, vooral wat aangaat het aanwezig zijn der noodige arbeidskaarten en lijsten.

Meer toezicht op de bedrijven, voor welke bij eenen maatregel van algemeen bestuur de aanvang en het einde van den werktijd zijn geregeld, ware evenwel wenschelijk.

Het zij mij vergund te dezer plaatse mijne erkentelijkheid te betuigen voor de wijze, waarop in de provinciën, waar de nijverheidsinrichtingen een hoofdbron van bestaan opleveren, de HH. Commissarissen der Koningin de goede naleving der Arbeidswet bevorderden.

Door den heer Commissaris der Koningin in Gelderland toch, en later door die van Overijsel, Groningen en Friesland, werd bij circulaire de aandacht der heeren burgemeesters gevestigd op de wenschelijkheid van het houden van een register ter aanteekening van datgene, wat in de gemeente op het gebied der Arbeidswet voorviel.

Aan die circulaire was het model van een register gevoegd, zooals de Commissaris der Koningin dat wenschte te zien ingericht, opdat het-

zelve tot richtsnoer zou kunnen strekken bij eene eventueele inspectie van de eene of andere inrichting, en men daarin met één oogopslag zou kunnen nagaan, wat ten aanzien van elke fabriek of werkplaats, met het oog op de Arbeidswet, wetenswaardig was.

Het volgende overzicht, samengesteld met behulp van den in mijn vorig jaarverslag op bladz. 214 en 215 voorkomenden staat, maakt het mogelijk, zich eene voorstelling te vormen op welke wijze de verschillende groepen van nijverheidsinrichtingen, waarin beschermde personen werkzaam zijn, over de verschillende provinciën zijn verdeeld.

Nummer der groep.	Omschrijving volgens de Nijverheids-Statistiek.	Aantal bedrijven waarin gedurende 1894 beschermde personen werkzaam waren.					Totaal.
		Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2de insp.).	
1	Aardewerk, glaswerk, enz. .	61	26	5	39	75	206
2	Boek- en steendrukkerij, enz.	52	50	13	37	54	206
3	Bouwbedrijven	130	79	15	181	207	612
4	Chemische nijverheid . . .	4	6	2	6	3	21
5	Hout-, kurk-, stroobewerking	70	85	27	117	94	393
6	Kleeding en reiniging . . .	277	479	71	295	624	1746
7	Kunstnijverheid	„	5	„	1	3	9
8	Leder, wasdoek, caoutchouc	5	13	5	8	16	47
9	Metalen (Winnen enz.). . .	2	1	3	2	2	10
10	Metalen (Eerste bewerking van)	152	124	27	138	131	572
11	Papier, enz.	7	14	2	4	41	68
12	Scheepsbouw, rijtuigfabrieken	47	42	15	30	12	146
13	Stoom- en andere werktuigen	18	24	2	17	14	75
14	Textiele nijverheid	26	38	13	92	36	205
15	Verlichting	10	7	1	5	5	28
16	Voedings- en genotmiddelen	217	192	45	276	182	912
	Totaal . . .	1078	1185	246	1248	1499	5256

Voor dit jaarverslag verzocht ik de gegevens, noodig voor het samenstellen van dit overzicht, niet aan heeren burgemeesters, omdat hierin over het algemeen slechts geringe wijzigingen voorkwamen. Uit dit overzicht blijkt duidelijk, dat er jaren zullen voorbijgaan, alvorens ik de voornaamste dier inrichtingen heb kunnen bezoeken, zoodat het toezicht op de naleving dier wettelijke bepalingen voor een overgroot gedeelte overgelaten dient te worden aan de gemeentelijke en Rijkspolitie.

Gedurende 1892 ontving ik 197 extract-vonnissen, uitgesproken wegens 343 wetsovertredingen. Vonnissen.

Mij werden verder 7 vrijspraken medegedeeld, waarvan een in hooger beroep, terwijl, zoover mij bekend, wegens gebrekkig of onvolledig bewijs, wegens aangenomen onbekendheid met de wettelijke bepalingen, aan 27 processen-verbaal geen gevolg werd gegeven.

In 4 gevallen had de vrijspraak betrekking op processen-verbaal, opgemaakt wegens het doen arbeiden van jeugdige personen op verboden uren (art. 5 der wet).

Wegens minder juist opgemaakte dagvaardingen kon tegen 2 dezer vrijspraken geen hooger beroep worden aangeteekend, terwijl 2 dergelijke vrijspraken mij niet tijdig genoeg gewerden, om den heer officier van justitie te kunnen voorstellen van die vonnissen in hooger beroep te komen.

De boeten voor eene overtreding varieerden van f 0,50 tot f 25.

Over het algemeen werden de overtredingen met geringe geldboeten gestraft. Zoo werden in 36 vonnissen voor ieder der 96 wetsovertredingen, waaronder 6 van art. 3 en 20 van art. 5, geldboeten van f 0,50, en in 70 vonnissen voor ieder der 126 wetsovertredingen, waaronder 13 van art. 3 en 4 van art. 5, geldboeten van f 1 opgelegd.

Door de gedurende 1892 te mijner kennis gekomen 197 vonnissen werden tot geldboeten veroordeeld hoofden of bestuurders:

van aardappelmeelfabrieken	1	maal.
„ bakkerijen	17	„
„ boekbinderijen	1	„
„ boek-, courant- en steendrukkerijen	6	„
„ borstelmakerijen	1	„
„ blokmakerijen	1	„
„ breiïnrichtingen	4	„
„ briquettenfabrieken	1	„
„ horlogemakerijen	4	„
„ houtzaagmolens	1	„
„ kleermakerijen	8	„

van koper- en blikslagerijen	2	maal.
„ korenmolens	3	„
„ leerlooierijen	2	„
„ lompensorteerderijen	2	„
„ loodgieterswerkplaats	1	„
„ machinefabrieken	4	„
„ mandenmakerijen	4	„
„ mattenmakerijen	2	„
„ metselaarswerkplaatsen	3	„
„ meubelmakerijen	2	„
„ modemaaksters- en naaisterswerkplaatsen	15	„
„ olieslagerijen	1	„
„ papierfabrieken	1	„
„ scheepstimmerwerven	2	„
„ schilderswerkplaatsen	4	„
„ schippersbedrijven	29	„
„ schoenmakerijen	6	„
„ sigarenfabrieken	2	„
„ smederijen	13	„
„ spinnerijen en weverijen	4	„
„ steenfabrieken	8	„
„ stoombleekerijen (van katoen)	1	„
„ steenhouwerijen	4	„
„ timmermanswinkels	6	„
„ touwslagerijen	4	„
„ turfstrooiselfabrieken	2	„
„ visschersbedrijf	1	„
„ wasch- en strijkinrichtingen	14	„
„ ijzergieterijen	1	„
„ zilversmederijen	1	„
„ zoutziederijen	1	„
„ zuivelfabrieken	3	„
Totaal	197	maal.

In kolom 22 van den achter dit verslag gevoegden staat C zijn deze 197 vonnissen gerangschikt volgens de gemeenten, waarin de bekeuringen werden opgemaakt.

De 343 overtredingen der wettelijke bepalingen betroffen:

in 37	gevallen,	art. 3;	verboden arbeid van kinderen beneden 12 jaar.
„ 39	„	„ 5;	arbeid verrichten op verboden uren.
„ 2	„	„ 6;	„ „ gedurende den rusttijd.
„ 1	„	„ 7;	„ „ op Zondag.
„ 82	„	„ 10;	geen arbeidskaart.
„ 10	„	„ 10, al. 4;	de arbeidskaart niet terugbezorgd.
„ 165	„	„ 11;	de naam niet gemeld op een arbeidslijst.
„ 7	„	„ 15;	geen mededeeling gedaan van een ongeluk.

De reeds vermelde vrijspraak in hooger beroep betrof eene op eene steenfabriek geconstateerde overtreding van art. 3 der wet; de hoogere rechter nam aan dat het 11jarig meisje de steenen spelenderwijs had opgezet, mitsdien geen arbeid verrichtte. Het tegenbewijs kon niet geleverd worden, aangezien de verbalisant middelerwijl was overleden.

Een ander, door den Hoogen Raad bevestigd vonnis, wensch ik iets uitvoeriger te behandelen.

Wegens overtreding van art 11 der Arbeidswet werden de 3 bestuursleden der boterfabriek op coöperatieven grondslag te Rogat, gemeente de Wijk, door den kantonrechter te Meppel den 21sten Juli 1892 veroordeeld ieder tot eene geldboete van f 5.

Beklaagden kwamen van dit vonnis in hooger beroep, bewerende, dat op deze fabriek de Arbeidswet niet van toepassing was.

Dit vonnis werd evenwel den 20sten September 1892 door de arrondissements-rechtbank te Assen bevestigd.

De tegen deze uitspraak door beklaagden aangeteekende cassatie werd bij arrest van den Hoogen Raad van 19 December 1892 verworpen.

De rechtsoverwegingen van de arrondissements-rechtbank te Assen waren onder meer de volgende:

dat het kapitaal, benoodigd voor de oprichting der vereeniging enz., verkregen werd door uitgifte van aandeelen op naam, voor zoover door niet-leden genomen, zonder te deelen in winst of verlies;

dat alleen leden der vereeniging kunnen zijn veehouders, die zich verbinden de melk van hun vee aan de fabriek te leveren;

dat bij gebleken wenschelijkheid, melk van niet-leden kan worden aangekocht;

dat de woorden: in of voor de bedrijven van landbouw „of veehouderij", in verband met de strekking der wet en de door de Regeering

bij de beraadslaging gegeven toelichting, in beperkten zin moeten worden opgevat;

dat dus onder die woorden, voor zooverre betreft de verwerking van landbouwproducten, slechts moeten worden verstaan die werkzaamheden, welke op het land of in de boerderij in het bedrijf van den landbouwer of veehouder geschieden;

dat bij deze opvatting de boterfabriek te Rogat buiten de exceptie valt, omdat de werkzaamheden daar niet geschieden op de boerderij of hare aanhoorigheid, onder rechtstreeksch toezicht van den landbouwer, doch op eene fabriek met een beheerend en arbeidend personeel, alleen voor die onderneming werkzaam;

dat, aangenomen het bedrijf van landbouw en veehouderij in de bedoelde wet in meer uitgebreiden zin moet worden opgevat, deze fabriek echter niet valt onder dit bedrijf;

dat immers landbouw en veehouderij, ook in den meest uitgestrekten zin opgevat, moet verband houden met het bebouwen van het land en het *houden van vee*, zoodat personen die een bedrijf uitoefenen, van deze essentieele vereischten geheel of voor een voornaam deel onafhankelijk, niet uitoefenen *het bedrijf* van landbouw of veehouderij;

dat evenwel bij de vraag of de leden dezer vereeniging als *veehouders* in deze fabriek geacht zouden kunnen worden *hun bedrijf voort te zetten*, moet worden beslist of zij *alleen als veehouder* de boterbereiding van de van hun vee verkregen melk doen bewerkstelligen;

dat gebleken is dat, uit den aard der zaak, vele leden de quaestieuse boterfabriek voor een belangrijk deel niet drijven als veehouders, maar als aandeelhouders, *buiten verband met hun bedrijf van het houden van vee*, hetgeen een essentieel vereischte is, dat aan de boterbereiding moet vooraf gaan, om deze tot het bedrijf van veehouderij te kunnen rekenen;

dat daarbij komt dat de leden der vereeniging ook van gekochte melk, *buiten het verband van hun veehouderij*, boter kunnen doen maken, en zij dan ook bij uitzondering van gekochte melk boter hebben doen bereiden, enz.

Werktijden. In den hieraan toegevoegden staat D heb ik een overzicht samengesteld van het aantal uren gedurende welke in den zomer de beschermde personen en de overige werklieden in de door mij bezochte fabrieken en werkplaatsen werkten, opklimmende met ½ uur en gerangschikt volgens de bij mijn eerste verslag gevoegde lijst der Nijverheids-Statistiek.

STAAT D.

OVERZICHT

van de voor den zomer geldende werktijden in de gedurende 1892 bezochte fabrieken en werkplaatsen.

26

Groep.	OMSCHRIJVING VOLGENS DE NIJVERHEIDS-STATISTIEK.	Aantal bedrijven bescherimde personen gedurende:				
		9 uur of minder.	$9^1/_2$ uur.	10 uur.	$10^1/_2$ uur.	11 uur.
1	Aardewerk, glaswerk, enz. . .	4	1	5	6	22
2	Boek- en steendrukkerij, enz. .	6	7	31	24	23
3	Bouwbedrijven	„	„	„	„	4
4	Chemische nijverheid.	„	1	„	1	„
5	Hout-, kurk-, stroobewerking .	„	„	4	2	7
6	Kleeding en reiniging	7	3	2	6	8
7	Kunstnijverheid.	„	„	„	„	„
8	Leder, wasdoek, caoutchouc. .	„	„	1	„	„
9	Metalen (Winnen enz.)	„	„	1	2	„
10	Metalen (Eerste bewerking van)	„	„	„	3	7
11	Papier, enz.	„	„	1	2	3
12	Scheepsbouw, rijtuigfabrieken .	„	„	„	1	2
13	Stoom- en andere werktuigen .	„	1	„	1	1
14	Textiele nijverheid	„	2	2	11	26
15	Verlichting	„	1	„	„	2
16	Voedings- en genotmiddelen . .	„	14	23	60	48
	Totaal . . .	37	30	70	119	153
		409				

waar in den zomer werkzaam waren:

Overige personen gedurende:										
9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uur.	12 uur.	12½ uur.	13 uur.	13½ uur.	14 uur of meer.
2	2	4	6	10	9	1	"	1	2	14
1	9	29	23	22	12	1	"	"	"	"
"	"	"	"	2	"	7	1	1	"	"
"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"
"	"	4	2	5	2	4	2	3	"	1
"	1	1	6	3	1	3	1	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	1	"	"	"	1	"	"	"
"	"	"	2	5	3	4	"	"	"	"
"	"	1	4	3	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	1	2	"	2	"	"
"	1	2	"	1	2	1	"	"	"	"
"	2	2	11	26	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	4	1	4	1	"	1	4
8	13	25	66	41	20	21	10	9	3	4
11	29	72	122	122	51	48	16	17	6	23

517

Hierin zijn niet opgenomen de overuren, waarvoor in den regel aan de werklieden een verhoogd loon wordt berekend.

In de gevallen, waar mij bleek dat door beschermde personen meer dan 11 uren per etmaal arbeid verricht werd, heb ik aangenomen, dat hierin terstond eene wijziging werd ingevoerd, en dit als zoodanig in dit overzicht opgenomen.

In een bedrijf, dat uitsluitend als werkverschaffing gedreven werd, werd zomers niet gewerkt.

Nachtarbeid trof ik, behalve in de in mijn vorig verslag vermelde bedrijven, ook aan in twee courantdrukkerijen. In de eene inrichting werd in de zetterij door eene afdeeling geregeld gewerkt van des namiddags $1^1/_2$ uur tot des nachts 4 uur, gedurende 10 uren. Het overige zetterspersoneel werkte in een ander lokaal over dag gedurende de gewone werkuren. In de andere door mij bedoelde inrichting werd 3 maal in de week van 's morgens $6^1/_2$ uur tot den volgenden morgen 6 uur, met 2 rusttijden, 's middags van $1^1/_2$ en 's avonds van 5 uren, meestal gedurende 17 uren gewerkt. De werklieden konden den volgenden dag te huis blijven tot 's middags $1^1/_2$ uur; werkten dan gedurende 5 uren, om den volgenden dag weder gedurende 17 uren aan de letterkasten te staan.

De bestuurder van dit bedrijf meende geene verandering te kunnen brengen in deze ongunstige verdeeling der werkuren, omdat de laatste post zoo laat aankwam, en hij door de scherpe concurrentie gedwongen werd zijn courant 's morgens vroeg van de pers te laten komen.

Overmatige werktijden trof ik, behalve op steenfabrieken, eveneens aan in enkele olieslagerijen.

In een dier bedrijven werd den werklieden gedurende 16 uren slechts een rusttijd van $^1/_3$ uur gegund.

Ook in de zuivelfabrieken komen overdreven lange werktijden voor; ik noteerde werktijden van $13^1/_4$, 14, 15, zelfs van $15^1/_2$ uur per etmaal. In 17 dezer inrichtingen trof ik werktijden aan van meer dan 11 uren.

In meelfabrieken bedroeg die werktijd gemiddeld 12 uren.

Ook in bakkerijen, waarvan ik er slechts enkele bezocht, trof ik werktijden aan van $12^1/_2$ en $13^1/_2$ uur, die de laatste dagen der week nog aanzienlijk verlengd werden.

Niet in alle gevallen ontmoette ik de hoofden dezer inrichtingen. Waar zulks mogelijk was heb ik getracht hen het onbillijke en het voor de gezondheid schadelijke van die lange werktijden te doen inzien, waarover trouwens de gezellen herhaaldelijk tegenover mij hun beklag deden.

De ervaring, opgedaan in de betere en grootere inrichtingen, waarin in den regel kortere werktijden voorkomen, zal, zoo ik hoop, hierop eenigen invloed ten goede uitoefenen.

In de sigarenmakerijen werd gemiddeld $10^1/_2$ uur per dag gewerkt. In de huisindustrie kwamen in dit vak grootere werktijden voor, hoofdzakelijk bij de meer bejaarde sigarenmakers.

In een der inrichtingen deelde de eigenaar mij mede, dat hij vroeger de sigarenmakers steeds 12 uur per etmaal had doen werken. Sedert 1 Januari 1891 had hij een werktijd van 10½ uur ingevoerd, zonder dat hierdoor het gemaakte aantal sigaren verminderde. Enkele sigarenmakers leverden thans zelfs 200 à 400 sigaren meer af per week.

In 62 der door mij bezochte inrichtingen was de werktijd op Zaterdag korter dan de overige dagen.

Het werken op Zondag schijnt in enkele bedrijven niet vermeden te kunnen worden, bijv. in gasfabrieken.

Slechts in enkele gevallen werd, door het doen opkomen van een reserveman, aan de werklieden om de 2 of 3 weken een vrije Zondag bezorgd.

Op de steenfabrieken en in de meeste zuivelfabrieken was het streven merkbaar, de werkzaamheden op Zondag zooveel mogelijk in te krimpen; in enkele dier bedrijven werd met goed gevolg in het geheel geen werk op Zondag verricht.

HOOFDSTUK II.

INRICHTING VAN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Meer dan vroeger kon ik in verschillende gevallen een streven waarnemen, om de inrichting der werkplaatsen in overeenstemming te brengen met de eischen, die men hieraan, zoowel uit een hygiënisch oogpunt als met het doel om ongelukken te voorkomen, moet stellen.

Verschillende fabrikanten hadden de ventilatiemiddelen verbeterd en de zindelijkheid bevorderd.

De verbouwde of nieuwe letterzetterijen en sigarenfabrieken gaven blijk, dat de eigenaren de voor de hoogte en de vrije luchtruimte in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) gestelde voorwaarden terecht als minimum-eischen hadden opgevat.

Aanvankelijk meende ik, dat men deze voorwaarden niet van toepassing had behoeven te verklaren voor de kleinere inrichtingen, waar minder dan 5 personen werkzaam waren. Het door mij in het afgeloopen jaar waargenomene heeft mij evenwel doen inzien, dat de eischen, waaraan letterzetterijen en sigarenmakerijen moeten voldoen, niets overdreven zijn; dat deze veeleer voor grootere inrichtingen eerder als te laag gesteld beschouwd kunnen worden.

In de 2de inspectie waren de hierbedoelde hygiënische eischen in hoofdzaak van toepassing voor de letterzetterijen en sigarenmakerijen.

De bepaling dat de inrichtingen, die vóór den 1sten November 1891 in werking waren, van een of meer der gestelde voorwaarden voor korteren of langeren duur vrijgesteld konden worden, alsmede de circulaire van den Minister van Justitie aan de Commissarissen der Koningin in de provinciën van 28 Juli 1891, 2de afd. A, n°. 113, waarin de aandacht der burgemeesters op dit Koninklijk besluit gevestigd werd, met uitnoodiging, de hoofden of bestuurders van bedrijven op den inhoud daarvan opmerkzaam te maken, had mogen doen verwachten, dat minder belanghebbenden nog na dezen termijn werkplaatsen betrokken, die niet aan de gestelde voorwaarden voldeden, aan wie derhalve ook geene vrijstelling verleend kon worden.

Toen in de tweede helft van dit jaar bleek dat deze bepalingen niet algemeen genoeg bekend waren, werden de burgemeesters bij circu-

laire van 30 Augustus 1892, 2de afd. A, n°. 139, van denzelfden Minister nogmaals verzocht, de hier bedoelde werkplaatsen door de politie te doen nagaan en te bevorderen dat de belanghebbenden de adressen voor vrijstelling inzonden.

In deze circulaire werd tevens de wensch geuit, dat aan den bevoegden inspecteur van den arbeid kennis werd gegeven van elke oprichting van eene fabriek of werkplaats, waarop het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) toepasselijk kon zijn. Van enkele burgemeesters ontving ik sedert geregeld deze mededeelingen.

Een groot gedeelte van mijn tijd werd besteed om na te gaan, welke inrichtingen eene vrijstelling behoefden, alsmede met het onderzoek van werkplaatsen, naar aanleiding van de ingekomen adressen voor vrijstelling van een of meer der gestelde voorwaarden.

In de gemeenten met een betrekkelijk groot aantal dezer werkplaatsen ontving ik eene zeer gewaardeerde hulp door de opgaven, mij door den burgemeester of door den commissaris van politie verstrekt, aangaande den inhoud en de hoogte dezer lokalen.

Ik zal mij in dit hoofdstuk in hoofdzaak bepalen tot het vermelden van enkele opmerkingen en beschouwingen, waartoe die bezoeken aanleiding gaven.

Omtrent de overige bedrijven werd dienaangaande reeds veel in de vorige verslagen vermeld.

De bij Koninklijk besluit gestelde voorwaarden voor het doen arbeid verrichten door beschermde personen in deze werkplaatsen zijn, behoudens verleende vrijstellingen: Letterzetterijen.

1°. dat de werklokalen voor ieder der aldaar arbeid verrichtende personen ten minste 7 M. vrije luchtruimte opleveren;

2°. dat de hoogte der lokalen tusschen vloer en zolder 3 M. bedrage;

3°. dat in die lokalen door beschermde personen niet geschaft worde;

4°. dat de vloeren minstens eenmaal per week geschrobd worden;

5°. dat binnenshuis, in of zeer nabij de werkplaats, eene volgens het oordeel van den bevoegden inspecteur goede gelegenheid aanwezig zij, waar de arbeid verrichtende personen zich de handen kunnen wasschen en afdrogen.

Op 38 der mij gedurende 1892 ter fine van advies enz. toegezonden 41 adressen om vrijstelling, werd door den Minister eene gunstige beslissing genomen, meestal tot den 1sten Mei 1895.

In een geval bleek uit een ingesteld onderzoek dat de adressant zich vergist had, daar zijne werkplaats aan de gestelde voorwaarden voldeed; op één adres werd eene afwijzende beschikking genomen, omdat de inrichting eerst den 1sten Augustus 1892 in gebruik was genomen,

terwijl op één adres de afwijzende beschikking op 1 Januari 1893 nog niet was genomen.

In het volgend overzicht heb ik van de vrijgestelde letterzetterijen de hoogte, het aantal daarin werkzame personen en den kubieken inhoud per persoon aangegeven.

Letterzetterijen waarvoor vrijstelling verleend werd.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid verrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.	
1	2.10	5	11		
2	2.20	2	14.5	*Van deze letterzetterijen zijn gelegen*	
3	2.20	11	15	*in de gemeenten :*	
4	2.20	4	25	Almelo....... 2	Kollumerland. 1
5	2.24	10	7.5	Appingedam.. 1	Leeuwarden.. 3
6	gem. 2.25	4	10.5	Arnhem...... 2	Lemsterland.. 1
7	2.27	6	20.2	't Bildt....... 1	Meppel...... 1
8	2.30	6	9.3	Bolsward..... 2	Nijkerk...... 1
9	2.25 à 2.50	7	15	Delfzijl....... 1	Oude Pekela.. 1
10	2.26 à 2.55	12	16	Elburg....... 1	Schoterland... 1
11	2.40	7	10	Enschedé..... 1	Sneek........ 3
12	2.40	5	14.2	Gaasterland.. 1	Uithuizen.... 1
13	2.42	4	15	Groningen... 2	Wageningen.. 1
14	2.45	6	7.8	Harlingen.... 1	Wildervank.. 1
15	gem. 2.45	5	10	Hengelo (O.).. 1	Workum..... 1
16	2.50	10	15	Hoogeveen... 1	Zwartsluis.... 1
17	2.50	7	26	Hoogezand... 1	Zwolle....... 3
18	2.50	5	30.6		
19	2.52	5	19.4		
20	2.57	11	15.6		
21	2.58	5	12.6		
22	2.64	8	15.3		

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M^3. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
23	2.65	5	21.2	
24	2.70	7	13.4	
25	2.72	4	18.7	
26	gem. 2 72	5	16 7	
27	2.75	4	13	
28	2.75	15	13	
29	2.75	9	14	
30	2.75	7	20	
31	2.85	10	8.4	
32	2.75 à 2.94	8	10.6	
33	2 90	3	17	
34	2.90	8	22.2	
35	2.90	6	47	
36	2.92 à 2.95	23	14	
37	2.95	6	27	
38	2 975	4	10.4	

Door eene vergelijking met het in mijn vorig verslag op bladz. 216 vermeld aantal letterzetterijen, waar op 31 December 1891 beschermde personen werkzaam waren, blijkt, dat na aftrek van het aantal steendrukkerijen :

in Friesland van de 40 letterzetterijen 15 of 37.5 pct. niet aan de gestelde voorwaarden voldoen ;

in Groningen van de 34 letterzetterijen 8 of 23.5 pct. niet aan de gestelde voorwaarden voldoen ;

in Drente van de 11 letterzetterijen 2 of 18.2 pct. niet aan de gestelde voorwaarden voldoen;

in Overijsel van de 24 letterzetterijen 8 of 33.3 pct. niet aan de gestelde voorwaarden voldoen;

in Gelderland van de 33 letterzetterijen 5 of 15,2 pct. niet aan de gestelde voorwaarden voldoen;

Verwijdering van stof, enz.

In de meeste gevallen lieten de ventilatiemiddelen te wenschen over; de schuiframen waren gesloten, omdat zij tocht veroorzaakten.

Goed ingerichte koekoeksramen trof ik slechts zeer zelden aan; bij deze ramen moet de bovenkant der zijstukken niet alleen horizontaal en door eene voldoend breede horizontale lat verbonden zijn, maar de scharnieren van het draaibare gedeelte moeten zoodanig zijn aangebracht, dat tusschen dit gedeelte en het kalfhout geene reet ontstaat. In enkele gevallen bedroeg die tusschenruimte $\frac{1}{2}$ c.M. en meer, en veroorzaakte vooral bij geringe verdiepingshoogte veel tocht.

Alleen in vereeniging met de uitstekendste ventilatiemiddelen kunnen deze, door het Koninklijk besluit gestelde voorwaarden, in de hier bedoelde werkplaatsen eenen voldoenden toestand verzekeren.

De meerdere kosten, die door het bouwen van hoogere lokalen veroorzaakt worden, zijn betrekkelijk zoo gering, dat men wel zal doen, bij eventueele totale verbouwingen de voor de hoogte gestelde voorwaarde als een minimum-eisch te beschouwen.

In letterzetterijen met hoogten van 4 à 4,5 M., zooals ik die enkele malen in de nieuw gebouwde inrichtingen aantrof, liet de frischheid der lucht, ook 's avonds, niets te wenschen over; de aanzienlijke bergruimte voor de verbruikte lucht en de mogelijkheid om deze zonder tocht te veroorzaken af te voeren, waren oorzaak dat de lucht aldaar zuiver bleef.

Behalve de hoogte van het lokaal en het systeem der kachels, oefent het verlichtingsmiddel een grooten invloed uit op de hoeveelheid lucht, vereischt om aan de werklieden de noodige opgewektheid en frischheid te verzekeren.

Zoo bleek in het sub n°. 36 van het overzicht bedoeld lokaal eene vrije luchtruimte per persoon van 14 M³. bij eene gemiddelde hoogte van 2,935 M. onvoldoende, om aldaar na het opsteken van het gaslicht eene ondragelijke hitte te voorkomen.

Eerst nadat boven de lampen zeer doelmatig ingerichte kappen met afvoerbuizen waren geplaatst, verkreeg men een dragelijker toestand.

Deze ervaring komt trouwens overeen met hetgeen in 't buitenland, bijv. in Engeland, dienaangaande werd waargenomen, en alwaar voor de berekening der luchtruimte ieder gasbrander voor $\frac{1}{4}$ persoon gerekend wordt.

De bepalingen van het Koninklijk besluit waren in verschillende gevallen oorzaak, dat de hoofden of bestuurders dezer bedrijven hunne letterzetterijen trachtten te verbeteren. Zoo zullen bijv. de inrichtingen, voorkomende onder n°. 2, 5, 6, 20 en 22 der lijst, binnen kort verplaatst of verbouwd zijn, terwijl de bestuurders der sub 1, 4, 8, 11, 17 en 21 bedoelde lokalen reeds sedert eenigen tijd moeite doen meer geschikte werkplaatsen te verkrijgen en, mocht zulks niet gelukken, tot verbouwing zullen overgaan.

Met groot genoegen constateerde ik, dat in verschillende inrichtingen groote verbeteringen waren aangebracht, hinderlijke privaten waren verwijderd, de zindelijkheid werd beter bevorderd; ook de in mijn vorig verslag vermelde letterzetterij, waar de gezellen last van de verwarmingsbuizen ondervonden, was thans verplaatst en voldeed aan billijke eischen.

In slechts 1 der bezochte inrichtingen trof ik een schaftlokaal aan; in 41 gevallen werd het schaften in de werkplaats nog steeds, zij het ook oogluikend, toegelaten. Meestal hadden de jeugdige personen ruimschoots gelegenheid om des voormiddags en des namiddags de werkplaats te verlaten; in veel gevallen aten zij liever hun boterham onder het werk op; ik was hiervan herhaaldelijk getuige. Voor den duur van mijn bezoek werd hieraan alsdan een einde gemaakt. Veelal beweerden de hoofden of bestuurders dier inrichtingen onbekend te zijn met de bepalingen van het Koninklijk besluit. In enkele letterzetterijen werden deze bepalingen streng gehandhaafd. Verbod om te schaften in letterzetterijen.

Slechts in 42 letterzetterijen werd de vloer behoorlijk eenmaal per week geschrobd. Schrobben van de vloer.

Herhaaldelijk vernam ik, dat men de vloer dagelijks sprenkelde en genoeg de zindelijkheid meende te bevorderen, door deze eenmaal per jaar te doen schrobben. In de meeste gevallen behoefde ik er niet naar te vragen; het eerste gezicht bij 't binnenkomen gaf mij reeds voldoende inlichting.

In 21 gevallen noteerde ik dat hiervoor behoorlijk zorg was gedragen; in 7 gevallen bleek hiervoor geene gelegenheid te bestaan; in de overige werkplaatsen was de inrichting hoogst primitief en onvoldoende, bijv.: een emmer met loog, hoofdzakelijk bestemd voor 't schoonmaken der lettervormen, een klein bakje, enz. Waschgelegenheid.

Behoorlijke handdoeken en zeep werden slechts in de zeldzaamste gevallen door den patroon geleverd.

Met uitzondering der verplichte waschgelegenheid, gelden voor deze werkplaatsen dezelfde voorwaarden als voor de letterzetterijen. Sigarenmakerijen.

Bovendien moeten in deze, volgens het oordeel van den bevoegden inspecteur, voldoende maatregelen genomen zijn tot verwijdering van stof of tegen het verspreiden daarvan (Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), art. IV, sub *c*).

In dit opzicht lieten de kleine werkplaatsen meer te wenschen over dan de grootere. Verwijdering van stof.

Zijn de hoofden of bestuurders eigenaar der werkplaats, dan stuit in den regel de verbetering der ventilatiemiddelen niet op onoverkomelijke bezwaren; wel daarentegen in huurhuizen of in woonvertrekken.

Een fabrikant, die ongenegen was de spoedig eindigende huur zijner werkplaats te vernieuwen, en derhalve bezwaar had, de ventilatiemiddelen te verbeteren, vroeg hiervoor vrijstelling aan, welke hem verleend werd. De werkplaatst voldeed overigens aan de voor de hoogte en den kubieken inhoud gestelde eischen.

Vrije luchtruimte van 7 M^3. per persoon. Hoogte van 3 M

Deze voorschriften gaven aan verschillende sigarenfabrikanten aanleiding, hunne jeugdige sigarenmakers uit de fabriek te verwijderen.

Daar, waar dit het geval was, waren vele der sigarenmakers ingenomen met de verandering, want nu konden zij den werktijd naar eigen verkiezing regelen, hetgeen vooral op den dag aan den rekendag voorafgaande, voor velen van gewicht was

In zeer enkele gevallen was de toestand der lucht en de zindelijkheid in die kleine werkplaatsen beter, dan in de verlaten fabrieken.

Voor de jongens is het dikwijls uit een moreel oogpunt wenschelijker, dat zij bij hun baas in huis werken, dan op eene groote fabriek. Het meerendeel dezer tehuis werkende sigarenmakers moet zich evenwel met geheel onvoldoende werkplaatsen behelpen. In 80 gevallen trof ik deze dan ook aan in een woon- of slaapvertrek. Niet zelden diende het eenige vertrek tevens tot werkplaats In de gevallen, dat geene vrijstelling voor de werkplaats verkregen kon worden, werden zij genoodzaakt, een jongen boven de zestien jaar te nemen, hetgeen met hoogere uitgaven gepaard ging.

Een ander, zeker niet gering te schatten nadeel voor de tehuiswerkers is ook, dat zij nooit of hoogst zelden met hun patroon in aanraking komen, daar het controleeren en het uitreiken van het werk thans veelal uitsluitend door de opzichters geschiedt, en dit wel eens tot grieven aanleiding geeft.

Van de 284 in 1892 bezochte sigarenmakerijen waren er slechts 74 of 26,1 % in uitsluitend daarvoor bestemde lokaliteiten gevestigd, terwijl slechts van 114 of 40,1 % de hoogte en de kubieke inhoud voldoende bleek.

350 hoofden of bestuurders van sigarenmakerijen verzochten om vrijstelling van een of meer der gestelde voorwaarden; van deze adressen werden in het afgeloopen jaar 250 behandeld. Bij nader onderzoek bleek, dat 75 der adressanten (waaronder 5 fabrikanten) de bedoeling der gestelde voorwaarden niet hadden begrepen.

In 72 gevallen bleken hunne werkplaatsen voldoende hoog en ruim en in 3 gevallen waren aldaar geene beschermde personen werkzaam, en bestond ook niet het voornemen, deze weder toe te laten.

Op 33 adressen kon geene gunstige beschikking genomen worden, daar de werkplaatsen der adressanten eerst na den 1 November 1891 in gebruik waren genomen.

De grootste hoogte van een dezer werkplaatsen bedroeg slechts 2,12 M.; voor ieder der 5 aldaar arbeid verrichtende personen eene vrije luchtruimte van 3.4 M^3. opleverende. In eene andere was deze hoogte 1,95 M. en

de vrije luchtruimte voor ieder der 2 aldaar arbeid verrichtende personen 4.7 M^3.

Aangezien enkele fabrikanten voor meer dan één lokaal vrijstelling aanvroegen, terwijl verschillende der tehuiswerkende sigarenmakers hun bedrijf in hetzelfde vertrek uitoefenden, hadden de overige 142 adressen betrekking op 134 lokalen. Voor deze lokalen werd de gewenschte vrijstelling tijdelijk verleend.

De volgende twee staten geven een overzicht van den toestand dier lokalen, wat hoogte, inhoud en aantal werklieden betreft.

Daar, waar de inhoud van de werkplaats onvoldoende was, werd bij de vrijstelling bepaald het aantal werklieden, dat aldaar hoogstens arbeid mocht verrichten, en is dit in het kort in de kolom der aanmerkingen vermeld.

De eerste staat heeft betrekking op de sigarenmakerijen der fabrikanten, de tweede op die der voor fabrikanten te huis werkende sigarenmakers.

Uit de kolom aanmerkingen van dezen laatsten staat blijkt, welke dezer inrichtingen in een woon- of slaapvertrek gevestigd zijn.

Sigarenmakerijen van fabrikanten.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid-verrichtende personen.	Beschikbare M^3. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
1	1.90	5	9.4	
2	2 à 2.21	2	13	
3	2.11	7	9	max. 12 pers.
4	2.13	5	6.2	max. 5 pers.
5	2,20	4	8.5	
6	2.275	20	3.6	max. 20 pers.
7	2.20 à 2.40	20	6.4	max. 20 pers.
8	gem. 2.30	2	3.8	max. 2 pers.
9	2.32	18	7.8	
10	2.34	12	5.2	max. 12 pers.
11	2.37	20	11.9	
12	2.38	38	2.5	max. 38 pers.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M^3. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
13	2.40	8	11.5	
14	2.44	20	5	max. 20 pers.
15	2.50	13	4.8	max. 13 pers.
16	2.50	8	5.4	max. 8 pers.
17	2.50	14	10.5	
18	2.52	15	5.9	max. 15 pers.
19	2.57	2	23	
20	2.52 à 2.64	35	3.8	max. 35 pers.
21	2.60	4	8	
22	2.60	6	8.6	
23	2.605	8	6	max. 8 pers.
24	2.62	8	25.2	
25	2.63	25	5.3	max. 25 pers.
26	2.64	6	9.7	
27	2.66	6	6	max. 6 pers.
28	2.67	24	9	
29	2.67	11	10.9	
30	2.70	24	4.5	max. 24 pers.
31	2.70	18	5.2	max. 18 pers.
32	2.70	6	5.4	max. 6 pers.
33	2.70	22	7.8	
34	2.75	9	5.2	max. 9 pers.
35	2.75	5	8.5	
36	2.75	16	14	
37	2.77	13	4.7	max. 13 pers.
38	gem. 2.775	5	7.1	
39	2.79	17	7.1	

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
40	2.80	3	7.3	
41	2.80	40	9.3	
42	2.81	9	7.1	
43	2.85	5	9.7	
44	2.90	5	7.9	
45	2.91	20	5	max. 20 pers.
46	2.92	18	6	max. 18 pers.
47	2.94 à 2.97	30	10	
48	3	22	4.7	max. 22 pers.
49	3	10	5.4	max. 10 pers.
50	3	30	9.6	ontving vrijstelling van art. IV, sub *c*.
51	3.03	23	5.5	max. 23 pers.
52	gem. 3.50	35	6.3	max. 35 pers.

Van deze sigarenmakerijen zijn gelegen in de gemeenten: Appingedam 1; Arnhem 3; Bolsward 2; Diever 1; Doetinchem 2; Dokkum 2; Groningen 9; Harlingen 5; Hengelo (O.) 1; Kampen 3; Leeuwarden 2; Oude Pekela 1; Rheden 2; Rijssen 1; Smallingerland 2; Sneek 2; Wageningen 2; Winschoten 4; Wolvega 1; Workum 1; Zelhem 1; Zutphen 1; Zwolle 3.

Sigarenmakerijen van tehuiswerkers.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
1	1.95	4	2.61	max. 4 pers.
2	1.95	4	5.7	max. 4 pers.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
3	2	2	5.1	max. 2 pers. slaapvertrek.
4	2	2	6.2	max. 2 pers.
5	2	2	7	slaapvertrek.
6	2.06	4	4.5	max. 4 pers.
7	2.06	2	14.2	
8	2.07	2	5.1	max. 2 pers.
9	2 08	2	6.8	max. 2 pers.
10	2.10	2	9 4	
11	2.12	4	4.6	max. 4 pers.
12	2.13	2	6.9	max. 2 pers.
13	2.13	2	12.9	
14	2.16	3	8.8	slaapvertrek.
15	2.18	2	10.5	woonvertrek.
16	2.18	2	11	slaapvertrek.
17	2 20	4	7.2	
18	2 21	2	7	
19	2.23	2	7.7	
20	2.25	4	5	max. 4 pers.
21	2.25	2	7.4	keuken.
22	2.25	2	10.8	
23	2.29	4	10.5	
24	2.29	2	21	
25	2 29	2	21	
26	2.30	2	16.2	
27	2.32	2	10.9	
28	2.37	2	22.1	woon- en slaapvertrek.
29	2.40	2	9.5	

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeidverrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
30	2.40	2	14.9	
31	2.40	2	15.1	keuken.
32	2.44	2	13.7	
33	2.45	2	21.6	woon- en slaapvertrek.
34	2.46	4	8.6	slaapvertrek
35	2.46	2	20.5	
36	2.46	2	20 5	
37	2.47	2	17.6	woon- en slaapvertrek.
38	2.49	2	17.2	
39	2.50	3	6.5	max. 3 pers
40	2 50	2	17.5	
41	2 50	2	18.8	woon- en slaapvertrek.
42	2 51	2	15.2	woon- en slaapvertrek.
43	2.51	2	18.6	woon- en slaapvertrek.
44	2.53	2	19	woon- en slaapvertrek.
45	2.54	2	6.7	max. 2 pers
46	2.54	2	9.6	keuken.
47	2.55	2	13	
48	2.56	2	19.1	
49	2,57	3	12.2	woon- en slaapvertrek.
50	2.59	2	12.6	
51	2.59	2	19	slaapvertrek.
52	2.61	2	8.3	woonvertrek.
53	2.62	2	8.7	slaapvertrek.
54	2.62	2	15	keuken.
55	2.62	2	16.6	woon- en slaapvertrek.
56	2.63	2	3.6	max. 2 pers.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid-verrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	Aanmerkingen.
57	2.64	2	13.1	slaapvertrek.
58	2.65	2	20	woonvertrek.
59	2.66	4	11.3	
60	2 67	2	8.4	woonvertrek.
61	2.70	2	22	woonvertrek.
62	2.73	2	13.8	slaapvertrek.
63	2.73	2	18.5	
64	2.73	2	24.8	woon- en slaapvertrek.
65	2.74	4	9	woonvertrek.
66	2.74	2	17	woon- en slaapvertrek.
67	2.75	4	10.9	
68	2.75	2	15	woon- en slaapvertrek
69	2.78	2	5.9	max. 2 pers. keuken.
70	2.81	2	13.4	
71	2.81	2	24.8	woon- en slaapvertrek.
72	2 82	2	27	woon- en slaapvertrek.
73	2.82	2	27	woon- en slaapvertrek.
74	2.85	2	16.1	slaapvertrek.
75	2.85	2	18.7	woon- en slaapvertrek.
76	2.88	3	9.1	slaapvertrek.
77	2.92	2	17.7	
78	2.92	2	20.8	woon- en slaapvertrek.
79	2.97	2	6.1	max. 2 pers.
80	2.97	2	7.9	
81	2.98	2	11.8	keuken.
82	2.98	2	13	

Van deze sigarenmakerijen zijn gelegen:

te Kampen 74; te Zwolle 8;

en weliswaar in afzonderlijke vertrekken:

te Kampen 40; te Zwolle 2.

Het onderstaand staatje geeft een overzicht van den aard en het aantal der verleende vrijstellingen.

De in fabrieken gelegen sigarenmakerijen zijn hierin, naar gelang van het aantal werkzame personen in drie groepen verdeeld.

Omschrijving der vrijstelling van het Kon. besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147).	Fabrikanten. Aantal personen werkzaam in één lokaal.			Te huis werkers.		Totaal.
	Beneden 10.	10—20.	20 en meer.	Afzonderlijk vertrek.	Geen afzonderlijk vertrek.	
Art. IV, sub *c*. Verwijdering van stof	„	„	1	„	„	1
Art. IV, sub *d*, n°. 1. Inhoud per persoon	„	1	3	„	„	4
Art. IV, sub *d*, n°. 1 en 2. Inhoud per persoon en hoogte	7	6	8	13	2	36
Art. IV, sub *d*, n°. 2. Hoogte	16	5	5	29	35	90
Art. IV, sub *d*, n°. 2 en 3. Hoogte en schaften . . .	„	„	„	„	3	3
Totaal . .	23	12	17	42	40	134
	52			82		

Met geringe uitzonderingen bedroeg de hoogte dezer werkplaatsen minder dan 3 M.

Verschillende fabrikanten gaven mij hun voornemen te kennen, hunne fabriek te willen verbouwen. Ik heb hun steeds aanbevolen alsdan aan de lokalen eene hoogte te geven van 4 à 4,5 M, om dezelfde redenen, die ik in dit hoofdstuk ten opzichte der letterzetterijen mededeelde.

De toestand der sigarenmakerijen in fabrieken is niet overal zoo ongunstig, als men op grond van het bovenstaande zou veronderstellen.

Zoo zijn bijv. alleen in de gemeente Groningen 17 sigarenfabrieken met lokalen, die aan de gestelde eischen voldoen.

Het gebrek aan goede woningen, waarvan minstens één vertrek aan de gestelde voorwaarden voldoet, zal voor de tehuiswerkende sigarenmakers nog gedurende geruimen tijd last veroorzaken. Toch vonden de bepalingen van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 in die kringen veel instemming. Mij zijn verschillende gevallen bekend, dat de hier bedoelde personen hunne werkplaats, waarvoor reeds voor den duur van eenige jaren vrijstelling verleend was, verlieten, zoodra zich de gelegenheid voordeed, om eene woning met een afzonderlijk aan de eischen beantwoordend werkvertrek te huren.

Schaftlokalen. Slechts in 4 fabrieken trof ik lokalen aan, waarin de werklieden hun brood en koffie konden gebruiken.

In 57 fabrieken werd niet door de werklieden geschaft. In de rusturen verlieten zij de fabriek.

Niet altijd werd van deze gelegenheid gebruik gemaakt om de ramen en deuren eens flink te openen.

Bij de tehuiswerkende sigarenmakers werden de maaltijden veelal in het werkvertrek gebruikt; slechts in enkele gevallen door de aldaar werkzame beschermde personen.

Schrobben van de vloer. Dit voorschrift vond in den aanvang veel tegenkanting. In de fabrieken beweerde men, dat dit nadeelig zou zijn voor de tabak; waar men voor deze reiniging evenwel den Zaterdag-namiddag of avond gebruikte, werd mij herhaaldelijk verklaard, dat hiervan geene nadeelige gevolgen waren ondervonden.

Bij de tehuiswerkers werd de vloer daarentegen geregeld, ook wel meer dan ééns per week, geschrobd. De vrouwen beweerden, volkomen terecht, dat alleen op deze wijze alle stof verwijderd kon worden.

HOOFDSTUK III.

BEVEILIGING TEGEN ONGEVALLEN IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Door de bepalingen, voorkomende in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), vormen de werkzaamheden, verbonden aan het bevorderen der veiligheid in fabrieken en werkplaatsen ongetwijfeld het belangrijkst, maar tevens het meest tijdroovend deel van onzen werkkring. De in dit opzicht verkregen resultaten zullen slechts zeer langzaam eenen gunstigen invloed op het aantal ongelukken kunnen uitoefenen, want het gebrek aan degelijke hulp en de vele administratieve werkzaamheden waren ook in het afgeloopen jaar oorzaak, dat een te groot aantal der gevaarlijke inrichtingen onbezocht bleven.

De invoering der hierboven bedoelde bepalingen veroorzaakte geene moeilijkheden, al viel in enkele gevallen een zekere tegenstand te constateeren.

In vele gevallen, meer dan ik had mogen verwachten, waren de gevaarlijkste deelen beschermd.

Ik trof, meer dan vroeger, goed beschermde vliegwielen en omkokerde riemen enz. aan.

In enkele gevallen bleek mij, dat de fabrikant de aan het beschermen verbonden moeilijkheden op zeer afdoende wijze had weten te overwinnen.

Het blijft evenwel een treurig verschijnsel, dat in veel gevallen de fabrikanten het doelmatige der veiligheidsmiddelen eerst erkennen, nadat er in, of zeer nabij hun fabriek een ernstig ongeluk heeft plaats gehad.

Ik ontving in het afgeloopen jaar 329 kennisgevingen van ongelukken, waarvan 324 als bedoeld in art. 15 der Arbeidswet. In 18 gevallen hadden deze ongelukken eenen doodelijken afloop. Van de overledenen waren 13 mannen gehuwd. Ongelukken.

In de bijgevoegde staten E, F, G, H zijn deze ongelukken gerangschikt op dezelfde wijze, als zulks in vorige jaren het geval was, zoodat de inrichting dezer staten derhalve geene nadere toelichting behoeft.

STAAT E. OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	1. — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen.	2 — Boek- en steendrukkerij.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen.	5 — Hout, kurk, enz., stroobewerking.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen. . . .	1	„	„	1	„	„	„
2	Drijfwerk.	„	„	„	„	„	„	„
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen.	„	„	„	„	„	„	„
4	Werktuigen voor het bewerken van hout .	„	„	2	„	8	„	„
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen.	„	„	„	„	„	„	„
6	Andere werktuigen zooals: slijpsteenen, ponsen, stempels, persen, calanders, centrifuges	1	11	„	„	„	1	„
7	Liften, lieren, kranen.	„	„	1	„	„	„	„
8	Wagens en transport van voorwerpen . . .	2	„	2	1	3	„	„
9	Het vallen van zolders of bordessen, loopplanken, ladders, trappen; uitglijden, enz.	4	„	31	„	2	1	„
10	Het vallen van voorwerpen.	2	„	5	„	3	„	„
11	Het ontploffen van licht brandbare stoffen en het afvliegen van splinters of schilfers .	„	„	„	„	„	„	„
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, gevaarlijke vloeistoffen, het branden door kokende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen.	„	„	„	„	1	1	„
13	Stoomketels en kooktoestellen	„	„	„	„	„	„	„
14	Andere oorzaken	3	„	6	„	1	2	„
	Totaal	13	11	47	2	18	5	„

1892 *gerangschikt naar de oorzaken.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen (Winnen).	10 — Metalen (Eerste bewerking van).	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 — Stoom- en andere werktuigen. Instrumenten.	14 — Textiele nijverheid.	15 — Verlichting, nevenproducten.	16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	"	"	"	"	"	"	3	5
"	"	"	4	"	1	6	1	4	16
"	"	8	"	1	4	"	"	"	13
"	"	"	"	"	1	"	"	"	11
1	"	"	4	"	"	41	"	3	49
"	"	1	6	"	2	2	1	"	25
"	"	2	"	2	2	1	"	"	8
"	"	1	2	"	7	"	"	"	18
"	"	"	6	4	6	5	2	11	72
"	"	1	5	3	5	6	"	3	33
"	"	2	1	"	1	3	"	1	8
"	1	10	2	2	4	5	1	2	29
"	"	"	1	"	"	"	"	"	1
"	"	2	3	3	12	"	1	3	36
1	1	27	34	15	45	69	6	30	324

STAAT F. OVERZICHT *der ongevallen gedurende*

Aard van het ongeluk.		1 — Aardewerk, diamant, glas, kalksteen.	2 — Boek- en steendrukkerij.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen.	5 — Hout, kurk, enz., stroobewerking.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Beleedigde deelen.	Hoofd	„	„	6	„	1	1	„
	Oogen	„	„	1	„	„	„	„
	Aangezicht.	„	„	„	„	„	„	„
	Handen en armen.	4	2	11	1	4	3	„
	Vingers	„	7	2	1	5	„	„
	Bovenlichaam. . .	2	„	5	„	„	„	„
	Onderlichaam . . .	2	„	11	„	4	„	„
	Voeten.	2	2	2	„	2	„	„
Brandwonden.		„	„	„	„	1	1	„
Inwendige kneuzingen . .		1	„	4	„	1	„	„
Gedood.		2	„	5	„	„	„	„
Totaal . . .		13	11	47	2	18	5	„

1892 *gerangschikt naar hun aard.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen, (Winnen).	10 — Metalen, (Eerste bewerking van).	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 — Stoom- en andere werktuigen. Instrumenten.	14 — Textiele nijverheid.	15 — Verlichting, nevenproducten.	16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	1	1	1	7	2	"	2	22
"	"	1	"	"	"	6	"	"	8
"	"	"	"	"	"	2	"	1	3
"	"	2	10	2	13	13	2	5	72
1	"	8	7	2	9	33	"	3	78
"	"	"	2	"	3	"	"	3	15
"	"	3	6	5	4	3	1	4	43
"	"	2	2	2	2	2	"	3	21
"	1	10	4	2	4	5	"	2	30
"	"	"	"	1	1	2	1	3	14
"	"	"	2	"	2	1	2	4	18
1	1	27	34	15	45	69	6	30	324

STAAT G. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

	Leeftijd der personen.	1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen.	2 — Boek- en steendrukkerij.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen.	5 — Hout, kurk, enz.; stroobewerking.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Mannelijke.	Van 12—13 jaar	„	1	„	„	„	„	„
	„ 13—14 „	„	1	1	„	„	„	„
	„ 14—15 „	„	3	„	„	1	„	„
	„ 15—16 „	„	1	1	„	„	„	„
	„ 16—20 „	2	2	7	„	1	„	„
	„ 20—40 „	5	2	23	1	7	3	„
	„ 40—60 „	4	1	11	1	7	„	„
	daarboven	2	„	4	„	2	„	„
	Totaal	13	11	47	2	18	3	„
Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	„	„	„	„	„	„	„
	„ 13—14 „	„	„	„	„	„	„	„
	„ 14—15 „	„	„	„	„	„	„	„
	„ 15—16 „	„	„	„	„	„	„	„
	„ 16—20 „	„	„	„	„	„	1	„
	„ 20—40 „	„	„	„	„	„	1	„
	„ 40—60 „	„	„	„	„	„	„	„
	daarboven	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	„	„	„	„	„	2	„
	Algemeen totaal	13	11	47	2	18	5	„
	Gehuwde mannen	6	2	29	I	12	1	„
	„ vrouwen	„	„	„	„	„	„	„

aan wie een ongeluk in 1892 *is overkomen.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen (Winnen).	10 — Metalen (Eerste bewerking van).	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 — Stoom- en andere werktuigen. Instrumenten.	14 — Textiele nijverheid.	15 — Verlichting, nevenproducten.	16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	"	"	1	"	1	"	"	3
"	"	2	1	"	"	3	"	3	11
"	"	2	1	"	"	5	"	3	15
"	"	1	1	2	1	"	"	"	7
"	"	12	3	2	6	13	1	2	51
1	1	6	16	7	25	19	4	14	134
"	"	3	5	3	13	13	1	7	69
"	"	1	5	"	"	1	"	1	16
1	1	27	32	15	45	55	6	30	306
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	2	"	"	2
"	"	"	1	"	"	6	"	"	8
"	"	"	1	"	"	5	"	"	7
"	"	"	"	"	"	1	"	"	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	2	"	"	14	"	"	18
1	1	27	34	15	45	69	6	30	324
1	1	7	19	5	26	25	4	18	157
"	"	"	"	"	"	2	"	"	2

Staat H. OVERZICHT *der dagen waarop de*

Dagen der week.	1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen.	2 — Boek- en steendrukkerij.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen.	5 — Hout, kurk, enz.; stroobewerking.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Zondag	„	„	„	„	„	„	„
Maandag.	1	1	6	„	„	2	„
Dinsdag	1	3	11	„	2	„	„
Woensdag	2	2	9	„	4	„	„
Donderdag	5	1	5	1	2	„	„
Vrijdag	3	1	8	„	6	„	„
Zaterdag.	1	3	8	1	4	3	„
Totaal . . .	13	11	47	2	18	5	„

ongelukken plaats hadden in 1892.

8 — Leder, was-doek, caout-chouc, enz.	9 — Metalen (Win-nen).	10 — Metalen (Eerste bewer-king van).	11 — Papier, enz.	12 — Scheeps-bouw, vervaar-diging rijtui-gen.	13 — Stoom- en andere werk-tuigen. Instru-menten.	14 — Textiele nijver-heid.	15 — Verlich-ting, neven-produc-ten.	16 — Voe-dings- en genot-midde-len.	Totaal.
„	„	„	1	„	1	„	„	1	3
„	„	7	5	„	10	11	2	3	48
„	1	2	5	5	4	10	„	5	49
„	„	2	8	1	8	14	„	5	55
„	„	7	2	4	6	10	1	5	49
„	„	2	4	4	13	9	3	7	60
1	„	7	9	1	3	15	„	4	60
1	1	27	34	15	45	69	6	30	324

Van deze ongelukken hadden plaats:

tusschen	5	uur	v.m.	en	12	uur	n.m.	155
„	12	„	n.m.	„	7	„	n.m.	149
„	7	„	n.m.	„	5	„	v.m.	20

in Januari 26; in Februari 32; in Maart 27; in April 18; in Mei 25; in Juni 28; in Juli 19; in Augustus 32; in September 28; in October 42; in November 22; in December 25.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan uit de ontvangen, maar dikwerf onvolledige mededeelingen aangaande den afloop der ongelukken blijkt, dat 3 mannen en 1 vrouw een oog verloren; dat de 15 arm- en 13 beenbreuken (uitsluitend bij mannen) de amputatie van 1 hand, 2 armen en 1 been noodzakelijk maakten, terwijl in 25 gevallen blijvende verminkingen werden veroorzaakt door het noodzakelijk verwijderen der verwonde vingers, vingerdeelen en teenen.

De verschillende zeer ernstige hoofdverwondingen en inwendige kneuzingen hadden, boven alle verwachting, voor de gekwetsten geene nadeelige gevolgen van blijvenden aard.

Het valt niet te ontkennen, dat in vele gevallen de ongelukken veroorzaakt werden door groote roekeloosheid en onverschilligheid, en bij de jongeren vooral door speelschheid en tuchteloosheid.

Met vrij groote zekerheid kan worden verondersteld, dat het nemen van behoorlijke voorzorgsmaatregelen en het aanbrengen der eenvoudigste beveiligingsmiddelen 116, of 35,8 °/₀ van het aantal ongelukken (waaronder 11 met doodelijken afloop) had kunnen voorkomen.

Ongetwijfeld zou het aantal ongelukken aanmerkelijk verminderen, indien bij den bouw der fabrieken en werkplaatsen en bij de levering en plaatsing van drijfwerk en werktuigen, zoowel door de architecten, als door de machine- en werktuigfabrikanten, meer rekening gehouden werd met de groote gevaren, waaraan de werklieden dier fabrieken blootgesteld zijn. Wel is waar zijn wij krachtens de bepalingen van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 in enkele gevallen gerechtigd, de beveiliging dier gevaarlijke deelen van hoofden of bestuurders dier fabrieken te eischen, maar in den regel zal het aanbrengen van dergelijke beschermingen doelmatiger kunnen geschieden tijdens de inrichting der werkplaatsen.

Centrifuges. In zuivelfabrieken trof ik b.v. herhaaldelijk twee dicht naast elkander en tegen eene muur opgestelde centrifuges aan; de toestellen om de drijfriemen gelijdelijk van de losse op de vaste poulie te geleiden, waren aan al deze toestellen aan dezelfde zijde aangebracht. Zonder meer kosten had men ze beide aan den buitenkant kunnen aanbrengen; dan zou de bediening van geen dezer riemopleggers gevaar opleveren; thans moest men voor de bediening van een dier separators, steeds over snel loopende snaren en riemen heenstappen.

Bedraagt het aantal centrifuges meer dan twee, dan behooren deze steeds zoodanig te zijn opgesteld, dat zij zonder gevaar van de achterzijde bereikt kunnen worden.

Onvoldoende steigers, trappen, ladders, enz. veroorzaakten, zoover ik kon nagaan, 28 ongelukken, waaronder 3 met doodelijken afloop. Steigers, ladders, enz.

Door het breken van ladders en planken werden 5, door het uitglijden of kantelen dezer voorwerpen 8 ongelukken, meestal van ernstigen aard, veroorzaakt.

Onvoldoend bevestigde loopplanken veroorzaakten eveneens 3 verwondingen, die gelukkig geene verminkingen ten gevolge hadden.

Ongelukken, veroorzaakt door het instorten van te zwak gebouwde steigers, werden mij 3maal medegedeeld. Een dezer gevallen wensch ik hier nader aan te duiden.

Voor het plaatsen enz. van een reservoir van eenen watertoren, bevestigde de met deze werkzaamheden belaste monteur aan ieder der steigerpalen twee smalle planken, die met den steigerpaal een driehoek vormden. De verbinding dezer deelen had door eenige spijkers plaats, waarna op deze hoogst onvoldoende steunpunten planken gelegd werden.

Deze steiger was niet bestand tegen het gewicht van vijf werklieden en eene veldsmidse, zoodat hij spoedig brak, en drie der werklieden met de smidse op een 20 Meter lager gelegen steiger vielen, met het gevolg, dat een hunner een armbreuk en eenige hoofdwonden van minder beteekenis bekwam

De 2 overigen wisten zich aan de steigerpalen vast te klemmen.

Dit ongeluk liep derhalve boven verwachting goed af, maar bevestigt de ook reeds in mijn vorig verslag vermelde veronderstelling, dat ter besparing van de kosten van een behoorlijken steiger, het leven der werklieden dikwerf op eene onverantwoordelijke wijze aan gevaar wordt blootgesteld.

Bordessen zonder leuningen, niet door gordingen afgesloten zolderopeningen, alsmede lastige trappen, dikwerf met uitgesleten of gebroken ook wel ontbrekende treden, werden ook weder in dit jaar herhaaldelijk aangetroffen en gaven aanleiding tot 4 ongelukken, waarvan één met doodelijken afloop. Bordessen, leuningen en gordingen.

In verschillende gevallen bleek evenwel, dat mijne, bij een vorig bezoek in dit opzicht gegeven wenken op degelijke wijze waren opgevolgd.

Niet alleen in de kleinere, maar ook in grootere fabrieken worden aan het drijfwerk te verrichten werkzaamheden, b.v. het smeren, het schoonmaken, het opleggen van riemen, verricht wanneer de machines in beweging zijn. In het afgeloopen jaar gaf dit aanleiding tot 12 ongelukken. Het verrichten van arbeid aan drijfwerk dat in beweging is.

In verreweg de meeste gevallen kunnen die werkzaamheden even goed bij stilstand geschieden, en waar dit met onoverkomelijke bezwaren

verbonden is, behoorden de gevaarlijke deelen van het drijfwerk te zijn afgesloten, zooals ik dit in verschillende fabrieken aantrof.

Haakstangen of riemenopleggers trof ik slechts in zeer enkele gevallen aan.

Het opleggen van riemen met de hand veroorzaakte 7 ongelukken, waarvan 2 met doodelijken afloop.

Gevaarlijke arbeid aan in gang zijnde werktuigen.

Door het smeren, onderzoeken, herstellen, en het schoonmaken van in beweging zijnde werktuigen ontstonden 34 ongelukken, waaronder 6 bij boormachines.

In 10 gevallen, allen van betrekkelijk lichten aard, betroffen zij beschermde personen (6 jongens, 1 meisje en 3 vrouwen). De meeste dezer ongelukken werden veroorzaakt door het onnoodig schoonmaken der werktuigen in beweging, veelal ten einde de fabriek vroeger te kunnen verlaten.

Spoelvangers.

Het is mij een groot genoegen te kunnen vermelden, dat de groote tegenstand tegen dit beschermingsmiddel sedert het vorige jaar aanmerkelijk verminderd is.

In de meeste fabrieken worden met de verschillende systemen proeven genomen, want op de keuze van dit beschermingsmiddel oefent, behalve het fabricaat, de breedte en de inrichting van het getouw (bovenslager of onderslager), benevens het aantal slagen per minuut eenen grooten invloed uit.

Het uitvliegen van spoelen, dat aan enkele weefgetouwen dagelijks, somtijds herhaaldelijk, plaats vindt, veroorzaakte in het afgeloopen jaar 5 ernstige, waaronder 4 oog-, verwondingen; voor een weversbaas had dit het verlies van een oog ten gevolge. Bovendien verloor in eene andere fabriek eene vrouw het linkeroog, door het uitvliegen van een pikkerspil. Een spoelvanger had dit ongeluk niet kunnen voorkomen. In beide fabrieken werden terstond alle weefgetouwen van spoelvangers voorzien, en het bleek mij, dat de wevers na korten tijd van dit beschermingsmiddel geen last ondervonden.

In enkele fabrieken waren aan ééne zijde spoelborden of netten aangebracht; over het algemeen beantwoordden deze niet aan het doel, omdat, zooals mij dit jaar bleek, de spoel ook wel aan de zijde der doorgangen uitvliegt, terwijl alsdan het veroorzaken van ernstige verwondingen niet is uitgesloten. Bovendien wordt hierdoor het toezicht belemmerd.

Cirkelzagen.

Het zagen met cirkelzagen had 8 verwondingen ten gevolge, waarvan één met doodelijken afloop; in 3 gevallen door het te lang vasthouden van het door te zagen hout, zonder hierbij gebruik te maken van een stokje; in één geval doordien een spouwwig ontbrak; door de in beweging zijnde zaag met de vingers te willen doen stilstaan; het niet gebruik maken van de toestellen welke een opwippen van het hout

verhinderen, en het aanbrengen van een plankje, ten einde het opstuiven van het zaagsel te voorkomen, waren de oorzaken der overige verwondingen.

In vijf gevallen bleek eene amputatie van vingers noodzakelijk.

Stoomdorsch-machines.

Deze, uitsluitend in de provincie Groningen in gebruik zijnde werktuigen veroorzaakten twee ongelukken, waarvan 1 met doodelijken afloop; het andere had eene beenamputatie ten gevolge. In het eene geval doordien de persoon, belast met de voeding der machine, met zijn voet eene tijdelijke verstopping wilde verwijderen, in het andere, doordien een met dezelfde werkzaamheden belaste persoon, door de meer en meer invallende duisternis misleid, met zijn rechterbeen op de in volle werking zijnde trommel stapte, waardoor dit been tot aan de heup verbrijzeld en van het lichaam gerukt werd. In dit geval kon de geneeskundige hulp nog tijdig worden ingeroepen.

Beschermde personen zijn hierbij niet werkzaam.

De hierboven bedoelde ongelukken zouden, door toepassing van het systeem der „zelfvoeders" voorkomen zijn.

Deze werktuigen blijven evenwel steeds veel gevaar opleveren, aangezien de tijdelijke opstelling oorzaak is, dat laag liggende drijfriemen onbeschermd blijven, hetgeen ernstige ongelukken kan veroorzaken.

Gereedschappen.

De toestand der gereedschappen, voornamelijk de onvoldoende zorg besteed aan het behoorlijk onderhoud daarvan, veroorzaakte, zoover mij bekend, zes ongelukken.

In één geval was het verlies van een oog hiervan het gevolg. Ik acht het niet ondienstig, dat geval hier nader te beschrijven.

Een 56jarige smid was bezig een boor te versmeden; de tang, waarmede het gloeiende stuk staal heen en weer gedraaid werd, was aan de eene zijde niet voorzien van de zijlappen. Dit had ten gevolge, dat de boor uit de tang gleed en van den vloer in zijn oog terugsprong.

Een beter geregeld toezicht op het onderhoud der werktuigen door de patroons zou wenschelijk zijn, hoewel door meer toewijding en minder zorgeloosheid der gezellen, de meeste dezer ongelukken voorkomen konden worden.

Ongelukken met doodelijken afloop.

1. Een arbeider, bezig zijnde met het laden van steenen in een schip, viel met den beladen kruiwagen van de loopplank in de rivier.

Terstond uit het water gehaald, gaf hij nog eenige teekenen van leven, maar de door den val veroorzaakte inwendige kneuzingen waren oorzaak, dat de aangewende pogingen, om hem in het leven te behouden, mislukten.

2. Voor het vervoer van klei werd gebruik gemaakt van door een paard op een hulpspoor getrokken wagens.

Nadat de wagens eene helling bereikt hadden, haakte de 65jarige bestuurder de ketting van het paard te laat af, kwam hierbij te vallen

en geraakte onder de nu reeds met eene aanmerkelijke vaart voortrollende wagens, zoodat hij met ernstige been- en armverwondingen naar het ziekenhuis vervoerd werd. Na een lijden van zes maanden overleed de ongelukkige.

3. Een metselaar, bezig zijnde pannen aan te strijken, viel door het kantelen van den ladder door een zolderluik op den vloer. De dood volgde onmiddellijk.

4. Door het wippen van een steigerplank viel een loodgietersknecht van eene hoogte van $14^1/_2$ Meter, en was na een lijden van twee dagen overleden.

5. Tijdens het afbreken eener schuur, stortte het bintwerk naar beneden, en werd hierdoor een der werklieden, die zich niet tijdig had weten te redden, doodelijk getroffen.

6. Een opperman, werkzaam bij de herstelling van het dak eener kerk, wilde zich op het schaftuur naar beneden begeven; hij maakte hierbij geen gebruik van den torentrap, zooals de overige werklieden, maar van een op een steiger staanden ladder der steenhouwers.

Door eene niet nader opgehelderde omstandigheid deed hij bij het bereiken van dien ladder een misstap, zoodat hij eerst op den steiger en vervolgens zwaar verwond op den grond viel. Hij overleed na eenige dagen.

7. Een zeventienjarige timmermansjongen stond, leunende in het raamkozijn van een in aanbouw zijnd gebouw, op een zijner kameraden te wachten. Plotseling verloor hij zijn evenwicht of werd wellicht door eene duizeling getroffen, althans hij viel, eerst op een steigerhout en vervolgens met het hoofd op den rand van eenen 12 Meter lager staanden kruiwagen. Denzelfden avond was hij overleden.

8. Op eene stroocartonfabriek viel tijdens het ophijschen van pakken stroo een der circa 100 kilo zware pakken, door het breken van het om dat pak bevestigd ijzerdraad, op het hoofd van den arbeider, belast met het bevestigen dezer pakken aan het hijschwerktuig. De 60jarige werkman, met gebroken schedel opgenomen, overleed binnen twee uren. Dit ongeval moet gedeeltelijk aan groote onvoorzichtigheid van den verongelukte worden toegeschreven, aangezien het hem bekend moest zijn dat dergelijke pakken dikwerf, hetzij door het breken van het ijzerdraad, hetzij door het uitslippen der haken, vallen; zoodat hij tijdens het ophijschen zich eenigszins had moeten verwijderen. Dergelijke ongelukken zijn slechts te voorkomen door de stroopakken, hetzij per lift of langs een hellend vlak op te trekken. Slechts in een der papierfabrieken werden de stroopakken langs een hellend vlak naar den hakselzolder geheschen.

9. Een zestienjarige jongen, werkzaam in eene papierfabriek, was gedurende den schafttijd bezig de dekens in de waschmachine te ver-

wisselen, werd door het laag liggende drijfwerk gegrepen en ontzettend verminkt als lijk tusschen de as en den vloer teruggevonden door den machinist, die op zijn gegil de machine terstond had gestopt.

Te oordeelen naar de plaats van het gevonden lijk, is het waarschijnlijk dat hij om de eene of andere reden aan de achterzijde der machine is gaan staan, en dat hier zijn broekspijp door een der bouten eener koppeling gegrepen werd. Niemand was bij dit ongeval tegenwoordig.

10. Een houtzager die op de niet met een spouwwig voorziene cirkelzaag een zwaar stuk hout had doorgezaagd, welks lengte met de middellijn der zaag overeenstemde, wilde het overblijvende circa 10 kilogram zware stuk naar zich toehalen; dit stuk werd echter door de achterzijde der zaag gegrepen en met zulk een kracht tegen zijn onderlijf geslingerd, dat hij na drie dagen ten gevolge van inwendige kneuzingen overleed. Door eene spouwwig zou dit ongeluk vermoedelijk zijn voorkomen.

11. Een vijftigjarige smid, eenigszins doof en bezig met het uitvoeren eener herstelling van een spoorwegbrug, kon bij aankomst van een trein de brug niet tijdig genoeg verlaten, zoodat hij werd aangereden en na drie uren overleed.

12. In eene ververij zou een arbeider, staande op een ladder, met de hand een 6 c.M. breeden riem op eene riemschijf brengen; hij werd hierbij door de as gegrepen en, na eenige malen te zijn rondgeslingerd, tegen den muur verpletterd, alvorens het drijfwerk tot stilstand gebracht kon worden. In die fabriek waren geen riemopleggers.

13. Op het terrein eener gasfabriek had de machinist met behulp van een ander in een syphonput eene verstopping opgeruimd. Het schijnt dat hij later in strijd met de bestaande voorschriften zich nog eens geheel alleen heeft willen vergewissen of de kranen goed gesloten waren, althans eenige oogenblikken later vond men hem voorover in een slechts 20 c.M. diepe waterplas levenloos liggen. Het is zeer waarschijnlijk dat hij, bedwelmd door het uitstroomende gas, voorover is gevallen en door verdrinking overleed.

14. De machinist eener olieslagerij wilde, toen de machine bijkans tot stilstand was gebracht, zich vergewissen of een der assen ook was warm geloopen. Hierbij gleed hij uit en geraakte met het rechterbeen tusschen de spaken van het langzaam draaiend horizontale kamrad, welk lichaamsdeel vervolgens tusschen dit rad en een balk bekneld geraakte. Met gebroken rechterpols en eene dubbele beenbreuk kon hij eerst na $1^1/_2$ uur uit het drijfwerk verwijderd worden.

Nog dienzelfden nacht naar een ziekenhuis vervoerd, was hij reeds den volgenden dag overleden.

15. Van den zolder eener suikerfabriek werden kluiten kalk in manden naar beneden getakeld. Door het stooten van een dier manden

tegen een vooruitstekend kozijn viel een der kalkkluiten op het hoofd van den arbeider, belast met het in ontvangst nemen en verder vervoer der kalk.

De getroffene zonk bewusteloos neer en overleed nog denzelfden dag, volgens den geneesheer wegens bloeduitstorting in de hersenen.

16. In eene meelfabriek was 's morgens, vóór het aanzetten der machine, de „dustcollector" niet afgeklopt. De chef-molenaar, dit verzuim willende herstellen, trachtte over den zwaren drijfriem der maalsteenen heen, en staande op eenige gevulde meelzakken, het riempje van dat werktuig af te werpen. Door het kantelen van een dier zakken, kwamen zijne kleeren en linkerarm met dien drijfriem in aanraking, zoodat hij tusschen de riemschijf en eenen muur door eene opening van 10 c.M. gesleurd en met ingedrukte borstkas en gebroken ledematen op den grond gevonden werd, en na enkele oogenblikken overleed.

Dit treurige ongeluk moet aan eene onvergeefelijke roekeloosheid van den chef-molenaar worden geweten, daar niets hem belette het stopzetten der machine te gelasten.

17. Een veertienjarige jongen viel bij het naar beneden gaan van de trap van eenen windmolen door een openstaand zolderluik met het hoofd op den steenen vloer en bleef bewusteloos liggen. Hij overleed den volgenden dag in het stedelijk ziekenhuis.

Een jaar vroeger viel een dertienjarige jongen van deze zelfde trap, zonder zich evenwel ernstig te hebben verwond.

De bestuurder van dit bedrijf verzuimde de toen door mij aanbevolen beveiligingsmiddelen aan te brengen; na dit tweede ongeluk werd hierin terstond voorzien.

18. De arbeider, belast met de voeding eener stoomdorschmachine, plaatste zich aan de zijde van den trommel om met zijn voet eene tijdelijke verstopping te verwijderen. Dit geschied zijnde, kon hij zijn voet niet tijdig genoeg terugtrekken, zoodat ook het been door den trommel verwond en zoodanig ontvleescht werd, dat hij na enkele oogenblikken tengevolge van geleden bloedverlies overleed.

HOOFDSTUK IV.

INSTELLINGEN IN HET BELANG DER WERKLIEDEN.

Den 1sten Juli 1892 werd de zwem- en badinrichting van de heeren van Heek en C°. te Enschedé geopend. Door deze stichting werd gevolg gegeven aan den sedert lang door deze firma gekoesterden wensch om hare werklieden in de gelegenheid te stellen, zoowel in den zomer als in den winter, *kosteloos* gebruik te maken van stort-, kuip- en zwembaden. Ook aan anderen wordt zulks tegen een laag gesteld tarief mogelijk gemaakt. **Badinrichtingen.**

Van deze ruime, aan zeer hoog gestelde eischen beantwoordende inrichting wensch ik hier eene beschrijving te geven

Het geheele gebouw beslaat eene oppervlakte van 572 M^2. en bestaat uit een voorgebouw, waarin 15 stort- en 6 kuipbaden, benevens een vertrek met een badkuip voor geneeskundige doeleinden en een achtergebouw, waarin de zweminrichting. In het sousterrain bevindt zich de stoomketel en de drooginrichting. In de mannenafdeeling zijn 9, en in de vrouwenafdeeling 6 stortbaden, terwijl het aantal kuipbaden over beide afdeelingen gelijkelijk verdeeld is.

De kamertjes der stortbaden, groot 1.30 × 2.90 M., zijn van elkander gescheiden door voor dit doel bijzonder geschikt bevonden monierwanden (aan weerszijden met cement bestreken gevlochten draad). Een dwarswand van dezelfde stof maakt eene scheiding tusschen het gedeelte, bestemd voor het kleeden en dat waar het bad gebruikt wordt.

Ieder die een stortbad wenscht te nemen kan, door het trekken aan eene ketting, beschikken over eene hoeveelheid van 40 liter warm water. De verbruikte hoeveelheid wordt terstond weder op automatische wijze met warm water aangevuld, dat, tegengehouden door een afsluiter, verhinderd wordt om met het door den badende gebruikte water af te stroomen. Is de bak gevuld, dan houdt de verdere toevoer door eene zich zelf regelende inrichting op. Het koude water komt d or eene afzonderlijke leiding in de douche; om hiervan gebruik te maken behoeft men slechts een kraantje open te draaien.

De kuip-badkamertjes, groot 3 × 1.80 M., zijn van elkander gescheiden door gewone muren van steen.

In de geheele inrichting zijn de vloeren van beton.

In het midden der zwembal bevindt zich het geheel van beton gemaakte en boven den grond staande zwembassin, lang 15 M. en breed 9 M. Dit bassin is overdekt door een hoog en boogvormig plafond. De bodem loopt geleidelijk af van 0.90 M. tot 2 M. diepte en het voor de zwemmers bestemde gedeelte wordt door een touw behoorlijk gescheiden van dat der niet-zwemmers. Aan het ondiepe einde stort het ververschingswater zich over een grotwerk in het bassin.

Rondom het bassin is eene breede gang, waarop 25 kleedkamertjes, ieder groot 1.45 × 1.45 M., uitkomen, benevens een vertrek waarin ieder zwemmer verplicht is zich te reinigen, alsvorens van het zwembassin gebruik te maken; in dat vertrek zijn 5 stortbaden.

De verwarming van het gebouw en het water geschiedt door stoom, geleverd door een ketel, lang 7 M. en 1.55 M. middellijn, op de volgende wijze.

In de kamertjes der stortbaden monden de stoomverwarmingspijpen uit in langs de zijwanden geplaatste z. g. „Rippenröhre"; in de badkamertjes heeft de uitmonding plaats in speciaal voor stoomverwarming ingerichte, aan de badkuipen verbonden, kacheltjes; in de zwemhal zijn voor dit doel 6 rijen buizen geplaatst.

In het zwembassin komt de stoom door de aan twee zijden geplaatste waterstraal-verwarmingstoestellen in het water.

De twee reservoirs, waaruit de stort- en kuipbaden gevoed worden, staan in het ketelhuis boven den ketel, kunnen te zamen 10 000 liter water bevatten en worden door stoom verwarmd.

Het voor de geheele inrichting benoodigde water wordt door de gemeentelijke waterleiding, het voor de verlichting benoodigde gas door de gemeente-gasfabriek geleverd.

Aanvankelijk werd van deze inrichting hoofdzakelijk door de jongere werklieden gebruik gemaakt. Uit de van de firma Van Heek & C°. ontvangen gegevens blijkt, dat gedurende het tweede halfjaar van 1892 van deze inrichting door 25 217 personen gebruik werd gemaakt, zooals uit het volgend overzicht blijkt.

De baden werden verstrekt.	Stort-baden.	Kuip-baden.	Zwem-baden.	Totaal.
Aan betalenden	5 041	1 443	5 406	11 890
Kosteloos aan de arbeiders der firma Van Heek & C°.	5 476	2 154	5 697	13 327
Totaal . .	10 517	3 597	11 103	25 217

De prijzen der baden zijn, met inbegrip van zeep, 't gebruik van handdoeken en zwemcostumes:

Stortbaden	1ste klasse f 0.12, 2de klasse	f 0.06;
Kuipbaden	„ „ 0.25, „ „	0.15;
Zwembaden	Maandags en Dinsdags	0.20;
	Woensdags en Donderdags	0.15;
	Vrijdags, Zaterdags en Zondags	0.10.

Gedurende dit tijdvak bedroeg het verbruik aan water 8108 M³, aan gas 1590 M³, aan kolen 840 H.L., aan zeep 15 817 stukjes.

De kosten van exploitatie (waaronder *niet* gerekend zijn de rente van het oprichtingskapitaal, groot f 50 000, benevens het voor de afschrijving op het gebouw en de inrichting benoodigde bedrag) bedroegen in dit tijdvak f 2782.55[5], terwijl de door betalenden genomen baden een totaal van f 1315.73 opbrachten.

Rekent de firma Van Heek & C°. voor de aan hare arbeiders kosteloos verstrekte baden den gemiddelden prijs van de betaalde baden, dan worden de exploitatiekosten juist gedekt.

De directie der Machinefabriek van Gebr. Stork en C°. te Hengelo (O.) gaf den 1sten October 1892 gevolg aan een op eene vergadering der vereeniging „de Kern" geuiten wensch, om voor het personeel dier fabriek een „Fabrieksbode" in het leven te roepen, zooals die reeds gedurende eenige jaren bestaat te Delft aan de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek.

Weekblad voor het personeel der fabrieken (Fabrieksbode).

In een hoofdartikel worden de belangen der fabriek en van het personeel, verschillende onderwerpen van opvoedkundigen aard, de wijze waarop ongelukken bij den arbeid voorkomen kunnen worden, enz. behandeld.

In de rubrieken „In de fabriek" en „Om de fabriek" komen mededeelingen voor aangaande den stand der werkzaamheden, der ingekomen bestellingen, enz.

In het overige gedeelte komen verslagen voor van gehouden vergaderingen der vereeniging „Leesavond", verder mededeelingen van technischen aard, ook wel brieven van de in het buitenland, bijv. in Mexico werkzame monteurs der fabriek, enz

In een feuilleton werden onder meer het leven van James Watt en George Stephenson behandeld.

Op de laatste bladzijde worden, behalve familieberichten, de door de kinderen der lezers ingezonden oplossingen van de in vorige nummers geplaatste raadsels en voorstellen van verschillenden aard geplaatst, met vermelding der namen van hen, die voor een prijs in aanmerking kwamen.

Voor zoover ik kon nagaan, beantwoordt dit met veel zorg geredigeerd blad aan het beoogde doel.

Ondersteuning bij ongevallen.

In 38 fabrieken en werkplaatsen waren de werklieden door den werkgever verzekerd tegen ongelukken.

In 55 andere werkplaatsen ontvingen de werklieden, die door of tengevolge van een ongeluk niet in staat waren te werken, eene ondersteuning, in 20 gevallen tot een bedrag van het volle loon, in de overige gevallen werd het halve loon, ook wel het bedrag dat de verongelukte tijdens zijn herstel uit bestaande fondsen trok, tot het volle loon gesuppleerd.

In 8 gevallen nam de werkgever bovendien de verplegingskosten voor zijne rekening.

Ondersteuning bij ziekten.

Ik trof in het afgeloopen jaar in 24 inrichtingen ziekenfondsen aan, die gevormd werden uit de wekelijksche bijdragen der werklieken. Niet altijd werd hierbij op de vorming van een behoorlijk reservekapitaal gerekend. In verschillende gevallen werd slechts eene kleine som als reserve bewaard en het overige saldo jaarlijks onder de werklieden verdeeld, zoodat deze fondsen eveneens als spaarkassen werden gebruikt.

Ik heb nimmer nagelaten de fabrikanten te wijzen op het min wenschelijke dezer toestanden, maar meestal zonder gevolg, of omdat de arbeiders deze jaarlijksche uitkeeringen voor het aanschaffen der winterprovisie's niet konden missen, of omdat zij geene zekerheid hadden in die inrichting werkzaam te kunnen blijven.

Toch meen ik dat hierin eene wijziging gebracht kon worden, indien ook de fabrikanten voor deze fondsen jaarlijks eene bijdrage afzonderden.

In 68 gevallen ontvingen de gezellen bij ziekte het volle loon, door den patroon uitbetaald, terwijl in 74 gevallen het bedrag der ondersteuning afhankelijk gemaakt werd van het bedrag, dat de zieke uit verschillende ziekenfondsen ontving.

Pensioenfondsen.

Uit den aard der zaak zijn deze fondsen slechts aan de grootere fabrieken verbonden. Ik trof er in het afgeloopen jaar slechts één aan, dat in de vorige verslagen nog niet werd vermeld, en wel de door de firma W. G. Boele senior te Kampen in den zomer van 1892 aan hare sigarenfabriek verbonden ondersteuningskas.

Het doel van dit fonds is, aan de leden, die door lichaamsgebreken of ongeneeslijke ziekten buiten staat zijn te werken, of na het bereiken van den 65jarigen leeftijd niet meer in hun onderhoud kunnen voorzien, eene geldelijke uitkeering te geven.

De contributie van elk gehuwd lid of weduwnaar met een of meer kinderen bedraagt per week f 0.10, die van een ongehuwd lid f 0.05.

De uitkeering bedraagt per week f 2 voor de gehuwde leden en f 1 voor de ongehuwden.

Deze uitkeeringen worden voor de leden die tot het tijdstip waarop zij van het fonds gaan trekken aan de fabriek werkzaam zijn, door den heer Boele met een gelijk bedrag verhoogd.

Worden de leden, die in de termen van ondersteuning vallen, opgenomen in gasthuizen of andere stichtingen van gelijke strekking, dan worden de uitkeeringen van het fonds tot op de helft verminderd.

De weduwen van leden ontvangen eene wekelijksche uitkeering van f 2, welke echter ingeval van hertrouwen ophoudt, en bij opname in een gesticht verminderd wordt tot f 0.50.

Laatstgenoemden ontvangen geene bijdrage van den heer Boele, die zich bovendien het recht heeft voorbehouden het bedrag zijner toelage voor de in gestichten opgenomen leden, naar omstandigheden te kunnen regelen.

De Koninklijke stoomweverij en bleekerij te Nijverdal, directeur de heer G. Salomonson Hzn., verleent aan hare arbeiders die niet meer in hun onderhoud kunnen voorzien, een pensioen. Het bedrag van dit pensioen wordt naar omstandigheden geregeld; het komt in den regel overeen met het volle loon dat de gepensioneerde vroeger verdiende.

Door jaarlijksche stortingen wordt door deze firma tevens een fonds gevormd, met het doel dit later als eerste gift voor een op te richten pensioenfonds te doen dienen. Het bedrag van dit fonds is thans tot f 11850 gestegen.

Het in mijn eerste verslag genoemd pensioenfonds, verbonden aan de fabriek van de firma H. P. Gelderman en Zonen te Oldenzaal, was op 31 December 1892 aangegroeid tot f 41522.64, derhalve in vergelijking met 31 December 1891 met f 1341.18 vermeerderd, niettegenstaande gedurende 1892 aan pensioen f 3097.20 of f 60.75 per week werd uitgekeerd.

Het bezichtigen van de vele in woningen gevestigde sigarenmakerijen heeft mij een blik doen slaan in allertreurigste toestanden, wier verbetering niet alleen wenschelijk, maar mijns inziens dringend noodzakelijk is. Arbeiders-woningen.

Herhaaldelijk trof ik deze werkplaatsen aan in een laag, onvoldoend verlicht, op een smalle gang of binnenplaatsje uitzicht hebbend woon- en slaapvertrek, waar veelal ook de wasch gedaan en gedroogd werd; niet zelden was het duidelijk zichtbaar dat de gezondheid der bewoners hieronder leed.

De onvoldoende toestand der rioleering op het erf van een der buren veroorzaakte in een dier woningen een verpestende lucht.

In vele gevallen diende een op een portaal of in een hoek der kamer staande ton als privaat; in ééne woning liep de beerput van den buurman over, zoodat de in de onmiddellijke nabijheid staande pomp niet droogvoets bereikt kon worden.

Ook trof ik door en door vochtige woningen aan, waar het hemelwater blijkbaar ongehinderd langs de zijwanden en door de zolderreten

was binnengestroomd; in één woord, ik heb toestanden aanschouwd, die van groote verwaarloozing getuigden.

De financieele toestand der bewoners laat niet toe dat zij deze misstanden zelven verhelpen, en deze klasse van personen is te afhankelijk van de eigenaren dier woningen, die van hun in dergelijke huizen belegd kapitaal veelal een zeer hooge rente (in enkele gevallen zelfs 20 °/₀) trekken, en in den regel ongenegen zijn de hoogst noodige verbeteringen aan te brengen.

In enkele gevallen noteerde ik, dat voor dergelijke, eigenlijk onbewoonbare, huizen een weekhuur van f 2 betaald moest worden, terwijl ik in dezelfde gemeente veel betere woningen van f 1.25 weekhuur aantrof; maar deze laatstbedoelden kwamen maar zelden vrij.

Wel zijn in de grootere gemeenten door verschillende vereenigingen zeer voldoende arbeiderswoningen gebouwd, maar deze zijn voor de meeste sigarenmakers te duur; ook missen zij veelal een afzonderlijk, minstens 3 M. hoog, werkvertrek.

In één gemeente vernam ik, dat binnen kort bouwterrein voor arbeiderswoningen door de gemeente verkocht zou worden. Ik heb niet nagelaten den burgemeester te verzoeken te willen bevorderen, dat bij den bouw dier woningen op de belangen der in die gemeente talrijke te huis werkende sigarenmakers gelet werd.

De vele klachten, die mij tijdens mijne inspecties van de zijde der werklieden (geen sigarenmakers) medegedeeld werden over den onvoldoenden en onhoudbaren toestand hunner woningen, doet mij veronderstellen, dat het gebrek aan goede woningen ook in die kringen, vrij wel in de meeste der grootere gemeenten, zeer sterk gevoeld wordt.

Zwolle, April 1893.

De Inspecteur van den Arbeid,
A. D. P. V. VAN LÖBEN SELS.

STAAT C.

OVERZICHT

omtrent de naleving der wet van 5 *Mei* 1889 (Staatsblad n°. 48)
gedurende 1892.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Friesland.												
1	Achtkarspelen. .	10 929	15	31	46	2	9	15	8	„	3	7	2
2	Aengwirden. . .	4 240	12	24	25	1	1	4	1	1	5	6	6
3	Ameland.	2 246	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Baarderadeel. . .	6 043	27	27	16	3	2	11	„	„	„	„	„
5	Barradeel	7 782	20	51	18	2	4	5	7	„	„	„	„
6	't Bildt.	8 827	7	14	15	2	2	3	7	„	„	1	„
7	Bolsward.	6 015	22	49	53	9	9	16	12	„	3	1	3
8	Dantumadeel . .	10 579	4	7	3	„	„	1	1	„	„	„	1
9	Dokkum	4 053	49	68	80	8	11	15	21	1	4	9	11
10	Doniawerstal . .	4 699	9	8	6	1	2	2	1	„	„	„	„
11	Ferwerderadeel.	8 184	6	6	6	„	1	1	4	„	„	„	„
12	Franeker.	7 198	58	100	129	13	24	46	42	„	2	2	„
13	Franekeradeel. .	5 084	19	65	6	„	1	„	5	„	„	„	„
14	Gaasterland . . .	5 593	17	22	26	5	15	4	2	„	„	„	„
15	Harlingen	10 195	69	117	168	19	42	43	48	„	5	6	5
16	Haskerland . . .	7 529	53	70	78	6	22	25	25	„	„	„	„
	Over te brengen	109 196	387	659	685	71	145	191	184	2	22	32	28

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der: Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der: Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4—17. . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	25	21	22	23
1	„	„	„	11 *a* + 10 *e*	„	„	„	
2	„	voortd. toezicht	„	2 *a* + 1 *e*	„	„	„	
—	—	—	—	2 *a*	—	„	—	
1	„	door R.P. (1)	„	3 *a* + 1 *e*	„	„	„	(1) Volgens opgave van den burgemeester door Rijkspolitie.
1	1	geregeld toezicht	2 *e*	6 *a*	„	„	„	Bovendien tijdelijk in 4 steenfabrieken een niet nader opgegeven aantal jeugdige personen.
8	1	door R.P.	28 *e*	5 *a* + 9 *e*	„	„	1	
4	„	3 *a*	„	„	„	„	„	
„	„	nu en dan	„	2 *a* + 38 *e*	„	„	„	
4	„	gedurig	„	5 *e*	„	„	„	
1	„	26 *e*	„	4 *a* + 2 *e*	„	„	„	
„	„	voortd. toezicht	„	6 *a* + 12 *e*	„	„	1	
22	2	1 *a* + 2 *e*	„	9 *e*	„	„	2	
47	2	door R.P.	„	6 *a* + 4 *e*	„	„	2	
„	„	3	„	5 *a*	„	„	1	
26	4	doorloopend	„	„	1	„	„	
„	„	nu en dan	„	1 *a* + 33 *e*	„	„	„	
117	10				1	„	7	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	109 196	387	659	685	71	145	191	184	2	22	32	28
17	Hemelumer Oldephaert en Noordwolde. .	4 957	15	14	15	„	4	7	4	„	„	„	„
18	Hennaarderadeel	4 919	21	15	21	2	3	7	9	„	„	„	„
19	Hindeloopen . .	1 030	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Idaarderadeel . .	5 545	36	43	42	4	14	13	11	„	„	„	„
21	Kollumerland en N. Kruisland .	7 282	25	18	26	1	7	8	10	„	„	„	„
22	Leeuwarden . . .	30 433	242	431	408	33	65	81	76	5	37	52	59
23	Leeuwarderadeel	9 790	21	31	20	1	4	7	6	„	„	„	2
24	Lemsterland. . .	5 810	26	33	32	5	8	11	7	„	„	„	1
25	Menaldumadeel .	10 425	37	64	27	2	3	9	13	„	„	„	„
26	Oostdongeradeel	7 679	10	12	11	1	1	3	5	„	„	„	1
27	Ooststellingwerf	9 315	14	14	14	„	5	5	4	„	„	„	„
28	Opsterland. . . .	14 570	31	42	41	2	2	16	12	„	3	3	3
29	Rauwerderhem .	2 934	12	9	13	1	3	4	5	„	„	„	„
30	Schiermonnikoog.	877	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Schoterland . . .	14 094	26	47	58	4	8	8	12	6	6	7	7
	Over te brengen	238 856	903	1 432	1 403	127	272	370	358	13	68	94	101

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17. . . . . . HH. Burgemeesters; 20—21 . . . . . HH. Commissarissen der Koningin; 22. . . . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van). De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
117	19				1	„	7	
1	„	gedurig toezicht	„	3 *a* + 7 *e*	„	„	„	
„	„	4	„	1 *a* + 11 *e*	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	1	2 *a*	„	2 *a* + 29 *e*	„	„	„	
„	„	6	„	5 *a* + 13 *e*	„	„	„	
224	6	208 *e*	„	„	2	3	3	
1	„	voortd toezicht	3 *e*	4 *a* + 8 *e*	„	„	2	
3	2	herhaaldelijk.	„	4 *a* + 3 *e*	„	„	„	
24	„	54 *e*	7 *e*	2 *a* + 19 *e*	„	„	„	
10	„	4	„	7 *a* + 25 *e*	„	„	„	
„	„	verschillende.	4 *a* + 1 *e*	4 *a* + 8 *e*	„	„	1	
2	„	gedurig toezicht	1 *a* + 36 *e*	10 *a* + 63 *e*	„	„	„	
„	„	2	„	5 *a*	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	„	gedurig toezicht	1 *e*	2 *a* + 30 *e*	„	„	„	
383	28				3	3	13	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	238 856	903	1 432	1 403	127	272	370	358	13	68	94	101
32	Sloten	771	7	5	7	3	2	1	1	„	„	„	„
33	Smallingerland .	10 259	43	82	108	11	18	22	21	3	11	15	7
34	Sneek.	11 469	79	121	159	9	44	44	40	1	6	1	10
35	Stavoren	820	2	2	2	„	1	1	„	„	„	„	„
36	Tietjerksteradeel	13 949	25	35	21	2	8	7	4	„	„	„	„
37	Utingeradeel . .	5 089	33	20	25	„	7	9	9	„	„	„	„
38	Westdongeradeel	7 914	5	4	4	1	1	1	1	„	„	„	„
39	Weststellingwerf.	15 492	37	27	41	1	3	13	21	„	„	1	2
40	Wonseradeel. . .	12 844	38	30	48	10	13	8	17	„	„	„	„
41	Workum.	4 245	53	55	74	10	21	18	25	„	„	„	„
42	Wijmbritseradeel	12 321	49	46	30	3	7	14	6	„	„	„	„
43	IJlst	1 529	10	5	13	1	„	5	7	„	„	„	„
	Totaal	335 558	1 284	1 864	1 935	178	397	517	510	17	85	111	120
	Totalen in 1891	335 558	1 149	1 692	1 791	192	349	434	519	28	71	91	107
	Vermeerdering of vermindering in 1892	„	+ 135	+ 172	+ 144	—14	+ 48	+ 83	—9	—11	+ 14	+ 20	+ 13

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ..... HH. Burgemeesters. 20—21. ..... HH. Commissarissen der Koningin. 22. .... HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
383	19				3	3	13	
5	„	2	„	5 *a*	„	„	„	
2	„	12	88 *e*	11 *a*	„	„	„	
15	5	nu en dan	„	60 *e*	„	„	„	
„	„	4	„	6 *e*	„	„	„	
11	2	vor td. oezicht	„	8 *a* + 86 *e*	„	„	„	De vrouwen waren alleen tijdelijk werkzaam in 1 bedrijf.
„	2	12 *a*	„	1 *a* + 7 *e*	„	„	„	
„	„	„	„	2 *a* + 9 *e*	„	„	„	
7	1	nu en dan	62 *e*	3 *a* + 21 *e*	„	„	„	
4	„	diverse	„	2 *a* + 13 *e*	„	„	„	
4	1	4	„	38 *e*	„	„	2	
3	„	4 *a*	„	4 *a* + 43 *e*	„	„	1	
„	„	2	„	8 *a*	„	„	„	
434	30				3	3	16	
384	23				1	3	18	
+ 50	+ 7				+ 2	„	— 2	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Groningen.												
1	Adorp	1 484	2	5	5	„	„	„	1	2	2	„	„
2	Aduard.	2 091	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	Appingedam. . .	4 209	40	32	47	4	11	9	8	„	2	3	10
4	Baflo	2 437	6	6	5	„	„	„	5	„	„	„	„
5	Bedum	5 042	12	16	25	1	2	12	10	„	„	„	„
6	Beerta	4 149	17	16	17	„	2	4	8	„	1	„	2
7	Bellingwolde . .	4 460	13	18	16	„	1	6	5	1	1	2	„
8	Bierum.	3 673	5	6	3	1	1	1	„	„	„	„	„
9	Delfzijl	6 582	45	74	57	4	9	13	8	2	1	9	11
10	Eenrum.	2 855	10	7	14	„	3	6	3	„	„	1	1
11	Ezinge	2 025	6	7	5	1	2	1	1	„	„	„	„
12	Finsterwold . . .	2 940	16	13	19	„	„	4	4	1	„	3	7
13	Groningen	56 038	746	1 622	1 097	131	233	226	276	16	52	83	80
14	Grootegast	4 905	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
15	Grijpskerk	3 200	9	9	9	1	1	2	3	„	„	1	1
16	Haren.	3 865	5	3	8	3	1	2	2	„	„	„	„
17	Hoogezand. . . .	8 661	67	150	134	10	38	42	41	1	„	1	1
18	Hoogkerke. . . .	1 534	6	12	10	2	2	4	2	„	„	„	„
19	Kantens	2 216	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	122 366	1 009	1 997	1 472	159	306	332	377	23	59	103	113

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4—17. . . . . . HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
„	„	4 *a*	„	7 *a*	„	„	„	
1	„	„	„	3 *a*	„	„	„	
33	5	142 *e*	„	10 *a*	„	„	„	
1	„	3 *a*	„	10 *a*	„	„	„	
„	„	„	„	9 *a*	„	„	„	
2	„	1	4 *a* ÷ 4 *e*	„	„	„	1	
7	„	„	31 *e*	3 *a* +17 *e*	„	„	„	
„	„	8	„	9 *a* + 1 *e*	„	„	„	
11	4	onbepaald	„	9 *a*	„	„	„	
16	„	3	„	11 *a*	„	„	„	
„	„	dagelijks toezicht	„	3 *a* + 9 *e*	„	„	„	
„	„	verschillende	2 *a* +22 *e*	3 *a* + 3 *e*	„	„	„	
406	17	300 *e*	„	„	4	1	35	
„	„	8	„	7 *a*	„	„	„	
1	„	nu en dan	„	3 *a* + 7 *e*	„	„	„	
16	„	verschillende	„	8 *a* + 6 *e*	„	„	„	
21	14	24 *a*	2 *e*	1 *a* + 86 *e*	„	„	2	
4	„	4	„	9 *a*	„	„	„	
„	„	12	„	10 *a*	„	„	„	
519	40				4	1	38	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	122 366	1 009	1 997	1 472	150	306	332	377	23	59	103	113
20	Kloosterburen. .	1 965	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
21	Leek	4 952	26	19	25	1	1	3	10	„	2	„	8
22	Leens.	3 949	3	11	13	3	6	2	„	1	1	„	„
23	Loppersum . . .	2 784	8	8	17	2	3	3	5	„	1	1	2
24	Marum	4 118	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	Meeden.	1 640	2	2	5	1	„	2	2	„	„	„	„
26	Middelstum . . .	2 288	6	18	23	1	2	3	5	2	„	5	5
27	Midwolda	4 471	17	10	10	„	2	1	5	„	„	2	„
28	Muntendam . . .	2 995	7	22	15	6	3	2	4	„	„	„	„
29	Nieuwe-Pekela .	4 931	22	34	44	6	8	6	5	„	2	5	12
30	Nieuwe-Schans .	1 426	4	13	12	2	5	2	3	„	„	„	„
31	Nieuwolda. . . .	2 225	6	6	6	„	„	1	5	„	„	„	„
32	Noordbroek . . .	2 399	8	6	5	„	„	1	3	„	„	„	1
33	Noorddijk	1 444	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
34	Oldehove.	2 600	5	4	2	„	1	1	„	„	„	„	„
35	Oldekerk.	1 281	2	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„
36	Onstwedde. . . .	8 945	26	49	39	3	3	13	5	„	3	2	10
37	Oude-Pekela. . .	5 004	37	110	85	6	17	16	19	3	2	14	8
38	Sappemeer. . , .	5 035	26	59	67	8	13	18	25	„	1	1	1
39	Scheemda	5 262	7	3	9	„	2	2	5	„	„	„	„
	Over te brengen	192 080	1 222	2 374	1 852	198	373	408	480	29	71	133	160

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	Aanmerkingen.
15	16	17	18	19	25	21	22	23
519	40				4	1	38	
„	„	3	„	10 *a*	„	„	„	
20	„	2	„	23 *e*	„	„	1	
3	„	4 *a*	„	10 *a*	„	„	„	
„	„	nu en dan	„	6 *a*	„	„	„	
„	„	voortd. toezicht	„	4 *a*	„	„	„	
„	„	2	2 *e*	„	„	„	„	
8	1	10	„	9 *a*	„	„	„	
5	„	4	10 *e*	3 *a* + 20 *e*	„	„	„	
„	1	2 *a*	2 *a* + 6 *e*	„	„	„	„	
14	„	2	4 *e*	2 *a* + 14 *e*	„	„	„	
1	1	door R.P.	4 *a* + 11 *e*	„	„	„	1	
„	„	„	„	3 *a* + 3 *e*	„	„	„	
3	„	„	1 *e*	1 *a*	„	„	„	
„	„	„	„	3 *a*	„	„	„	
„	„	4	„	„	„	„	„	
„	„	3	„	„	„	„	„	
1	„	door R.P.	2 *a* + 9 *e*	1 *a* + 8 *e*	„	„	7	
23	16	geregeld	35 *e*	2 *a* + 8 *e*	„	1	2	
9	7	6	2 *e*	„	„	„	3	
„	„	2	1 *e*	1 *a* + 2 *e*	„	„	„	
606	66				4	2	52	

De invulling had plaats van de kolommen:

4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	192 080	1 222	2 374	1 852	198	373	408	480	29	71	133	160
40	Slochteren. . .	10 339	4	7	10	1	4	1	2	„	„	1	1
41	Stedum.	2 141	4	5	9	„	„	2	5	„	„	1	1
42	Ten Boer.	5 184	8	8	14	1	2	2	1	„	5	2	1
43	Termunten. . . .	3 209	1	2	2	„	2	„	„	„	„	„	„
44	Uithuizen	3 234	5	5	5	„	„	4	„	„	„	1	„
45	Uithuizermeeden.	3 730	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
46	Ulrum	3 507	13	6	16	„	3	2	11	„	„	„	„
47	Usquert.	1 667	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
48	Veendam.	10 269	78	260	189	6	35	45	31	4	22	21	25
49	Vlagtwedde . . .	5 247	5	3	5	„	„	1	4	„	„	„	„
50	Warffum.	2 219	11	8	10	„	2	2	2	„	1	3	„
51	Wedde.	2 630	5	9	6	1	1	2	1	„	1	„	„
52	Wildervank . . .	8 885	48	64	134	37	48	10	8	7	15	4	5
53	Winschoten . . .	7 815	77	121	140	16	22	31	29	2	4	14	22
54	Winsum	2 156	10	20	13	1	3	2	4	„	„	3	„
55	't Zandt	3 047	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	267 359	1 494	2 893	2 406	261	496	512	578	42	119	183	215

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17. . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
606	66				4	2	52	
1	"	4	"	11 *a*	"	"	"	
7	"	verschillende	"	3 *a* + 2 *e*	"	"	"	
4	1	3	"	7 *a* + 3 *e*	"	"	2	
"	"	"	"	4 *a* + 5 *e*	"	"	"	
"	"	6	"	10 *a*	"	"	"	
"	"	"	"	6 *a*	"	"	"	Op 31 December hadden de jeugdige personen den 16jarigen leeftijd bereikt.
3	3	2	"	12 *a*	"	"	"	
1	1	4 *a*	"	8 *a*	"	"	"	
71	12	45 *e*	37 *e*	"	"	"	6	
"	"	5	2 *a* + 10 *e*	4 *e*	"	"	2	
7	"	2	"	10 *a*	"	"	"	
"	"	verschillende	1 *a*	5 *a* + 5 *e*	"	"	"	
14	1	gedurig toezicht	25 *e*	6 *a* + 31 *e*	"	"	2	
61	"	enkele	87 *e*	"	"	"	7	
4	1	voortd. toezicht	"	8 *a*	"	"	"	
"	"	2	"	9 *a*	"	"	"	
779	85				4	2	71	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	Voor jongens van 13 — 14 jaar.	Voor jongens van 14 — 15 jaar.	Voor jongens van 15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	Voor meisjes van 13 — 14 jaar.	Voor meisjes van 14 — 15 jaar.	Voor meisjes van 15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	267 359	1 494	2 893	2 406	261	496	512	578	42	119	183	215
56	Zuidbroek	2 626	17	29	20	4	2	7	6	1	„	„	„
57	Zuidhorn.	2 801	18	19	26	2	1	11	8	„	„	1	3
	Totaal	272 786	1 529	2 941	2 452	267	499	530	592	43	119	184	218
	Totalen in 1891	272 786	1 296	3 076	2 247	216	439	538	539	41	105	170	199
	Vermeerdering of vermindering in 1892.	„	+ 233	— 135	+ 205	+ 51	+ 60	— 8	+ 53	+ 2	+ 14	+ 14	+ 19
	Drente.												
1	Anloo	3 457	5	5	5	„	1	2	2	„	„	„	„
2	Assen.	9 130	85	94	90	8	24	25	23	„	„	5	5
3	Beilen	4 508	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
4	Borger	6 279	2	56	103	21	21	11	22	4	8	6	10
5	Coevorden	3 126	13	14	9	„	1	5	3	„	„	„	„
6	Dalen.	2 592	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
7	Diever	1 914	1	6	8	1	2	4	1	„	„	„	„
8	Dwingelo	2 126	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
9	Eelde.	1 868	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	Emmen.	14 408	8	11	6	„	3	2	1	„	„	„	„
11	Gasselte	2 291	7	6	6	2	1	2	1	„	„	„	„
	Over te brengen	51 699	125	195	228	32	54	51	53	4	8	11	15

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21. . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
779	85				4	2	71	
26	”	voortdurend.	4e	1a + 1e	”	”	1	
”	”	2	»	3a + 12e	”	”	1	
805	85				4	2	73	
656	65				6	3	85	
+ 149	+ 20				— 2	— 1	— 12	
”	”	12	3a	3a	”	”	1	
27	”	1a	31e	45e	1	”	”	
	”	2	3a	1a	”	”	”	
64	1	8a	8a + 6e	3a	”	”	”	
1	”	2a	3a	3a	”	”	”	
1	”	3	4a	3a	”	”	1	
”	”	1	3a	4a	”	”	”	
”	”	”	3a + 3e	”	”	”	”	
”	”	”	”	2a	”	”	”	
8	”	16	6a	5a	»	”	2	
3	”	3	4a	2a	”	”	1	
104	1				1	”	5	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	51 699	125	195	228	32	54	51	53	4	8	11	15
12	Gieten	2 241	6	7	6	„	2	3	1	„	„	„	„
13	Havelte.	3 031	3	2	2	„	„	2	„	„	„	„	„
14	Hoogeveen. . . .	11 702	31	52	62	7	17	21	11	„	„	„	6
15	Meppel.	8 901	165	137	176	11	43	57	46	1	1	6	11
16	Nijeveen	1 227	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
17	Norg	5 085	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
18	Odoorn.	6 634	3	3	2	„	„	„	2	„	„	„	„
19	Oosterhesselen. .	1 339	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
20	Peize	1 591	3	3	3	„	1	2	„	„	„	„	„
21	Roden	2 805	7	3	7	„	5	1	„	„	1	„	„
22	Rolde.	1 808	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
23	Ruinen	3 377	1	3	3	„	2	„	„	„	1	„	„
24	Ruinerwold . . .	2 229	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	Schoonebeek. . .	1 710	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
26	Sleen	3 054	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
27	Smilde	5 040	7	8	10	„	3	5	2	„	„	„	„
28	Vledder	2 663	6	47	14	„	5	6	3	„	„	„	„
29	Vries	2 974	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
30	Westerbork . . .	2 532	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
31	de Wijk	2 393	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	124 035	362	464	517	51	132	149	120	5	11	17	32

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 ..... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
104	1				1	"	5	
"	"	3	5 *a*	2 *a*	"	"	"	
"	"	nu en dan	4 *e*	1 *a*	"	"	1	
30	1	9 *a*	32 *e*	17 *e*	"	"	5	
77	4	4 *a*	21 *e*	24 *e*	"	"	"	
"	"	2	2 *a*	1 *a*	"	"	"	
"	"	voortd toezicht.	3 *a*	"	"	"	"	
"	"	"	5 *a*	"	"	"	4	
"	"	"	2 *a*	"	"	"	"	
"	"	2	"	4 *a*	"	"	"	
"	"	2	"	3 *a*	"	"	"	
"	"	"	1 *a*	"	"	"	"	
3	"	2	2 *a*	1 *a*	"	"	"	
"	"	2	"	"	"	"	"	
"	"	door R P.	4 *a*	"	"	"	"	
"	"	1	3 *a*	"	"	"	2	
"	"	3	1 *a*	4 *a*	"	"	"	
9	"	6	3*a* + 1 *e*	4 *a*	"	"	"	
"	"	2	3 *a*	4 *a*	"	"	"	
"	"	"	2 *a*	1 *a*	"	"	"	
"	"	3	2 *a*	4 *a*	"	"	1	
223	6				1	"	18	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	124 035	362	461	517	51	132	149	120	5	11	17	32
32	Zuidlaren	2 188	15	24	22	2	9	5	1	„	3	„	2
33	Zuidwolde	3 365	2	2	2	„	„	2	„	„	„	„	„
34	Zweeloo	1 116	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
	Totaal	130 704	380	491	542	53	141	156	122	5	14	17	34
	Totalen in 1891	130 704	256	456	518	59	114	122	159	5	10	21	28
	Vermeerdering of vermindering in 1892	„	+ 124	+ 35	+ 24	— 6	+ 27	+ 34	— 37	„	+ 4	+ 5	+ 6
	Overijsel.												
1	Almelo (Ambt) .	5 038	5	26	87	11	8	12	15	7	9	13	12
2	Almelo (Stad) . .	8 269	92	341	605	57	98	80	103	42	79	60	86
3	Avereest	6 346	24	24	26	5	5	8	8	„	„	„	„
4	Bathmen	1 363	6	6	5	„	1	„	4	„	„	„	„
5	Blankenham . . .	520	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Blokzijl	1 589	7	9	18	1	6	6	5	„	„	„	„
7	Borne	4 459	9	56	140	14	25	27	21	9	14	15	15
8	Dalfsen	5 306	9	6	15	1	„	7	5	„	„	1	1
9	Delden (Ambt) .	2 919	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Delden (Stad) . .	1 759	15	12	37	1	2	6	15	1	3	5	4
	Over te brengen	37 568	167	480	933	90	145	146	176	59	105	94	118

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *c* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	25	21	22	23
223	6				1	„	18	
1	„	5	2 *a* + 2 *c*	4 *a*	„	„	„	
„	„	2	4 *a*	2 *a*	„	„	„	
„	„	„	2 *a*	„	„	„	„	
224	6				1	„	18	
168	6				3	1	8	
+ 56	„				— 2	— 1	+ 10	
86	5	6	1 *a* + 4 *c*	„	„	„	„	
743	6	3	43 *c*	„	„	„	4	
„	„	dagelijks toezicht door R.P.	18 *c*	17 *c*	„	„	„	
„	„		„	1 *a*	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	„	4	„	„	„	„	„	
117	4	3	17 *c*	„	„	„	1	
5	„	2	2 *a* + 8 *c*	12 *c*	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
43	„	geregeld toezicht	16 *c*	„	„	„	„	
994	15				„	„	5	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	37 568	167	480	933	90	145	146	176	59	105	94	118
11	Denekamp. . . .	3 891	2	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„
12	Deventer.	22 914	274	518	580	42	97	158	154	5	21	49	54
13	Diepenheim . . .	1 560	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	Diepenveen . . .	3 860	8	7	24	1	7	7	4	1	„	4	„
15	Enschedé	15 229	97	670	805	63	105	126	128	42	111	100	130
16	Genemuiden. . .	2 887	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
17	Giethoorn	1 953	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
18	Goor	2 846	9	39	84	1	12	21	20	„	2	18	10
19	Grafhorst	624	2	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„
20	Gramsbergen . .	3 383	5	5	4	„	3	1	„	„	„	„	„
21	Haaksbergen . .	4 873	5	30	65	6	13	12	19	1	5	3	6
22	den Ham.	4 475	12	6	3	„	„	2	„	„	„	1	„
23	Hardenbergh (Ambt).	8 177	6	7	9	„	„	3	„	„	„	2	4
24	Hardenbergh (Stad)	1 386	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	Hasselt.	2 452	20	32	45	4	6	8	13	2	5	4	3
26	Heino.	2 052	8	5	5	„	1	1	1	1	„	„	1
27	Hellendoorn. . .	6 265	9	150	310	38	66	32	40	37	39	27	31
28	Hengelo (O.) . .	10 264	45	175	666	95	101	102	81	77	71	62	77
29	Holten	2 782	6	5	4	1	1	2	„	„	„	„	„
	Over te brengen	139 441	679	2 150	3 542	341	557	622	640	226	359	365	434

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters; 20—21 volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
994	15				"	"	5	
5	"	1	4 *a*	"	"	"	1	
434	8	10 *e*	27 *e*	"	2	4	8	
"	"	4	3 *a* + 2 *e*	"	"	"	"	
9	1	3	1 *a*	1 *a*	"	"	"	
1 425	39	4 *a*	59 *e*	"	8	23	3	
"	"	regelmatig	4 *a*	"	"	"	"	
"	"	geregeld toezicht	"	3 *a*	"	"	"	
130	7	4	3 *a* + 4 *e*	"	"	"	1	
"	"	"	2 *a*	"	"	"	"	
"	"	2	4 *a*	3 *a*	"	"	"	
71	"	3 *a*	4 *e*	"	"	1	"	
"	"	5	9 *e*	2 *a* + 3 *e*	"	"	"	
5	"	2	4 *a*	"	"	"	2	
"	"	"	3 *a*	"	"	"	"	
4	"	10	34 *e*	"	"	"	1	
"	"	2	5 *e*	1 *a* + 9 *e*	"	"	1	
289	2	4	3 *a*	2 *a*	"	"	1	
629	19	6	40 *e*	"	4	4	4	
4	"	2	7 *a*	"	"	"	"	
3 999	91				14	32	27	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	139 441	679	2 150	3 542	341	557	622	640	226	359	365	434
30	IJsselmuiden . .	2 154	9	28	30	5	2	5	7	„	1	5	5
31	Kampen	18 687	261	599	551	80	125	170	146	2	8	7	13
32	Kamperveen. . .	674	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
33	Kuinre.	868	10	12	10	1	1	4	4	„	„	„	„
34	Lonneker.	7 491	13	13	13	„	1	6	2	„	1	1	2
35	Losser.	4 711	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Markelo	4 236	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
37	Nieuwleusen . .	2 377	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
38	Oldemarkt. . . .	2 918	8	8	8	„	2	2	4	„	„	„	„
39	Oldenzaal	4 346	6	75	235	20	22	34	40	18	39	42	20
40	Olst.	4 665	9	72	57	4	9	9	17	2	7	4	5
41	Ommen (Ambt) .	4 006	2	2	3	„	1	1	1	„	„	„	„
42	Ommen (Stad). .	1 797	3	2	3	1	1	1	„	„	„	„	„
43	Ootmarsum . . .	1 518	7	20	31	2	2	7	9	2	1	5	3
44	Raalte	5 695	16	13	16	1	1	5	9	„	„	„	„
45	Rijssen.	4 779	27	21	101	1	2	13	22	3	19	17	24
46	Staphorst.	5 332	1	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„
47	Steenwijk	5 345	54	64	55	10	12	14	10	„	3	3	3
48	Steenwijkerwold	6 126	6	13	10	1	2	3	2	„	„	„	2
49	Tubbergen. . . .	6 295	4	7	7	„	1	1	5	„	„	„	„
	Over te brengen	233 461	1 116	3 102	4 674	467	741	898	916	253	438	449	511

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ..... volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20—21. ..... volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. .... volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
3 999	91				14	32	27	
7	„	1	3 *a*	1 *a* + 8 *e*	„	„	2	
39	7	60 *e*	„	„	„	„	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	8	„	12 *a*	„	„	„	
35	„	56 *e*	10 *e*	„	„	„	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	„	4 *a*	4 *a*	„	„	„	„	
„	„	4	„	1 *a*	„	„	„	
„	„	door R.P	„	11 *a*	„	„	„	
421	4	1	6 *e*	„	1	1	„	
26	2	2	1 *a* + 4 *e*	5 *a*	„	„	1	
„	1	12 *a*	11 *e*	3 *a* + 2 *e*	„	„	„	
„	„	voortd. toezicht	3 *a* + 1 *e*	3 *a* + 1 *e*	„	„	„	
22	1	6	18 *e*	„	„	„	1	
„	„	5	1 *a* + 11 *e*	„	„	„	2	
473	3	4	20 *e*	„	„	„	1	
„	„	3	3 *a*	7 *a*	„	„	„	
„	„	14 *a*	87 *e*	3 *a* + 68 *e*	„	„	5	
2	„	onderscheidene	4 *a*	6 *a* + 1 *e*	„	„	„	
2	„	4	4 *a* + 2 *e*	„	„	„	„	
5 026	109				15	33	41	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	233 461	1 116	3 102	4 674	467	741	898	916	253	438	449	411
50	Vollenhove (Ambt)	2 310	3	1	3	„	„	1	2	„	„	„	„
51	Vollenhove (Stad)	1 703	3	33	29	1	6	7	7	„	1	3	4
52	Vriezenveen. . .	3 853	5	13	56	„	5	7	9	„	4	17	14
53	Wanneperveen .	1 534	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
54	Weerselo.	4 577	2	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
55	Wierden	6 064	12	28	54	2	8	12	8	3	3	9	9
56	Wijhe.	4 086	11	11	12	2	3	3	4	„	„	„	„
57	Wilsum	708	2	1	2	„	„	„	1	„	„	1	„
58	Zalk en Veecaten	969	4	8	7	1	„	„	3	„	„	1	2
59	Zwartsluis	4 002	35	42	70	8	19	11	9	„	6	7	10
60	Zwolle	26 384	410	441	468	36	97	136	129	4	15	23	28
61	Zwollerkerspel. .	5 794	8	30	29	5	4	4	12	„	„	2	2
	Totaal	295 445	1 612	3 713	5 406	522	883	1 080	1 102	260	467	512	580
	Totalen in 1891	295 445	1 389	4 032	5 253	489	862	1 039	1 084	289	405	536	549
	Vermeerdering of vermindering in 1892	„	+ 223	— 319	+ 153	+ 33	+ 21	+ 41	+ 18	—29	+ 62	—24	+ 31

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4—17. . . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectien *algemeene* dan wel *enkele* waren.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
5 026	109				15	33	41	
„	2	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
112	1	3	2 *a*	„	5	„	„	
„	„	1	2 *a*	3 *a*	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
71	„	5	1 *a* + 13 *e*	„	„	„	„	
„	„	12	17 *e*	„	„	„	1	
„	„	„	2 *a* + 1 *e*	„	„	„	„	
„	„	„	1 *a*	2 *a*	„	„	„	
1	„	2	56 *e*	3 *e*	„	„	4	
199	25	herhaaldelijk	„	„	2	5	2	Bovendien tijdelijk in 1 teenschilderij 4 jeugdige personen en 4 vrouwen.
5	„	streng toezicht	2 *a* + 5 *e*	„	„	„	„	
5 414	137				22	38	48	
5 516	137				13	22	32	
— 102	„				+ 9	+ 16	+ 16	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Gelderland. (2de Inspectie).												
1	Aalten	6 781	20	34	70	3	20	12	24	2	2	3	4
2	Angerlo	1 961	14	97	94	12	28	27	13	4	4	3	3
3	Apeldoorn	19 272	91	180	291	21	53	47	54	17	38	28	33
4	Arnhem	49 712	473	858	757	34	102	169	180	26	71	92	83
5	Barneveld	7 095	16	10	9	„	5	1	3	„	„	„	„
6	Bergh	5 899	10	73	82	31	11	6	7	12	1	1	13
7	Borculo	4 074	11	7	19	3	4	8	4	„	„	„	„
8	Brummen	7 192	29	45	74	4	11	17	22	2	6	9	3
9	Didam	3 944	18	19	21	3	7	6	4	1	„	„	„
10	Dinxperlo	2 431	7	16	21	3	5	1	9	1	„	1	1
11	Doesburg	4 456	79	66	73	4	11	24	21	2	2	5	4
12	Doetinchem (Ambt).	3 995	6	1	2	„	„	„	2	„	„	„	„
13	Doetinchem (Stad)	3 511	49	54	64	1	15	15	19	1	3	5	5
14	Doornspijk. . . .	3 121	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Doorwerth	394	7	19	19	2	3	2	7	3	1	1	„
16	Duiven	2 903	14	15	12	„	„	3	3	1	„	5	„
	Over te brengen	126 741	844	1 494	1 608	121	275	338	372	72	128	153	149

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	25	21	22	23
70	2	4	17 *e*	8 *e*	„	„	1	
44	„	5 *a*	13 *e*	4 *a*	„	„	2	
231	7	12 *a*	„	70 *e*	3	1	3	
440	11	voortd. toezicht	„	„	11	7	14	
„	„	8	„	4 *a*	„	„	„	
2	„	25 *e*	1 *e*	17 *e*	„	„	„	
„	„	2	1 *a* + 19 *e*	„	„	„	„	
65	1	2	„	1 *a* + 32 *e*	„	„	„	
5	„	3	10 *e*	1 *a*	„	„	„	
1	„	20 *e*	19 *e*	„	„	„	„	
30	2	2 *a*	26 *e*	1 *a* + 67 *e*	„	„	3	
„	„	door R.P	8 *e*	2 *a* + 4 *e*	„	„	„	
12	1	2	46 *e*	„	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	„	„	
17	2	6 *a*	„	1 *a* + 9 *e*	„	„	„	Bovendien tijdelijk op 1 steenfabriek 15 jeugdige personen en 15 vrouwen.
„	„	3	1 *a* + 3 *e*	4 *a*	„	„	„	
917	26				14	8	23	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	126 741	844	1 494	1 608	121	275	338	372	72	128	153	149
17	Ede.	13 094	47	20	34	13	4	14	3	„	„	„	„
18	Eibergen.	5 032	8	16	21	1	5	6	9	„	„	„	„
19	Elburg	2 715	14	15	14	„	7	2	5	„	„	„	„
20	Epe.	8 000	15	24	33	2	4	6	10	2	2	5	2
21	Ermelo.	5 730	2	1	4	„	„	1	3	„	„	„	„
22	Gendringen . . .	5 798	25	42	84	8	19	16	34	„	2	1	4
23	Gorsel	4 565	10	11	10	1	3	4	2	„	„	„	„
24	Groenlo	2 581	17	13	32	5	6	7	12	„	1	„	1
25	Harderwijk . . .	7 298	60	73	55	5	6	22	21	„	„	„	1
26	Hattem.	2 844	10	13	5	„	1	2	2	„	„	„	„
27	Heerde	5 525	13	18	21	„	3	6	4	„	2	3	3
28	Hengelo (G.) . .	3 481	9	11	11	1	1	2	3	„	2	2	„
29	Herwen en Aerdt	3 552	26	89	27	7	5	8	3	3	1	„	„
30	Hoevelaken . . .	897	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
31	Hummelo	3 121	3	9	4	„	„	3	1	„	„	„	„
32	Laren (G.)	3 867	5	4	4	„	1	2	1	„	„	„	„
33	Lichtenvoorde. .	4 253	50	29	35	5	11	7	12	„	„	„	„
34	Lochem	3 552	44	40	45	5	13	9	15	„	1	1	1
	Over te brengen	212 646	1 202	1 922	2 047	174	364	4[illegible]5	512	77	139	165	161

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17. . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
917	26			.	14	8	23	
"	2	4	"	16 e	"	"	"	
"	3	voortd. toezicht	2 a + 7 e	3 a + 2 e	"	"	"	
5	"	4	"	1 a + 13 e	"	"	"	
23	1	"	"	8 e	"	"	2	
"	1	onderscheidene	"	"	"	"	"	
"	2	9	2 a + 44 e	1 a + 18 e	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
3	"	2	5 e	8 e	"	"	"	
"	"	48 e	"	aantal niet opgegeven	"	"	1	Bovendien tijdelijk in teenschilderijen 43 jeugdige personen.
14	"	5	"	1 a + 3 e	"	"	"	
45	1	6	"	13 e	"	6	"	
"	"	dagelijksch toezicht	1 a + 9 e	"	"	"	2	
32	1	4	11 e	3 a	"	"	1	
"	"	voortd. toezicht	"	3 a	"	"	"	
"	2	4	3 e	4 a	"	"	"	
2	"	6	3 e	"	"	"	"	
2	"	2	8 e	"	"	1	"	
24	"	voortd toezicht	56 e	"	"	"	"	
1 067	39				14	15	29	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	212 646	1 202	1 922	2 047	174	364	455	512	77	139	165	161
35	Neede	3 502	11	21	66	1	16	10	13	2	5	11	8
36	Nijkerk	7 756	39	48	67	4	13	25	21	„	1	3	„
37	Oldebroek	5 300	2	5	5	„	„	2	2	„	„	„	1
38	Pannerden. . . .	1 014	4	24	24	1	5	8	5	„	1	2	2
39	Putten	5 069	22	13	22	1	5	5	10	„	„	„	1
40	Renkum	7 095	46	106	116	10	19	18	21	5	15	16	12
41	Rheden.	13 806	104	144	140	11	25	35	42	2	4	11	10
42	Rozendaal	441	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
43	Ruurlo	2 779	2	„	2	„	„	1	1	„	„	„	„
44	Scherpenzeel . .	1 285	3	3	3	„	1	1	1	„	„	„	„
45	Steenderen . . .	3 526	5	9	11	1	„	4	5	„	„	„	1
46	Voorst	9 286	28	36	35	2	10	18	5	„	„	„	„
47	Vorden.	2 884	7	10	6	1	3	1	1	„	„	„	„
48	Wageningen. . .	7 638	4[illegible]	197	162	19	34	37	35	5	12	4	16
49	Warnsveld. . . .	2 520	11	11	9	„	5	1	2	„	1	„	„
50	Wehl.	2 222	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„
51	Westervoort. . .	1 679	10	34	31	3	5	4	3	3	5	3	5
52	Winterswijk. . .	9 246	19	77	132	12	17	16	19	8	15	24	21
53	Wisch	6 413	24	86	72	17	10	16	8	4	5	7	5
54	Zelhem	3 615	9	5	7	1	3	3	„	„	„	„	„
	Over te brengen	309 722	1 599	2 752	2 958	259	535	660	706	106	203	246	243

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	Aanmerkingen.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 067	39				14	14	30	
73	„	onbepaald	19e	15e	„	„	1	
„	„	8	„	„	„	„	„	
7	„	6	„	1 a	„	„	„	
„	„	6	1a + 1e	„	„	„	1	
„	„	4	„	„	„	„	„	
112	4	2 a	„	43 e	1	„	„	
82	2	3	„	117 e	1	4	„	
3	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	1a + 5e	„	„	„	1	
„	„	8	„	3a + 1e	„	„	„	
4	1	4	„	4 a	„	„	„	
7	„	4	„	27 e	„	„	„	
4	„	6	1a + 11e	„	„	„	„	
40	3	161e	„	„	„	„	„	
30	„	4	1a + 6e	„	„	„	„	
„	„	1 a	„	1 a	„	„	„	
?	„	2	7e	4 a	„	„	„	
120	2	voortdurend	22e	„	„	„	3	
2	8	27 e	1a + 20e	3a + 3e	„	„	3	
„	„	4	„	2a + 5e	„	„	„	
1 551	59				16	18	39	

De invulling had plaats van de kolommen:

4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	309 722	1 599	2 752	2 958	259	535	660	706	106	203	246	243
55	Zevenaar.	4 253	20	36	43	1	2	5	3	6	7	10	9
56	Zutphen	17 185	221	210	244	13	33	45	41	11	29	32	40
	Totaal	331 160	1 840	2 998	3 245	273	570	710	750	123	239	288	292
	Totalen in 1891	331 160	1 688	2 916	2 997	271	503	679	687	109	225	243	280
	Vermeerdering of vermindering in 1892.	„	+ 152	+ 82	+ 248	+ 2	+ 67	+ 31	+ 63	+ 14	+ 14	+ 45	+ 12

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . HH. Burgemeesters. 20—21. . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van). De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 551	59				16	18	39	
10	„	4	8 *e*	4 *a*	„	„	„	
89	7	23 *e*	23 *e*	„	1	„	3	
1 650	66				17	18	42	
1 416	74				22	23	38	
+ 234	—8				— 5	— 5	+ 4	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie.												
43	Friesland.	355 558	1 284	1 864	1 935	178	397	517	510	17	85	111	120
57	Groningen	272 786	1 529	2 941	2 452	267	499	530	592	43	119	184	218
34	Drente	130 704	380	491	542	53	141	156	122	5	14	17	34
61	Overijsel	295 445	1 612	3 713	5 406	522	883	1 080	1 102	260	467	512	580
56	Gelderland. . . . (2de Inspectie).	331 160	1 840	2 998	3 245	273	570	710	750	123	239	288	292
	Algemeen totaal	1365653	6 645	12 007	13 580	1 293	2 490	2 933	3 076	448	924	1 112	1 244
	Vermeerdering of vermindering in vergelijking met 1891.												
	Friesland.	„	+ 135	+ 172	+ 144	— 14	+ 48	+ 83	— 9	— 11	+ 14	+ 20	+ 13
	Groningen. . . .	„	+ 2 3	— 135	+ 205	+ 51	+ 60	— 8	+ 53	+ 2	+ 14	+ 14	+ 19
	Drente	„	+ 124	+ 35	+ 24	— 6	+ 27	+ 34	— 37	„	+ 4	— 4	+ 6
	Overijsel	„	+ 223	— 319	+ 153	+ 33	+ 21	+ 41	+ 18	— 29	+ 62	— 24	+ 31
	Gelderland. . . . (2de Inspectie).	„	+ 152	+ 82	+ 248	+ 2	+ 67	+ 31	÷ 63	+ 14	+ 14	+ 45	+ 12
	Totaal	„	+ 867	— 165	+ 774	+ 66	+ 223	+ 181	+ 88	— 24	+ 108	+ 51	+ 81

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17. . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	25	21	22	23
434	30	„	„	„	3	3	16	
805	85	„	„	„	4	2	73	
224	6	„	„	„	1	„	18	
5 414	137	„	„	„	22	38	48	
1 650	66	„	„	„	17	18	42	
8 527	324				47	61	197	
+ 50	+ 7	„	„	„	+ 2	„	— 2	
+ 149	+ 20	„	„	„	— 2	— 1	— 12	
+ 56	„	„	„	„	— 2	— 1	+ 10	
— 102	„	„	„	„	+ 9	+ 16	+ 16	
+ 234	— 8	„	„	„	— 5	— 5	+ 4	
+ 387	+ 19				+ 2	+ 9	+ 16	

DERDE ARBEIDSINSPECTIE

(het gedeelte der provincie Zuidholland,
dat gelegen is ten noorden van den linker Lek-, Nieuwe Maas-,
Scheur- en Nieuwen Waterwegoever,
de provinciën Noord-Holland en Utrecht, benevens het
niet tot eenige provincie behoorende Watergebied des Rijks).

ALGEMEEN OVERZICHT.

Behalve een aantal zeer kleine werkplaatsen, bezocht ik in den loop van 1892 522 fabrieken en werkplaatsen. Bovendien nog een twintigtal dezer inrichtingen in dit jaar voor een tweede maal, waar bijzondere redenen dit wenschelijk maakten.

In den hiernevens gevoegden staat A is het aantal, de leeftijd en de kunne der in die 522 werkplaatsen werkzame personen vermeld, alsmede opgegeven het aantal en de soort der in de verschillende bedrijven aangetroffen krachtwerktuigen.

Even als in mijn vorige jaarverslagen rangschikte ik de nijverheidsinrichtingen in groepen, overeenkomstig de volgorde der bedrijvenlijst, opgemaakt voor de Nijverheids-statistiek, zooals die volledig is vermeld als bijlage I van het jaarverslag over 1890.

De eerstbedoelde kleine werkplaatsen, een zestigtal, waar buiten het hoofd slechts een of twee personen arbeid verrichtten, bezocht ik inzonderheid, ten einde daar de naleving der wettelijke bepalingen na te gaan en de wenschen en bezwaren dezer kleine werkgevers, wier aantal zoo groot is, te leeren kennen.

Ofschoon ik uit den aard der zaak bij voorkeur fabrieken en werkplaatsen naging, waar ook beschermde personen werkzaam waren, bezocht ik toch ook verschillende fabrieken, waar die niet werkten; in de eerste plaats, ten einde op de hoogte te komen der daar genomen maatregelen uit een oogpunt van gezondheid, veiligheid en welzijn, voorts om de aandacht te kunnen vestigen op maatregelen als bovenbedoeld, die mij blijken te zijn in het welbegrepen belang zoowel van de werklieden als der werkgevers.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal arbeid verrichtende								
		Mannelijke.					Vrouwelijke.			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Aardewerk, glas, diamant, enz.	51	117	112	69	1 406	4	9	7	14
2	Boek- en steendrukkerijen, enz. . . .	61	115	145	125	1 792	„	„	1	„
3	Bouwbedrijven . . .	2	6	10	8	595	„	„	„	„
4	Chemische nijverheid, enz.	4	7	9	9	383	„	1	„	1
5	Hout- en stroobewerking, enz.	12	16	30	27	730	„	„	„	„
6	Kleeding en reiniging	„	3	1	10	370	18	42	71	112
7	Kunstnijverheid. . .	„	2	2	6	32	„	„	„	„
8	Leder, wasdoek, enz.	„	1	2	1	74	„	„	„	„
9	Metalen (winnen van)	1	2	3	4	100	„	„	„	„
10	Metalen (bewerking van)	12	11	22	29	410	„	2	4	3
11	Papier, enz.	7	6	5	8	96	„	1	2	1
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	5	13	33	36	2 085	„	„	„	„
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. . . .	7	19	25	45	1 412	„	„	„	„
14	Textiele nijverheid. .	116	156	152	121	2 275	78	109	117	127
15	Verlichting, olie, vernis, vet, enz. . .	2	2	3	9	1 119	9	24	39	39
16	Voedings- en genotmiddelen	153	205	234	199	4 142	13	11	24	20
	Totaal . .	433	681	788	706	17 021	122	199	265	317

(1) Waarvan in 12 bedrijven paarden gebezigd werden als drijfkracht.

personen.								
Boven 16 jaar		Totaal.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal der in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder krachtwerktuigen.
ongehuwd.	gehuwd.			Stoom.	Water.	Gas of heete lucht.	Wind.	
12	13	14	15	16	17	18	19	20
90	132	2 011	37	21	„	1	„	15
15	4	2 258	91	22	„	27	„	48
„	„	621	11	16	„	„	„	7
10	„	424	13	13	„	„	„	4
6	„	821	35	18	„	„	„	18
947	94	1 668	77	30	„	1	„	40
„	„	42	2	„	„	„	„	2
„	„	78	2	1	„	„	„	1
„	„	110	1	8	„	„	„	„
12	„	505	25	9	„	3	„	13
9	„	135	4	3	„	„	„	3
„	„	2 172	8	16	„	1	„	1
4	„	1 512	14	29	„	„	„	2
736	104	4 091	38	56	„	„	„	15
449	48	1 743	6	71	„	„	„	„
273	41	5 315	158	126	„	3	„	115
2 551	423	23 506	522	439	„	36	„	(1) 284

Evenmin als vroeger had ik de minste tegenkanting bij mijn bezoek der nijverheidsinrichtingen. — De werkkring der inspecteurs was op groote uitzondering na overal bekend. — Een welwillende ontvangst schonk mij de overtuiging, dat men mij niet zoo zeer zag komen als overheidspersoon, om bij elke minder juiste naleving der wet tot uiterste maatregelen over te gaan, maar dat men thans meer nog dan vroeger de feiten blootlegde, bezwaren en vermeende leemten der wetgeving mededeelde. Zoodoende had ik meermalen gelegenheid, door den meer breeden grondslag waarop ik uit den aard der zaak kan staan, hunne meening een andere richting te geven en voorts op het noodzakelijke van de stipte naleving der wet te wijzen. Ik verzuimde in den regel niet den bestuurders mede te deelen, dat ik aan de politie opgave verstrekte van de bevonden onjuistheden. Ook de werklieden waren blijkbaar veelal op de hoogte mijner bemoeiingen. Op eenige uitzonderingen na, onthielden zij zich echter van mededeelingen.

Een groot deel van mijn tijd besteedde ik aan het nagaan en de bevordering van de goede naleving der arbeidswet; op de onderdeelen daarvan kom ik nader terug.

In het algemeen vermeen ik te mogen constateeren dat deze, inzonderheid wat de hoofdbepalingen aangaat, vrij goed wordt nageleefd; dat dit, wat de grootere bedrijven betreft regel is geworden, waaraan niet meer wordt getornd. Ook in kleinere bleek op eenige uitzonderingen na, dat de bepalingen omtrent arbeidsduur en het einde van den arbeid worden nagekomen. Even als vroeger werd mij ook nu in de kleinere bedrijven vaak medegedeeld, dat de jongens daar zelf wel voor zorgden. Dat echter in drukkere of seizoentijden de bepalingen nu en dan werden overtreden, moet ik erkennen, met het oog op hetgeen ik daaromtrent vernam. Dit is echter zeer moeielijk tegen te gaan indien niet de betrokken werklieden of werksters meêwerken. De nauwkeurige naleving der wet zal dan ook wel te wenschen overlaten, zoolang de persoon zelf, eventueel diens ouders of voogd, het groote nut der bepalingen niet inzien. Ik twijfel niet of dit zal gaandeweg wel begrepen worden.

De met het toezicht in de gemeente belaste politie moet echter nog steeds een zeer waakzaam oog blijven houden Tot mijn leedwezen meende ik hier en daar te bemerken, dat dit toezicht eenigermate verslapte. Vooral dit was de reden, dat ik nog, zooals ik in den beginne zeide, een goed deel van mijn tijd moest besteden om te zorgen dat de bepalingen der wet werden nageleefd. Het grootste gedeelte van mijn beschikbaren tijd wijdde ik echter aan de zorg voor de toepassing der bepalingen van den algemeenen maatregel van bestuur, betreffende de veiligheid en gezondheid in nijverheidsinrichtingen waar beschermde personen werkten. Deze belangrijke taak eischte veel tijd en vorderde veel overleg met de betrokken bestuurders der werkplaatsen. Waar, zooals in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), uit den aard der zaak meesttijd alleen aan de inspecteurs als deskun-

digen de aanwijzing is overgelaten, van hetgeen geacht moet worden gevaar te kunnen veroorzaken of schadelijk te zijn, legt die verantwoordelijkheid ons zware verplichtingen op.

Tot mijn leedwezen moet ik dan ook erkennen, dat ik veel tijd te kort kom, dat ik belangrijke vragen die zich voordoen, opmerkingen die mij gemaakt worden, toestanden die te mijner kennis komen en die waard waren nauwkeurig te worden nagegaan, voor een goed deel onbehandeld moest laten, om de soms minder belangrijke maar dagelijks voorkomende zaken die afdoening eischen, tot een goed einde te kunnen brengen. Ik vermeen dan ook geheel in het belang der goede zaak te handelen, indien ik er op aandring, dat mij zoo spoedig mogelijk technische hulp wordt gegeven.

In den hier achterstaanden staat B, stelde ik evenals ten vorigen jare, weder naast elkander, de gegevens van 231 fabrieken en werkplaatsen, waarin vóór het in werking treden der Arbeidswet, gegevens voor de Nijverheids-statistiek waren bijeengebracht, terwijl ik in 1892 dezelfde inrichtingen bezocht en gelijke gegevens verzamelde.

Volgnummer der groep.	Omschrijving der groepen.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Toe		
			vóór 1890.		
			Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.	
				Mannelijke.	Vrouwelijke.
1	2	3	4	5	6
1	Aardewerk, glas, diamant, enz.	20	300	116	970
2	Boek- en steendrukkerij, enz. .	37	276	15	1 142
3	Bouwbedrijven	2	2	„	38
4	Chemische nijverheid, enz. . .	6	5	„	131
5	Hout- en stroobewerking . . .	16	33	„	513
6	Kleeding en reiniging	21	159	459	216
7	Kunstnijverheid.	1	2	„	30
8	Leder, wasdoek, enz.	2	3	„	64
9	Metalen (winnen van)	1	7	„	106
10	Metalen (bewerking van) . . .	9	29	8	282
11	Papier, enz.	1	16	5	86
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz. .	6	44	„	1 113
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	11	97	6	868
14	Textiele nijverheid.	28	766	761	2 063
15	Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	5	191	455	949
16	Voedings- en genotmiddelen . .	65	558	151	3 079
	Totaal . .	231	2 488	1 976	11 650
			16 144		
	De eindcijfers dezer opgave vermeld in het verslag over 1891 waren	234	2 561	1 966	14 904
			19 431		

stand			Aanmerkingen.
in 1892.			
Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.		
	Vrouwelijke.	Mannelijke.	
7	8	9	
321	165	1 129	
279	19	1 345	
3	"	35	
5	"	134	
49	"	516	
152	599	263	
5	"	25	
4	"	74	
10	"	100	
47	12	278	
13	5	90	
82	"	2 048	
60	4	788	
899	746	2 150	
126	497	1 0 0	
539	164	3 389	
2 594	2 211	13 424	
18 229			
2 845	2 018	17 462	
22 325			

Naleving der wettelijke bepalingen.

Van de bezochte bedrijven, waaronder ik nu ook de kleinere werkplaatsen rangschik, werkten in 75 geen beschermde personen; de wettelijke bepalingen werden, voor zoover ik in staat was dit na te gaan, behoorlijk nageleefd in 293 der bezochte nijverheidsinrichtingen.

In 161 bedrijven moest ik aanmerkingen maken, inzonderheid omtrent de meer administratieve bepalingen, die niet nauwkeurig werden opgevolgd; bijv. de arbeidslijst hing niet in de werkplaats; de daar werkzame beschermde personen waren niet allen daarop vermeld; voor zoover nog noodig, waren de wijzigingen niet gewaarmerkt of de invulling der werkuren onjuist. De arbeidskaarten waren niet in orde, enz. 47 Bedrijfshoofden maakten zich schuldig aan overtreding van een of meer der hoofdbepalingen: de vereischte schafttijden werden niet gegeven; er werd Zondags gewerkt, of op werkdagen òf later òf langer dan de wet dit toelaat, enz.

Slechts in 8 bedrijven waar ik kwam was men niet op de hoogte van de bepalingen der arbeidswet; er waren noch arbeidskaarten noch arbeidslijsten aanwezig. Deze bedrijven waren allen van kleinen omvang en er lag meest een aannemelijke oorzaak aan dit verzuim ten gronde.

Bij het vorige jaar vergeleken wijst het laatste cijfer op een aanmerkelijken vooruitgang; op dit cijfer mag men echter niet te veel bouwen. Ik heb mij in dit jaar toch minder dan het vorige jaar onledig kunnen houden met het opsporen van die feiten.

Op enkele uitzonderingen na, mag men echter aannemen dat de bepalingen der Arbeidswet thans vrij algemeen bekend zijn. Nu dit het geval is, alle goedwillige werkgevers de wet naar behooren naleven en de anderen meer dan eens zijn gewaarschuwd, acht ik den tijd dan ook gekomen dat door de politie, strenger dan tot nu de overtredingen worden geconstateerd, opdat zij, die de bepalingen, hetzij uit ongezindheid of slordigheid, niet nakomen, dit niet langer straffeloos doen. Indien dit thans niet wordt gedaan, vrees ik achteruitgang.

Art. 3 der wet.

In een pannenbakkerij, een open plaats, zag ik bij mijn bezoek 2 kinderen beneden 12 jaar. Zij waren niet aan het werk, ofschoon handen en kleêren zeer beslijkt waren en de tegelmaker, hun vader, zonder jongen arbeidde. Deze werkman beweerde dat de kinderen daar speelden. Dit kwam mij wel twijfelachtig voor, aangezien hij, zooals gezegd is, geen jongen bij zich had als afdrager, of afzetter, wat algemeen regel is. De mij begeleidende eigenaar der fabriek zoude in den vervolge streng toezien, dat dergelijke jongens niet meer daar ter plaatse waren.

Deze bedrijfstak leidt er overigens als het ware toe om misbruiken te plegen. De pan- en tegelwerkers krijgen gewoonlijk betaald naar de hoeveelheid die zij afleveren. Zij moeten zelf voor hun hulppersoneel zorgen en dit betalen. Aangezien bij een maximum werktijd het loon vrij sober is, wordt die hulp veeltijds door vrouw en kinderen verleend. De eigenaar der fabriek bemoeit zich dus weinig met het hulppersoneel. Hij is, wat de wet betreft, echter de aansprakelijke persoon.

Een ander maal trof ik in een kleine courantdrukkerij een jongen en meisje beneden 12 jaar, waarvan de één bezig was letters in een haak te zetten. Het was Zaterdagmiddag; de vader, eigenaar der drukkerij, deelde mij mede, dat hij zijn kinderen bij zich had om hen van de straat te houden, daar er geen school was.

Nu is zeer zeker het verblijf van zoo jeugdige personen in een letterzetterij, en vooral indien zij met letters werken, een der minst nuttige verblijven. De vader beaamde dit dan schijnbaar ook en zoude zorg dragen, dat de kinderen niet meer daar vertoefden. Dat overtredingen van dit artikel nog voorkomen, bewijzen ook de 15 in dit jaar te dezer zake, in de 3de Inspectie gewezen vonnissen.

Art. 5 der wet.

Geheel kan ik mij aansluiten bij hetgeen ik hieromtrent in mijn vorige verslagen mededeelde. Er is zeker geene bepaling in de wet, die nuttiger werkt dan de bepaling omtrent den werkduur en waarvan het nut over het algemeen zoo zeer wordt erkend als van deze. Verschillende sprekende feiten kwamen dienaangaande, ook dit jaar weder te mijner kennis. Een paar daarvan stel ik mij voor in het laatste hoofdstuk nader te behandelen. Ook het feit dat bij aangenomen of zoogenaamd stukwerk de maximum arbeidstijd hoogstens 10 uur moet bedragen werd van meerdere zijden door feiten bevestigd. Ik beschouw het als een der grootste weldaden voor het werkmansgezin indien de arbeidsduur geregeld een maximum van 10 à 11 uur in het etmaal bedraagt. Niet overal wordt dit echter begrepen; de gewoonte en de sleur spelen hierbij een groote rol; bij de werklieden de vrees dat hun loon minder zal worden, bij de werkgevers de wetenschap, dat zij, bij verkorting van den werkdag het gelijke loon toch zullen moeten geven en de vrees dat de productie dus den toets der concurrentie niet zal kunnen doorstaan.

In sommige bedrijven ligt dit ook aan de van oudsher gevolgde gewoonte van werken: zoo wordt in de gewone branderijen door de knechts gemeenlijk 90 uur en meer in de week gewerkt, terwijl de werklieden der bakkerijen in de grootere steden veelal 90 tot 97 uren per week arbeid verrichten. Verschillende werkgevers der ambachtsnijverheid die ik sprak, hadden in beginsel geen bezwaar tegen inkorting van den arbeidsdag; zij erkenden dat men in 10 à 11 uur hetzelfde werk konde doen, zij begrepen echter dat het loon per uur alsdan verhoogd zou moeten worden. Indien hetzelfde werk in korter tijd werd gedaan, was dit natuurlijk ook geen beletsel; zij hadden echter twee bezwaren: 1e. dat verschillende werklieden den sleur van het langzame werk zouden blijven volgen; 2e. dat, indien dit niet algemeen werd gevolgd, zij met hunne vakgenooten, die niet hiertoe besloten, in onaangenaamheden zouden komen, aangezien het ter plaatse gebruikelijke standaardloon per uur dan zou rijzen. Wat het eerste betreft, kan natdurlijk alleen de praktijk in elk speciaal geval uitspraak doen; het tweede kan opgeheven worden, indien men den werklieden in plaats van uurloon weekloon geeft.

Er is nog een punt, hetwelk hier in den kring der beschouwing moet worden getrokken en wel het langer werken, om een tijdelijke drukte het hoofd te bieden. Het spreekt van zelve, dat men dit in de praktijk zeer moeielijk geheel zal kunnen vermijden, hetgeen dan ook niet noodig is. Het bezwaar ontstaat eerst dan, indien dit regel wordt en men hiermede meer rekening gaat houden, zooals dit nog maar te vaak het geval is. Voor de werklieden wordt het overwerken dan ook een factor, waarop zij met hunne uitgaven rekenen. Zij trachten soms in den drukken tijd het aannemen van meerdere werklieden te beletten, ten einde geen inkomsten te missen. Dit overwerken kan echter ook te ver gedreven worden. Een langdurig overwerken is, men kan dit bij het bezoeken van werkplaatsen waar zulks geschiedt, duidelijk bespeuren, over*werken*; er is een zekere matheid te bespeuren, een trek van mismoedigheid ligt daar veelal op het gelaat der werklieden.

Waar de hoofden van bedrijven medewerken, gelijktijdig komen en gaan, komt overwerken als regel niet voor. In de kleine bedrijven inzonderheid, wordt echter veeltijds langer dan 11 uur gewerkt.

Een eigenaardig licht wordt op het overwerken geworpen door het navolgende geval.

Een fabriek moest eenigen tijd stilstaan, omdat het stoomtuig eene herstelling moest ondergaan. De fabrikant verzocht derhalve verlof, om gedurende een aantal weken zijn vrouwelijk personeel 's avonds langer te mogen doen werken, ten einde den door de reparatie ontstanen achterstand te kunnen dekken en ook om zoodoende de werksters in staat te stellen het gemiste loon te kunnen inverdienen Hier deed zich het geval voor, dat de werksters, die bij de machines werkten, welke veel aandacht vorderen en die derhalve ook het hoogste loon, omstreeks f 6 per week verdienen, verzochten om van dat overwerken verschoond te blijven. De fabrikant deelde mij als oorzaak hiervan mede, dat de laatsten van hun loon zeer goed rond konden komen, terwijl de overige werksters minder verdienden en dus het loon wat zij ten gevolge der reparatie derfden, niet of minder konden missen.

Een ander fabrikant, die omstreeks 10 uren in aangenomen werk liet werken, had gedurende 7 weken één uur langer doen werken. Als eindresultaat bleek, dat door het langer werken de productie niets was vermeerderd; hij staakte dit derhalve

In een fabriek waar gewoonlijk 66 uren per week werd gewerkt ging men er toe over, gedwongen door het vele werk, per dag 3 uren langer te werken. Aan de aflevering van het vervaardigde kon in dat bedrijf de voortgang van het werk vrij goed worden nagegaan. Na eenigen tijd zoo gewerkt te hebben, merkte men dat de productie met rassche schreden achteruitging. Volgens de stellige verklaring van den fabrikant wilde hij nooit weer overwerken en gaf hij liever het hoogste loon in korten tijd.

Bij een paar groote bouwwerken, die ik bezocht, had men gebroken met de gewoonte om des zomers langer dan 11 à $11^1/_2$ uur in het etmaal

te werken. De aannemers waren over den voortgang van het werk tevreden en hielden dezen werktijd vol.

Een sigarenfabrikant bij wien steeds stukwerk werd gegeven, had den werktijd een uur verminderd en op omstreeks 10 uur gebracht. De productie was geheel dezelfde gebleven. De fabrikant schreef de productie-vermeerdering per uur toe aan de veel betere en ruimer werkplaats, die hij, mede in verband met de daaromtrent in werking getreden bepalingen had doen bouwen. De vorige werkplaats behoorde tot de slechtste die ik bezocht. Opmerking verdient nog de mededeeling van dezen werkgever, dat een werkman die reeds geruimen tijd in zijn dienst was en die vroeger gedurig wegens ziekte moest verzuimen, sedert hij de betere werkplaats had, gedurende omstreeks 7 maanden niet meer ziek was geweest.

In een andere sigarenmakerij was de dagwerktijd van omstreeks 12 uur met 2 uur verminderd. Werklieden en werkgever waren met deze verkorting zeer ingenomen, de productie en dus ook het verdiende loon der werklieden was gelijk gebleven.

Ook in een letterzetterij was de werktijd sedert mijn laatste bezoek in verband met de bepaling dat jeugdige personen om 7 uur 's avonds naar huis moeten, een uur ingekrompen, van 7—7 met 2 uur rust, zeer tot tevredenheid der betrokkenen.

In sommige tapijtfabrieken waren de werkuren in den tijd van eenige jaren 1 à 2 uur verminderd, zonder schade voor de productie.

Ik zou deze opsomming nog met verschillenden in dien geest kunnen vervolgen; het vermelde komt mij echter voor voldoende te zijn om ook op deze aangelegenheid de aandacht te vestigen.

Ofschoon het bovenstaande gedeeltelijk niet ter plaatse is waar ik ter bespreking de naleving van Artikel 5 der wet op het oog had, houde men mij deze uitwijding ten goede. Het groote belang van beperking van den arbeidsduur tot 10 à 11 uur, ook in de kleinere bedrijven, is bij mij sedert jaren zoo vastgeworteld, dat ik niet gaarne verzuim daarop met nadruk te wijzen.

In den hiernevens staanden staat E vermeld ik, evenals vorige jaren, den werkduur der personen in de bezochte fabrieken, gedurende den zomertijd opklimmende met $^1/_2$ uur en gerangschikt naar de bedrijfsgroepen der Nijverheids-statistiek.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal bedrijven beschermde personen gedurende:				
		9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.
1	2	3	4	5	6	7
1	Aardewerk, glas, diamant, enz.	"	"	"	2	31
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	3	7	38	13	22
3	Bouwbedrijven	"	"	"	"	7
4	Chemische nijverheid, enz. . .	1	"	3	1	3
5	Hout- en stroobewerking, enz. .	"	"	4	6	19
6	Kleeding en reiniging	3	2	15	6	51
7	Kunstnijverheid.	"	"	"	2	"
8	Leder, wasdoek, enz.	"	"	1	"	1
9	Metalen (Winnen van)	"	"	"	"	1
10	Metalen (Bewerking van) . . .	1	1	4	4	13
11	Papier, enz.	"	"	"	1	3
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz. .	"	"	2	"	5
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	1	1	1	2	6
14	Textiele nijverheid	1	1	5	2	29
15	Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	"	"	"	4	2
16	Voedings- en genotmiddelen . .	9	5	23	39	62
		19	17	96	82	255
		469 (*) bedrijven.				

(*) In de overige bezochte bedrijven waren de werkuren onbepaald of werkten

waar 's zomers werkzaam waren:

Overige personen gedurende:										
9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uur.	12 uur.	12½ uur.	13 uur.	13½ uur.	14 uur of meer.
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
„	„	„	1	18	„	13	4	1	„	„
1	1	42	13	26	2	6	„	„	„	„
„	„	„	„	3	1	4	2	1	„	„
1	„	2	1	6	1	1	1	„	„	„
„	„	„	3	4	6	15	2	1	„	4
„	„	1	4	28	7	15	1	„	„	„
„	„	[illegible]	1	„	1	„	„	„	„	„
„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„
„	1	3	„	5	4	9	„	2	„	1
„	„	„	1	2	1	„	„	„	„	„
„	„	2	„	3	„	2	1	„	„	„
1	1	1	4	4	1	2	„	„	„	„
„	1	5	2	20	„	8	„	„	„	„
„	„	1	1	1	2	1	„	„	„	„
1	5	15	25	45	21	28	10	3	„	6
4	9	73	56	165	47	106	21	8	„	11

500 (*) bedrijven.

geen beschermde personen of mannen.

In aansluiting met het bovenstaande en met de mededeelingen in mijn verslag over 1890, bladz. 366, voeg ik in bijlage III hierachter eenige gegevens betreffende arbeidsduur enz., van de in 1888—1889 voor de Nijverheids-statistiek bezochte fabrieken en werkplaatsen in Noordholland, Zuidholland en Utrecht. Ofschoon eenige der gegevens sedert de invoering der Arbeidswet wijziging ondergingen, is dat bij het groote meerendeel nog niet het geval en hebben de gegevens als zoodanig nog waarde.

In bleekerijen deed ik dezelfde ervaring op als vroeger; bijkans overal was men ingenomen met den maatregel van 11 uur werken.

In de kleingarenfabrieken en touwslagerijen vond ik nog steeds veel bezwaren. Deze bedrijfstak bloeit over het algemeen niet; de uiterste krachten moeten worden ingespannen. Ook op gezag van groote touwslagers blijf ik bij mijn meening, dat ook hierin nog veel sleur de oorzaak van het lange werken der werklieden is.

Een fabrikant deelde mij het navolgende eigenaardige feit mede, wat trouwens ook op tal van andere bedrijven van toepassing is. In zijn touwslagerijen werd een soort werk voor een bepaalden prijs door de werklieden aangenomen om geheel klaar afgeleverd te worden. De werklieden bepaalden onderling wat elk van hen van deze hoofdsom kreeg. Dit had tengevolge dat over het algemeen niet werd doorgewerkt; dit vond vermoedelijk zijn oorzaak in de weinige lust van den eenen werkman om, wellicht ten voordeele van zijn collega, vlugger te werken. Door wijziging van het stelsel, zoodanig dat elke werkman het door hem te verrichten werk aannam, dienovereenkomstig dirict loon ontving, nam de productie aanmerkelijk toe, de werktijd kon gereedelijk tot 11 uren worden ingekort en dus zonder eenig bezwaar door de jongens de wettelijke bepalingen worden nageleefd.

Tegen het eindigen van den arbeidstijd ten 7 uur zijn betrekkelijk nog veel bezwaren en toch blijf ik handhaven hetgeen ik hieromtrent in mijn vorig verslag reeds aanmerkte. Indien die tijd meer algemeen als einde van den arbeidstijd der volwassenen wordt gesteld, kan dit voor het huisgezin en het in toom houden der soms hoe langer hoe bandeloozer wordende jeugd hoogst nuttige gevolgen hebben.

In de bleekerijen hoort men enkele malen nog hierover klagen, veel meer is men er echter mede ingenomen. Nu de kleine bleekerijen, die zonder krachtwerktuigen het bedrijf uitoefenen en in den regel onder betrekkelijk slechter productie-voorwaarden werkten dan de grootere, bij Koninlijk besluit van 10 Juni 1892 (*Staatsblad* n°. 136), vergunning bekwamen om na 7 uur 's avonds te werken, moet men rekenen dat ook voor dit bedrijf de billijke wenschen bevrediging hebben gevonden.

Ook in enkele strijkerijen opperde men nog eenig bezwaar omtrent het einde van 7 uur, inzonderheid voor seizoendrukte.

In eenige dameshoedenmakerijen, vooral in die, welke voor den kleinen burgerstand werkten, vernam ik veel bezwaar voor het drukke seizoen, „de dolle zes weken" zooals die genaamd werden tusschen

Paschen en Pinksteren en van half October tot half November. In dien tijd was dit daarom zoo lastig, omdat de klanten — vrouwen en meisjes — na afloop van den arbeid, 's avonds na 7 of 8 uur, kwamen ten einde linten en bloemen uit te zoeken, en de hoed dan dadelijk opgemaakt en afgeleverd moest worden.

Ook bij het vervaardigen van bouquetten van levende bloemen was het einde van 7 uur een grief. De bouquetten werden soms zoo laat besteld en moesten dien avond nog dienst doen. Bouquetten kunnen echter ook door mannelijke personen worden gemaakt.

Ook van autoriteiten hoort men soms bezwaren betreffende het vroege einde van den arbeid; meermalen vernam ik dat men de toenemende brutaliteit der jeugd hiervan een gevolg achtte. Indien dit werkelijk het geval is, treedt de groote wenschelijkheid op den voorgrond om, zooals ik reeds zeide, te bevorderen dat ook de volwassen werklieden — waaronder dus ook vele ouders van jeugdige personen — in het algemeen meer dan thans te 7 uren 's avonds den arbeid eindigen.

Wat de jongens aangaat, vermeen ik dat door het aanvangsuur der herhalings- en teekenscholen te stellen op 7½ uur, reeds vrij wat verbetering kan worden verkregen; inzonderheid dan, indien de werkgevers zich het lot der jongens wat willen aantrekken en hen, onder belofte van het een of ander, aansporen die scholen geregeld te bezoeken. Deze zaak bespreek ik veel met de betrokken bedrijfshoofden; over het algemeen heeft men er echter nog weinig ooren naar.

Eenige malen vernam ik dat op deze wijze reeds werd gehandeld, ook omdat men de overtuiging had gekregen, dat die jongens door dat onderwijs veel bevattelijker en vlugger werden dan anderen, die de school niet bezochten. In enkele bedrijven had het hoofd het bezoeken der avondschool verplicht gesteld.

Ten opzichte van de gevolgen der wetgeving in deze bij de vrouwen, wil ik een paar der mij medegedeelde feiten aanvoeren.

In een kaarsenfabriek, waar veel vrouwen werkzaam zijn en waar vroeger tot 8 uur werd gewerkt, had men bezorgdheid gekoesterd voor de gevolgen, ook uit een zedelijkheids-oogpunt.

Nu werd mij medegedeeld dat het einde van 7 uur over het algemeen gunstig op het vrouwelijk personeel had gewerkt; zij waren veel huiselijker geworden. Dit was ook de opinie der onmiddellijke chefs. Ik werd er op gewezen, dat de meisjes nu in de korte schafttijden of bijaldien zij bij wijziging der machine of om andere redenen een tijd lang het werk moesten staken, zich thans meestal onledig hielden met een vrouwelijk handwerk; de een stelde er blijkbaar een eer in, in deze bij de ander niet achter staan; vroeger was dit niet het geval geweest. Allen waren zeer met de bepaling ingenomen. Aan het eindigen om 7 uur werd de goede invloed toegeschreven.

Een ander feit vernam ik in een der bleekerijen in een stad waar vele dergelijke inrichtingen zijn. Op mijn vraag, die zoo gesteld was, dat ik de bezwaren te weten konde komen, bijaldien die bestonden, of

het einde van 7 uur ook nadeelig was gebleken voor het vrouwelijk personeel, kreeg ik meermalen ten antwoord, dat dit geenerlei nadeeligen invloed had gehad; ook hoorde ik, dat integendeel daardoor soms een betere toestand was ontstaan. Als oorzaak werd de volgende aannemelijke verklaring gegeven. Vroeger waren de werklieden in kost en inwoning bij den bleeker; men begon om 5 uur v.m. en eindigde om 8 uur 's avonds; daarna kleedden de werkboden zich en zochten hun genoegen, veelal bestaande in het bezoeken van danshuizen. Het voorschrift luidde dat men te 10 à 11 uur terug moest zijn. Hieraan hielden de meisjes zich evenwel niet altijd; uit vrees van te veel mutatie, die schadelijk op hun bedrijf zou werken, werden door de bestuurders nog wel eens afwijkingen van die bepaling door de vingers gezien.

De verkorte arbeidsdag, waarmede ook de werkgevers aldaar thans over het algemeen zeer ingenomen waren, noopte de inwoning op te heffen en de werkboden kostgeld te geven, zoodat de meisjes nu meestal bij hunne ouders inwoonden. Het gevolg hiervan was, dat die meisjes 's avonds te 7 uur naar huis moesten gaan om zich te kleeden, daar zij zich in haar werkkleeding niet op die plaatsen konden vertoonen waar zij haar genoegen zochten; dit schijnt bij velen een oorzaak te zijn geweest dat de ouderlijke tucht, bij meisjes al lichter te handhaven dan bij jongens, zich deed gelden, waardoor een betere toestand geboren werd. Blijkbaar waren daarom niet alle meisjes met den maatregel ingenomen.

De ingenomenheid met den werktijd en met het einde van den werkdag hoorde ik dit jaar vrij sterk betoogen door een der hoofden van een strijkerij. Men had, vóór de wet in werking was, zeer sterk tegen de bepalingen opgezien, men had het ergste gevreesd en moeite gedaan geheele vrijstelling te bekomen. Nu had men eenige jaren zoodanig gewerkt en bleken de gevolgen in verschillende opzichten zeer gunstig te zijn.

Wat het nachtwerken aangaat, valt niet zoo veel op te merken. In de bokkingrookerijen van eenige plaatsen aan de Zuiderzee bleef dit, inzonderheid in den tijd van 15 Maart tot einde April, groot bezwaar opleveren. De visschers of afhalers hadden het niet in hun macht om op een bepaalden tijd 's avonds te huis te komen; kwamen zij 's avonds laat dan moest in den bovenvermelden tijd de aangebrachte visch ter voorkoming van bederf onmiddellijk of nadat deze gezouten was op stokken geregen — gespeet — worden, wat het werk van vrouwen en meisjes is, om daarna onverwijld te worden gerookt Deed men dit niet, dan werd de visch zoogenaamd bruikloos en bedierf; dit was nog een ernstige grief der bokkingrookers.

Dat in bakkerijen, wind-, olie- en pelmolens de wet meermalen niet gehandhaafd werd, meende ik bij besprekingen met hen, die hiervan meer op de hoogte konden zijn, op te merken; trouwens een paar vonnissen te dezer zake bewijzen dit ook. Een scherp plaatselijk toezicht zal hieraan alleen een einde kunnen maken.

In de glasfabriek, die ik ten vorigen jare aanhaalde en waar mede tengevolge der wettelijke bepalingen, dat jongens beneden de 14 jaar niet voor 5 uur voormiddags het werk mogen aanvangen, de werktijd niet voor 5 uur 's morgens begon, bleef het resultaat gunstig. Eenige werklieden die ik sprak waren zeer met dien maatregel ingenomen. Het leven was veel geregelder en er werd nu ook 's Maandags veel beter gewerkt dan vroeger.

Deze bepaling geeft over het algemeen niet veel stof tot opmerkingen. In de kleinere gemeenten houdt men zich er aan. In de grootere gemeenten zijn echter nog steeds bedrijven waar dit tengevolge heeft dat de jongens een half uur of langer op straat moeten doorbrengen. Art. 6 der Wet.

Mijn aandrang om 2 uur te rusten in plaats van $^1/_2$ uur, zooals de volwassenen dit vaak doen, is veelal zoo in strijd met de vermeende belangen der werkgevers of met de wenschen der werklieden om 's avonds vroegtijdig naar huis te gaan, dat dit nog wel geruimen tijd een struikelblok zal blijven. Zijn er behoorlijke schaftkamers, eventueel voor seksen gescheiden in de fabriek, alsdan is het bezwaar iets minder; hier en daar zijn die dan ook reeds, of is men van plan deze in te richten. Meermalen krijg ik echter ten antwoord dat de grond hiervoor te duur is.

Op grond mijner ervaringen blijf ik in veel gevallen in de groote plaatsen aandringen om 's middags een rusttijd te geven, waardoor het mogelijk wordt dien te huis door te brengen. Herhaaldelijk hoorde ik ook door werklieden, die 's middags doorwerkten, den wensch uiten om 's middags naar huis te kunnen gaan schaften. Inzonderheid voor hen, die een gezin hebben, is dit zeer zeker in verschillend opzicht gewenscht te achten.

Een directeur eener drukkerij deelde mij hieromtrent in bijzijn der werklieden het navolgende mede. Er werd 's middags op de drukkerij $^1/_2$ uur geschaft. De geheele inrichting moest tijdelijk verplaatst worden en het was daardoor noodig geworden dat 's middags 2 uur rusttijd aan de werklieden werd gegeven. Het kleinste deel der werklieden was hiermede ingenomen, het grootste daartegen gekant. De maatregel werd echter ingevoerd. Toen later bij een verandering van werkwijze de korte schafttijd van $^1/_2$ uur weder zou worden ingevoerd, was de groore meerderheid daartegen en inzonderheid zij, die vroeger tegen den langeren rusttijd hadden geageerd.

Bij de bedrijven van vrouwelijke handwerken, die gewoonlijk ten 8 à 9 uur des voormiddag het werk aanvangen, vond ik ook in dat opzicht nog wel bezwaren. Meermalen vernam ik dat de ouders der meisjes ten 5 à 6 uur middagmaalden en zij het dus aangenaam vonden om dan te huis te zijn en te huis te kunnen blijven.

Een paar malen bevond ik dat de rusttijd niet was ingehouden, terwijl geen vrijstelling daarvoor was verkregen. Inzonderheid was dit het geval in diamantslijperijen. In dit bedrijf wordt de machinekracht door

de slijpersbazen van den ondernemer der slijperij gehuurd per schaft of per dag. De machine loopt 12 uren in eens door. Er is in de meeste gevallen hoegenaamd geen bezwaar, uit het bedrijf voortvloeiende, hetwelk belet dat de jeugdige personen een uur of langer 's middags de werkplaats verlaten. Ik heb reden te gelooven, dat de meer beschaafde slijpersbazen zich ook aan de bepalingen houden. Een groot deel, dit is althans mijn indruk, houdt er zich echter *niet* aan.

Wordt een dergelijke fabriek door een met toezicht belasten ambtenaar bezocht, dan verlaten de jongens ijlings de werkplaats. De controle is uiterst moeilijk, ook omdat die fabrieken gewoonlijk meerdere uitgangen hebben.

Ik vrees dat dit met de thans gebruikelijke werktijden niet eerder op afdoende wijze verholpen zal worden, dan nadat door een wetsbepaling de hoofden of bestuurders der slijperijen voor de naleving der wet in deze worden aansprakelijk gesteld. In een paar slijperijen stelden zich de hoofden reeds aansprakelijk. Er is echter nog een tweede oplossing en wel deze dat de werklieden 's middags gaan schaften. Dit punt besprak ik met verschillende bazen en werklieden in dit bedrijf. De groote meerderheid erkende de wenschelijkheid van een dergelijken maatregel. Wat het slijpen van kleine diamanten aangaat, konde dit, meenden zij, ook zonder eenig bezwaar voor de productie geschieden, alleen voor groote brillanten zou dit eenig nadeel opleveren. Maar hoe gaarne zij dit ook deden, de rusttijd moest in een fabriek voor allen hetzelfde zijn, en hierin was, waar zoovele verschillende hoofden van bedrijven waren, onmogelijk overeenstemming te krijgen; zij meenden dat de wetgever hen hierin te hulp moest komen.

Een groote werkgever, de heer Biallostersky, had voor de slijpers die bij hem in dienst waren 's middags een rusttijd verplicht gesteld. Hij kon dit doen, aangezien hij de geheele verdieping eener slijperij had afgehuurd. Hij was met dien maatregel ingenomen; de productie was minstens genomen niet verminderd.

Art. 7 der Wet. Zondagsarbeid slaat, wat beschermde personen aangaat, slechts op enkele bedrijven. In de steenbakkerijen, waar dit vroeger regel was, is dit thans groote uitzondering; feiten kwamen mij bij mijn bezoek niet ter oore. Een burgemeester, grijs geworden in zijne gemeente, in een streek waar veel steenfabrieken zijn, waarin vrouwen arbeiden, deelde mij mede dat de wettelijke bepalingen goede gevolgen hadden en een vooruitgang ten goede waren; dat arbeiders en arbeidsters er zeer mede waren ingenomen; dat zij de bepalingen kenden en zelf wel zorgden dat deze werden nageleefd. Evenwel blijft een nauwkeurig toezicht ook hier noodig. [1]

---

[1] In het enquête-verslag las ik bij het verhoor van den steenfabrikant G. W. Pans te Capelle a/d. IJssel dat, zoo noodig, even als 's nachts, ook 's Zondags nog de rietmatten in zijn steenfabriek door de werksters werden verplaatst.

In de kaasfabrieken werd deze bepaling, naar het mij voorkwam, niet overal goed nageleefd. Verschillende geinteresseerden, waaronder ook burgemeesters, vermeenden dat dit bedrijf, als behoorende tot landbouw, buiten de Arbeidswet viel. Na het arrest van den Hoogen Raad, 't welk besliste, dat een zuivelfabriek in Drente onder de Arbeidswet viel, is eene andere opvatting niet goed meer vol te houden.

Aangezien in de kaasfabrieken de kaasmaker veelal vast loon ontvangt waarvan hij alle hulpkrachten moet betalen, wordt hier, vooral 's zomers, soms inspannend gewerkt. Daar ook 's Zondags evenveel melk wordt aangevoerd, moet dit voor een goed deel ook dan geschieden. In het belang van het product is het noodig dat die melk zoo versch mogelijk verwerkt wordt.

In de meeste fabrieken wordt slechts éénmaal — 's morgens — melk ontvangen; er zijn er echter ook waar dit 2 maal daags geschiedt; in deze fabrieken wordt gewoonlijk veel langer gewerkt dan in eerstgenoemde.

De in de kaasfabrieken vervaardigde kaas is van gelijkmatiger kwaliteit dan die der boeren en kan veelal een betere markt bedingen. Of dit echter wel geheel voordeel is, werd door verschillende landbouwers, die ik sprak, betwijfeld. Deze meenden dat door dit werk den boeren te ontnemen het ten slotte in verschillend opzicht op nadeel moest uitloopen.

In mijne Inspectie zijn slechts enkele boterfabrieken; ééne daarvan ontving des Zondags geen melk, ter voorkoming van Zondagsarbeid. Bij een andere werd de melk dien dag alleen ontvangen en verder niet bewerkt; in de overige, die ik bezocht, werkten 's Zondags geen vrouwen; in een groote zuivelfabriek werkten in het geheel geen vrouwen. De bestuurder vermeende op grond zijner ervaring, dat die in sommige tijden een slechten invloed op de qualiteit der boter konden hebben.

Dat de wettelijke bepaling betreffende niet te werk komen der moeder binnen vier weken na hare bevalling werd overtreden, bleek mij niet. Art. 8 der wet.

Bij mijn inspecties vond ik omtrent de arbeidskaart en arbeidslijsten de meeste onregelmatigheden. Wat het ontbreken der arbeidskaarten betreft, verontschuldigden de betrokkenen zich veelal door de mededeeling, dat jeugdige personen eerst dien dag of zeer kort geleden in dienst waren getreden; dat de kaarten reeds aangevraagd waren, de jeugdige persoon op proef werkte en men eerst wilde zien of hij lust in het vak had en daar bleef; voorts, dat het geboortebewijs van den jongen niet te vinden was — hij was elders geboren — dat moest eerst opgevraagd worden; dat de kaart van den vorigen patroon niet terug was en men niet eerder een nieuwe kon krijgen. Men had de gewoonte om ééns per week of per maand alles in orde te brengen; men wilde den daarmede belasten ambtenaar niet zoo lastig vallen, deze vond het onaangenaam indien men telkens nieuwe kaarten aanvroeg. Als men Artt. 10 en 11 der wet.

aanvraag deed, duurde het zoolang voordat de kaart afgegeven werd en was de jongen somtijds al weer weg voordat die er was. Enkele uren per dag waren deze kaarten slechts te bekomen; of, toen men kwam, was het bureau gesloten, enz.

Naarnate het plaatselijk toezicht nauwkeuriger was, werd ook aan deze bepaling meer de hand gehouden.

Ik kan niet ontkennen, dat in het laatste jaar in deze echter weinig of geen vooruitgang is te bespeuren en de stabiliteit der jeugdige personen in sigarenmakerijen, boek- en steendrukkerijen enz. ook vooruitgaat. Met de bemoeiingen in zake de arbeidskaarten is men zeer weinig ingenomen; deze wekken veel wrevel, die in het algemeen nadeelig op de goede naleving der bepalingen terugwerkt. Men moet trouwens toegeven dat deze bepaling, inzonderheid in die bedrijven waar veel mutatie is, vrij wat last kan veroorzaken. Naar mijn bescheiden meening treedt de vraag op den voorgrond, of het, in verband met de opgedane ervaring, niet wenschelijk ware deze bepaling zoodanig te wijzigen, dat de arbeidskaart, voor een bepaalden jeugdigen persoon afgegeven, bij elken werkgever van kracht blijft.

Wat de arbeidslijst aangaat, is aan de redelijke bezwaren die deze ontmoette, tegemoet gekomen door de bij circulaire van den Heer Minister van Justitie aan de Heeren Commissarissen der Koningin dd. 2 Juni 1892, n°. 134, in overweging gegeven vorm dezer lijsten. Hierdoor vervalt de noodzakelijkheid om den naam van elk nieuw aangekomen persoon, die op de lijst werd vermeld, door den burgemeester te doen waarmerken. Dat deze maatregel in sommige gevallen de contrôle iets verminderde, valt niet te ontkennen. De wenschelijkheid bestaat m. i. om dit jaarlijks door eene statistieke opneming van alle bedrijven te compenseeren.

Art. 15 der wet.

In dit jaar ontving ik de kennisgevingen van 1669 ongevallen, tegen 1316 in het vorige jaar, een vermeerdering dus van 353. Het feit dat nog steeds weinig kennisgevingen van ongelukken uit de klein-industrie worden gedaan; dat in verschillende fabrieken van gelijksoortige bedrijfstakken de verhouding van het aantal der ongelukken buitengewoon verschilt; dat het nog steeds voorkomt dat ik de kennisgeving eerst ontving nadat ik daaromtrent nadere inlichtingen vroeg, ingelicht door een dagblad, doet mij vermoeden, dat het werkelijke aantal der in de termen vallende ongelukken niet bereikt is.

Ofschoon het over het algemeen niet wenschelijk is, dat in steden politieagenten belast worden met het fabrieksbezoek, is het toch zeer wenschelijk, dat met hen, betreffende de Arbeidswet zoogenaamd theorie wordt gehouden. Zij toch wonen en bewegen zich meer onder de werklieden dan hun meerderen en kunnen, hetgeen hun ter oore komt, alsdan aan de meer direct met het toezicht belaste ambtenaren rapporteeren. Inzonderheid ook om op de hoogte te komen van het juiste aantal ongelukken, acht ik deze methode zeer gewenscht.

Begin Mei traden in werking al de bepalingen van nevensstaanden algemeenen maatregel van bestuur. Bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), werd deze gewijzigd en aangevuld, en toen was de tijd aangebroken om met meer kracht de invoering der bepalingen in de hand te werken. **Kon. besluit van 15 Juli 1891 (Staatsblad n°. 147).**

Sedert ik met de fabrieksinspectie ben belast, heb ik mij steeds beijverd bepalingen, de veiligheid en gezondheid rakende, mede in den geest zooals die nu in de bepalingen zijn vastgesteld, ingang te doen vinden. Waar ik mij vroeger echter meer op het algemeene gebied bewoog, bepaal ik mij thans uit den aard der zaak meer tot het concrete. Naar mijn bescheiden meening, die op eenige ervaring berust, moet echter in den aanvang, met bepalingen als voorbedoeld, wier toepassing meerdere moeite of veel kosten veroorzaakt, niet te streng worden te werk gegaan. De betrokkenen, niet alleen de werkgevers maar ook de werklieden moeten er als het ware aan winnen; zij moeten zelf de wenschelijkheid daarvan leeren inzien. Hierdoor toch ontstaat op den duur de gezondste toestand. Voorts moet men zich bij de toepassing der bepalingen steeds op de basis der praktijk plaatsen; elke opmerking, elke eisch moet den toets daarvan kunnen doorstaan, en, wat bovenal dringend noodzakelijk is, men moet niet te ver gaan. Men moet doordrongen zijn van het feit, dat slechts een beperkt deel der ongelukken, al is dit op zich zelf nog een groot deel, door veiligheidsmaatregelen kan worden voorkomen.

Eenige bedrijfshoofden, die echter tot de uitzonderingen behooren en in wier bedrijf de jeugdige personen geen bepaalde werkkracht vertegenwoordigen, deelden mij mede dat zij, tengevolge der voorschriften, de jongens zouden ontslaan of in andere localiteiten doen werken. Ik moet echter hierbij voegen dat andere hoofden van bedrijven, waar geen of slechts zeer weinig jeugdige personen werkten, gaarne aan de voorschriften gevolg gaven.

Kortelijks zal ik hier eenige der laatstbedoelde bepalingen behandelen; in een ander hoofdstuk kom ik hierop terug.

Bij mijn bezoek bevond ik nergens dat jeugdige personen of vrouwen aan drijfwerk arbeid verrichten; ik kreeg echter den indruk dat dit nog wel geschiedde.

Dat in een werklokaal waar gevaarlijk drijfwerk was, werd gewerkt door beschermde personen, trof ik herhaaldelijk aan.

Aan in gang zijnde werktuigen zag ik meermalen arbeid verrichten, die gevaar kon veroorzaken; meestal bleek mij dat dit reeds verboden was. Ook eenige ongevallen toonen die overtreding van deze bepalingen aan.

Dat aan in rust zijnde werktuigen gevaarlijke arbeid werd verricht, zag ik een paar malen. Onbekendheid met de bepalingen was hier de oorzaak.

Dat bij werktuigen, die gevaar konden veroorzaken, beschermde personen werkten, bevond ik herhaaldelijk.

Dat dit bij werktuigen met niet beschutte, snijdende, snelloopende of plettende deelen werd gedaan, trof ik minder aan.

De bepaling omtrent het sein had nog weinig ingang gevonden.

In meerdere werkplaatsen waar kookketels of droogcilinders werkten, die niet gekeurd waren, trof ik beschermde personen aan. Aangezien echter de bepalingen omtrent de wijze van onderzoek nog niet waren uitgevaardigd, was dit moeielijk te vermijden.

Slechts eenige malen had ik de bevoegdheid op omschutting van kuipen of grondgaten aan te dringen.

Twee malen vond ik jongens werkzaam in droogkamers waarin de de temperatuur hooger was dan 32° C., terwijl ik 4 malen moest aandringen op meerder daglicht of verplaatsing der beschermde personen.

Eéns vond ik een jeugdig persoon fungeeren als zelfstandig stoker, terwijl ik die niet aantrof bij het vervaardigen van ontplofbare stoffen, evenmin bij onderaardschen arbeid in mijnen.

In fabrieken, waar vergiftige stoffen worden bewerkt, trof ik enkele malen jeugdige personen aan; een paar malen maakte ik gebruik van mijne bevoegdheid, om een geneeskundige verklaring te eischen dat de arbeid van den betrokken persoon geen bijzonder gevaar opleverde. Een andere maal werden die jongens naar een ander lokaal verplaatst.

Wat aangaat het werken in fabrieken, waar voor de gezondheid schadelijke stoffen worden bewerkt, waren het de sigarenfabrieken en letterzetterijen, die, in verband met de bepalingen omtrent inhoud, hoogte enz., in het laatst van dit jaar een goed gedeelte van mijn beschikbaren tijd eischten.

Ten fine van advies ontving ik in 1892 165 aanvragen om vrijstelling van een of meer der laatstbedoelde bepalingen; op 31 December waren hiervan afgedaan 129.

Bijlage II bevat eene opgave van de hoogte en inhoud dier lokalen, alsmede van het aantal personen daarin werkzaam. Het aantal verleende vrijstellingen bedraagt in Rotterdam 9, 's Gravenhage 9, Delft 7, Gouda 5, Schiedam 4, Lekkerkerk 3, Vlaardingen 2, Woerden 2, Waddinxveen 2, Aarlanderveen 2, Maassluis 1, Schoonhoven 1, Alfen 1, Voorburg 1, Amsterdam 13, Haarlem 9, Hoorn 10, Alkmaar 5, Enkhuizen 4, Zaandam 3, Weesp 2, Beverwijk 2, Krommenie 2, Nieuwer-Amstel 1, Naarden 1, Rijp 1, Utrecht 15, Rhenen 7, Amersfoort 3, Amerongen 1, Breukelen 1

Tengevolge van laatstbedoelde bepalingen zijn reeds belangrijke verbeteringen verkregen en eenige der slechtste sigarenmakerswerkplaatsen door beteren lokalen vervangen.

Toezicht. Het toezicht op de naleving der wet, hetwelk ten platten lande en in kleinere gemeenten door de Rijkspolitie wordt uitgeoefend, draagt, voor zoover ik tot nu kan nagaan, goede vruchten. Blijkens de bij mij inkomende driemaandelijksche verslagen der brigade-commandanten wordt, een enkele brigade uitgezonderd waar dit ook noodig was, toezicht gehouden. Ik twijfel niet of dit toezicht zal gaandeweg meer en meer aan het doel beantwoorden.

Het plaatselijk toezicht is, voor zoover mij dit kon blijken bij mijn inspectie, zeer uiteenloopende. Aanvankelijk is dit in verschillende gemeenten goed ingezet; hier en daar vermeen ik echter verslapping te bespeuren. In sommige gemeenten wordt het toezicht door gewone agenten gehouden; in andere door hooger geplaatste beambten. Het laatste is zeer zeker het meest wenschelijk.

Volgens mededeeling van den hoofdcommissaris van politie te 's Gravenhage geschiedt het dagelijks toezicht aldaar door hoofdagenten in de wijk waarin zij zijn geplaatst. Sedert 15 October wordt nu met zeer goeden uitslag het hoofdtoezicht, de contrôle daarop, gehouden door een of twee inspecteurs van politie, die speciaal ook met de zorg voor de goede naleving der Arbeidswet zijn belast. Deze bezochten gedurende dien tijd 351 fabrieken en werkplaatsen.

Beter regeling van het plaatselijk toezicht blijft in sommige gemeenten gewenscht. Ook de weinige aanraking, die in eenige groote gemeenten tusschen de met het plaatselijk politie toezicht belaste ambtenaren en de ambtenaren belast met de administratieve werkzaamheden — het uitreiken der arbeidskaarten en het waarmerken der lijsten — bestaat, bevordert de zaak niet. In eenige gemeenten is de administratie ook geheel in handen der politie; ofschoon ook hieraan eenige nadeelen zijn verbonden, geeft dit in het algemeen goede resultaten. Hoe de regeling ook overigens zij, gewenscht blijft het, dat in elke gemeente de politie gedurig op de hoogte blijve van den loop der kaarten en lijsten. Voor een goede administratie en contrôle is het noodig dat inzonderheid van de op de gewaarmerkte lijsten voorkomende werkuren nauwkeurig aanteekening wordt gehouden. Berust de administratie niet bij de politie, dan is het gewenscht dat deze van die gegevens steeds een afschrift ontvange.

In de meeste gemeenten wordt, voor zoover ik gelegenheid had dit na te gaan, behoorlijk aanteekening gehouden van de uitgegeven kaarten en vaak ook van de gewaarmerkte lijsten. Niet overal is dit even goed het geval. Zoo vernam ik in het begin van het jaar in een groote gemeente, dat aldaar ten vorigen jare geenerlei aanteekeningen waren gehouden; daaromtrent bestonden geen voorschriften. Naar aanleiding mijner in den aanvang van 1892 gedane vraag om statistieke gegevens, was men nu begonnen een kleine aanteekening te houden van de afgifte der arbeidskaarten. Mijn mondeling gedaan verzoek om die aanteekeningen gedurig der politie ter inzage te geven, leidde daar tot geen gevolg.

De Heeren Commissarissen der Koningin hadden de welwillendheid mij de door de burgemeesters verleende overwerkvergunningen ter inzage te doen toekomen. Een paar malen waren die in strijd met de bepalingen gegeven, hetzij dat de tusschentijd van 8 dagen niet was ingehouden, hetzij het werken tot een later uur dan geoorloofd, was vergund.

De verslagen van ingesteld onderzoek naar ongevallen voldoen voor

het groote meerendeel aan billijke eischen. Er zijn echter ook nog al belangrijke uitzonderingen. Verschillende verslagen behelzen weinig anders dan hetgeen in de kennisgeving wordt vermeld. Hoe het ongeluk zich werkelijk heeft toegedragen, wat of het werkelijke gevolg is, of de gekwetste een lichaamsdeel moest missen, of hij geheel hersteld is of invalide blijft, of hij tijdens zijn gedwongen rust ondersteuning van zijn patroon ontvangt, wordt mij vaak niet medegedeeld, wat ik zeer betreur. Indien ik deze opgaven omtrent alle gekwetsten kreeg, konde dit een statistiek opleveren, die belangrijk was.

Bij missive van den Minister van Justitie van 30 Augustus 1892, n°. 139, 2de afdeeling A., werd de medewerking verzocht der burgemeesters voor de uitvoering van eenige bepalingen van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199). Inzonderheid had dit betrekking op inhoud en hoogte van sigarenmakerijen en letterzetterijen. Meermalen bleek mij, of kon ik dit uit het wegblijven der aanvragen om vrijstelling opmaken, dat deze circulaires onbehandeld ter zijde waren gelegd. Enkele burgemeesters daarentegen hadden dientengevolge zeer uitgebreidde gegevens doen verzamelen Zoo ontving ik van den heer burgemeester van Amsterdam een door den hoofdcommissaris van politie opgemaakten staat, bevattende een nauwkeurige opname van de afmetingen, den inhoud, het aantal der daarin werkzame beschermde en niet-beschermde personen van 168 lokalen, waarin aldaar sigarenmakerijen en letterzetterijen werden uitgeoefend. Ook van Alkmaar en eenige andere gemeenten ontving ik dergelijke staten, al waren die minder uitgebreid.

Ten vorigen jare ontving ik, op mijn verzoek, van de burgemeesters een opgave van de namen der bedrijfshoofden, die met beschermde personen werkten. Deze opgaven dienen mij ook in 1893 nog voldoende als leiddraad. Terwijl over het algemeen de wijzigingen in een jaar betrekkelijk gering zijn, en ter voorkoming van noodelooze moeite, vroeg ik derhalve in dit jaar aan de burgemeesters, die toch al veel zorg en werk van de Arbeidswet hebben, alleen de statistieke opgaven. Alle burgemeesters gaven welwillend gehoor aan mijn verzoek. Deze gegevens zijn vermeld in staat C (bijlage I), achter dit verslag gevoegd.

Over het algemeen moet ik voorts dankbaar erkennen de goede medewerking, die ik van bijna alle autoriteiten ondervond.

De recapitulatie-staat der bedrijven, in het vorige verslag vermeld, voeg ik tevens als staat D hierbij met mededeeling van de wijziging der totalen in dit jaar.

Staat D.

RECAPITULATIESTAAT

der bedrijven in de 3de arbeidsinspectie over 1891.

Korte omschrijving der groepen.	Aantal			
	Zuid-holland.	Noord-holland.	Utrecht.	Totaal.
1.	2.	3.	4.	5.
Groep 1. Aardewerk, enz. . . .	129	204	47	380
„ 2. Drukkerijen, enz. . . .	163	226	55	444
„ 3. Bouwbedrijven	698	639	236	1 573
„ 4. Chemische nijverheid . .	15	21	3	39
„ 5. Hout- en stroobewerking, enz.	485	355	66	906
„ 6. Kleeding en reiniging. .	1 127	996	334	2 457
„ 7. Kunstnijverheid	11	17	4	32
„ 8. Leder, wasdoek, enz. . .	60	60	16	136
„ 9. Metalen (winnen van), zout, enz.	10	5	„	15
„ 10. Metalen (bewerking van)	477	528	127	1 132
„ 11. Papier, enz.	46	37	1	84
„ 12. Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	176	109	39	324
„ 13. Stoom- en andere werktuigen	62	83	28	173
„ 14. Textiele nijverheid . . .	238	208	32	478
„ 15. Verlichting, olie, vernis, enz.	40	27	4	71
„ 16. Voedings- en genotmiddelen.	734	786	185	1 705
Totaal . .	4 471	4 301	1 177	9 949
Totalen over 1892	4 843	5 136	1 304	11 283

Vonnissen. Wegens 274 overtredingen van verschillende artikelen der wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48), werden in 1892 188 veroordeelende vonnissen gewezen, terwijl in 7 gevallen vrijspraak volgde. Één vrijspraak werd in appèl behandeld, door veroordeeling gevolgd.

Onderstaand zijn de 274 overtredingen gerangschikt volgens de artikelen der wet, evenals het vorige jaar.

Art.	3.	Werken van kinderen beneden 12 jaar	15
„	5.	Niet naleving van den werktijd	55
„	6.	Niet naleving van den rusttijd	4
„	7.	Zondagsarbeid	4
„	9.	Aangetroffen op besloten plaats waar arbeid wordt verricht	1
„	10.	Ontbreken der arbeidskaarten	73
„	10, al. 4.	Niet terugbrengen der arbeidskaarten	6
„	11.	Geen of geen juist ingevulde arbeidslijst	111
„	15.	Geen aangifte doen van een ongeval	5

Van de veroordeelende vonnissen werden de overtredingen geconstateerd:

in 31	gevallen	in	wasch- en strijkinrichtingen.
„ 23	„	„	Damesconfectie.
„ 20	„	„	diamantbewerking.
„ 15	„	„	schoenmakerijen.
„ 13	„	„	smederijen.
„ 10	„	„	bakkerijen.
„ 9	„	„	huis- en scheepstimmermansbedrijven.
„ 9	„	„	slagerijen.
„ 5	„	„	touwslagerijen en spinnerijen.
„ 4	„	„	branderijen en mouterijen.
„ 4	„	„	schilderswerkplaatsen.
„ 4	„	„	steen- en panfabrieken.
„ 3	„	„	boek-, courant- en steendrukkerijen

en voorts minder dan 3 overtredingen in verschillende andere bedrijven.

De vonnissen werden mij toegezonden door de ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij het Kantongerecht te:

's Gravenhage en Delft	17	gevallen.
Rotterdam 1ste Kanton	18	„
„ 2de „	17	„
Schiedam	30	„
Leiden	2	„
Amsterdam 1ste en 2de Kanton	49	
„ 3de „ 4de „	4	„
Haarlem	19	„
Alkmaar	8	„
Hoorn	2	„
Utrecht	16	„
Amersfoort	9	„
Helder	2	„
Hilversum	2	„

In kolom 22 van den staat C zijn de woonplaatsen der overtreders vermeld.

De straffen waren deels gering, zelfs voor betrekkelijk zeer ernstige feiten.

In 68 vonnissen bedroegen de boeten voor elke overtreding f 0.50 of f 1. In sommige kantons waren lage straffen regel. Dit bevorderde niet, naar ik meermalen in staat was op te merken, de gereede naleving der wettelijke bepalingen.

Uittreksels van een paar vonnissen mogen hier een plaats vinden.

Bij vonnis van den kantonrechter te 's Gravenhage werd een bakker veroordeeld tot twee boeten van 50 cents, of hechtenis van één dag voor elke boete, aangezien deze een jeugdig persoon 's nachts van omstreeks 10½ uur af had doen werken. Van dit vonnis werd ambtelijk hooger beroep aangeteekend; op 1 Januari was deze zaak nog niet afgeloopen.

Tegen een bakker te Haarlem werd door den adjunct-inspecteur van politie Wolffram proces-verbaal opgemaakt, toen hij constateerde dat een jongen, oud 14 jaar, aldaar 's nachts van omstreeks 1 uur in de bakkerij werkzaam was, terwijl noch arbeidskaart, noch arbeidslijst voorhanden was. In eersten aanleg werd de gedagvaarde veroordeeld tot een geldboete van f 3, subsidiair 2 dagen hechtenis, wegens het niet aanwezig zijn der bij artikel 11 der wet bedoelde arbeidslijst; van

het overige ten laste gelegde werd hij vrijgesproken, aangezien de kantonrechter uit de bijgebrachte bewijsmiddelen niet de overtuiging van de schuld des beklaagden had geput.

De ambtenaar van het Openbaar Ministerie kwam van dit vonnis in hooger beroep. De rechtbank nam het niet aanwezig zijn der lijst als bewezen aan en terecht gequalificeerd, en verklaarde dat de uitgesproken straf met de gepleegde overtreding in evenredigheid was en het vonnis in zooverre behoorde te worden bekrachtigd. De geappelleerde werd echter mede schuldig verklaard wegens het doen verrichten van verboden nachtarbeid en het ontbreken der arbeidskaart. Het vonnis in eersten aanleg werd dus voor al het overige vernietigd, met inbegrip der uitspraak omtrent de kosten Opnieuw rechtdoende, veroordeelde de arrondissements-rechtbank te Haarlem den beklaagde tot 2 geldboeten, één van f 10 en één van f 3, subsidiair vervangende hechtenis van 5 dagen en 2 dagen, en tevens in de kosten van beide instantiën.

Voor zoover mij bekend is, is slechts één arrest, mijne inspectie betreffende, door den Hoogen Raad gewezen. Een bakker te Enkhuizen werd vervolgd ter zake dat hij op aanvrage van een met het toezicht belasten agent van politie. onbezoldigd rijksveldwachter, dezen niet had vertoond de arbeidskaart, bedoeld bij artikel 10 der Arbeidswet, voor een jongen dien deze in de bakkerij werkzaam had gevonden.

De kantonrechter te Hoorn verklaarde dit feit bewezen, doch niet strafbaar, op grond dat aan het slot van het eerste lid van artikel 10 der wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48), aan de hoofden van ondernemingen, waarin of waarvoor een persoon beneden 16 jaar arbeid verricht in een fabriek of werkplaats, ten plicht wordt gesteld de in de eerste zinsnede van gemeld eerste lid bedoelde, door den burgemeester afgegeven arbeidskaart, in welker bezit de hoofden der ondernemingen in dit geval moeten zijn, aan de met het toezicht belaste ambtenaren op aanvrage te vertoonen, doch dat, nu ten processe vaststond dat de gerequireerde, toen hem de kaart betreffende den jongen werd opgevraagd, dusdanige kaart nog niet had bekomen, er te zijner aanzien geen plaats was voor het gebod van vertooning der kaart, en dientengevolge de gerequireerde door de niet vertooning geen strafbaar feit had gepleegd. Hij werd mitsdien van alle rechtsvervolging ontslagen.

De arrondissements-rechtbank te Alkmaar vereenigde zich met de rechtsbeschouwingen bovenvermeld.

De Hooge Raad overwoog bij arrest van 25 April 1892 dat, volgens de eerste zinsnede van artikel 10 der aangehaalde wet, het hoofd of de bestuurder van een bedrijf of onderneming waarin of waarvoor een persoon beneden 16 jaar arbeid verricht in fabrieken of werkplaatsen, in het bezit moet zijn van een aldaar nader omschreven kaart, welke volgens het tweede lid van dat artikel wordt afgegeven door of van wege den burgemeester der gemeente binnen welke de jeugdige persoon arbeid zal verrichten, en dat in de 2de zinsnede van gemeld eerste lid van het aangehaalde wetsartikel wordt bepaald: Deze (dat is het hoofd

of de bestuurder van het bedrijf of de onderneming) is verplicht die kaart aan de bij artikel 18 bedoelde ambtenaren op aanvraag te vertoonen. Overwegende dat het voor de overtreding van laatstgemeld voorschrift onverschillig is, welke de oorzaak zij van het niet vertoonen van de kaart, tenzij dit niet aan hen die daartoe verplicht is mocht te wijten zijn, waarvan in deze niet is gebleken.

Overwegende dat mitsdien het voorgestelde middel van cassatie is gegrond.

Gezien de artikelen 105 op de Rechterlijke organisatie, 10 en 17 der aangehaalde wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48), 23 van het wetboek van strafrecht en 214, 215, 247, 253, 256, 257 en 370 van dat van strafvordering:

Vernietigt de vonnissen door de arrondissements-rechtbank te Alkmaar en den kantonrechter te Hoorn respectievelijk op 29 December en 9 October 1891 in deze zaak gewezen, voor zoover daarbij het bewezen feit niet strafbaar is verklaard.

Verklaart dat dit feit moet worden gequalificeerd: het als hoofd van een bedrijf, waarin een persoon beneden 16 jaren arbeid verricht, in een werkplaats niet op aanvrage vertoonen van de in art. 10 der wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48) bedoelde kaarten aan een bij artikel 18 der wet bedoelden ambtenaar;

Verklaart de gerequireerde schuldig, enz.

INRICHTING VAN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

De bepalingen bij Koninklijk besluit vastgesteld omtrent de afmetingen der sigarenmakerijen en letterzetterijen zullen op den duur niet nalaten den toestand in de werkplaatsen veel gunstiger te maken dan die thans veelal is. Verschillende hoofden dezer inrichtingen, die ik sprak, erkenden de waarde der bepalingen. Enkelen meenden dat men te hooge eischen had gesteld; zij meenden dat vele werklieden met hun gezin, in hun woning bij lange na niet over die ruimte, voor de werkplaats geëischt, konden beschikken. De opmerking dat het juist voor die werklieden het nuttigst was, bijaldien zij dan ten minste overdag in ruimer verblijven vertoefden, overtuigde die fabrikanten meest niet.

Letterzetterijen zijn voor het meerendeel, wat de inhoudsruimte betreft, in overeenstemming met de bepaling. Wat de hoogte aangaat, vindt men hier echter vele leemten, vooral in de groote steden. Aangezien in die werkplaatsen veel licht gewenscht is, zijn deze veelal op de bovenste verdieping.

Inzonderheid als het gas 's avonds brandt, kan het in die lage werkplaatsen zeer benauwd zijn. Door den vlieringzolder, waar die is, weg te nemen met behoud der balklaag, het dak te beschieten kunnen hierdoor soms goede werkplaatsen worden verkregen, die dan ook, wat de hoogte aangaat aan de bepalingen beantwoorden.

Eenige sigarenmakerijen en letterzetterijen, zijn reeds in dezer voege gewijzigd en dit voldoet zeer goed. Ook kan men door het plaatsen van de zoogenaamde gebroken kap, die evenwel goed beschoten moet zijn, somtijds een goede verbetering, die aan de bepalingen voldoet, tot stand brengen.

Ook in andere bedrijven is eenige vooruitgang in deze te bespeuren. Uit den aard der zaak is het bij bestaande werkplaatsen veelal moeilijk goede wijzigingen te verkrijgen. Met geringe uitgaven kon men soms echter veel bereiken, indien ook in deze slechts met den sleur wordt gebroken en men begrijpt dat zorg voor anderen in deze ook zorg voor zich zelven is.

Te betreuren is het zeker indien thans nog fabrieken worden verbouwd of gebouwd, zonder dat die aan de eischen, die men aan goede werkplaatsen mag stellen, beantwoorden, zooals behoorlijk licht, luchtruimte, luchtverversching, verwarming, middelen om bij brand gevaar

te voorkomen, goede inrichting en plaatsing der privaten en der trappen, goede plaatsing en beveiliging van hijschgaten, doelmatige daken, indien de werkplaats daardoor wordt begrensd. In dit opzicht vond ik ook in dit jaar verschillende leemten. Zeer wenschelijk blijf ik het achten dat de bouwplannen, voor en aleer tot den bouw wordt overgegaan, in dit opzicht worden nagegaan. Ik toon mij steeds bereid dit te doen en dring bij de betrokkenen aan op toezending der teekeningen. Herhaaldelijk werd dan ook reeds te dezer zake mijn advies ingewonnen.

Enkele inrichtingen die in dit jaar mijn aandacht trokken, mogen hier een plaats vinden. Wat de algemeene inrichting der in dit jaar bezochte werkplaatsen betreft, kan ik verwijzen naar hetgeen ik daaromtrent reeds in mijn vorige verslagen vermeldde. In 49 der bezochte inrichtingen liet de zindelijkheid zeer veel te wenschen over, terwijl in een twaalftal de luchtverversching zeer slecht was. Een tiental werkplaatsen trokken mijne aandacht omdat de verlichting er minder goed was. Inzonderheid in 18 werkplaatsen, die ik bezocht, bestond voor de werklieden gevaar bij brand.

Verwijdering van stof en dampen.

In een vlaskaarderij was sedert mijn laatste bezoek een stof-aspirator geplaatst, die zeer goede diensten deed. Niet alleen dat deze invloed had op het vertrek waarin de kaarde was geplaatst, maar ook in de aangrenzende spinnerij oefende dit toestel een gunstigen invloed uit, doordat het veel stof tot zich trok.

In een groote reparatie-smederij met een achttal vuren werden de verbrandinsproducten door een aspirator opgezogen. Dit toestel was geplaatst op de algemeene rookleiding, waarin de schoorsteenen der vuren uitmonden. Naar mij bleek werkte deze inrichting zeer goed. De bestuurder was er mede ingenomen.

Bij een amarilslijpsteen waar het af te slijpen materiaal veel stof ontwikkelde, werd het stof op de plaats waar dit ontstond, weggezogen door een aspirator. Deze inrichting werkt zeer goed en is doelmatig. Met het stof te verwijderen daar waar het ontstaat, is de werkman het meeste gebaat.

In een drukkerij vond ik ook een aspirator aangebracht om de slechte gassen weg te zuigen; deze voldeed, naar mij werd gezegd, niet aan het doel. Ik gaf hier in overweging om omgekeerd door den aspirator versche lucht in te voeren, zoo hoog mogelijk in het lokaal, op een wijze dat dit niet hinderde. Deze wijze van ventilatie is reeds in de praktijk gebleken meer rationeel te zijn, ook omdat daardoor de zoo hinderlijke tocht wordt vermeden.

Verschillende inrichtingen.

In kleederbleekerijen waar met stoom wordt gedroogd, is vaak slechts één droogkamer; hiervan is het gevolg dat inzonderheid in de drukke tijden de wasch gelijktijdig moet worden opgehangen en afgenomen en de stoom dus gedurende dien tijd niet wordt afgesloten. De vrouwen die meestal dit werk verrichten, zijn dus geruimen tijd aan een vrij

hooge en vochtige temperatuur blootgesteld. Aangezien het van kracht geworden Koninklijk besluit bepaalt dat de temperatuur hoogstens 32° C. in een dergelijke ruimte mag bedragen, moeten die inrichtingen gewijzigd worden. In een bleekerij, die ik bezocht, was mede met het oog hierop, de eene droogkamer in tweeën gescheiden Op elke kamer was een stoominlaat geplaatst. Er werd nu afwisselend in de kamers opgehangen en gedroogd, zeer tot tevredenheid der werksters, die, zooals de bestuurder mij mededeelde, niet gaarne langer in de vroegere inrichting hadden willen werken.

Ik bezocht een groote sigarenmakerij, de slechtste die ik tot nu aantrof; de vrije luchtruimte dezer werkplaats bedroeg per persoon 34. M³., de hoogte 2 M.; het dak was niet beschoten en het was er zeer vuil. De bepalingen maakten het mij mogelijk te bevorderen dat de vliering er uitgenomen werd, waardoor het lokaal tot in de nok gemeten 4.10 M. hoog werd, terwijl gelijktijdig het dak werd beschoten en voor meerdere reinheid zorg werd gedragen.

Ook in confectiewerkplaatsen is de ruimte vaak zeer beperkt, terwijl goed daglicht soms te wenschen overlaat. Een dergelijke werkplaats bezocht ik, waar eenige naaisters over hare naaimachine moesten klimmen om hare zitplaatsen te bereiken; anderen zaten met den rug tegen een onbeschoten dak, zoo beperkt, dat zij ter nauwernood recht overeind konden zitten.

Een werkplaats trof ik aan, waarbij met succes de pannen met cement waren gewit. Hierdoor was zomers een goed resultaat verkregen.

In het vorige jaar beschreef ik een sigarenmakerswerktafel, waarbij het stof uit het binnengoed door eene geperforeerde zinken plaat werd geleid naar een bak onder die tafel, waardoor stofverspreiding doeltreffend werd voorkomen. Ik trachtte dergelijke tafels dus ingang te doen vinden; meermalen hoorde ik de opmerking, dat men deze tafel niet wenschte te gebruiken, aangezien met het stof veel kleine tabaksdeelen verloren gingen, wat te schadelijk was. Nu trof ik in een der werkplaatsen een werktafel, waarvan het blad geheel van geperforeerd zink was gemaakt, alleen ter plaatse waar de sigaren worden gerold was dit dicht. De fabrikant, een praktisch man, die zelf een winkel had, was van oordeel dat deze tafel, die dus nog veel meer stof en fijne tabak doorliet, dan de eerstbedoelde, wel schade veroorzaakte; dit was echter niet nadeelig, de sigaren waren deugdelijker.

Bakkerijen. Ik bezocht in dit jaar meerdere bakkerijen in Amsterdam en elders Over het algemeen lieten die, wat de hoogte betrof, te wenschen over; ook de reinheid was niet overal voldoende.

In een dezer werkplaatsen was de vloer zeer glibberig en vuil; men deelde mij mede, dat men hier zeer veel last had van het grondwater en dit steeds door pompen moest worden verwijderd. Den vloer kon men niet reinigen, aangezien het water niet wegliep; door te schrobben, maakte men den vloer nog vuiler, zeide men.

Stereotyp inrichting.

In een drukkerij vond ik eene stereotyp inrichting, die ook aan de matigste eischen niet voldeed. De dampen bleven geheel in het lokaal; deze waren hoogst onaangenaam; het was er zeer warm. De eigenaar zou nu trachten, door een schoorsteen boven de smeltpan te plaatsen, die dampen beter af te voeren.

Smederijen.

Ik vond werkplaatsen voor metaalbewerking in kelders, die, wat vuilheid betroffen, hun weêrga zochten. In een daarvan was het zeer donker en de ruimte zeer beperkt.

Privaten.

Omtrent de privaten kan ik mede verwijzen naar hetgeen ik reeds mededeelde. Ook op dit gebied kan ik op vooruitgang wijzen. In verschillende werkplaatsen hadden groote verbeteringen aangebracht. Zoo vond ik onder andere bij de fabriek van de heeren J. J. Beynes & C^{0}. te Haarlem, en van de heeren Spakler & Tetterode te Amsterdam thans watercloset-inrichtingen, die aan hooge eischen beantwoorden.

Loodwit-fabrieken.

In eenige loodwitfabrieken vond ik treurige toestanden. Voorzorgen waren weinig of niet genomen. In eene daarvan was zelfs geen behoorlijke gelegenheid om zich te wasschen. Men schafte daar in een vuile loodsmelterij. In een dezer fabrieken werd door de werklieden nog 13 uur in het etmaal arbeid verricht. Dat dit in dergelijke voor de gezondheid zoo schadelijke bedrijven, inzonderheid overmatigen arbeid genoemd moet worden, behoef ik zeker niet te betoogen. Ook het uurloon was hier laag. De baas verzekerde mij intusschen dat hij zoo veel volk kon krijgen als hij maar hebben wilde. Het meerendeel der werklieden bleef echter slechts kort.

Metaal-slijperijen.

Een metaalslijperij bezocht ik, die, wat inrichting betrof, zeer veel te wenschen overliet. Het was een laag donker lokaal, met geen andere ventilatie dan door deuren; daarbij was het er zeer stoffig en vuil. Ik vernam dat de chef werkman aldaar, aan een longaandoening leed. Hier drong ik ten sterkste aan op aspiratie bij al de amarilschijven. De eigenaar erkende de leemten in zijne inrichting en gaf mij hoop dat een en ander zou worden verbeterd. Jeugdige personen waren hier niet werkzaam.

BEVEILIGING TEGEN ONGELUKKEN IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN, ENZ.

Ik bezocht eenige fabrieken, waar al de beschuttingen en voorzieningen, die bij een vorig bezoek waren besproken, waren aangebracht. Ook op dit gebied is vooruitgang merkbaar. Andere fabrikanten hadden een goed deel gedaan van hetgeen was aangegeven; ook waren er die mij schriftelijk verzochten hun fabriek een bezoek te brengen, ten einde mijn oordeel te vernemen omtrent toe te passen veiligheidsmaatregelen.

Voor een goed deel lag de oorzaak van dezen vooruitgang in de bij Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 bevolen maatregelen van veiligheid en gezondheid.

Er blijft op dit gebied echter nog zeer veel te doen en ik moet het betreuren, dat mij de technische hulp ontbreekt om spoediger het doel te bereiken. Immers alles wat opgegeven wordt moet worden nagegaan. Terwijl nog verschillende jaren moeten verloopen voordat ik alle werkplaatsen, die daarvoor in aanmerking komen, éénmaal kan bezoeken, kan nog veel gebeuren wat wellicht door doelmatige voorzorgen had kunnen worden voorkomen.

Het thans te Amsterdam in aanleg zijnde museum van voorwerpen ter bevordering van de veiligheid en gezondheid in fabrieken en werkplaatsen zal, zoodra de inrichting, waaraan met kracht wordt gewerkt, eenigszins gevorderd is, er veel toe kunnen bijdragen dat beschuttingen van werktuigen en andere ter zake dienende beveiligingen ingang vinden. De belanghebbenden kunnen daardoor vooraf beter nagaan hoe eenvoudig die beveiligingen vaak kunnen zijn en hoe weinig bezwaar die behoeven te veroorzaken, alsmede wat op dit gebied bestaat.

In 93 fabrieken trof ik aan drijfwerken, vliegwielen enz., die gevaar konden veroorzaken, terwijl ik in 182 nijverheidsinrichtingen werktuigen zag, die uit een oogpunt van gevaar beter beschut moesten worden. In een tiental inrichtingen waren het vaste kuipen die van gordingen dienden voorzien te zijn. Kook- en andere toestellen, die bij ontploffing gevaar konden opleveren, bevond ik in 14 fakrieken.

In verschillende fabrieken die ik bezocht, ook naar aanleiding van plaats gehad hebbende belangrijke ongevallen, en waar alleen mannen werkten, was het, wat de veiligheid betrof, al zeer treurig gesteld. In een fabriek die veel vergroot was, bleek mij dat ook in het nieuwe

gedeelte in deze richting niets gedaan was; er heerschte hier een groote zorgeloosheid in dit opzicht. Eenige zeer ernstige ongelukken hadden klaarblijkelijk niet tot inkeer gebracht. Een werkman, dien ik bij mijn bezoek in de fabriek sprak, gaf dan ook zijn verontwaardiging lucht toen hij mij even alleen kon spreken. Ik moet erkennen dat ik weinig fabrieken bezocht, waar, in verband met de wijze van werken, zulke leemten bestonden. De fabriekant was het hiermede niet eens; zoodra hij tijd had was hij echter bereid eenige beveiligingen aan te brengen; echter alleen om aan mijn wenschen te gemoet te komen.

In eene andere fabriek, waar de directeur zelf vroeger door een stelringbout was gepakt en ter nauwernood aan een ernstig letsel was ontkomen, was niets gedaan. De geneigdheid om hierin verandering te brengen was niet groot.

In een molen werd een jonge werkman door een ongeveer 8 m.M. uitstekenden spijker gegrepen, die in een staanden houten as was bevestigd. De jongen werd door de draaiende as rondgeslingerd; de beenen raakten bekneld, het eene been werd verbrijzeld en moest geamputeerd worden, het andere brak op twee plaatsen. De vader van het jonge mensch, eigenaar der inrichting, werd door mij gewezen op de wenschelijkheid dien spijker te verwijderen of zoodanig te plaatsen, dat herhaling van een dergelijk feit werd voorkomen. Dit kon met zeer weinig moeite geschieden. De man was hiertoe niet geneigd; het was altijd zoo geweest, en voor zoover hij wist was dit het eerste ongeluk wat daardoor was ontstaan.

Ervaringen als bovenbedoeld deed ik meer op; hetgeen ik hieromtrent in mijn vorig verslag zeide, blijft geheel van kracht.

In het jaar 1892 ontving ik, zooals reeds vroeger is gezegd, de kennisgevingen van 1669 ongelukken tegen 1316 in het vorige jaar; hiervan vielen in de termen der Arbeidswet 1602 kennisgevingen, terwijl dit getal in 1891 bedroeg 1285. Een vermeerdering, wat de geldige betreft, van 317 vergeleken met het voorgaande jaar. Ongevallen.

In de bouwbedrijven werden in dit jaar 124 ongelukken meer aangegeven dan het vorige jaar. De oorzaak hiervan ligt aan het meer en meer bekend worden dat artikel 15 der wet ook van toepassing is op werklieden, die bij den bouw van huizen of andere openbare werken werkzaam zijn. Verschillende autoriteiten bleken mij van meening te zijn dat voornoemde bepaling alleen van toepassing is op ongelukken, die *in* fabrieken of werkplaatsen geschieden. Daargelaten nu dat een bouwplaats meestal ook een werkplaats in den zin der wet is, is de wet in deze echter duidelijk. Zij bepaalt toch dat van elk ongeluk, overkomen aan een persoon, geschied in het bedrijf of de onderneming van een hoofd of bestuurder, die in een fabriek of werkplaats arbeid doet verrichten, moet worden kennis gegeven. Gaandeweg wordt dit meer bekend en zullen ook in dat opzicht juister statistieke gegevens worden verkregen.

Onder de 67 kennisgevingen die mij werden toegezonden van ongelukken, niet in de termen der wet vallende, waren 2 gevallen met doodelijken afloop. In 29 gevallen hadden de gekwetsten geen 2 × 24 uren het werk gestaakt; de overige 38 ongevallen, in die kennisgevingen bedoeld, hadden plaats bij vervoer te water of te land buiten de werkplaats, terwijl de hoofden of bestuurders dier bedrijven niet in een werkplaats arbeid deden verrichten.

Over het algemeen waren de mij door de burgemeesters toegezonden verslagen zóódanig, dat ik de oorzaak van het ongeval voldoende kon nagaan om te beslissen of er wenschelijkheid bestond een persoonlijk onderzoek in te stellen. Tot mijn spijt kwam ik ook in dit opzicht echter veel tijd te kort.

Gelijkvormig aan de staten te dezer plaats in de verslagen der vorige jaren zijn de staten F, G, H, I. Evenals vroeger worden met de groepen bedoeld de bedrijven zooals die gerangschikt zijn bladz. 349 van mijn verslagen over 1890.

Van de 1567 gekwetsten waren 927 gehuwd.

Van de 35 gedooden waren 19 gehuwd en 2 weduwnaar.

836	ongelukken hadden plaats tusschen	5 en 12 uur v. m.
732	„ „ „ „	12 en 7 „ n. m.
34	„ „ „ „	7 uur n. m. en 5 uur v. m.

Staat F.

OVERZICHT

der ongelukken gedurende 1892, *gerangschikt naar de oorzaken.*

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen. . . .	1	1	„	2	3	„	„
2	Drijfwerk	3	1	1	2	„	„	„
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen .	„	2	1	„	„	4	„
4	Werktuigen voor het bewerken van hout .	„	„	15	„	24	„	„
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen.	2	7	„	1	1	1	„
6	Andere werktuigen, zooals: slijpsteenen, ponsen, stempels, persen, kalanders, centrifuges, enz..	„	26	„	1	„	11	„
7	Liften, lieren, kranen .	„	„	3	„	„	„	„
8	Wagens en transport van voorwerpen . . .	4	„	10	2	„	1	„
9	Het vallen van zolders, bordessen, loopplanken, ladders, trappen; het uitglijden, enz. .	1	2	119	2	4	5	1
10	Vallende voorwerpen. .	4	2	44	8	10	„	„
11	Ontploffen van licht brandbare stoffen, afvliegen van splinters of schilfers	„	„	2	1	1	„	„
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, van gevaarlijke vloeistoffen. Het branden door kokende vloeistoffen en gloeiende of gesmolten metalen.	1	„	3	„	1	3	„
13	Stoomketels en kooktoestellen	„	„	„	1	2	„	„
14	Andere oorzaken	„	„	16	1	3	„	„
	Totaal	16	41	214	21	49	25	1

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (Winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van), enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	1	"	"	"	3	"	2	6	19
"	"	"	"	2	2	3	"	17	31
"	"	19	"	38	75	"	2	1	142
"	"	"	"	32	18	"	4	1	94
"	"	"	"	7	2	23	"	17	61
"	"	5	"	6	8	1	2	4	64
"	"	"	"	5	14	"	2	7	31
"	1	2	"	30	40	"	7	17	114
"	"	3	"	121	66	4	14	35	377
"	"	18	"	110	105	1	4	17	323
"	"	"	"	34	39	"	3	6	86
"	"	6	1	6	22	3	9	18	73
"	"	"	"	"	1	"	"	"	4
"	"	4	"	87	57	1	4	10	183
"	2	57	1	478	452	36	53	156	1 602

Staat G. OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Volgnummer.	Aard van het ongeluk.		Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerij, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Beleedigde deelen.	Hoofd	1	1	27	2	„	1	1
2		Oogen	„	„	1	„	1	„	„
3		Aangezicht	„	„	3	1	„	„	„
4		Armen en handen.	6	9	50	3	13	7	„
5		Vingers	2	20	16	2	19	7	„
6		Bovenlichaam	3	1	13	1	1	1	„
7		Onderlichaam	„	2	48	4	2	1	„
8		Voeten	1	7	16	5	7	2	„
9	Brandwonden		„	„	4	„	3	3	„
10	Inwendige kneuzingen.		3	„	23	3	1	1	„
11	Gedood		„	1	13	„	2	2	„
	Totaal		16	41	214	21	49	25	1

1892 *gerangschikt naar hun aard.*

Groep 8 — Leder, wasdoek, enz.	Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen, (Bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
„	„	1	„	15	27	„	2	19	97
„	„	1	„	22	31	1	3	5	65
„	„	1	„	10	9	1	1	1	27
„	„	14	„	106	87	11	12	40	358
„	1	18	„	78	93	15	8	22	301
„	„	1	„	31	18	„	1	„	71
„	1	6	„	66	67	2	7	18	224
„	„	7	„	89	79	3	7	16	239
„	„	6	1	10	21	2	7	16	73
„	„	2	„	46	17	„	5	11	112
„	„	„	„	5	3	1	„	8	35
„	2	57	1	478	452	36	53	156	1 602

STAAT H. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

Volgnummer.		Leeftijd der personen.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Mannelijke.	Van 12—13 jaar	„	4	„	„	„	„	„
2		„ 13—14 „	1	4	2	1	„	1	„
3		„ 14—15 „	„	9	2	„	2	„	„
4		„ 15—16 „	3	8	2	„	1	„	„
5		„ 16—20 „	4	8	28	1	12	„	1
6		„ 20—40 „	4	5	116	11	17	6	„
7		„ 40—60 „	2	1	57	7	13	3	„
8		boven 60 „	2	1	7	1	4	„	„
		Totaal	16	40	214	21	49	10	1
1	Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	„	„	„	„	„	1	„
2		„ 13—14 „	„	„	„	„	„	1	„
3		„ 14—15 „	„	„	„	„	„	„	„
4		„ 15—16 „	„	„	„	„	„	1	„
5		„ 16—20 „	„	„	„	„	„	5	„
6		„ 20—40 „	„	1	„	„	„	7	„
7		„ 40—60 „	„	„	„	„	„	„	„
8		boven 60 „	„	„	„	„	„	„	„
		Totaal	„	1	„	„	„	15	„
		Algemeen totaal	16	41	214	21	49	25	1

aan wie in 1892 een ongeluk is overkomen.

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (bewerking van).	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	3	"	1	"	1	"	2	11
"	1	2	"	9	2	5	"	1	29
"	"	3	"	10	7	"	2	2	37
"	"	4	"	14	11	3	1	"	47
"	"	9	1	37	76	7	6	23	213
"	1	20	"	189	248	3	28	79	727
"	"	14	"	189	94	5	16	40	441
"	"	1	"	29	13	1	"	9	68
"	2	56	1	478	451	25	53	156	1 573
"	"	"	"	"	"	1	"	"	2
"	"	"	"	"	"	2	"	"	3
"	"	"	"	"	"	1	"	"	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
"	"	"	"	"	"	2	"	"	7
"	"	1	"	"	"	5	"	"	14
"	"	"	"	"	1	"	"	"	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	"	1	11	"	"	29
"	2	57	1	478	452	36	53	156	1 602

STAAT I.

OVERZICHT *der dagen waarop de*

Volgnummer.	Dagen der week.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Zondag	1	"	4	"	"	"	"
2	Maandag	1	7	48	4	7	3	"
3	Dinsdag.	6	7	32	4	8	4	"
4	Woensdag.	2	4	41	3	6	5	"
5	Donderdag.	4	4	20	4	10	5	"
6	Vrijdag	1	9	36	5	10	4	1
7	Zaterdag	1	10	36	1	8	4	"
	Totaal . . .	16	41	214	21	49	25	1

in 1892 de ongelukken plaats vonden.

Groep 8 — Leder, wasdoek, enz.	Groep 9 — Metalen (Winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotmiddelen.	Totaal.
"	"	"	"	2	5	"	3	8	20
"	1	10	"	83	61	4	8	31	268
"	"	14	1	83	82	6	6	23	281
"	"	4	"	95	82	7	7	27	283
"	"	9	"	69	82	7	10	19	243
"	1	12	"	76	74	7	15	20	271
"	"	8	"	70	66	5	4	23	236
"	2	57	1	478	452	36	53	156	1 602

Vallen van steigers, zolders, enz.

Het vallen van steigers, zolders, bordessen, het uitglijden en daardoor letsel krijgen omvat 377 ongelukken, waaronder 16 met doodelijken afloop. Voor het groote meerendeel dezer ongelukken ligt de voorkoming meest in de hand van den bezadigden en bekwamen werkman. Een kleiner deel kon zonder twijfel voorkomen worden, indien doelmatige beveiligingen werden aangebracht, of steigers met meer zorg werden gemaakt en nagezien.

In bouwbedrijven.

Van ongelukken in de bouwbedrijven ontving ik 214 kennisgevingen, waaronder 10 met doodelijken afloop. De mededeelingen hadden in 82 gevallen betrekking op het vallen van steigers, ladders, balklagen enz.; in 20 gevallen lag de oorzaak der ongelukken aan het uitschieten of breken van kortelingen of dwarsliggers. 22 Ongelukken hadden plaats door het vallen van steenen, hout, ijzer, werktuigen enz.; terwijl 19 het gevolg waren van het werken met werktuigen. 19 personen verstuikten of vertilden zich, 9 trapten in spijkers, 18 struikelden of gleden uit gelijkvloers, terwijl de overige ongevallen aan andere oorzaken te wijten waren.

Ontbreken van gordingen bij trappen en liften, enz.

Het ontbreken van behoorlijke trap- of bordesleuningen of zolderluiken, onbeschutte liftopeningen trof ik aan in 121 inrichtingen. Verschillende ongelukken waren ook hiervan een gevolg; in twee gevallen droegen de vallenden bakken met heet water en brandden zich tevens.

Een werkman, die een met grondstof beladen wagen op de lift wilde plaatsen en niet zag dat de liftkas naar boven was verplaatst, viel met den wagen van de 3de verdieping naar omlaag; zeer ernstig letsel was hiervan het gevolg. In een dergelijke lift in dezelfde fabriek viel later nog een man naar beneden. Bij mijn bezoek in het vorige jaar had ik reeds aangedrongen op doelmatige beveiligingen bij deze liften.

Het uitglijden van ladders was de oorzaak van verschillende ongevallen, waaronder van zeer ernstigen aard.

Het ontbreken van gordingen om grondgaten, of het niet goed nagaan der bedekkingen werd ook door meerdere ongevallen aangetoond, waaronder 3 met doodelijken afloop. Bij een daarvan viel de ongelukkige in zeer heete spoeling en werd met brandwonden overdekt. Uit het, kort na het ongeval ingesteld onderzoek bleek dat de werkman belast was spoeling uit een grondbak te pompen. Het luik dat op de opening moest liggen was geregeld buiten gebruik. Toen hij zijn werk te 6½ uur voormiddags wilde aanvangen, was het donker, terwijl de ruimte met damp was gevuld en kwam hij waarschijnlijk door de duisternis misleid, in die opening terecht.

Een ander ongeval met doodelijken afloop was het gevolg van het vallen door een glazen dakbedekking. Dergelijke ongevallen hebben herhaaldelijk plaats. Waar de lokalen door zoogenaamde lantaarns licht ontvangen, moeten die lichtramen meermalen 's jaars gereinigd worden

van het daaropvallende roet en stof. Glijdt de daarmede belaste man uit, of steunt hij eenigszins op roeden, dan bestaat er groot gevaar. Waar ik deze wijze van verlichting aantref, geef ik dan ook steeds in overweging om in de richting der kleinste afmeting, op eene afstand van ± 30 c. M. ijzeren roeden van voldoende hoogte te bevestigen, ten einde die bij het reinigen, als steun voor de hand kunnen dienen.

Het vallen van voorwerpen, was oorzaak bij 323 ongelukken, waaronder een viertal met doodelijken afloop. Vele van deze ongelukken zijn moeielijk te voorkomen; ook hier zijn goed toezicht en beleid van den werkman de beste voorzorgen. Vallen van voorwerpen.

„Andere oorzaken" staan aangegeven met 183 ongelukken; onder dit getal behooren onder andere ook de personen, die zich bij hun werk vertild of zoogenaamd geforceerd hebben. Aan de Rijkswerf te Amsterdam kwam dit 38, aan die te Nieuwediep 10 maal, aan de werkplaatsen der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te Haarlem 13 maal voor. In de genoemde werkplaatsen wordt bij ongevallen vol loon uitbetaald.

Van de 142 ongevallen bij werktuigen der ijzerbewerking zijn er 22 te wijten aan boorwerktuigen. Nog te veel vindt men de raderen daarvan niet beschut. Ook draaibanken en schaafbankraderen zijn de oorzaken van verschillende ongevallen, waaronder er zijn als gevolg van struikelen, of dat het werktuig door een toeval in werking kwam. Door doelmatige beveiligingen had hier veel kunnen worden voorkomen. IJzerbewerking.

Houtbewerkingswerktuigen behooren door hun snellen gang tot de meest gevaarlijke. Door geschikte beveiligingen kunnen ook hier echter verschillende ongelukken worden voorkomen. Het terugslaan van het hout, indien dit door den achterkant der zaag wordt gepakt, heeft reeds menig ongeval veroorzaakt. Ook in dit jaar zijn meerdere hiervan het gevolg, waaronder één met doodelijken afloop. Door een stalen spouwwig achter de zaag te plaatsen, kunnen dergelijke ongelukken meestal worden voorkomen. In laatst genoemd geval had ik bij vorige bezoeken der inrichting op plaatsing daarvan aangedrongen. Aangezien in deze fabrieken in den regel geen beschermde personen werken, gaat verbetering hier langzaam. Houtbewerking.

De onder ontplofbare stoffen en afvliegen van splinters of schilvers vermelde 86 ongelukken bestaan in hoofdzaak — een 60tal — uit oogverwondingen bij de ijzerbewerking. Verschillende daarvan hadden kunnen worden voorkomen door het dragen van oogbedekkingen. Hiervoor beveel ik steeds aan de in mijn eerste jaarverslag beschreven draadmaskerbrillen. Oogverwondingen.

Onder het hoofd „slijpsteenen, persen enz." zijn inzonderheid de drukpersen en andere werktuigen in drukkerijen oorzaken van ongevallen. Slijpsteenen, walsen enz.

Te groote ijver om het papier goed te leggen, ook speelschheid en onnadenkendheid bij de jongens, uitglijden en struikelen zijn de factoren die aanleiding tot ongelukken geven. Meest zijn dit verwondingen aan handen en voeten. Vooral in dezen bedrijfstak, waar betrekkelijk veel jongens werken, is een goede beschutting der gevaarlijke deelen gewenscht, en kan die, dank de bepalingen van het Koninklijk besluit, thans geëischt worden. Bij de persen zijn het de voorgelegen raderen, drukcilinders, vliegwielen, krukken, openingen in het frame waar heen en weder gaande deelen passeeren, wier beschutting noodig blijkt te zijn. In eenige drukkerijen werd in dit opzicht reeds alles gedaan wat gewenscht was.

Ook bij walsen en mangels hadden verschillende ongevallen plaats; bij de laatstgenoemden een tiental. Door doelmatige beveiligingen hadden hier meerdere voorkomen kunnen worden.

In een suikerwerkfabriek bracht een jongmensch van 17 jaar tijdens de korte afwezigheid van den werkman de pepermuntwals in werking; hij keek om en dientengevolge geraakte zijn hand tusschen de walsen met gevolg dat die zeer zwaar werd gekneusd.

In een zinkpletterij wilde een hulpwerkman vol ijver de wals schoonmaken; hij deed dit echter aan de inloopende zijde, geraakte daartusschen, brandde en kneusde hand en arm. Een zeer gelukkig toeval was oorzaak dat dit ongeluk geen doodelijken afloop had.

Het springen van snelloopende amarilslijpsteenen heeft herhaaldelijk plaats. Bedekking van die steenen zoo ver mogelijk is dus ook zeer gewenscht. Een ongeval kwam te mijner kennis, als gevolg dat de werkman de beveiligingskap had weggenomen.

Groote steenen voor het nat slijpen van ijzeren of stalen voorwerpen zijn in mijn inspectie gering in aantal. Een er van sprong; een stuk er van, zwaar omstreeks 200 K.G., vloog hoog tegen den muur, het andere stuk bleef in den trog zitten. Een werkman die gewond werd kwam er betrekkelijk zeer gelukkig af; na 3 weken tijds was hij weder hersteld. Mij bleek dat de bevestiging van den steen vrij ruw was geschied en dat de steen een omtrek-snelheid van 16 M. per seconde had. De ervaring heeft geleerd, dat steenen van deze soort hoogstens een omtrek-snelheid van 12 M. mogen hebben. Met deze ervaring op dit gebied had men hier geene rekening gehouden.

Verschillende ongelukken.

Een ongeval met doodelijken afloop had plaats in een bleekerij bij eene stampkuip. Deze stampkuipen, die in de meeste bleekerijen, waar krachtwerktuigen zijn, gebezigd worden, hebben een middellijn van omstreeks 1 M.; de staande stamperas heeft aan de onderzijde een dwarshout van die afmeting en is aan de bovenzijde van een ronde tafel voorzien. De drie armen der drijfas komen beurtelings onder die tafel, waardoor de stamping wordt verkregen. Is de stamper buiten gebruik, dan wordt deze opgelicht, zoodat de tafel vrij komt en wordt het dwarshout in een ⊔vormigen haak gehangen, die den onderkant ge-

heel omsluit. In dit geval had de smid de onderzijde van den haak iets te kort gemaakt; hij omsloot niet geheel het dwarshout. Dit betrekkelijk kleine verzuim was de oorzaak van het noodlottige ongeval. De werkman had, terwijl het stoomwerktuig stilstond, boven den stamper iets te verrichten; bij het weder afdalen raakte zijn voet het dwarshout, dit schoof uit den haak. De nederdalende tafel trof den man, met het ongelukkige gevolg dat zijn wervelkolom brak.

Een ander ongeval met zware kneuzing had plaats bij een trommel, zooals die in machinale tapijtreinigingen worden gebruikt. De werkman had zich in den trommel begeven; terwijl hij daaruit wilde gaan, begon deze plotseling in werking te komen, waardoor hij tusschen den vloer en trommel bekneld geraakte. De oorzaak waardoor de trommel plotseling aanving te werken, is niet opgehelderd.

Textiel industrie.

In de textiel-industrie hadden bij werktuigen een 23tal ongelukken plaats: verschillende hiervan vonden hun oorzaak in het reinigen of nazien tijdens het werk; bij anderen was het ontbreken van beveiligingen de oorzaak. Een ongeval kwam te mijner kennis als gevolg van het uitvliegen eener spoel. Nu beveiligingen bij spoelen die gevaar kunnen veroorzaken verplicht zijn gesteld, zullen dergelijke ongevallen spoedig wel geheel ophouden.

Omtrent de spoelvangers deed ik eene eigenaardige ervaring op. De bestuurder en vooral de werklieden eener weverij hadden allerlei bezwaren tegen het plaatsen dezer toestellen. Nadat een vijftigtal geplaatst waren, bezocht ik eenige maanden later de fabriek. De werklieden die ik sprak waren toen blijkbaar reeds met die nieuwigheid verzoend. Zij verzekerden mij dat de spoelvangers beletten dat de spoel er uit vloog. Ik vernam toen ook dat dit vroeger nog al veel voorkwam en dat zij door dat uitvliegen soms aanmerkelijke schade in hun loon hadden gehad. De uitschietende spoel toch kwam meermalen terecht in de ketting van het naaste weefgetouw of in de reeds geweven stof. Was het laatste het geval dan was de schade voor rekening der fabriek. De bestuurder deelde mij mede dat daardoor wekelijks geregeld eenige stukken waardeloos werden. Was het eerste echter het geval dan was de schade voor den werkman, die het weefgetouw bestuurde; hij moest in zijn tijd al de gebroken kettingdraden weder knoopen en hiermede was soms geruimen tijd gemoeid. Dit voordeel had hun inzicht blijkbaar gewijzigd.

Lieren en Kranen.

Bij lieren en kranen zijn meerdere ongevallen het gevolg van de tandraderen en slingers. De slinger ontglipt aan de handen; bij de poging om dezen te grijpen komt hij met kracht op eenig lichaamsdeel en veroorzaakt letsel, of de handen geraken bij die poging tusschen de onmiddellijk naast den slinger geplaatste raderen. Het meer bezigen van vangers of veiligheidsslingers en beschutting der raderen naast de slingers acht ik zeer gewenscht, evenals beter toezicht op de palraderen, die mij meermalen bleken zeer versleten te zijn. Een paar

ongelukken waren ook het gevolg van het breken der kettingen. Vooral in gieterijen kan een dergelijk ongeluk rampzalige gevolgen hebben, en, behoudens de voorzorg om slechts beproefde kettingen van de beste soort te nemen, moest men niet verzuimen die eenmaal 'sjaars uit te gloeien, daarbij nauwkeurig na te gaan en langzaam af te koelen. Eenige fabrikanten hier te lande doen dit reeds; in het buitenland schijnt dit echter veel algemeener in gebruik te zijn.

Liften. Ook op de liften is vaak beter toezicht gewenscht. Zij moeten, inzonderheid indien die ook personen vervoeren, van goede veiligheidsmaatregelen tegen het nederstorten van den bak voorzien zijn. Meermalen bleek mij dat dit soms veel te wenschen overliet. Ook op andere constructiefouten moest ik meermalen wijzen. Al zijn echter de liften van borgen bij het breken van het touw voorzien, toch moet men nooit verzuimen, van tijd tot tijd, bijv. alle 3 maanden, te onderzoeken of de beveiligingen goed werken. Een ongeluk, waarvan ik de kennisgeving ontving, was aan dit verzuim te wijten. Bij onderzoek bleek mij dat de veeren, die de vangklauwen moesten uitslaan, verslapt waren. De man kwam er gelukkig met een beenbreuk af. Op automatische afsluitingen der liftopeningen dring ik steeds sterk aan, met het oog op de ongevallen die van het ontbreken daarvan een gevolg waren.

In de electrische drukkerij te Amsterdam vond ik een lift, die ook in dit opzicht aan hooge eischen beantwoordde.

Drijfwerk. Ongevallen bij drijfwerken behooren steeds tot de meest ernstige. Nu kwamen te mijner kennis 31, waarvan 1 met doodelijken afloop en meerderen die gedeeltelijke invaliditeit ten gevolge hadden. Een olieslager geraakte bij het smeren der wentelas tusschen deze en het blok; zijn hand werd verbrijzeld. Een jongen wilde spelenderwijze een riem op een schijf leggen; hij werd door een spie gepakt waarbij de arm bij den schouder afgerukt. Een werkman wilde een lap, die in de nabijheid van een drijfas hing, verwijderen; de lap draaide om de drijfas, de hand geraakte bekneld op de as, de arm werd bij het elleboogsgewricht afgetrokken. Een meisje in een fabriek van vrouwelijke confectie verliet haar plaats bij de naaimachine om met een ander meisje te gaan praten; ten einde door de opzichteres niet opgemerkt te worden, bukte zij; haar loshangend voorhoofdhaar kwam in aanraking met een dun drijfasje en woelde daarom heen. Een groot gedeelte van het hoofdhaar met de huid werd weggerukt.

In een houtzagerij werd het stoomwerktuig gewoonlijk steeds van uit de zagerij stilgezet. De machinist-stoker, een jongen van 17 jaar, in de machinekamer zijnde toen dit weder werd gedaan, wilde het vliegwiel eenigszins tegenhouden, ten einde de kruk niet op het doode punt te laten blijven staan. Hij greep daarbij in de spaken van het vliegwiel, hetwelk daar ter plaatse niet beveiligd was, struikelde en geraakt met zijn hoofd

beklemd tusschen een spaak en het grondgat; zijn hoofd werd verbrijzeld en zijn lichaam meegetrokken door het vliegwiel.

Door het ontsnappen van kokend water uit stoomketels kwamen een paar ongevallen te mijner kennis. Verbranding.

Een werkman vertoefde in het ketelhuis, tevens machinekamer; eenig gedruisch hoorende, wilde hij dit verlaten en werd toen door uit den stoomketel stroomend water zoodanig verbrand, dat dit den dood ten gevolge had. De machinist werd gekwetst.

In het proces-verbaal, opgemaakt naar aanleiding van het onderzoek van bovenbedoeld ongeval door den ingenieur voor het stoomwezen W. A. M. Piepers te Rotterdam, werd het navolgende vermeld:

„Het ongeval bleek te zijn veroorzaakt door een slechte verbinding „van de spuipijp in de flens, gaande slechts over twee schroefdraden; „in verband met het vastklemmen der spuipijp in een muur op 2 M. „afstand van den ketel staande, tengevolge van verzakking door grond- „aanplemping in het Boerengat achter de fabriek gelegen.

„Het eerste gebrek, dat trouwens niet bij onderzoek kon worden „ontdekt, is te wijten aan zeer slordige constructie van den Engelschen „fabrikant des ketels; het tweede kon evenmin aanleiding geven om „den gebruiker van verzuim of anderszins te beschuldigen enz."

Het tweede ongeval vond zijn oorzaak in het springen van een waterpijp van een pijpketel. Deze ketels worden veelal beschouwd als te zijn niet ontplofbaar. In het proces-verbaal, door voormelden ingenieur opgemaakt, is omtrent de oorzaak het navolgende vermeld:

„Bedoelde waterpijp bleek op de lasch te zijn opengescheurd ter „lengte van 230 m.M. en ter wijdte van 90 m.M.; tengevolge van de „ontsnappende massa water en stoom is ook de vuurdeur geopend en „het vuur uitgeworpen, zoodat de stoker Antonius Flok brandwonden „heeft bekomen.

„Het ongeval is te wijten aan slechte constructie door den fabrikant „van den ketel Colet & C°. te Parijs; het gebrek was niet te ontdek- „ken bij de van Rijkswege voorgeschreven beproeving des ketels.

„Evenmin bestaat hier aanleiding om den gebruiker van verzuim als „anderzins te beschuldigen enz."

Het afslaan van den helm van een ruwketel, zonder vooraf de aftapkraan te hebben geopend, was ook in dit jaar weder de oorzaak van een ernstig ongeval.

Een zeer ernstig ongeluk, waarbij twee personen hun dood vonden, had plaats bij het opnieuw pikken van een groot legvat van 2.40 M. middellijn in een lagerbierbrouwerij. Het is bekend dat dit een zeer gevaarlijk werk is. Ook nu waren de noodige voorzorgen genomen. Na het inbrengen van het gesmolten pik werden onmiddellijk de gloeiende bouten in het bodem-mangat gebracht en gingen de personen ter zijde van het vat staan. De praktijk leert, dat bij een soms daarop volgende Gasontploffingen.

ontploffing der ontstaande gassen, de bodem, als het zwakste deel van het vat, er uitvliegt. Deze voorzorgmaatregel behoedde ditmaal de werklieden niet, daar het vat, nadat men op de boven omschreven wijze had gehandeld, geheel uit elkander vloog. De rondvliegende stukken brachten zulke belangrijke hoofdverwondingen te weeg, dat bij beiden de dood spoedig volgde.

Bij het ingestelde onderzoek bleek mij, dat, voor zoover ik konde nagaan, alleen de nagels van de klinkverbindingen der banden waren afgescheurd. De banden zelf waren niet gescheurd. Voorts bleek dat de doorsnede der nagels van alle banden bedroeg omstreeks 1900 m.M^2., terwijl de gezamenlijke doorsnede van de ijzeren banden over de nagels bedroeg omstreeks 3250 m.M^2.

Waren dus de klinkverbindingen dezer banden oordeelkundiger gemaakt, zoo bestaat er grond aan te nemen, dat de noodlottige gevolgen niet hadden plaats gehad. Ik vermeen hierop met nadruk te moeten wijzen.

Electrische geleidingen. Een werkman kwam in aanraking met den kabel eener electrische geleiding, die niet geisoleerd was, waardoor zijn linkerhand grootendeels verbrandde.

Instorten put. Een ander ongeval, waarvan de ernstige gevolgen inzonderheid door den moed en het volhardende beleid van den metselaar C. van Reenen te Hilversum werden voorkomen, zal ik mij veroorloven in 't kort hier te vermelden.

Bij het maken van putten daar ter plaatse werd door een aannemer die veel dergelijke putten maakt, tot nu met goed succes de volgende werkwijze gevolgd. Op een platten ijzeren band, waarvan de uitwendige middellijn de diameter van den put had, werd een vaste houten kuip van 1.50 M. hoogte in den grond gelaten. Vervolgens werd de grond verder uitgegraven, zoodat de band gelijkmatig zakte en werd daarop gesteld een tweede kuip van omstreeks 1 M. hoogte van losse duigen, die vischbeksgewijze in elkander sloten, op vier plaatsen van den omtrek uit het hart rechthoekig op elkaar waren wigvormige duigen geplaatst, waardoor men de gevormde houten kuip gelijkmatig tegen den met zorg afgestoken zandwand van den put konde opwiggen. Aan de bovenzijde steunde de losse kuip over den geheelen omtrek tegen het ondergedeelte van de kuip, die hooger geplaatst was. Op deze wijze werkende, werden al dieper gaande de volgende rompen geplaatst. De duigen werden op geenerlei wijze, noch door binnen- of buitenbanden, noch door spijkers vastgezet. Zoodoende had men de diepte van omstreeks 11 M. bereikt; toen Zaterdagsvoormiddags, na een korte rustpoos, de werkman die in den put werkte weder afdaalde en korten tijd had gewerkt, vroeg hij den beiden werklieden die boven den put hem hulp verleenden, spoedig de duigen te laten zakken en bij hem te komen, aangezien hij het zand zich zag bewegen. Vóór dien tijd was in dit opzicht niets bespeurd.

Terwijl de werkman zich haastte de duigen af te laten, bleef het loopzand steeds doorvloeien. De onderste kuip, door geen band gehouden, week daardoor uit, gevolgd door de andere rompen, zoodat in een oogwenk de geheele put instortte en de werkman, die onder in den put was bedolf. Door het omslaan der lier ontwrichtte de werkman die boven stond zijn arm.

Met kracht werden onmiddellijk pogingen tot redding aangewend, na overleg met den deskundige ter plaatse werd er begonnen een tweede groote put om den eerste heen te maken. Toen men hiermede aan het werk was bespeurde men dat de bedolven werkman nog leefde. Nadat met groote behoedzaamheid 24 uren was gearbeid en men op 5 M diepte was gekomen, had weder een groote zandverschuiving plaats, die aantoonde dat de gevolgde wijze van werken niet met succes was vol te houden. De metselaar van Reenen bood zich toen aan het waagstuk te ondernemen en ging daarbij te werk op de wijze zooals hij steeds dergelijke putten had gemaakt. Na 30 uur bijkans zonder ophouden met groote inspanning gewerkt te hebben, had hij het geluk den bedolven werkman bijna ongedeerd te redden. Laatstbedoelde was meer dan 55 uur bedolven geweest.

Dit ongeval toonde aan, dat men, inzonderheid daar, waar men voor loopzand vreest, op andere wijze moet werken; in elk geval nimmer mag verzuimen de duigen der losse kuipen door ijzeren banden aan een te houden Het verdient bovendien aanbeveling de duigen door spijkers aan de voorgaande kuipen te verbinden. Deze wijze van werken werd door van Reenen gevolgd bij het maken van eenen put, die later op een andere plaats bij dezelfde woning werd gegraven.

Ongevallen met doodelijken afloop hadden de navolgende oorzaken: Ongelukken met doodelijken afloop.

1. Een stoker-machinist geraakte tusschen het vliegwiel en de grondkuip; zijn hoofd werd verbrijzeld.

2. Bij het zagen met een cirkelzaag sloeg een stuk hout terug; twee splinters drongen diep in de oogen van den ongelukkige en beleedigden de hersenen; hij stierf twee dagen later.

3. Een bleekersknecht werd door de tafel van een stamper getroffen, waardoor de wervelkolom brak en hij kort daarna overleed.

Een werkman in een suikerfabriek wilde, naar men meent, eene verstopping van bieten in den bietenwasscher verhelpen. Hij schijnt daarvoor in den bietenwasscher te zijn gegaan, na vooraf zoover mogelijk den riem op de losse schijf te hebben getrokken. De riemuitzetter konde hier niet worden vastgezet. Nadat hij vermoedelijk de bieten met den voet had weggeduwd, is onmiddellijk de as gaan draaien, waardoor hij bekneld geraakte tusschen de klauwen en de kuip. Zijn onmiddellijke dood was het gevolg.

Bij dit ongeval was niemand tegenwoordig; een ander werkman vermoedde dat de ongelukkige in den wasscher was gevallen. Aangezien

elke beveiliging hiertegen ontbrak en de grond zeer glibberig was, bestaat voor deze verklaring ook eenige grond.

5. Bij een stoomketel brak de spuipijp; het uitstroomende water verbrandde een timmerman, die juist daar ter plaatse vertoefde.

6—7. Bij het opnieuw pikken van een legvat in een bierbrouwerij sprong dit geheel uiteen. Een kuiper en een brouwersknecht daarbij werkzaam, werden door de rondslingerende deelen doodelijk aan het hoofd gewond.

8. Een brandersknecht liep in het openstaande luik van een spoelingbak. Zware brandwonden waren de oorzaak van zijn spoedigen dood.

9. Een fabriekswerkman leunde tegen een verfkuip en viel in de kokende vloeistof. Den volgenden morgen overleed hij.

10. Een zak graan was niet goed aangeslagen; deze viel uit den strop op den daaronder staanden werkman. Zware inwendige kneuzingen waren de oorzaak van zijn dood.

11. Bij het inzetten van een schoorsteen op een stoomboot brak de stalen tros. De schoorsteen viel op het hoofd van een werkman, die hierdoor te water geraakte, waar hij echter spoedig uitgehaald werd. Eenige uren later overleed hij aan de gevolgen

12. Bij herstelling van een gebouw stortte een groot stuk muur naar beneden op een werkman, die ter plaatse stierf. Een in de nabijheid aanwezige opzichter redde zijn leven door van een zeer hoogen steiger te springen zonder ernstig letsel daarbij te bekomen.

13. Door sterken wind sloeg een zolderraam met kracht open, waardoor de scharnieren braken. Dit raam viel op het hoofd van een jeugdigen werkman, die daaronder bezig was. Aan de gevolgen overleed hij den volgenden dag.

14. Een werkman was bezig aan het wegnemen van een schoorsteen bij een stoomboot en zat daarvoor op een zoogenaamden bootsmansstoel. Een van de touwen van dien stoel kwam in aanraking met een schoorsteen, die in gebruik was en waardoor het touw schroeide en brak, zoodat de werkman naar omlaag stortte. Een schedel- en een rugwervelbreuk was de oorzaak van zijn spoedigen dood.

15. Bij de herstelling van een glazen dakbedekking viel een werkman daardoor, 10 M. naar omlaag. Zijn onmiddellijke dood was het gevolg.

16. Bij het opstellen van een bak werd een touw, hetwelk een werkman in de hand hield, door een transmissiekabel gegrepen, waardoor hij van een hoogte van 4 M. werd geslingerd. Een schedelbreuk was de oorzaak van zijn onmiddellijken dood.

17 Een koperslager, aan boord van een schip werkzaam viel, door

de duisternis misleid, in het ruim. Beleediging van den rugwervel was de oorzaak van zijn dood.

18. Een schilders knecht was werkzaam aan het verven van een voorgevel van een gemeente-schoolgebouw te Rotterdam. De onderopzichter werd gewaarschuwd dat deze persoon vermoedelijk dronken was. Deze ging naar boven en zag den werkman op het dak staan en gelastte hem met werken op te houden. De werkman weigerde dit, stapte daarop over het in de goot geplaatste statiebord, verloor zijn evenwicht en viel op de straat met doodelijk gevolg.

Contractueel ontvangen de nabestaanden van werklieden, die voor de gemeente werk verrichten, bij overlijden een uitkeering van f 1000; indien de aannemer echter ten genoege van burgemeester en wethouders het bewijs leverde dat het ongeluk is veroorzaakt door grove schuld van den getroffene, is de aannemer niet verplicht die som uit te keeren.

Aanvankelijk vermeende men dat deze grove schuld had bestaan en was de aannemer ongezind dit bedrag aan de weduwe uit te keeren. De aannemer had zich slechts voor het kleinste gedeelte der uitkeering verzekerd bij een fonds waarvan hij zelf bestuurder was en moest dus het overige eventueel uit eigen middelen bijpassen.

Het gemeentebestuur gaf hem de gelegenheid en den tijd, om zijnerzijds het bewijs te leveren, dat, zooals hij meende, het ongeluk door eigen grove schuld was veroorzaakt. In hetgeen door den betrokkene tot staving daarvan werd aangevoerd, konden burgemeester en wethouders het afdoende bewijs niet vinden en dus werd de som van f 1000 den aannemer gekort en aan de weduwe van den werkman uitgekeerd.

19. Een schilder, werkzaam op een zoogenaamden Rotterdammersteiger, viel doordat een knie van dien stijger brak. Overgebracht naar het gasthuis, bleek hij reeds overleden te zijn.

20—23. In vier gevallen viel een schilder of glazenmaker, naar men meent door duizelingen overvallen, van een ladder met doodelijken afloop. Bij *één* werd de dood aan een beroerte toegeschreven.

24. Een loodgieter gleed uit bij werkzaamheden op een dak van een in aanbouw zijnd huis en stortte naar omlaag.

25—29. Vijf werklieden in bouwbedrijven vielen, bij den aanbouw of bij de herstelling van bouwwerken, met doodelijken afloop.

30. Een bankwerker geraakte zoodanig bekneld tusschen een tender en het perron, bij het weder in het spoor brengen van een gederailleerden tender, dat hij kort daarna overleed.

31. Een werkman werd door een trein overreden.

32. Een sjouwerman was werkzaam op een schuit. Door een voorbij varende stoomboot werd een zoogenaamde scheerbalk weggeslingerd, dien hij tegen het hoofd kreeg. Hij overleed dienzelfden avond aan de gevolgen.

33—35. 3 Werklieden vielen te water en verdronken.

Dagen verzuim bij ongelukken.

Van 780 ongelukken verkreeg ik betrouwbare gegevens van het aantal ziektedagen:

van	256	was	dit	minder	dan	een	week;			
„	252	„	„	van	7	tot	en	met	14	dagen.
„	99	„	„	„	15	„	„	„	21	„
„	59	„	„	„	22	„	„	„	28	„
„	80	„	„	„	29	„	„	„	8	weken
„	21	„	„	boven	8	„	„	„	12	„
„	3	„	„	„	12	„	„	„	16	„
„	3	„	„	„	16	„	„	„	20	„
„	1	„	„	„	20	„	„	„	24	„
„	6	„	„	„	24	weken.				

Het aantal ziektedagen, dat de werklieden verzuimden, bedroeg bij bovenbedoelde ongevallen 14 605 dagen, gemiddeld voor elk der gekwetsten 18,7 dagen.

INSTELLINGEN IN HET BELANG DER WERKLIEDEN.

In aansluiting met het in mijn vorige jaarverslagen medegedeelde volgt hier, hetgeen omtrent dit onderwerp in dit jaar meer bijzonder mijn aandacht trok.

Dat deze rubriek niet uitgebreider is, is voor een deel daaraan toe te schrijven, dat ik de grootste inrichtingen, waar dergelijke instellingen het meest worden aangetroffen, reeds in vorige jaren bezocht en toen daarvan melding maakte.

Inkorting arbeidsdag.

Het is inzonderheid in het belang der werklieden, bijaldien een lange arbeidsdag tot een korteren wordt teruggebracht, dat ook een rustdag worde ingesteld, zonder dat dit eenig geldelijk nadeel veroorzaakt aan de belanghebbenden. In het eerste hoofdstuk deelde ik hieromtrent reeds het een en ander mede. Wat in deze kan worden gedaan moge uit het volgende blijken.

In de werkplaatsen der N. V. Werf Conrad te Haarlem, directeur de heer P. Goedkoop, werd de van vroeger bestaande gewoonte volgende, van 's morgens 6 uur — 8 uur 's avonds met $2^1/_2$ uur rusttijd gewerkt; Zaterdags werd $1^1/_2$ uur minder gewerkt. Hier werd ingevoerd de tarief-productie, op de wijze zooals ik die in mijn vorig verslag bladz. 326 bij de Nederlandsche fabriek van werktuigen en spoorwegmaterieel te Amsterdam beschreef. Nadat men op deze wijze eenigen tijd had gewerkt, werd door de directie, na overleg met eenigen der oudste werklieden besloten den werktijd te stellen van 7 uur v. m. tot 7 uur n. m., 's Zaterdags tot 6 uur n. m., met 2 uur rusttijd; er werd bepaald dat het loon per uur hetzelfde zou blijven, dat de directie den dag op $10^1/_2$ uur zou rekenen, ofschoon feitelijk slechts 10 uur werd gewerkt. Deze regeling trad 1 Januari 1892 in werking, en werkt zeer tot tevredenheid der daarbij betrokkenen. Bij een gelijk uurloon verdienen de werklieden thans minstens evenveel als vroeger, terwijl de directie getuigt dat zij nu over het algemeen minstens even goedkoop werkt.

Inzonderheid met het einde van den werktijd te 7 uur zijn de werklieden ingenomen. Ofschoon het uurloon bij overwerk met 25 pct. wordt verhoogd, werken de meeste werklieden, naar mij werd medegedeeld, minder gaarne later. Indien bijzondere omstandigheden soms overwerken noodig maken, wordt door hen bij voorkeur 's morgens vroeger gewerkt. Dat de vermindering van twee werkuren daags geenerlei

nadeeligen invloed op het uitgekeerde loon der werklieden had gehad, werd mij met de boeken aangetoond.

Onderstaand staatje van enkele goede werklieden uit elke afdeeling is een uittreksel uit die boeken; daarbij moet nog opgemerkt worden dat dit gemiddelde resultaten zijn. Bij verschillende werklieden zijn de resultaten veel sprekender.

Naam.	Beroep.	1890 werktijd per week.	Gemiddelde verdienste per week.	1892 werktijd per week.	Gemiddelde verdienste per week.	*Aanmerkingen.*
A. . . .	koperslager	67½	f 14.41	59¼	f 15.47	Voor ambachtslieden varieeren de uurloonen tusschen 15 en 22 cts. Sjouwerlieden verdienen per uur 15 cts.
E. . . .	mach. bankw.	„	13.42	„	15.71	
H. . . .	idem	„	14.22	„	15.15	
v. d. B.	draaier	„	14.12	„	15.83	
D. . . .	idem	„	14.09	„	15.48	
v. C. .	vuurwerker	„	14.64	„	16.81	
M. . . .	idem	„	16.52	„	18.90	
M. . . .	modelmaker	„	12.73	„	13.91	
G. . . .	grofsm. bankw.	„	15.21	„	15.87	
B. . . .	idem	„	12.68	„	12.92	
K. . . .	scheepmaker	„	12.55	„	16.84	
de G. .	idem	„	11.80	„	14.49	
S. . . .	sjouwerman	„	9.54	„	10.41	

Zondagsrust. Eene andere wijziging van den werktijd trof ik aan in de N. V. stearinekaarsenfabriek Gouda, onder directie der heeren G. J. Steens Zijnen en dr. H. IJssel de Schepper.

In kaarsenfabrieken wordt in de afdeelingen, die met distillatie in verband staan, 's nachts en ook 's Zondags doorgewerkt. Ook in deze fabriek was dit het geval: een 100tal personen werkten bij afwisseling in nachtploeg en ook 's Zondags, gemiddeld 84 uren her week.

De directie stelde zondagsrust in en bepaalde dat van Zondagmorgen omstreeks 7 uur tot Zondagavond 12 uur het werk geheel gestaakt zoude worden. De werklieden in deze ploeg werken thans 72 uren per week; zij zijn 's Zondags vrij en behielden hetzelfde loon en waren uit den aard der zaak dus met den maatregel zeer ingenomen. Door deze wijzi-

ging echter werd door de directie een allerbelangrijkst feit geconstateerd, namelijk dat deze vermindering van den werktijd, bij goed overleg, geen productie-vermindering ten gevolge had. Dit resultaat mag te meer verwondering wekken, indien men nagaat, dat bij de distillatie het voortdurend onderhouden van vuren van grooten invloed op de productie wordt geacht te zijn.

Inkorting arbeidsdag.

Ook de dagwerktijd der overige mannelijke werklieden werd, met behoud van het loon van 12 uren daags, tot 11 uren teruggebracht zonder dat hierdoor eenig nadeel in de productie werd veroorzaakt. Aangezien hier noch tarief noch stukwerk wordt gegeven, mag ook dit resultaat zeer belangrijk genoemd worden.

Dagrusttijd en Zondagsrust broodfabriek.

Nog wensch ik hier een plaats te geven aan een zeer belangrijke wijziging, die ingevoerd werd door de N. V. de Leidsche Broodfabriek, directeur de heer Casparis.

In deze broodfabriek toch werd een dagrusttijd onder het werk, van twee uren, ingevoerd, terwijl het Zondagswerk werd afgeschaft. Om dit te bereiken moesten de werkkrachten met p. m. 12 % worden vermeerderd. Om behoorlijke afwisseling te krijgen, werden 5 ploegen geformeerd, die elke week wisselden. De groote moeilijkheid om een dergelijke regeling te maken heeft mij der directie verlof doen vragen de gevolgde verdeeling hier te vermelden. De resultaten dezer werkwijze waren in verschillend opzicht bevredigend.

WERKUREN.

Dagen.	1ste Ploeg.		2de Ploeg.		3de Ploeg.		4de Ploeg.		5de Ploeg.	
	v.m.	n.m.	v.m.	n.m.	v.m.	n.m.	v.m.	n.m.	v.m.	n.m.
Zondag ...				6-12				6-12		
Maandag..	6-12	2-6	12-6	6-12	6-2	4-6	12-6	6-12	12-6	12-9
Dinsdag...	6-12	2-6	12-6	6-12	6-2	4-6	12-6	6-12		12-9
Woensdag.	6-12	2-6	12-6	6-12	6-2	4-6	12-6	6-12		12-9
Donderdag	6-12	2-6	12-6	6-12	6-2	4-6	12-6	6-12		12-9
Vrijdag...	6-12	2-6	12-6	6-12	6-2	4-6	12-6	6-12		12-10
Zaterdag..	6-6		12-6	6-12½	6-6		12-6	12-6	6-12	6-12½
Totaal aantal werkuren per week....	62		78½		62		78		64½	

Voorschriften Dept. van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Belangrijke bepalingen, de werklieden betreffende, werden vastgesteld in de nieuwe algemeene voorschriften voor werken, onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Een uittreksel daarvan moge hier eene plaats vinden.

Betaling der werklieden.

De betaling aan werklieden wordt in geen geval door den aannemer in vreemde of verboden muntspeciën gedaan en mag niet plaats hebben in lokaliteiten waar sterke drank in het klein wordt verkocht.

Maatregelen voor gezondheid, verpleging enz.

De aannemer zorgt dat goed drinkwater en het noodige aantal privaten ten behoeve van de werklieden, op het werk aanwezig zijn.

Daar, waar de arbeiders tijdelijk hijn verblijf nabij het werk vestigen, zijn mede ten laste der aannemers:

1°. dagelijksche reiniging van het terrein rondom de arbeiderswoningen op een voldoenden afstand en aftapping van bedorven of stilstaande poelen;

2°. herhaalde levering van zuiver ligstroo;

3°. het inrichten der lichtramen in de arbeiderswoningen zoodanig, dat zij tevens tot luchtververschiug dienen;

4°. het beschikbaar stellen van de noodige geneeskundige hulp en medicijnen, enz.

Maatregelen voor de veiligheid.

De aannemer is verantwoordelijk voor de deugdelijkheid der hulpwerken, tenzij de samenstelling in het bestek is voorgeschreven.

Steigers en trappen, bruggen en vonders van 3 M. of meer worden, voor zoover de aanvoer van bouwstoffen daardoor niet wordt belemmerd, van stevige leuningen voorzien; langs de steigers worden kantdeelen aangebracht.

Bij gladheid door sneeuw, vorst of andere oorzaken worden de steigerplanken, balken en in het algemeen alle planken, waarover boven den beganen grond geloopen wordt, met asch of zand bestrooid.

Kranen, lieren, kaapstanden en dergelijke werktuigen behooren van de noodige pallen te zijn voorzien.

Bewegende gevaarlijke deelen van werktuigen, als: vliegwielen, riemen, boutkoppen, speien, enz. zijn, voorzoover zij naast doorgangen gelegen zijn, tot de hoogte van 1.50 M. boven den vloer voldoende afgesloten.

Cirkelzagen, machinaal gedreven beitels, enz. behooren bedekt te zijn.

Van tandraderen, welke onder het bereik der werklieden zijn, zijn de inloopende zijden bedekt.

Verzekering tegen ongelukken.

De aannemer verzekert tegen ongelukken al de onderbazen, opzichters, werklieden (niemand uitgezonderd), welke op het door hem aangenomen werk, hetzij middellijk, hetzij onmiddellijk in zijn dienst zijn, naar de door den Minister daaromtrent vastgestelde voorschriften.

Die verplichting geldt ook voor alle werkzaamheden, die een gevolg zijn van meerder werk op- of van wijziging in- de oorspronkelijk beschreven werken.

Ook de vereeniging van burgerlijke ingenieurs ontwierp en gaf uit nieuwe voorschriften, waarin dergelijke aanbevelenswaardige bepalingen voor de werklieden worden aangetroffen.

Een twaalftal hoofden van sigarenmakerijen, waaronder er waren die zeer slechte inrichtingen hadden, verbouwden of wijzigden hun werkplaatsen, zoodat die geheel aan de thans bestaande voorschriften voldoen, terwijl verschillende andere bestuurders door aanbrenging van doelmatige luchtververshing, uitslooping der zolderingen, of door de daken te beschieten een beteren toestand schiepen. Eenige letterzetterijen werden ook op deze wijze verbeterd. Verbouwingen.

In een 26tal fabrieken bevond ik al de reeds vroeger aanbevolen beveiligingen tegen ongelukken aangebracht en meerdere op eene wijze, die mij onthief van elke opmerking. Beveiligingen.

In de fabriek der heeren J. C. Zaalberg en Zoon te Leiden vond ik eene inrichting, waardoor direct van uit de werkzalen in geval van nood de stoommachine stilgezet kon worden.

Omtrent het leerlingwezen kan ik tot mijn spijt geen gegevens vermelden; aan deze, mijns inziens, gewichtige aangelegenheid blijf ik steeds alle aandacht schenken. Leerlingstelsel.

Dit is ook het geval met de avondscholen voor lager onderwijs, waarin, behalve herhalingsonderwijs, ook de gelegenheid wordt gegeven onderricht in teekenen te ontvangen. In dergelijke scholen mag het onderwijs niet voor $7^1/_2$ uur aanvangen, en dit met het oog op het einde van den arbeidsdag voor jeugdige personen te 7 uur 's avonds. Begint de school vroeger, zoo heeft men vaak niet de medewerking der patroons, en zonder medewerking van die zijde is het resultaat twijfelachtig. Onderwijs. enz.

De Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft stichtte een nieuw gebouw, waarin, behalve de gezelschapszalen voor de werklieden, meerdere lokalen worden aangetroffen, waar de bij haar werkzame personen onderwijs in verschillende vakken kunnen ontvangen.

In de fabriek der N. V. Hollandia te Vlaardingen was ik ooggetuige van de vorderingen in de gymnastiek der jeugdige werklieden, die onder toezicht van een onderwijzer dagelijks 's middags plaats hebben in een daarvoor op het fabrieksterrein zeer doelmatig ingericht lokaal.

Bij een bezoek der Stearine-kaarsenfabriek „Apollo" te Schiedam vernam ik, dat sedert het in werking treden der wet, mede door de goede bemoeiingen van een der chefs der afdeelingen, den heer Weber, een groot aantal meisjes dier inrichting in de maanden October tot

April 's avonds een herhalingsschool te Schiedam, hoofd de heer Van Vlaardingen, bezoeken. Behalve herhalingsonderwijs (ook zingen) ontvangen de meisjes daar onderwijs in naaien en andere nuttige handwerken, wat haar zeer te stade komt.

Volgens mededeeling van verschillende zijden ontvangen, moet dit herhalingsonderwijs zeer nuttig werken en goede vruchten dragen. Voor een deel is de goede opkomst en het daardoor verkregen resultaat zeker ook toe te schrijven aan de zeer aanbevelenswaardige bepaling, dat de meisjes het op de school vervaardigde mogen medenemen. De cursus werd dezen winter begonnen met 82 werkmeisjes der fabriek.

Verkrijgbaarstelling van melk

In de suikerraffinaderijen zijn verschillende werkzaamheden van dien aard, dat behoefte aan veel drinken bestaat. Vroeger werden veelal bier of gekookte dranken aan de werklieden verstrekt, ook nu trof ik dit nog aan in de fabriek der heeren Spakler & Tetterode te Amsterdam. (1)

De directie der Westersuikerraffinaderij te Amsterdam nam een proef om hare werklieden in de gelegenheid te stellen voor weinig geld gesteriliseerde melk te drinken.

Na dit geruimen tijd gedaan te hebben werd den werklieden de vraag gedaan, of zij verlenging dezer proef wenschten. In antwoord hierop werd door eene commissie uit het midden der werklieden schriftelijk bericht, dat zij beslist de verzekering konden geven dat alle werklieden zeer ingenomen met de melk waren en dat zij bestendiging der proef verzochten. Zij zeggen verder: „Velen zijn er zóó aangewend dat, als „zij daags een flesch minder of in het geheel niets nemen (omdat de „rekening te hoog wordt), zij zich minder pleizierig en opgewekt gevoe- „len, want is 't geen melk, dan is het water, drinken moeten zij. Ook zijn „er weer anderen die er zich goed bij bevinden, doordat menigmaal „hun het eten niet smaakt, zich op de been houden door af en toe „een slok melk te nemen en daarbij flink blijven, redenen dus die „ons doen hopen dat UEd. ons verzoek zult inwilligen enz.''

Ziekenfondsen.

Deze fondsen vond ik in een 14 tal fabrieken, die ik dit jaar voor het eerst bezocht of die een dergelijk fonds bij mijn vorig bezoek nog niet hadden; bij twee betrof dit niet alleen een uitkeering bij ziekte, maar ook geneeskundige hulp. Wat ik hieromtrent in mijn vorige verslagen mededeelde, stemt geheel overeen met hetgeen ik ook dit jaar bevond.

Ondersteuning bij ouderdom

Slechts in een tweetal fabrieken vond ik eene instelling ter tegemoetkoming bij ouderdom.

In de N. V. Stearinekaarsenfabriek te Gouda, werd door het bestuur in het jaar 1883 bij het 25jarig bestaan der vennootschap een voor-

---

(1) Hier krijgt elke werkman 2 kan bier en een kan koffie in de twaalf uur.

zorgskas opgericht, inzonderheid met het doel om aan verdienstelijke beambten en vaste werklieden, door haar hiervoor aangewezen, bij ontslag wegens ouderdom of bij overlijden van den persoon aan hunne nagelaten betrekkingen een bedrag ineens uit te keeren.

Door de vennootschap werd toenmaals een bedrag van f 50 000 gestort en bepaald, dat telken jare een bepaald percentage der in dat jaar behaalde en deelbaar gestelde zuivere winst aan dit fonds zoude worden gegeven. Voor elke deelhebber is bij de vennootschap eene bijzondere rekening geopend en worden de stortingen verdeeld in verhouding van het weekloon door dien persoon genoten en naar vaste regelen in verband met zijn diensttijd.

Voor het boekjaar 1892 werd onder andere in dit fonds gestort een bedrag van f 20 000 en was het kapitaal geklommen tot omstreeks f 229 000. De administratie van dat fonds geschiedt door de vennootschap, die mede telken jare 4 % rente der geboekte gelden op elk hoofd bijschrijft.

Indien een der deelhebbers echter zijn ontslag neemt, of om redenen van wangedrag moet worden ontslagen, wordt het bedrag, op zijn hoofd geboekt, niet uitgekeerd, maar komt die som ten bate der andere deelhebbers.

Uitgekeerd wordt het bedrag, indien hun ontslag een gevolg is van vermindering der werkzaamheden.

Ook kan thans uit dit fonds een toelage bij ziekte worden verstrekt zoodanig, dat, met het bedrag van f 5 door het ondersteuningsfonds uit te keeren, het volle weekloon kan worden verkregen.

Ook de N. V. Hollandia, Hollandsche fabriek van melkproducten te Vlaardingen, stichtte een fonds — het eigendom der vennootschap — tot ondersteuning van oude werklieden, die ten gevolge van hunnen leeftijd of door andere redenen voor de gewone werkzaamheden ongeschikt zijn geworden. De baten van het fonds bestaan uit vrijwillige stortingen van het bestuur en van de aandeelhouders. Alle werklieden en geëmployeerden, die langer dan 10 jaren bij de vennootschap in dienst waren, hebben voorwaardelijk op 60 à 65jarigen leeftijd recht op onderstand.

Bij 10jarigen dienst en 60jarigen leeftijd bedraagt de uitkeering f 10 's maands, bij 65jarigen leeftijd f 15 per maand. Elk jaar langer diensttijd dan 10, geeft recht op verhooging van 50 cents per maand.

Haarlem, April 1893.

De Inspecteur van den Arbeid in de 3de Inspectie,

H. W. E. Struve.

STAAT C. BIJLAGE I.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Provincie Zuid-Holland. ten noorden van den linker Lek, Nieuwe Maas-, Scheur en Nieuwenwaterweg-oever.												
1	Aar (Ter)	2 376	3	3	3	„	1	1	1	„	„	„	„
2	Aarlanderveen .	3 044	27	28	28	18	5	4	1	„	„	„	„
3	Alkemade	4 366	9	6	9	„	4	5	„	„	„	„	„
4	Alphen.	4 232	72	31	71	2	23	19	26	„	„	„	1
5	Ammerstol. . . .	1 162	6	49	11	3	4	3	1	„	„	„	„
6	Barwoutswaarder.	849	6	12	20	„	4	6	6	2	„	„	2
7	Benthuizen . . .	658	3	0	3	„	„	2	1	„	„	„	„
8	Bergambacht . .	2 903	9	44	21	4	6	6	5	„	„	„	„
9	Bergschenhoek .	1 132	9	5	11	1	2	3	5	„	„	„	„
10	Berkel	1 560	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
11	Berkenwoude . .	595	2	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„
12	Bleiswijk.	1 637	8	4	8	1	3	2	2	„	„	„	„
13	Bodegraven . . .	3 755	25	17	27	3	4	7	13	„	„	„	„
14	Boskoop	2 806	4	1	4	1	2	1	„	„	„	„	„
	Over te brengen	31 075	183	202	218	33	59	59	62	8	„	„	3

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 . . . . volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin.; 22 . . . . volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		*a*) algemeene, *e*) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
"	"	"	"	9 *e*)	"	"	"	
"	"	Voortd. tocz.	"	21 *e*)	"	"	"	
"	1	8 *a*)	"	"	"	"	"	
30	2	Voortd. tocz.	"	44 *e*)	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	"	"	"	"	
19	"	Voortd. toez.	"	9 *e*)	"	"	"	
"	"	1 *a*)	"	"	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	"	"	"	"	
"	"	28 *e*)	"	10 *e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	1 *e*)	"	"	"	
"	"	2 *a*)	"	21 *e*)	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	5 *e*)	"	"	"	
49	3				"	"	"	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	31 075	183	202	218	33	59	59	62	8	„	„	3
15	Capelle aan den IJsel	3 311	31	78	101	16	24	17	34	1	4	4	1
16	Delft	28 458	423	697	602	44	130	169	175	12	17	30	25
17	Gouda	19 704	230	437	442	51	82	93	98	13	32	36	37
18	Gouderak	1 674	23	67	39	11	5	6	6	1	3	2	5
19	's Gravenhage . .	156 809	636	1 266	1 036	69	142	301	298	27	50	79	70
20	's Gravenzande .	5 048	9	10	10	1	2	3	4	„	„	„	„
21	Haastrecht. . . .	1 696	16	13	19	2	4	9	3	„	1	„	„
22	Hazerswoude . .	3 339	12	12	17	2	4	6	5	„	„	„	„
23	Hekendorp . . .	672	4	2	2	1	„	1	„	„	„	„	„
24	Hillegersberg . .	4 114	20	22	36	„	5	6	15	2	3	3	2
25	Hillegom.	3 781	13	10	15	3	4	3	5	„	„	„	„
26	Hof van Delft .	2 601	23	27	41	3	9	12	12	„	„	1	4
27	Katwijk	6 929	46	31	87	3	11	18	8	4	4	21	18
28	Kethel	1 383	8	7	9	„	2	2	5	„	„	„	„
29	Koudekerk . . .	1 468	19	15	25	2	3	8	1	„	2	7	2
30	Kralingen	16 677	62	210	207	28	47	49	49	1	7	11	15
31	Krimpen aan de Lek.	2 075	27	45	49	10	17	7	15	„	„	„	„
	Over te brengen	290 814	1 785	3 151	2 955	279	550	769	795	63	123	194	172

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene / *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	25	21	22	23
49	3				”	”	”	
40	13	1 *a*)	”	38 *e*)	”	2	”	
87	34	198 *e*)	”	”	3	1	4	
531	8	Voortd toez.	”	”	3	14	1	
62	1	4 *a*)	”	15 *e*)	”	”	”	
953	110	1397 *e*)	”	”	71	12	10	
”	”	”	”	29 *e*)	”	”	”	
7	”	Voortd. toez.	”	5 *e*)	”	”	”	
”	”	4 *a*)	”	”	”	”	”	
”	”	4 *a*)	”	1 *e*)	”	”	”	
”	”	95 *e*)	”	26 *e*)	”	”	”	
”	3	Voortd. toez.	”	”	”	”	”	
37	15	”	”	15 *e*)	”	3	”	
”	”	Voortd. toez.	”	32 *e*)	”	”	”	
”	1	8 *e*)	”	”	”	”	”	
5	”	Voortd toez	”	3 *e*)	”	”	”	
86	6	12 *a*)	”	”	”	3	2	
”	2	4 *a*)	”	8 *e*)	”	”	”	
1 857	196				77	35	17	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	290 814	1 785	3 151	2 955	279	550	769	795	63	123	194	172
32	Krimpen aan den IJsel	2 197	24	53	100	14	13	29	28	3	4	3	6
33	Lange Ruige Weide.	579	4	2	2	„	„	2	„	„	„	„	„
34	Leiden	43 379	365	759	905	101	182	169	147	58	87	88	73
35	Leiderdorp. . . .	3 851	24	24	38	6	3	17	11	„	„	„	1
36	Leimuiden. . . .	1 586	12	11	9	„	3	3	3	„	„	„	„
37	Lekkerkerk . . .	3 374	43	50	69	10	15	25	19	„	„	„	„
38	Lier (de)	1 202	5	3	5	„	2	„	3	„	„	„	„
39	Lisse	2 673	9	8	11	3	„	4	2	„	„	„	2
40	Loosduinen . . .	3 546	18	8	10	1	1	3	3	„	1	„	1
41	Maasland	2 648	9	13	12	3	2	4	3	„	„	„	„
42	Maassluis.	6 455	91	126	195	31	41	27	59	2	4	13	18
43	Moercapelle . . .	611	2	0	2	„	„	2	„	„	„	„	„
44	Monster	4 491	12	10	13	„	2	6	5	„	„	„	„
45	Moordrecht . . .	2 158	47	50	63	5	11	17	9	4	10	3	4
46	Naaldwijk	4 971	13	15	18	4	4	3	7	„	„	„	„
47	Nieuwerkerk aan den IJsel .	2 372	7	12	16	6	5	3	2	„	„	„	„
48	Nieuwkoop. . . .	2 676	9	5	10	„	1	7	2	„	„	„	„
	Over te brengen	379 583	2 479	4 300	4 433	463	825	1 090	1 088	130	229	301	277

Aantal		Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol 17, 18 en 19. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveld-wacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1 857	196				77	35	17	
32	5	5 *a*)	„	22 *e*)	„	„	„	
„	„	4 *a*)	„	„	„	„	„	
808	44	398 *e*)	„	„	10	3	1	
19	„	4 *a*)	„	26 *e*)	1	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	7 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	5 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
63	4	12 *a*)	„	22 *e*)	„	„	2	
„	„	12 *a*)	„	31 *e*)	„	„	„	
137	3	Voortd. toez.	„	„	„	„	2	
„	„	„	„	2 *e*)	„	„	„	
„	„	4 *a*)	„	12 *e*)	„	„	„	
20	„	26 *e*)	„	„	„	„	5	
„	„	3 *a*)	„	28 *e*)	„	1	„	
„	„	„	„	24 *e*)	„	„	„	
„	„	12 *a*)	„	20 *e*)	„	„	„	
2 936	252				88	39	27	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.									
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	379 583	2 479	4 300	4 433	463	825	1 090	1 088	130	229	301	277
49	Nieuwveen . . .	1 269	1	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"
50	Noordwijk	4 379	20	16	38	4	6	7	8	1	4	4	4
51	Noordwijkerhout	1 617	2	0	2	"	"	1	1	"	"	"	"
52	Nooddorp	724	2	0	2	"	"	1	1	"	"	"	"
53	Oegstgeest. . . .	3 831	20	12	19	2	4	4	5	"	"	3	1
54	Ouderkerk aan den IJsel . . .	2 753	22	36	70	4	16	10	13	2	5	6	14
55	Oudewater. . . .	2 706	40	23	47	3	5	12	20	1	1	3	2
56	Oudshoorn. . . .	2 222	39	32	30	4	6	10	10	"	"	"	"
57	Overschie	4 188	28	29	33	10	10	9	3	"	1	"	"
58	Papekop	368	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	Pijnacker	1 572	3	0	3	"	"	1	2	"	"	"	"
60	Reeuwijk.	2 909	7	5	7	2	4	"	1	"	"	"	"
61	Rietveld	592	5	7	11	2	2	2	3	"	1	1	"
62	Rijnsaterwoude .	610	2	2	2	1	1	"	"	"	"	"	"
63	Rijnsburg	2 295	18	40	33	1	6	3	7	3	5	3	5
64	Rijswijk	2 744	15	3	25	4	7	8	6	"	"	"	"
65	Rotterdam. . . .	201 858	1 158	3 507	2 800	199	507	718	742	59	145	208	222
	Over te brengen	616 220	3 861	8 013	7 556	699	1 410	1 876	1 920	196	391	529	535

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 aar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.		4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2 936	252				88	39	27	
"	"	Voortd. toez.	"	3 *e*)	"	"	"	
60	"	Voortd. toez.	"	21 *e*)	"	"	"	
"	"	"	"	3 *e*)	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	
39	"	Voortd toez.	"	"	"	2	"	
67	"	5 *a*)	"	28 *e*)	"	"	"	
25	2	"	"	12 *e*)	"	"	"	
"	1	Voortd. toez.	"	4 *e*)	"	"	"	
"	"	3 *a*)	"	43 *e*)	"	"	"	
—	—	—	—	—	—	—	—	
"	"	"	"	"	"	"	"	
"	"	3 *a*)	"	4 *e*)	"	"	"	
17	"	Voortd. toez.	"	5 *e*)	"	"	1	
"	"	Voortd. toez.	"	3 *e*)	"	"	"	
80	"	7 *a*)	"	9 *e*)	"	"	"	
32	"	"	"	13 *e*)	2	"	"	
1 495	94	9726 *e*)	"	"	23	27	18	
4 751	349				113	68	46	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	616 220	3 861	8 013	7 556	699	1 410	1 876	1 920	196	391	529	535
66	Sassenheim . , .	1 419	13	7	7	„	7	„	„	„	„	„	„
67	Schiebroek. . . .	385	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
68	Schiedam	25 533	410	514	550	68	119	162	131	3	17	18	32
69	Schipluiden . . .	1 019	5	3	7	2	2	1	1	1	„	„	„
70	Schoonhoven . .	4 251	73	43	103	32	29	22	13	2	3	1	1
71	Stolwijk	2 183	13	7	13	1	4	5	3	„	„	„	„
72	Stompwijk. . . .	2 853	5	2	5	„	1	2	2	„	„	„	„
73	Valkenburg . . .	574	4	10	12	1	3	3	3	1	„	„	1
74	Veur	1 077	4	3	4	„	2	1	1	„	„	„	„
75	Vlaardingen. . .	12 622	202	265	320	53	69	76	77	3	14	20	8
76	Vlaardinger-Ambacht . . .	1 190	0	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
77	Vlist	457	1	0	1	„	„	„	1	„	„	„	„
78	Voorburg	3 260	38	24	24	4	10	4	5	„	„	1	„
79	Voorhout	1 293	3	1	2	1	1	„	„	„	„	„	„
80	Voorschoten. . .	2 461	11	12	21	„	2	7	11	„	1	„	„
81	Vrijenban	1 926	2	48	33	„	13	12	6	„	2	„	„
82	Waarder	796	7	11	10	1	2	3	4	„	„	„	„
83	Waddinxveen . .	4 348	38	43	74	12	16	24	19	„	„	„	3
	Over te brengen	683 867	4 690	9 007	8 742	874	1 690	2 198	2 197	206	428	569	580

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4 751	349				113	68	46	
„	1	Voortd toez.	„	6 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
(1) 250	15	Voortd. toez.	„	„	„	1	22	(1) Aantal niet juist bekend.
„	„	1 *a*)	„	„	„	„	„	
2	2	5 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez	„	„	»	„	„	
„	„	3 *a*)	„	2 *e*)	„	„	„	
1	„	„	„	12 *e*)	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	7 *e*)	„	„	„	
303	13	8 *a*)	„	„	1	2	4	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd toez.	„	„	„	„	„	
19	3	„	„	20 *e*)	„	„	1	
„	„	„	„	1 *e*)	„	„	„	
„	„	4 *a*)	„	„	„	„	„	
9	11	Voortd. toez.	„	7 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez	„	4 *e*)	„	„	„	
1	„	3 *a*)	„	13 *e*)	„	„	1	
5 336	394				114	71	74	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.									
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	683 867	4 690	9 007	8 742	874	1 690	2 198	2 197	206	428	569	580
84	Warmond	1 386	14	2	11	„	„	3	8	„	„	„	„
85	Wassenaar. . . .	3 397	12	8	9	1	4	1	3	„	„	„	„
86	Wateringen . . .	1 822	2	3	3	1	1	1	„	„	„	„	„
87	Woerden.	4 672	44	65	65	6	13	17	17	2	2	6	2
88	Woubrugge . . .	2 069	11	13	12	2	6	3	1	„	„	„	„
89	Zegwaard	1 508	8	10	9	„	2	2	5	„	„	„	„
90	Zevenhoven . . .	1 139	2	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„
91	Zevenhuizen. . .	2 274	6	4	6	1	1	2	2	„	„	„	„
92	Zoetermeer . . .	1 166	5	13	5	„	„	3	2	„	„	„	„
93	Zoeterwoude. . .	5 163	34	6	22	1	5	8	7	„	1	„	„
94	Zwammerdam. .	1 625	15	9	13	3	2	4	4	„	„	„	„
	Totaal . . .	710 088	4 843	9 142	8 899	889	1 725	2 242	2 247	208	431	575	582
	Provincie Noord-Holland.												
1	Aalsmeer.	4 486	10	2	9	1	2	4	2	„	„	„	„
2	Abbekerk	714	7	1	2	„	„	2	„	„	„	„	„
3	Akersloot	1 635	3	2	3	1	„	1	1	„	„	„	„
4	Alkmaar	15 707	236	288	291	31	63	68	80	5	17	17	10
	Over te brengen	22 542	256	293	305	33	65	75	83	5	17	17	10

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie.		den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
			Koninklijke maréchaussée.	Rijksveldwacht.				
15	16	17	18	19	25	21	22	23
5 336	394				114	71	74	
”	”	3 *a*)	”	”	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	12 *e*)	”	”	”	
”	”	8 *a*)	”	4 *e*)	”	”	”	
89	1	12 *a*)	”	13 *e*)	”	”	”	
”	”	7 *a*)	”	4 *e*)	”	”	”	
”	”	2 *a*)	”	6 *e*)	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	4 *e*)	”	”	”	
”	”	”	”	6 *e*)	”	”	”	
”	”	2 *a*)	”	4 *e*)	”	”	”	
92	1	Voortd. toez.	”	18 *e*)	4	”	”	
5	”	2 *a*)	”	5 *e*)	”	”	”	
5 522	396				118	71	74	
”	”	4 *a*)	”	”	”	”	”	
”	”	Verschillende	”	”	”	”	”	
1	”	”	”	”	”	”	”	
66	14	Voortd. toez.	”	”	”	”	7	
67	14				”	”	7	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	22 542	256	293	305	33	65	75	83	5	17	17	10
5	Amsterdam . . .	408 061	2 608	5 114	5 948	864	1 271	1 399	1 006	256	290	389	373
6	Andijk	2 555	3	23	15	3	„	1	„	3	3	4	1
7	Ankeveen	485	5	3	5	2	„	„	2	„	„	1	„
8	Anna Paulowna.	2 796	3	4	4	„	„	2	2	„	„	„	„
9	Assendelft	3 483	2	1	3	„	1	2	„	„	„	„	„
10	Avenhorn	1 297	1	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
11	Barsingerhorn. .	2 319	5	2	5	„	„	3	2	„	„	„	„
12	Beemster.	4 715	12	7	12	„	3	4	5	„	„	„	„
13	Beets	577	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14	Bennebroek . . .	979	6	6	8	„	2	2	4	„	„	„	„
15	Bergen	1 446	1	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„
16	Berkhout	2 366	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
17	Beverwijk	4 114	33	64	55	12	11	14	18	„	„	„	„
18	Blaricum.	841	1	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„
19	Bloemendaal. . .	4 661	20	19	25	1	6	3	5	1	1	3	5
20	Blokker	1 642	3	2	2	1	1	„	„	„	„	„	„
21	Bovenkarspel . .	1 692	7	6	7	2	1	1	3	„	„	„	„
22	Broek in Waterland	1 553	4	5	4	„	1	3	„	„	„	„	„
	Over te brengen	468 124	2 970	5 552	6 400	918	1 362	1 510	1 131	265	311	414	389

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. — *a*) algemeene, *e*) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
67	14				„	„	7	
3 285	779	3034 *e*)	„	„	8	96	50	
8	„	4 *a*)	„	„	„	„	„	
4	„	2 *a*)	„	2 *e*)	„	„	„	
„	„	4 *a*)	„	11 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	3 *e*)	„	„	„	
1	„	„	„	„	„	„	„	
9	„	Voortd toez.	„	5 *e*)	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	5 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
25	1	Voortd. toez.	„	78 *e*)	„	„	1	
„	„	Voortd. toez.	„	5 *e*)	„	„	„	
71	„	4 *a*)	„	„	„	1	„	
„	„	4 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	2 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	2 *e*)	„	„	„	
3 470	794				8	97	51	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	468 124	2 970	5 552	6 400	918	1 362	1 510	1 131	265	311	414	389
23	Broek op Langendijk	1 358	2	0	2	„	„	„	2	„	„	„	„
24	Buiksloot	1 071	2	3	2	„	„	1	„	1	„	„	„
25	Bussum.	3 395	29	54	66	5	13	10	10	3	9	10	6
26	Callantsoog . . .	675	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
27	Castricum	1 665	4	4	4	„	„	4	„	„	„	„	„
28	Diemen.	1 676	4	1	4	1	„	„	3	„	„	„	„
29	Edam.	6 325	62	73	94	5	26	24	25	3	2	4	5
30	Egmond aan Zee	2 290	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
31	Egmond Binnen.	1 388	0	0	„	„	„	„	„	„	„	„	„
32	Enkhuizen. . . .	6 330	98	131	200	19	33	53	73	„	4	5	13
33	Graft	1 489	8	20	11	1	2	6	1	„	„	1	„
34	's Graveland . . .	1 409	20	6	8	„	2	2	1	„	1	„	2
35	Grootebroek. . .	2 289	10	5	8	„	„	4	4	„	„	„	„
36	Haarlem	50 500	457	1 043	917	68	136	260	262	18	35	74	64
37	Haarlemmerliede en Spaarnwoude.	2 831	1	20	8	„	4	1	3	„	„	„	„
38	Haarlemmermeer	15 297	16	10	16	1	2	3	10	„	„	„	„
39	Harenkarspel . .	2 058	2	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„
	Over te brengen	570 170	3 685	6 924	7 741	1 018	1 580	1 879	1 525	290	462	508	479

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. e) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
3 470	794				8	97	58	
„	„	„	„	„	„	„	„	
2	„	Voortd toez	„	4 e)	„	„	„	
64	1	3 a)	„	5 e)	2	4	1	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	8 e)	„	„	„	
22	1	30 e)	„	5 e)	„	„	„	
„	„	1 e)	„	„	„	„	„	
„	„	1 e)	„	„	„	„	„	
4	„	2 a)	„	16 e)	„	„	„	
3	„	Voortd. toez.	„	6 e)	„	„	„	
38	„	2 a)	„	25 e)	„	„	„	
45	„	„	„	1 e)	„	„	„	
(1)	184	(1)	„	„	16	26	17	(1) Geen opgave ontvangen.
10	2	50 e)	„	41 e)	„	„	„	
„	„	4 a)	„	9 e)	„	„	„	
1	„	Voortd. toez.	„	2 e)	„	„	„	
3 659	982				26	127	76	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	570 170	3 685	6 924	7 741	1 018	1 580	1 879	1 525	290	462	508	479
40	Heemskerk . . .	1 987	3	2	4	2	„	1	1	„	„	„	„
41	Heemstede	3 748	28	27	29	„	3	1	7	„	5	6	7
42	Heerhugowaard.	2 744	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
43	Heilo	1 625	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
44	Helder	22 221	107	87	237	18	24	59	101	„	5	12	18
45	Hensbroek. . . .	898	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	Hilversum	12 470	66	101	209	21	25	60	65	8	7	12	11
47	Hoogkarspel. . .	1 282	3	2	3	„	„	„	3	„	„	„	„
48	Hoogwoud. . . .	2 155	4	4	4	„	„	1	3	„	„	„	„
49	Hoorn	11 033	125	166	189	13	43	52	55	„	6	7	13
50	Huizen	4 422	18	29	28	4	5	8	5	„	„	3	3
51	Ilpendam	1 925	2	4	2	„	„	„	2	„	„	„	„
52	Jisp.	766	2	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
53	Katwoude	216	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Koedijk	1 075	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Koog a/d Zaan .	2 708	27	36	47	3	13	10	21	„	„	„	„
56	Kortenhoef . . .	915	13	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„
57	Krommenie . . .	2 676	39	74	161	43	27	24	35	9	6	14	3
58	Kwadijk	483	3	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	645 519	4 127	7 462	8 660	1 122	1 722	2 097	1 825	307	491	562	534

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot 17 . . . . volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 aar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin	den Burge-meester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
3 659	982				26	127	76	
„	„	„	„	10 *e*)	„	„	„	
191	1	Verschil-lende	„	15 *e*)	1	64	„	
1	„	„	„	„	„	„	„	
„	2	„	„	„	„	„	„	
„	112	Voortd. toez.	„	„	„	„	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
103	3	10 *a*	„	2 *e*)	„	„	„	
2	„	4 *a*	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
41	3	1 *a*	„	„	2	1	2	
114	„	Voortd. toez.	„	17 *e*)	„	„	„	
„	„	12 *a*	„	„	„	„	„	
„	„	Verschil-lende	„	1 *e*)	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	1	6 *a*	„	„	„	„	„	
30	1	2 *a*	„	18 *e*)	„	„	„	
24	3	2 *a*	„	27 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
4 165	1 108				29	192	79	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	645 519	4 127	7 462	8 660	1 122	1 722	2 097	1 825	307	491	562	534
59	Landsmeer. . . .	1 769	2	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
60	Laren.	2 128	9	8	17	2	3	6	6	„	„	„	„
61	Limmen	1 133	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
62	St. Maarten . . .	1 009	3	2	2	„	„	„	2	„	„	„	„
63	Marken.	1 274	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	Medemblik . . .	2 894	27	26	28	„	5	6	16	„	„	1	„
65	Middelie	713	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
66	Midwoud.	989	5	„	5	„	„	1	4	„	„	„	„
67	Monnikkendam .	2 741	29	23	38	8	6	10	14	„	„	„	„
68	Muiden.	2 061	19	15	61	6	19	17	11	2	2	„	4
69	Naarden	3 189	26	27	44	16	6	10	11	„	„	„	1
70	Nederhorst den Berg	1 186	34	6	17	„	1	4	6	1	2	2	1
71	Nibbikswoud . .	1 081	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
72	Nieuwendam . .	1 593	8	1	9	1	1	2	5	„	„	„	„
73	Nieuwe Niedorp	1 567	5	6	4	„	1	1	2	„	„	„	„
74	Nieuweramstel .	24 903	124	345	252	34	62	59	89	1	3	2	2
75	Noordscharwoude	996	2	6	1	„	1	„	„	„	„	„	„
76	Obdam	937	3	4	3	„	„	2	1	„	„	„	„
	Over te brengen	697 682	4 425	7 932	9 143	1 189	1828	2 216	1 992	311	498	567	542

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17. . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. — *a*) algemeene, *e*) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4 165	1 109				29	192	79	
„	„	3 *a*	„	1 *e*	„	„	„	
2	„	3 *a*	„	2 *e*	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
1	„	3 *a*	„	„	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	1	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	6 *a*	„	„	„	„	„	
„	„	2 *a*	„	„	„	„	„	
19	1	4 *a*	„	20	„	„	„	
12	„	12 *a*	„	29	„	„	1	
41	„	„	„	31	„	„	„	
„	„	4 *a*	„	„	„	„	„	
„	„	12 *a*	„	2	„	„	„	
2	„	Voortd toez.	„	5	„	„	„	
47	15	Voortd. toez.	„	„	„	1	„	
15	„	Voortd. toez.	„	1	„	„	„	
„	„	Verschillende	„	„	„	„	„	
4 304	1 125				29	193	80	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	697 682	4 425	7 932	9 143	1 187	1 828	2 216	1 992	311	498	567	542
77	Oosthuizen. . . .	1 307	7	1	6	„	„	3	3	„	„	„	„
78	Oostzaan.	2 806	5	4	3	2	1	„	„	„	„	„	„
79	Opmeer.	452	2	2	2	„	2	„	„	„	„	„	„
80	Opperdoes	785	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
81	Oterleek	755	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
82	Oudendijk	594	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
83	Oude Niedorp .	1 164	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
84	Ouderamstel. . .	2 748	7	4	11	„	4	6	1	„	„	„	„
85	Oudkarspel . . .	1 463	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
86	Oudorp.	722	3	4	2	„	„	„	2	„	„	„	„
87	Sint Pancras . .	525	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
88	Petten	356	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
89	Purmerend . . .	5 549	51	82	54	3	10	19	22	„	„	„	„
90	Ransdorp	1 715	2	3	3	1	2	„	„	„	„	„	„
91	Rijp.	1 770	26	29	26	2	3	11	10	„	„	„	„
92	Schagen	3 110	25	34	28	1	5	4	17	„	„	„	1
93	Schellinkhout . .	546	8	4	7	„	2	3	2	„	„	„	„
94	Schermerhorn. .	1 194	10	10	13	2	4	5	2	„	„	„	„
	Over te brengen	725 243	4 574	8 110	9 298	1 200	1 861	2 267	2 051	311	498	567	543

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot 17. . . . . } volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	25	21	22	23
4 304	1 125				29	193	80	
”	”	Voortd. toez.	”	1	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	”	”	”	”	
”	”	12 *a*	”	”	”	”	”	
”	”	1 *a*	”	”	”	”	”	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	”	”	”	1	”	”	”	
”	”	Verschillende.	”	14	”	1	”	
—	”	—	—	—	—	—	—	
2	”	Voortd. toez	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	4	”	”	”	
5	”	3 *a*	”	1	2	15	”	
”	”	”	”	2	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	5	”	”	1	
6	”	1 *a*	”	29	”	”	”	
”	”	Verschillende	”	”	”	”	”	
1	”	Voortd toez.	”	5	”	”	”	
4 320	1 125				31	209	81	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	725 243	4 574	8 110	9 298	1 200	1 861	2 267	2 051	311	498	567	543
95	Schoorl.	1 382	2	1	2	„	1	1	„	„	„	„	„
96	Schoten	571	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
97	Sloten	7 313	12	40	34	5	9	6	6	„	„	6	2
98	Spaarndam . . .	841	5	2	5	„	1	2	2	„	„	„	„
99	Spanbroek	1 483	5	18	10	„	„	„	3	2	2	2	1
100	Sybekarspel . . .	1 151	9	2	5	„	1	2	2	„	„	„	„
101	Terschelling . . .	3 730	3	5	4	„	„	1	3	„	„	„	„
102	Texel	5 878	12	14	15	„	6	2	7	„	„	„	„
103	Twisk.	834	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
104	Uitgeest	2 659	19	12	26	1	10	10	5	„	„	„	„
105	Uithoorn.	2 183	21	17	29	3	5	8	11	1	„	1	„
106	Urk.	2 596	6	1	6	1	1	„	4	„	„	„	„
107	Ursem	1 231	1	1	1	„	„	1	„	„	„	„	„
108	Velzen	6 775	31	106	91	20	28	23	20	„	„	„	„
109	Venhuizen. . . .	1 931	2	2	2	1	„	1	„	„	„	„	„
110	Vlieland	698	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
111	Warder	500	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
112	Warmenhuizen .	1 354	1	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Over te brengen	768 353	4 705	8 340	9 528	1 231	1 923	2 324	2 114	314	500	576	546

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.; 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4 320	1 125				31	209	81	
„	„	2 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
27	3	Voortd. toez.	„	2	„	11	„	
„	„	6 *a*)	„	15	„	„	„	
„	„	12 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	13 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	27 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd toez	„	„	„	„	„	
„	1	„	„	6 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	28 *e*)	„	„	2	
„	„	12 *a*)	„	„	„	„	„	
1	„	„	„	„	„	„	„	
10	15	Voortd. toez.	„	95 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	2 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	2 *e*)	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
2	„	3 *a*)	„	3 *e*)	„	„	„	
4 360	1 144				31	220	83	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal		Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892.								
			fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
						12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	768 353	4 705	8 340	9 528	1 231	1 923	2 324	2 114	314	500	576	546
113	Watergraafsmeer	2 400	4	7	17	5	3	4	5	„	„	„	„
114	Weesp	5 208	43	70	90	7	15	25	38	„	2	2	1
115	Weesperkarspel	2 280	23	4	5	„	2	„	3	„	„	„	„
116	Wervershoof	2 042	8	4	8	2	„	1	5	„	„	„	„
117	Westwoud	1 006	4	4	4	1	2	1	„	„	„	„	„
118	Westzaan	2 202	15	20	44	3	7	19	10	1	1	1	2
119	Wieringen	2 642	5	4	5	„	„	4	1	„	„	„	„
120	Wieringerwaard	1 288	4	3	3	„	„	2	1	„	„	„	„
121	Winkel	1 837	7	6	6	1	3	1	1	„	„	„	„
122	Wognum	1 735	2	1	2	„	1	„	1	„	„	„	„
123	Wormer	1 748	19	16	31	3	5	11	9	„	„	2	1
124	Wormerveer	4 973	58	55	95	16	26	24	29	„	„	„	„
125	Wijdenes	768	2	3	2	„	„	1	1	„	„	„	„
126	Wijdewormer	706	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
127	Wijk aan Zee en Duin	1 863	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
128	Zaandam	15 282	183	238	280	55	97	88	28	„	1	7	4
129	Zaandijk	2 420	29	29	52	8	12	20	10	1	1	„	„
	Over te brengen	818 753	5 111	8 804	10 172	1 332	2 096	2 525	2 256	316	505	588	554

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 ... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 ... HH. Commissarissen der Koningin. 22 ... HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4 360	1 144				31	220	83	
12	„	3 *a*)	„	17 *e*)	„	„	„	
356	2	1 *a*)	„	28 *e*)	„	„	„	
31	„	5 *a*)	„	32 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
2	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	12 *a*)	„	13 *e*)	„	„	„	
3	„	4 *a*)	„	8 *e*)	„	„	„	
1	„	20 *e*)	„	10 *e*)	„	„	„	
1	„	3 *a*)	„	„	„	„	„	
2	5	Voortd. toez.	„	3 *e*)	„	„	„	
5	1	Voortd. toez	„	1 *e*)	„	„	„	
„	„	Verschillende	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	
28	26	46 *e*	„	4 *e*)	„	1	„	
6	„	3 *a*	„	6 *e*)	„	„	„	
4 807	1 178				31	221	83	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	818 753	5 111	8 804	10 172	1 332	2 096	2 525	2 256	316	505	588	554
130	Zandvoort	2 589	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
131	Zuid- en Noord-Schermer . . .	1 165	9	1	8	„	„	2	5	„	„	„	1
132	Zuidscharwoude.	1 365	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
133	Zwaag	1 130	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
134	Zijpe	4 487	16	10	7	„	2	4	1	„	„	„	„
	Totaal . . .	829 489	5 136	8 815	10 187	1 332	2 098	2 531	2 262	316	505	588	555
	Provincie Utrecht.												
1	Abcoude Baambrugge.	1 604	16	15	15	2	4	3	6	„	„	„	„
2	Abcoude Proostdij	1 576	6	3	6	1	2	1	2	„	„	„	„
3	Achtienhoven . .	537	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
4	Amerongen . . .	2 436	11	24	8	5	„	1	„	„	2	„	„
5	Amersfoort . . .	15 380	177	155	219	19	44	52	70	2	7	15	10
6	Baarn.	5 160	41	36	47	2	14	11	9	1	4	3	3
7	Benschop	1 799	10	13	16	„	3	6	4	„	2	1	„
8	Bilt (de)	2 678	15	17	25	1	4	5	9	„	3	3	„
	Over te brengen	31 170	276	263	336	30	71	79	100	3	18	22	13

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele zie kol 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4 807	1 178				31	221	83	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	”	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	”	”	”	”	
17	”	Voortd. toez.	”	48	”	”	”	
4 824	1 178				31	221	83	
1	”	Voortd toez.	”	4 *e*)	”	”	”	
”	”	Voortd. toez.	”	”	”	”	”	
”	”	”	”	28 *e*)	”	”	”	
”	2	Voortd toez	”	12 *e*)	”	”	1	
”	5	Voortd toez.	”	”	”	”	5	
8	”	6 *a*)	”	1 *a*)	”	”	”	
2	”	6 *a*)	”	”	”	”	1	
”	”	”	”	94 *e*)	”	”	”	
11	7				”		7	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	31 170	276	263	336	30	71	79	100	3	18	22	13
9	Breukelen Nijenrode	2 323	17	14	24	4	7	5	8	„	„	„	„
10	Breukelen Sint-Pieters.	858	4	12	7	2	2	1	1	1	„	„	„
11	Bunnik.	1 098	5	6	6	„	3	1	2	„	„	„	„
12	Bunschoten . . .	2 349	1	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„
13	Cothen.	773	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Doorn	1 857	10	4	6	„	„	1	5	„	„	„	„
15	Driebergen . . .	2 500	9	9	8	„	„	1	7	„	„	„	„
16	Eemnes	1 283	7	8	11	1	2	2	„	2	4	„	„
17	Haarzuilens . . .	381	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Harmelen	1 842	16	15	11	„	4	5	2	„	„	„	„
19	Hoenkoop	434	1	9	2	„	„	„	„	„	1	1	„
20	Hoogland	2 261	2	„	2	„	1	„	1	„	„	„	„
21	Houten.	1 763	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	IJselstein	3 467	12	35	34	„	4	16	10	„	1	2	1
23	Jaarsveld.	1 579	1	55	1	„	„	1	„	„	„	„	„
24	Jutphaas.	2 629	19	69	96	7	22	25	20	1	5	8	8
25	Kamerik	1 794	6	5	6	„	„	3	3	„	„	„	„
26	Kockengen . . .	825	3	3	3	1	1	1	„	„	„	„	„
	Over te brengen	61 186	389	507	554	45	117	141	160	7	29	33	22

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17. . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	25	21	22	23
11	7				„	„	7	
1	„	„	„	7 *e*)	„	„	„	
15	„	Verschillende.	„	6 *e*)	„	„	„	
„	„	Geen.	„	„	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	42 *e*)	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	6 *a*)	„	„	„	„	„	
3	„	2 *a*)	„	„	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
„	1	„	„	36 *e*)	„	„	„	
20	„	10 *a*)	„	„	2	3	„	
„	„	1 *a*)	„	4 *e*)	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
10	„	12 *a*)	„	18 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	6	
53	„	Voortd. toez.	„	63 *e*)	„	„	1	
—	—	—	—	„	„	„	„	
„	„	„	„	1 *e*)	„	„	„	
113	8				2	3	14	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	61 186	389	507	554	45	117	141	160	7	29	33	22
27	Laag Nieuwkoop	430	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	Langbroek....	1 216	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Leersum.....	1 349	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Leusden.....	1 807	2	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„
31	Linschoten....	1 428	8	15	17	1	4	6	5	„	„	„	1
32	Loenen......	1 355	8	8	8	„	7	1	„	„	„	„	„
33	Loenersloot...	586	3	3	4	1	„	„	3	„	„	„	„
34	Loosdrecht...	3 309	29	39	46	9	10	11	11	„	1	1	3
35	Lopik.......	1 579	1	7	1	„	„	„	1	„	„	„	„
36	Maarn......	725	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
37	Maarssen.....	2 066	14	19	21	1	5	6	7	1	„	1	„
38	Maarsseveen...	1 416	9	5	10	„	1	1	8	„	„	„	„
39	Maartensdijk..	2 134	6	5	6	1	1	1	„	„	1	„	2
40	Mijdrecht....	3 776	19	15	19	4	3	4	8	„	„	„	„
41	Montfoort....	1 841	27	34	40	5	11	9	1	7	3	3	1
42	Nichtevecht...	764	4	5	5	1	1	3	„	„	„	„	„
43	Odijk.......	425	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	Oudenrijn....	527	1	6	2	„	1	1	„	„	„	„	„
45	Polsbroek....	910	1	3	3	„	„	2	1	„	„	„	„
	Over te brengen	88 829	521	673	738	68	161	187	206	15	34	38	29

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		a) algemeene, e) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
113	8				2	3	14	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
"	"	4 *a*)	"	8 *e*)	"	"	"	
21	"	Voortd. toez.	"	4 *e*)	"	"	"	
"	"	2 *a*)	"	5 *e*)	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	"	"	"	"	
50	"	4 *a*)	"	52 *e*)	"	"	"	
"	"	Voortd. toez.	"	"	"	"	"	
"	1	"	"	"	"	"	"	
"	"	4 *a*)	"	8 *e*)	"	"	2	
"	"	4 *a*)	"	4 *e*)	"	"	"	
3	"	4 *a*)	"	95 *e*)	"	"	1	
"	"	12 *a*)	"	12 *e*)	"	"	"	
12	"	Voortd. toez.	"	21 *e*)	"	"	"	
"	"	Verschillende	"	"	"	"	"	
—	—	—	—	—	—	—	—	
"	1	2 *a*)	"	"	"	"	"	
"	"	5 *a*)	"	1 *e*)	"	"	"	
199	10				2	3	17	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	88 829	521	673	738	68	161	187	206	15	34	38	29
46	Renswoude . . .	1 287	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
47	Rhenen.	5 120	19	81	63	16	20	19	8	„	„	„	„
48	Rijsenburg. . . .	481	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
49	Ruwiel	512	2	„	2	„	1	1	„	„	„	„	„
50	Schalkwijk. . . .	1 186	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	Snelrewaard . . .	530	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52	Soest	3 883	8	7	10	„	3	2	5	„	„	„	„
53	Stoutenburg. . .	845	—	—	—	—	—	=	—	—	—	—	—
54	Tienhoven	524	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Tull en 't Waal	514	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	Utrecht	84 346	589	1 434	853	99	213	209	158	22	47	65	40
57	Veenendaal . . .	4 651	9	84	309	27	53	59	47	32	33	31	27
58	Veldhuizen . . .	382	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
59	Vinkeveen c. a. .	3 864	16	9	9	1	2	3	3	„	„	„	„
60	Vleuten	1 311	3	9	3	„	„	2	1	„	„	„	„
61	Vreeland.	836	7	7	6	„	1	2	2	1	„	„	„
62	Vreeswijk	1 469	8	6	8	„	1	6	1	„	„	„	„
63	Werkhoven . . .	949	2	8	8	„	„	4	3	„	1	„	„
	Over te brengen	201 519	1 185	2 318	2 009	211	455	494	434	70	115	134	96

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 aar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie.		den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.		
			Koninklijke maréchaussée.	Rijksveldwacht.				
15	16	17	18	19	20	21	22	23
199	10				2	3	17	
„	„	Voortd toez	„	„	„	„	„	
3	„	4 *a*)	„	40 *e*)	„	„	„	
12	„	„	„	4 *e*)	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	„	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
8	„	Verschillende.	„	23	„	„	„	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
374	76	Voortd. toez.	„	„	15	5	12	
267	6	Voortd. toez.	„	20	„	„	„	
„	„	Voortd toez.	„	„	„	„	„	
„	„	Verschillende.	„	21	„	„	„	
„	„	3 *a*)	„	18	„	„	„	
1	„	Verschillende	„	5	»	„	„	
„	„	4 *a*)	„	19	„	„	„	
8	„	8 *a*)	„	„	„	„	„	
872	92				17	8	29	

De invulling had plaats van de kolommen:

4 tot 17 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters.
20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin.
22. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19.
e) enkele } zie kol. 17, 18 en 19.
Voortd. toez.) voortdurend toezicht.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Overgebracht	201 519	1 185	2 318	2 009	211	455	494	434	70	115	134	96
64	Westbroek. . . .	1 053	4	5	4	1	1	„	2	„	„	„	„
65	Wijk bij Duurstede.	3 117	17	32	33	2	4	4	9	1	4	7	2
66	Willeskop	757	1	2	1	„	„	1	„	„	„	„	„
67	Willige Langerak.	966	2	4	2	1	„	„	1	„	„	„	„
68	Wilnis	2 232	7	5	7	„	2	2	3	„	„	„	„
69	Woudenberg . .	2 492	2	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„
70	Zegveld	988	1	1	1	„	1	„	„	„	„	„	„
71	Zeist	6 823	76	33	80	6	10	25	32	„	„	1	6
72	Zuilen	1 060	9	30	37	8	9	6	8	3	„	3	„
	Totaal. . .	221 007	1 304	2 430	2 176	229	482	532	491	74	119	145	104

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		4 tot 17 ..... volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 ..... HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele: zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
872	92				17	8	29	
„	„	4 *a*)	„	35 *e*)	„	„	„	
19	1	Verschillende	„	13 *e*)	„	„	„	
„	„	6 *a*)	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	„	„	„	„	
„	„	Voortd. toez	„	17 *e*)	„	„	„	
„	„	Voortd. toez.	„	7 *e*)	„	„	„	
„	„	3 *e*)	„	1 *e*)	„	„	„	
39	2	Voortd. toez.	„	„	1	2	1	
16	„	4 *a*)	„	11 *e*)	„	„	1	
946	95				18	10	31	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal inwoners volgens volkstelling 1890.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1892.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie.												
	Zuidholland . . .	710 088	4 843	9 142	8 899	889	1 725	2 242	2 247	208	431	575	582
	Noordholland . .	829 489	5 136	8 815	10 187	1 332	2 098	2 531	2 262	316	505	588	555
	Utrecht	221 007	1 304	2 430	2 176	229	482	532	491	74	119	145	104
	Totaal . . .	1760584	11283	20 387	21 262	2 450	4 305	5 305	5 000	598	1 055	1 308	1 241
	1891.												
	Zuidholland . . .	„	4 471	9 471	8 430	804	1 803	2 105	2 164	186	388	436	544
	Noordholland . .	„	4 301	9 621	9 211	964	1 799	2 513	2 399	207	370	425	534
	Utrecht	„	1 167	2 226	2 543	246	459	616	704	68	116	151	183
	Totaal . . .	1760584	9 939	21 318	20 184	2 014	4 061	5 234	5 267	461	874	1 012	1 261
	Vermeerdering of verminderidg in 1892.	„	+1344	— 931	+ 1 078	+ 436	+ 244	+ 71	--267	+ 137	+ 181	+ 296	— 20

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1892 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot 17. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a)* algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e)* enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	25	21	22	23
5 522	396	"	"	"	118	71	74	
4 824	1 178	"	"	"	31	221	83	
946	95	"	"	"	18	10	31	
11 292	1 669	"	"	"	167	302	188	
4 607	290	"	"	"	104	65	83	
3 923	937	"	"	"	35	145	96	
918	89	"	"	"	34	15	45	
9 448	1 316	"	"	"	173	225	224	
+ 1 844	+ 353	"	"	"	— 6	+ 77	— 36	

Hoogte en inhoud der lokalen, waarvoor in 1892 vrijstelling is verleend overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit dd. 15 Juli 1891 (Staatsblad n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (Staatsblad n°. 199), artikel 4 d 1—2, met vermelding van het aantal personen in die lokalen werkzaam.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
1	2.86 M.	151 M³.	20	sigarenmakerij.
2	3.27 „	440 „	80	idem.
3	3.46 „	212 „	42	idem.
4	3.16 „	69 „	13	idem.
5	3.16 „	70 „	13	idem.
6	2.05 „	40 „	6	idem.
7	2.80 „	57 „	8	idem.
8	2.90 „	44 „	5	letterzetterij.
9	2.68 „	40 „	3	idem.
10	2.52 „	40 „	8	idem.
11	2.77 „	53 „	6	idem.
12	2.83 „	45 „	2	idem.
13	2.65 „	347 „	22	idem.
14	2.40 „	20 „	2	sigarenmakerij.
15	(1) 4.70 „	275 „	44	(1) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
16	2.75 „	150 „	26	sigarenmakerij.
17	(1) 2.68 „	229 „	10	(1) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
18	2.85 M.	189 M³.	18	letterzetterij.
19	2.72-3.05 „	260 „	20	idem.
20	2.80 „	70 „	4	idem.
21	2.65 „	58 „	7	idem.
22	2.90 „	146 „	10	idem.
23	2.91 „	504 „	40	idem.
24	2.75 „	82 „	10	idem.
25	3.14 „	53 „	8	sigarenmakerij.
26	2.50 „	95 „	3	idem.
27	2.35 „	242 „	45	idem.
28	2.90 „	226 „	40	idem.
29	2.71 „	91 „	20	idem.
30	2.10 „	16 „	2	idem.
31	3.55 „	485 „	81	idem.
32	(1) 2.70 „	25 „	5	(1) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
33	2.76 „	188 „	15	letterzetterij.
34	2.70 „	120 „	3	idem.
35	2.70 „	81 „	3	idem.
36	2.57 „	277 „	18	idem.
37	2.73 „	200 „	2	idem.
38	4 „	105 „	20	sigarenmakerij.
39	(2) 4 „	199 „	20	(2) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
40	2.73 „	76 „	8	sigarenmakerij.
41	2.73 „	97 „	15	idem.
42	2.85 „	47 „	8	idem.
43	2.70	151 „	9	letterzetterij.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
44	2.78 M	83 M³.	7	letterzetterij.
45	2.80 „	70 „	8	sigarenmakerij.
46	3.17 „	96 „	18	idem.
47	2.70 „	84 „	7	idem.
48	2.70 „	32 „	4	idem.
49	2.60 „	76 „	5	idem.
50	2.55 „	39 „	5	idem.
51	2.30 „	60 „	5	idem.
52	3.— „	62 „	13	letterzetterij.
53	2.50 „	65 „	11	sigarenmakerij.
54	2.60 „	25 „	5	idem.
55	2.80 „	39 „	5	idem.
56	2.80 „	40 „	5	idem.
57	2.67 „	60 „	5	idem.
58	2.60 „	70 „	6	idem.
59	2.20 „	142 „	7	letterzetterij.
60	2.50 „	70 „	7	idem.
61	2.55 „	45 „	5	idem.
62	2.30 „	140 „	12	idem.
63	1.90 „	76 „	8	idem.
64	2 33 „	130 „	6	idem.
65	2.20 „	27 „	5	sigarenmakerij.
66	2 — „	21 „	3	idem.
67	2.74 „	62 „	8	idem.
68	2.50 „	31 „	4	idem.
69	2.60 „	60 „	4	letterzetterij.
70	2.25 „	55 „	4	idem.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
71	2.25 M.	139 M³.	12	letterzetterij.
72	2.50 „	210 „	14	idem.
73	2.35 „	197 „	20	idem.
74	2.40 „	206 „	40	sigarenmakerij.
75	(¹) 3.30 „	31 „	3	(¹) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
76	2.50 „	59 „	8	sigarenmakerij.
77	2.30 „	27 „	5	idem.
78	2.75 „	36 „	6	idem.
79	2.77 „	74 „	15	idem.
80	2.55-3.55 „	75 „	15	idem.
81	(²) 3.10 „	83 „	9	(²) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
82	2.80 „	350 „	20	letterzetterij.
83	2.75 „	58 „	6	idem.
84	2.75 „	54 „	6	idem.
85	2.70 „	29 „	2	idem.
86	2 75 „	97 „	12	idem.
87	2.90 „	227 „	15	idem.
88	2 95 „	44 „	6	idem.
89	2.— „	13 „	3	sigarenmakerij.
90	(³) 2.80 „	21 „	3	(³) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
91	2.19 „	168 „	18	sigarenmakerij.
92	2.70 „	55 „	9	idem.
93	2.55 „	33 „	7	idem.
94	2.45 „	106 „	10	idem.
95	2.25 „	88 „	10	idem.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
96	2.43 M.	28 M³.	3	sigarenmakerij.
97	2.90 „	78 „	11	idem.
98	2.35 „	17 „	2	idem.
99	2.05 „	45 „	5	idem.
100	2.10 „	51 „	4	idem.
101	2.18 „	86 „	8	idem.
102	2.68 „	9 „	9	letterzetterij.
103	2.68 „	44 „		
104	2.48 „	59 „	10	sigarenmakerij.
105	2.70 „	108 „	20	idem.
106	2.40 „	35 „	5	idem.
107	2.75 „	108 „	12	letterzetterij.
108	1.85 „	52 „	5	idem.
109	2.57 „	38 „	5	sigarenmakerij.
110	2.37 „	70 „	12	idem.
111	2.50 „	186 „	4	idem.
112	3.10 „	131 „	25	idem.
113	(1) 3.40 „	35 „	7	(1) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
114	2.82 „	50 „	7	sigarenmakerij.
115	2.37 „	165 „	25	idem.
116	2.[illegible]0 „	36 „	8	idem.
117	2.10 „	77 „	12	idem.
118	2.80 „	150 „	30	idem.
119	2.75 „	100 „	10	idem.
120	2.90 „	348 „	15	idem.
121	2.90 „	402 „	55	idem.
122	2.50-3.50 „	625 „	90	idem.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
123	2.54-2.58 M.	48 M³.	6	sigarenmakerij.
124	2.53 „	50 „	7	idem.
125	2.74 „	297 „	109	idem.
126	3.18 „	318 „		
127	2.30 „	14 „	3	idem.
128	2.10 „	30 „	5	idem.
129	2.20 „	20 „	3	idem.
130	2.85 „	51 „	6	idem.
131	2.65 „	60 „	2	idem.
132	2.80 „	346 „	35	idem.
133	2.20 „	24 „	3	idem.
134	(1) 4.15 „	64 „	6	(1) dakvormig uit de nok gem. sigarenmakerij.
135	2.45 „	193 „	15	sigarenmakerij.
136	2.47 „	33 „	4	idem.
137	2.92 „	36 „	7	idem.
138	2.70 „	64 „	14	idem.
139	2.08 „	42 „	5	idem.
140	2.82-2.90 „	128 „	14	idem.
141	2.50 „	221 „	20	idem.
142	2.52 „	80 „	10	idem.
143	3.40 „	133 „	26	idem.
144	3.15 „	176 „	30	idem.
145	2.22 „	30 „	5	idem.
146	2.60 „	56 „	9	idem.
147	2.50 „	93 „	3	idem.
148	2.50 „	168 „	32	idem.

Bijlage III.

In aansluiting met de opgaven in Bijlage II (bladz. 366), van mijn jaarverslag over 1890, voeg ik hiernevens eenige staten, houdende verdere gegevens van de fabrieken en werkplaatsen, die in 1888—1889 voor de Nijverheids-statistiek zijn bezocht.

Bedoelde statistiek, waarin tevens voorkomen opgaven die onder geheimhouding zijn verstrekt, is daardoor in zijn geheel niet voor openbaarmaking geschikt; zij bevat verschillende gegevens van 3053 fabrieken en werkplaatsen, en wel inzonderheid van die inrichtingen, waar toen meer dan 10 personen werkten of een krachtwerktuig werd gebezigd.

De hier thans vermelde opgaven hebben betrekking op den arbeids- en den rusttijd, arbeidsduur, nachtwerk enz. van de in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht bezochte 1643 bedrijven. Ik vermeen dat deze opgaven ook thans nog waarde hebben.

Bij de indeeling der groepen werd de verdeeling gevolgd van de „Lijst der bedrijven", vermeld Bijlage I (bladz. 349) van bovengenoemd jaarverslag.

Haarlem, April 1893.

De Inspecteur van den Arbeid in de 3de Inspectie,

H. W. E. Struve.

GEGEVENS

uit de Nijverheids-statistiek betreffende werkzaamheden in den zomer of het werkseizoen.

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht....... U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Groep 1.														
Aardewerkfabrieken en pottenbakkerijen . . .	Z.	10	„	„	10	„	„	„	„	„	1	8	1	„
Tabakspijpenfabrieken .	Z.	7	„	„	5	1	„	„	„	„	„	7	„	„
Diamantslijperijen . . .	N.	67	„	1	66	1	„	„	„	66	1	„	„	„
Glasblazerijen	Z.	11	„	„	2	„	1	8	„	2	„	„	1	8
Dakpan- en tegelfabrieken.	Z.	9	6	3	„	„	„	„	„	„	4	5	„	„
Idem.	U.	7	2	5	„	„	„	„	„	„	3	2	2	„
Steenfabrieken.	Z.	35	9	25	1	„	„	„	„	2	22	11	„	„
Idem.	N.	14	1	12	1	„	„	„	„	„	10	4	„	„
Steenhouwerijen en zagerijen	Z.	7	„	3	4	„	„	„	„	„	3	4	„	„
Idem.	N.	7	„	4	3	„	„	„	„	„	1	6	„	„
Diversen †	Z.	10	2	2	6	„	„	„	„	2	3	5	„	„
Idem.	N.	9	„	2	5	2	„	„	„	„	5	4	„	„
Idem.	U.	3	„	2	1	„	„	„	„	„	2	1	„	„
Totaal . . .		196	20	59	104	4	1	8	„	72	55	57	4	8
Groep 2.														
Boekbinderijen	Z.	6	„	„	3	3	„	„	„	1	2	3	„	„
Idem.	N.	4	„	„	2	2	„	„	„	3	1	„	„	„
Boek- en courantdrukkerijen, steendrukkerijen	Z.	58	„	1	21	34	2	„	1	3	24	28	2	„
Over te brengen		68	„	1	26	39	2	„	1	7	27	31	2	„

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	10	"	"	"	"	10 *	1 *	* Enkele personen.
"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	7	"	"	† Onder "diversen" zijn vermeld de kleinere bedrijven in de groep behoorende, wier aantal in die provincie minder is dan drie.
"	"	"	"	"	1	66	"	"	"	"	"	"	1	66	"	"	
"	"	"	1	2	2	6	"	"	"	"	2	2	1	6	11	11 *	
"	1	"	7	1	"	"	"	"	3	3	2	1	"	"	4 *	2 *	
"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	7 *	7 *	
"	"	"	33	2	"	"	7	6	9	12	1	"	"	"	35 *	32 *	
4	5	1	4	"	"	"	6	1	5	2	"	"	"	"	14 *	12 *	
"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	5	2	"	"	"	"	"	
"	"	"	2	5	"	"	"	"	"	1	6	"	"	"	"	"	
"	"	"	8	1	"	1	"	"	2	4	3	"	"	1	1	"	
"	"	"	8	"	"	1	"	2	1	4	1	"	"	1	1	"	
"	"	"	3	"	"	"	"	"	1	"	2	"	"	"	1 *	"	
4	6	1	90	11	3	81	13	9	21	41	26	3	2	81	84	65	
"	"	"	3	3	"	"	"	"	"	4	2	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	1	"	3	"	"	"	
"	"	"	35	17	6	"	"	1	4	32	17	1	3	"	[1]) 1	[1]) 1	[1]) Eenige uren.
"	"	"	38	24	6	"	"	1	4	36	20	1	6	"	1	1	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland.: N. Utrecht......: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid eindigt n. m.						de arbeid aanvangt v. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		68	„	1	26	39	2	„	1	7	27	31	2	„
Boek- en courantdrukkerijen, steendrukkerijen	N.	56	„	1	14	39	2	„	4	20	14	15	3	„
Idem.	U.	8	„	„	8	„	„	„	„	„	5	3	„	„
Lettergieterijen	N.	2	„	„	1	1	„	„	„	1	„	1	„	„
Totaal . . .		134	„	2	49	79	4	„	5	28	46	50	5	„
Groep 3.														
Molenmakerijen	N.	3	„	3	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„
Timmerlieden (werkplaatsen van).	Z.	14	„	8	6	„	„	„	„	„	4	10	„	„
Idem.	N.	11	„	9	2	„	„	„	„	„	1	10	„	„
Schilders	N.	3	„	„	3	„	„	„	„	„	„	3	„	„
Idem	U.	2	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„
Behangers en stoffeerders (werkplaatsen van)	Z.	7	„	„	3	4	„	„	„	2	„	2	3	„
Diversen	Z.	5	„	1	4	„	„	„	„	1	1	3	„	„
Idem	N.	3	„	„	2	1	„	„	„	„	„	2	1	„
Totaal . . .		48	„	21	22	5	„	„	„	3	9	32	4	„
Groep 4.														
Loodwitfabrieken	Z.	6	„	1	5	„	„	„	„	„	„	5	1	„
Verffabrieken en verfhoutmolens	N.	6	„	„	4	2	„	„	„	2	4	„	„	„
Diversen	Z.	12	„	1	6	4	1	„	1	5	3	3	„	„
Over te brengen		24	„	2	15	6	1	„	1	7	7	8	1	„

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	„	„	38	24	6	„	„	1	4	36	20	1	6	„	1	1	
„	„	„	17	28	11	„	1	1	5	12	16	2	19	„	[1]) 1	[1]) 1	[1]) Eenige uren.
„	„	„	4	4	„	„	„	„	2	2	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	60	56	18	„	1	2	11	50	41	4	25	„	2	2	
„	„	„	2	1	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	13	1	„	„	„	„	„	12	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	5	5	1	„	„	„	„	2	9	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	4	3	„	„	„	„	„	3	3	1	„	„	„	„	
„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	
„	„	„	31	16	1	„	„	„	1	26	17	4	„	„	„	„	
„	„	„	6	„	„	„	„	„	2	3	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	3	3	„	„	„	„	„	1	2	1	2	„	„	„	
„	„	„	8	2	1	1	„	„	2	2	3	2	2	1	2	1	
„	„	„	17	5	1	1	„	„	4	6	6	3	4	1	2	1	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht ......: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid aanvangt v. m. vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	de arbeid eindigt n. m. vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of voor 8 uur.	8 uur of voor 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		24	„	2	15	6	1	„	1	7	7	8	1	„
Diversen	N.	11	„	3	7	„	1	„	1	7	2	„	1	„
Idem	U.	5	„	1	4	„	„	„	„	1	2	2	„	„
Totaal . . .		40	„	6	26	6	2	„	2	15	11	10	2	„
Groep 5.														
Houtzagerijen	Z.	19	„	7	12	„	„	„	„	„	6	9	4	„
Idem	N.	33	„	4	26	3	„	„	„	18	9	6	„	„
Idem	U.	4	„	1	3	„	„	„	„	1	1	2	„	„
Timmerfabrieken	N.	5	„	3	2	„	„	„	„	1	2	2	„	„
Kuiperijen	Z.	29	„	7	18	3	1	„	1	1	9	15	3	„
Idem	N.	4	„	3	1	„	„	„	„	1	1	2	„	„
Meubelfabrieken	Z.	16	„	2	14	„	„	„	„	„	2	14	„	„
Idem	N.	9	„	4	5	„	„	„	„	1	„	8	„	„
Borstelhoutenfabriek en borstelwerkmakerijen	Z.	7	„	1	2	3	1	„	„	„	2	4	1	„
Idem	N.	5	„	2	2	1	„	„	„	„	4	1	„	„
Houtdraaierijen	Z.	4	„	1	2	„	„	1	„	„	1	2	„	1
Kistenmakerijen.	Z.	9	„	„	9	„	„	„	1	1	2	5	„	„
Idem	N.	7	„	1	4	2	„	„	„	1	2	3	1	„
Lijstenmakerijen	N.	7	„	„	6	1	„	„	„	1	1	4	1	„
Kurkenfabrieken	Z.	4	„	„	2	1	1	„	„	„	2	2	„	„
Mandenmakerijen. . . .	Z.	4	„	3	1	„	„	„	„	„	„	2	2	„
Diversen	Z.	13	„	8	3	1	„	1	„	1	2	7	2	1
Over te brengen		179	„	47	112	15	3	2	2	27	44	88	14	2

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gearbeid.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	„	„	17	5	1	1	„	„	4	6	6	3	4	1	2	1	
„	„	1	1	8	1	„	„	1	1	1	2	6	„	„	4	4	
„	„	„	4	1	„	„	„	„	1	3	1	„	„	„	1	1	
„	„	1	22	14	2	1	„	1	6	10	9	9	4	1	7	6	
„	1	„	13	1	4	„	„	2	„	5	8	3	1	„	[1]) 1	„	[1]) Bij wind.
„	2	„	20	7	4	„	„	„	„	8	21	2	2	„	„	„	
„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	2	2	1	„	„	„	„	
„	„	„	23	3	3	„	„	2	1	11	10	3	2	„	„	„	
„	„	„	3	1	„	„	„	„	I	2	„	1	„	„	„	„	
„	„	„	15	1	„	„	„	„	„	12	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	7	2	„	„	„	„	„	7	1	„	1	„	„	„	
„	„	„	2	1	4	„	„	„	„	1	5	1	„	„	„	„	
„	„	„	2	„	3	„	„	„	„	„	2	2	1	„	„	„	
„	„	„	2	1	„	1	„	„	„	„	2	1	„	1	„	„	
„	„	„	7	1	1	„	„	„	1	3	3	2	„	„	„	„	
„	„	„	6	1	„	„	1	1	„	3	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	5	2	„	„	„	„	„	„	5	1	1	„	„	„	
„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	1	2	„	„	„	1	„	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	12	„	„	1	„	1	„	4	7	„	„	1	„	„	
„	3	„	127	26	21	2	1	6	4	63	77	18	8	2	1	„	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		179	„	47	112	15	3	2	2	27	46	88	14	2
Diversen	N.	9	„	2	5	2	„	„	„	1	6	2	„	„
Idem	U.	5	„	4	1	„	„	„	„	„	1	3	1	„
Totaal ...		193	„	53	118	17	3	2	2	28	53	93	15	2
Groep 6.														
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel. . .	Z.	17	„	5	4	6	2	„	„	3	4	10	„	„
Idem.	N.	14	„	2	2	2	8	„	1	2	1	10	„	„
Hoeden- en pettenfabrieken	N.	6	„	1	1	2	2	„	„	„	2	1	3	„
Bedden- en matrassenfabrieken	Z.	10	„	„	6	2	2	„	„	1	1	6	2	„
Bleekerijen, strijkerijen, enz.	Z.	36	1	7	22	5	1	„	1	1	6	21	7	„
Idem.	N.	31	„	22	8	1	„	„	„	1	1	29	„	„
Idem.	U.	9	„	3	5	1	„	„	„	„	5	1	3	„
Diversen	Z.	4	„	„	4	„	„	„	„	„	1	3	„	„
Idem.	N.	4	„	1	3	„	„	„	„	1	2	1	„	„
Idem.	U.	2	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„
Totaal ...		133	1	42	56	19	15	„	2	9	23	83	16	„
Groep 7.														
Diversen	Z.	2	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„
Idem	U.	2	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„
Totaal ...		4	„	„	2	2	„	„	„	„	2	2	„	„

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan 3³/₄ uur.	3¹/₂ of 3¹/₄ uur.	3 of 2³/₄ uur.	2¹/₂ of 2¹/₄ uur.	2 of 1³/₄ uur.	1¹/₂ of 1¹/₄ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
„	3	„	127	26	21	2	1	6	4	63	77	18	8	2	1	„	
„	„	„	6	2	1	„	„	„	„	„	8	1	„	„	„	„	
„	„	„	4	„	1	„	„	„	„	2	1	1	1	„	„	„	
„	3	„	137	28	23	2	1	6	4	65	86	20	9	2	1	„	
„	„	„	9	5	3	„	„	„	2	6	4	2	3	„	„	„	
„	„	„	3	5	6	„	„	„	„	1	8	2	3	„	„	„	
„	1	„	1	2	2	„	„	„	„	2	2	2	„	„	„	¹) 1	¹) Israëliten.
„	„	„	6	4	„	„	„	„	1	6	2	1	„	„	„	„	
„	5	3	24	3	1	„	1	1	4	14	12	2	2	„	„	„	
1	2	13	14	„	1	„	„	1	6	19	4	„	1	„	„	„	
„	2	2	5	„	„	„	„	„	4	1	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	1	1	„	„	„	1	„	1	2	„	„	„	„	
„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	
„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	
1	10	18	68	22	14	„	1	2	18	51	39	13	9	„	„	1	
„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	2	1	1	„	„	1	„	1	1	1	„	„	„	„	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht ......: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Groep 8.														
Leder- en caoutchoucbewerking	Z.	6	"	"	6	"	"	"	"	"	2	4	"	"
Diversen	N.	3	"	1	2	"	"	"	"	1	1	1	"	"
Idem	U.	1	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Totaal ...		10	"	1	9	"	"	"	"	1	4	5	"	"
Groep 9.														
Zoutziederijen	Z.	6	"	4	2	"	"	"	1	"	2	3	"	"
Idem	N.	4	1	1	"	"	"	2	"	1	1	"	"	2
Diversen	Z.	1	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Idem	N.	2	"	1	1	"	"	"	"	2	"	"	"	"
Idem (Lood- en zinkpletterij)	U.	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"
Totaal ...		14	1	7	4	"	"	2	1	3	4	4	"	2
Groep 10.														
Goud- en zilverwerkenfabrieken	Z.	3	"	1	1	1	"	"	"	"	2	1	"	"
Idem	N.	4	"	1	1	2	"	"	2	1	1	"	"	"
Idem en 'sRijks munt	U.	4	"	"	4	"	"	"	"	1	1	2	"	"
Koperslagerijen, metaalwarenfabrieken, enz.	Z.	10	"	4	6	"	"	"	"	1	2	6	1	"
Idem.........	N.	8	"	"	8	"	"	"	"	"	1	7	"	"
IJzer, koper- en metaalgieterijen, enz.....	U.	14	"	2	10	2	"	"	"	"	5	8	1	"
Over te brengen		43	"	8	30	5	"	"	2	3	12	24	2	"

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
"	"	"	6	"	"	"	"	"	"	5	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	2	1	"	"	"	"	"	2	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	8	2	"	"	"	"	"	7	3	"	"	"	"	"	
"	"	"	5	1	"	"	"	"	2	3	1	"	"	"	6 *	6 *	
"	"	"	2	1	"	1	"	"	1	1	1	"	"	1	4 *	2 *	
"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	
"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	
"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1 *	"	
"	"	"	8	5	"	1	"	"	3	4	3	3	"	1	11	8	
"	"	"	3	"	"	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	2	2	"	"	"	"	1	1	"	2	"	"	"	
"	"	"	2	2	"	"	"	"	"	3	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	9	1	"	"	"	"	"	
"	"	"	7	1	"	"	"	"	"	4	3	1	"	"	"	"	
"	"	"	9	4	1	"	"	"	1	4	8	1	"	"	"	"	
"	"	"	31	9	3	"	"	"	2	23	14	2	2	"	"	"	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht .....: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		43	„	8	30	5	„	„	2	3	12	24	2	„
IJzer-, koper- en metaalgieterijen, enz.. .	N.	7	„	1	6	„	„	„	„	1	3	3	„	„
Smederijen	Z.	31	„	10	20	1	„	„	„	„	8	21	2	„
Idem.	N.	12	„	5	6	1	„	„	„	„	3	7	2	„
Idem.	U.	5	„	1	3	1	„	„	„	1	„	3	1	„
Diversen	Z.	3	„	„	3	„	„	„	„	„	2	1	„	„
Idem.	N.	3	„	„	3	„	„	„	„	1	„	2	„	„
Idem.	U.	4	„	„	4	„	„	„	„	„	2	2	„	„
Totaal . . .		108	„	25	75	8	„	„	2	6	30	63	7	„
Groep 11.														
Papierfabrieken	Z.	3	„	2	1	„	„	„	„	„	2	1	„	„
Idem.	N.	6	1	„	4	1	„	„	„	5	1	„	„	„
Kartonnagefabrieken. .	N.	4	„	„	3	1	„	„	„	„	4	„	„	„
Papieren zakkenplakkerij	N.	9	„	„	8	1	„	„	„	1	6	2	„	„
Diversen	Z.	2	„	„	1	1	„	„	1	„	„	1	„	„
Totaal . . .		24	1	2	17	4	„	„	1	6	13	4	„	„
Groep 12.														
Scheepmakerijen	Z.	25	„	14	9	2	„	„	„	2	16	7	„	„
Idem.	N.	18	„	6	11	1	„	„	„	8	5	5	„	„
Rijtuigfabrieken.	Z.	4	„	2	2	„	„	„	„	„	2	2	„	„
Idem.	N.	5	„	1	4	„	„	„	„	„	1	4	„	„
Over te brengen		52	„	23	26	3	„	„	„	10	24	18	„	„

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
„	„	„	31	9	3	„	„	„	2	23	14	2	2	„	„	„	
„	„	„	5	2	„	„	„	„	„	3	2	2	„	„	„	„	
„	„	„	28	2	1	„	„	„	1	15	13	2	„	„	„	„	
„	„	„	8	4	„	„	„	„	„	7	4	1	„	„	„	„	
„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	86	18	4	„	„	„	3	59	37	7	2	„	„	„	
„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	
„	„	1	2	2	1	„	„	1	2	1	1	1	„	„	1	„	
„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	
„	„	2	5	2	„	„	„	„	4	4	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	
„	„	3	11	7	3	„	„	1	6	6	5	3	3	„	1	„	
„	„	„	20	5	„	„	„	„	„	3	19	3	„	„	„	„	
„	„	„	12	6	„	„	„	„	1	4	12	1	„	„	„	„	
„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	40	12	„	„	„	„	1	12	35	4	„	„	„	„	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht . . . . . U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		52	"	23	26	3	"	"	"	10	24	18	"	"
Rijtuigfabrieken.	U.	3	"	1	2	"	"	"	"	"	2	1	"	"
Diversen	Z.	2	"	2	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"
Idem.	N.	3	"	"	3	"	"	"	1	1	"	1	"	"
Totaal . . .		60	"	26	31	3	"	"	1	11	28	20	"	"
Groep 13.														
Fabrieken van stoom- en andere werktuigen, enz.	Z.	22	"	2	20	"	"	"	1	2	8	11	"	"
Idem.	N.	16	"	1	13	2	"	"	"	3	4	9	"	"
Idem.	U.	5	"	1	4	"	"	"	"	2	2	1	"	"
Fabrieken van instrumenten en toestellen.	Z.	8	"	"	5	3	"	"	"	"	4	4	"	"
Werkplaatsen voor wapens en oorlogsmaterieel	Z.	5	"	"	5	"	"	"	3	1	1	"	"	"
Diversen	Z.	9	"	"	7	2	"	"	"	"	5	4	"	"
Totaal . . .		65	"	4	54	7	"	"	4	8	24	29	"	"
Groep 14.														
Vlasbrakerijen, zwingelarijen en hekelarijen.	Z.	33	10	22	1	"	"	"	23	10	"	"	"	"
Garen- en sajetfabrieken	Z.	13	"	2	11	"	"	"	"	2	9	2	"	"
Spinnerijen en weverijen	N.	6	"	1	3	1	1	"	"	1	5	"	"	"
Zeildoekfabrieken. . . .	N.	3	"	"	1	2	"	"	"	"	3	"	"	"
Over te brengen		55	10	25	16	3	1	"	23	13	17	2	"	"

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	„	„	40	12	„	„	„	„	1	12	35	4	„	„	„	„	
„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	47	12	1	„	„	„	1	15	40	4	„	„	„	„	
„	„	„	18	4	„	„	„	„	„	5	15	2	„	„	„	„	
„	„	„	5	11	„	„	„	„	„	3	9	4	„	„	„	„	
„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	7	„	1	„	„	„	„	4	3	1	„	„	„	„	
„	„	„	3	„	2	„	„	„	„	1	2	2	„	„	„	„	
„	„	„	6	1	2	„	„	„	„	3	4	1	1	„	„	„	
„	„	„	44	16	5	„	„	„	„	19	35	10	1	„	„	„	
„	7	21	2	3	„	„	17	7	4	1	3	1	„	„	„	„	
„	„	„	6	4	3	„	„	„	„	3	6	1	2	„	„	„	
„	„	„	2	2	2	„	„	„	1	„	3	1	2	„	„	„	
„	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	
„	7	21	12	9	6	„	17	7	5	4	14	3	5	„	„	„	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland.: N. Utrecht......: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid aanvangt v. m.: vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	de arbeid eindigt n. m.: vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of voor 8 uur.	8 uur of voor 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		55	10	25	16	3	1	„	23	13	17	2	„	„
Tapijtfabrieken	N.	23	„	„	21	2	„	„	„	„	11	12	„	„
Idem.	U.	4	„	„	4	„	„	„	„	„	1	3	„	„
Wollen dekenfabrieken.	Z.	5	„	„	3	2	„	„	„	„	4	1	„	„
Brei-inrichtingen, nettenbreierij, kaarsenpittenvlechterij, enz.	Z.	8	„	„	5	1	2	„	„	„	6	2	„	„
Passementfabrieken. . .	N.	3	„	„	3	„	„	„	„	„	1	1	1	„
Katoenververij en drukkerij	N.	1	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„
Touwslagerijen	Z.	14	„	11	3	„	„	„	„	„	9	5	„	„
Idem.	N.	7	„	7	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„
Diversen	Z.	17	„	„	16	1	„	„	„	2	8	7	„	„
Idem.	N.	2	„	„	2	„	„	„	„	1	1	„	„	„
Idem.	U.	6	„	1	4	1	„	„	„	1	5	„	„	„
Totaal . . .		145	10	44	78	10	3	„	23	17	71	33	1	„
Groep 15.														
Gasfabrieken.	Z.	11	„	1	7	3	„	„	1	5	3	2	„	„
Idem.	N.	10	„	„	8	2	„	„	„	6	2	1	1	„
Stearinekaarsenfabrieken.	Z.	2	„	„	„	2	„	„	„	„	2	„	„	„
Idem.	N.	1	„	„	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„
Olieslagerijen en oliefabrieken	Z.	22	„	„	3	3	15	1	„	1	2	18	„	1
Idem.	N.	17	1	„	12	„	„	4	„	9	1	3	„	4
Over te brengen		63	1	1	31	10	15	5	1	22	10	24	1	5

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gearbeid.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	7	21	12	9	6	„	17	7	5	4	14	3	5	„	„	„	
„	„	„	18	5	„	„	„	2	2	14	4	1	„	„	„	„	
„	„	„	4	„	„	„	„	„	2	1	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	2	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	5	2	1	„	„	„	1	3	3	1	„	„	„	„	
„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	
„	„	„	13	1	„	„	„	„	„	4	10	„	„	„	„	„	
„	„	„	5	2	„	„	„	„	„	„	5	2	„	„	„	„	
„	„	1	14	2	„	„	„	1	1	7	8	„	„	„	„	„	
„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	
„	„	„	2	3	1	„	„	„	„	„	3	3	„	„	„	„	
„	7	22	80	26	10	„	17	10	12	38	51	12	5	„	„	„	
„	„	„	5	2	1	3	„	„	„	4	3	1	„	3	11	11	
„	„	„	6	2	„	2	„	„	„	5	2	1	„	2	10	10	
„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	1	2	2	
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	
„	„	„	1	2	„	19	„	„	1	„	„	„	2	19	20	„	
„	„	„	2	1	6	8	„	„	„	2	1	„	6	8	14	„	
„	„	„	16	7	7	33	„	„	1	12	6	3	8	33	58	24	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland: Z. Noord-Holland: N. Utrecht: U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid eindigt n. m.						de arbeid aanvangt v. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren
Overgebracht		63	1	1	31	10	15	5	1	22	10	24	1	5
Olieslagerijen en oliefabrieken	U.	3	„	„	„	2	1	„	„	„	2	1	„	„
Diversen	Z.	5	„	„	3	2	„	„	„	1	2	2	„	„
Idem	N.	4	„	1	2	1	„	„	„	„	3	1	„	„
Idem	U.	3	„	„	3	„	„	„	„	„	1	2	„	„
Totaal . . .		78	1	2	39	15	16	5	1	23	18	30	1	5
Groep 16.														
Meel- en broodfabrieken (bakkerijen)	Z.	38	2	6	17	2	5	6	1	5	8	12	6	6
Idem	N.	22	1	2	16	1	1	1	2	8	4	6	1	1
Idem	U.	3	„	„	1	„	„	2	„	1	„	„	„	2
Pelmolens, rijst, gort, enz.	Z.	5	„	1	4	„	„	„	„	„	1	4	„	„
Idem	N.	7	2	.	4	„	1	„	1	„	„	6	„	„
Koek- en banketbakkerijen	Z.	6	„	„	1	5	„	„	„	„	„	3	3	„
Suikerfabrieken en fabrieken van suikerwerken	Z.	7	„	2	1	3	1	„	„	1	2	4	„	„
Idem	N.	6	„	„	5	„	1	„	„	4	„	2	„	„
Stijfselfabrieken	N.	8	„	7	1	„	„	„	„	2	2	4	„	„
Cacao- en chocoladefabrieken	Z.	4	„	„	2	2	„	„	„	1	2	1	„	„
Idem	N.	13	„	1	9	3	„	„	2	3	5	3	„	„
Koffiebewerking	N.	8	„	„	5	3	„	„	„	4	2	1	1	„
Over te brengen		127	5	19	66	19	9	9	6	29	26	46	11	9

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gearbeid.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3\frac{3}{4}$ uur.	$3\frac{1}{2}$ of $3\frac{1}{4}$ uur.	3 of $2\frac{3}{4}$ uur.	$2\frac{1}{2}$ of $2\frac{1}{4}$ uur.	2 of $1\frac{3}{4}$ uur.	$1\frac{1}{2}$ of $1\frac{1}{4}$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	„	„	16	7	7	33	„	„	1	12	6	3	8	33	58	24	
„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	
„	„	1	4	„	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	
„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	2	1	„	1	„	1	„	
„	„	„	2	1	„	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	„	
„	„	1	24	10	7	36	„	„	2	19	8	4	9	36	59	24	
„	„	1	14	6	8	9	„	„	2	6	6	7	6	11	21	13	
„	„	„	3	2	5	12	„	„	„	1	2	2	5	12	18	14	
„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	1	2	3	3	
„	„	„	4	„	1	„	„	„	„	„	4	1	„	„	1	„	
„	„	„	5	„	2	„	„	„	„	2	3	„	2	„	6	[1]) 4	[1]) Enkele uren.
„	„	„	2	1	3	„	„	„	„	2	2	2	„	„	„	„	
„	„	„	2	3	1	1	„	„	„	2	„	3	1	1	3	1	
„	„	„	5	1	„	„	„	„	2	„	3	1	„	„	6	„	
„	„	„	1	7	„	„	„	„	„	4	3	1	„	„	1	„	
„	„	1	2	1	„	„	„	„	„	3	„	„	1	„	„	„	
„	„	3	5	1	4	„	„	„	5	„	2	3	3	„	„	„	
„	„	„	2	6	„	„	„	„	1	„	3	3	„	1	„	„	
„	„	5	45	28	25	24	„	„	10	20	28	23	19	27	59	35	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt v. m.						de arbeid eindigt n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of voor 8 uur.	8 uur of voor 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Overgebracht		127	5	19	66	19	9	9	6	29	26	46	11	9
Kunstboterfabrieken en fabrieken van verduurzaamdelevensmiddelen.	Z.	8	„	3	5	„	„	„	„	„	2	6	„	„
Idem.	N.	5	„	„	5	„	„	„	„	„	1	4	„	„
Vischbewerking.	N.	4	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	4
Fabrieken voor zuivelbereiding	Z.	16	5	5	5	„	„	1	1	5	4	4	1	1
Idem.	N.	6	„	2	4	„	„	„	„	„	1	4	1	„
Vruchtensapfabrieken .	Z.	5	„	4	„	1	„	„	„	„	4	„	1	„
Branderijen, distilleerderijen en spiritusfabrieken	Z.	24	7	4	9	3	„	1	5	10	4	3	1	1
Likeurstokerijen.	N.	4	„	„	3	1	„	„	1	1	„	2	„	„
Bierbrouwerijen.	Z.	15	„	7	8	„	„	„	„	1	7	4	3	„
Idem.	N.	11	„	7	4	„	„	„	„	1	7	3	„	„
Idem.	U.	4	„	3	1	„	„	„	„	„	3	„	1	„
Sigaren- en tabaksfabrieken.	Z.	69	„	„	32	35	1	1	„	2	19	47	„	1
Idem.	N.	41	„	„	16	21	4	„	2	8	12	18	1	„
Idem.	U.	18	„	„	5	12	1	„	„	„	12	6	„	„
Diversen	Z.	17	1	3	10	1	„	2	„	2	5	4	4	2
Idem.	N.	14	„	„	8	5	1	„	„	7	3	4	„	„
Idem.	U.	3	„	„	2	„	1	„	„	„	1	2	„	„
Totaal . . .		391	18	57	183	98	17	18	15	66	111	157	24	18

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
„	„	5	45	28	25	24	„	„	10	20	28	23	19	27	59	35	
„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	5	3	„	„	„	[1]) 1	„	[1]) Enkele weken.
„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	2	2	1	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	
„	1	„	9	2	2	2	„	„	2	7	5	1	„	1	„	3	
„	„	„	4	„	2	„	1	„	1	2	1	„	1	„	„	3	
„	„	1	3	1	„	„	„	„	2	1	2	„	„	„	„	„	
„	1	„	4	8	3	8	„	1	5	3	6	6	2	1	5	[2]) 5	[2]) Enkele uren.
„	„	„	2	1	„	1	„	„	2	„	„	„	1	1	„	„	
„	„	„	11	3	1	„	1	2	3	5	4	„	„	„	„	„	
„	„	„	10	1	„	„	„	1	4	3	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	4	„	„	„	„	„	1	3	„	„	„	„	„	„	
„	„	1	38	9	20	1	„	1	4	31	14	18	„	1	„	„	
„	„	„	2	12	26	1	„	„	„	2	8	16	14	1	„	„	
„	„	„	3	6	9	„	„	„	1	„	10	7	„	„	„	„	
„	„	„	13	2	2	„	1	1	2	4	6	3	„	„	„	„	
„	„	„	5	5	3	1	„	„	1	1	5	3	3	1	„	„	
„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	
„	2	7	169	78	93	42	3	6	38	90	99	78	40	37	65	46	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht . . . . . . U.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid eindigt n. m.						de arbeid aanvangt v. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Recapitulatie.														
Groep 1.	„	196	20	59	104	4	1	8	„	72	55	57	4	8
„ 2.	„	134	„	2	49	79	4	„	5	28	46	50	5	„
„ 3.	„	48	„	21	22	5	„	„	„	3	9	32	4	„
„ 4.	„	40	„	6	26	6	2	„	2	15	11	10	2	„
„ 5.	„	193	„	53	118	17	3	2	2	28	53	93	15	2
„ 6.	„	133	1	42	56	19	15	„	2	9	23	83	16	„
„ 7.	„	4	„	„	2	2	„	„	„	„	2	2	„	„
„ 8.	„	10	„	1	9	„	„	„	„	1	4	5	„	„
„ 9.	„	14	1	7	4	„	„	2	1	3	4	4	„	2
„ 10.	„	108	„	25	75	8	„	„	2	6	30	63	7	„
„ 11.	„	24	1	2	17	4	„	„	1	6	13	4	„	„
„ 12.	„	60	„	26	31	3	„	„	1	11	28	20	„	„
„ 13.	„	65	„	4	54	7	„	„	4	8	24	29	„	„
„ 14.	„	145	10	44	78	10	3	„	23	17	71	33	1	„
„ 15.	„	78	1	2	39	15	16	5	1	23	18	30	1	5
„ 16.	„	391	18	57	183	98	17	18	15	66	111	157	24	18
Algemeen totaal . .	„	1643	52	351	867	277	61	35	59	296	502	672	79	35

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geen of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geen of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
4	6	1	90	11	3	81	13	9	21	41	26	3	2	81	84	65	
„	„	„	60	56	18	„	1	2	11	50	41	4	25	„	2	2	
„	„	„	31	16	1	„	„	„	1	26	17	4	„	„	„	„	
„	„	1	22	14	2	1	„	1	6	10	9	9	4	1	7	6	
„	3	„	137	28	23	2	1	6	4	65	86	20	9	2	1	„	
1	10	18	68	22	14	„	1	2	18	51	39	13	9	„	„	1	
„	„	„	2	1	1	„	„	1	„	1	1	1	„	„	„	„	
„	„	„	8	2	„	„	„	„	„	7	3	„	„	„	„	„	
„	„	„	8	5	„	1	„	„	3	4	3	3	„	1	11	8	
„	„	„	86	18	4	„	„	„	3	59	37	7	2	„	„	1	
„	„	3	11	7	3	„	„	1	6	6	5	3	3	„	1	„	
„	„	„	47	12	1	„	„	„	1	15	40	4	„	„	„	„	
„	„	„	44	16	5	„	„	„	„	19	35	10	1	„	„	„	
„	7	22	80	26	10	„	17	10	12	38	51	12	5	„	„	„	
„	„	1	24	10	7	36	„	„	2	19	8	4	9	36	59	24	
„	2	7	169	78	93	42	3	6	38	90	99	78	40	37	65	46	
5	28	53	887	322	185	163	36	38	126	501	500	175	109	158	230	153	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche werktijd van									
					9 uur of minder.		$9\frac{1}{2}$ uur		10 uur.		$10\frac{1}{2}$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Groep 1.														
Aardewerkfabrieken en pottenbakkerijen . . .	Z.	10	„	„	„	„	„	„	1	38	„	„	„	„
Tabakspijpenfabrieken .	Z.	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diamantslijperijen . . .	N.	63	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	66
Glasblazerijen	Z.	11	„	„	„	„	2	198	„	„	2	90	6	300
Dakpan- en tegelfabrieken.	Z.	7	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	17
Idem.	U.	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Steenfabrieken.	Z.	6	„	29	„	„	2	65	3	93	3	151	5	162
Idem.	U.	„	„	14	„	„	1	23	3	145	1	32	4	126
Steenhouwerijen en zagerijen	Z.	7	„	„	„	„	„	„	„	„	2	23	„	„
Idem.	N.	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diversen †	Z.	9	„	1	„	„	„	„	1	263	„	„	3	40
Idem.	N.	9	„	„	„	„	1	6	„	„	„	„	3	59
Idem.	U.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	48
Totaal . . .		132	„	64	„	„	6	292	8	539	8	296	24	818
Groep 2.														
Boekbinderijen	Z.	5	„	1	„	„	„	„	1	32	3	47	1	10
Idem.	N.	3	„	1	„	„	„	„	2	75	„	„	2	123
Boek- en courantdrukkerijen, steendrukkerijen	Z.	55	„	3	2	144	2	53	13	459	22	612	9	293
Over te brengen		63	„	5	2	144	2	53	16	566	25	659	12	426

betreffende werkzaamheden in den zomer of het werkseizoen.

het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
4	64	4	49	"	"	"	"	1	12	"	"	"	"	10	163	
2	80	1	40	1	98	2	36	"	"	1	24	"	"	7	278	
"	"	66	6 455	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	67	6 521	
1	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11	628	
"	"	"	"	2	29	2	23	2	27	2	39	"	"	9	135	
"	"	3	133	"	"	"	"	"	"	4	76	"	"	7	209	
9	259	8	292	4	90	"	"	"	"	1	11	"	"	35	1 123	
2	39	1	26	1	29	1	48	"	"	"	"	"	"	14	468	
"	"	4	67	1	61	"	"	"	"	"	"	"	"	7	151	
"	"	3	53	3	80	1	30	"	"	"	"	"	"	7	163	
2	10	1	20	1	23	2	32	"	"	"	"	"	"	10	388	† Zie blz. 393.
2	39	1	19	1	55	1	7	"	"	"	"	"	"	9	187	
1	12	1	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	68	
23	543	93	7 162	14	465	9	176	3	39	8	150	"	"	196	10 480	
1	21	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	110	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	198	
7	193	2	42	1	16	"	"	"	"	"	"	"	"	58	1 812	
8	214	2	42	1	16	"	"	"	"	"	"	"	"	68	2 120	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door: Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Aantal bedrijven waarin de dagelijksche — 9 uur of minder. Bedrijven.	Personen.	$9^1/_2$ uur. Bedrijven.	Personen.	10 uur. Bedrijven.	Personen.	$10^1/_2$ uur. Bedrijven.	Personen.	11 uur. Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		63	„	5	2	144	2	53	16	566	25	659	12	426
Boek- en courantdrukkerijen, steendrukkerijen	N.	54	„	2	4	157	2	59	32	1 440	8	136	3	128
Idem.	U.	8	„	„	„	„	„	„	„	„	1	22	3	58
Lettergieterijen	N.	2	„	„	„	„	„	„	1	73	„	„	„	„
Totaal . . .		127	„	7	6	301	4	112	49	2 079	34	817	18	612
Groep 3.														
Molenmakerijen	N.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Timmerlieden (werkplaatsen van).	Z.	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	25
Idem.	N.	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Schilders	N.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem	U.	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	12
Behangers en stoffeerders (werkplaatsen van)	Z.	1	„	6	1	14	1	11	„	„	„	„	„	„
Diversen	Z.	5	„	„	„	„	1	64	„	„	„	„	1	18
Idem	N.	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal . . .		40	„	8	1	14	2	75	„	„	„	„	4	55
Groep 4.														
Loodwitfabrieken	Z.	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	8
Verffabrieken en verfhoutmolens	N.	6	„	„	„	„	1	5	„	„	1	4	4	44
Diversen	Z.	11	„	1	2	25	1	72	4	214	2	151	1	3
Over te brengen		23	„	1	2	25	2	77	4	214	3	155	6	55

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
8	214	2	42	1	16	"	"	"	"	"	"	"	"	68	2 120	
4	105	2	33	"	"	1	11	"	"	"	"	"	"	56	2 069	
4	261	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	341	
"	"	1	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	113	
16	580	5	115	1	16	1	11	"	"	"	"	"	"	134	4 643	
1	18	"	"	1	20	1	42	"	"	"	"	"	"	3	80	
3	76	2	36	5	241	2	28	"	"	"	"	"	"	14	386	
"	"	2	32	2	40	7	129	"	"	"	"	"	"	11	201	
1	12	1	11	1	18	"	"	"	"	"	"	"	"	3	41	
1	21	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	33	
2	62	"	"	1	15	"	"	1	7	1	21	"	"	7	130	
2	77	1	14	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	173	
1	11	"	"	2	52	"	"	"	"	"	"	"	"	3	63	
11	277	6	93	12	366	10	199	1	7	1	21	"	"	48	1 107	
2	37	1	8	2	50	"	"	"	"	"	"	"	"	6	103	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	53	
1	11	"	"	"	"	"	"	"	"	1	10	"	"	12	486	
3	48	1	8	2	50	"	"	"	"	1	10	"	"	24	642	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		23	„	1	2	25	2	77	4	214	3	155	6	55
Diversen	N.	10	„	1	1	30	„	„	„	„	7	157	2	121
Idem	U.	4	„	1	„	„	„	„	1	13	1	1	1	60
Totaal ...		37	„	3	3	55	2	77	5	227	11	313	9	236
Groep 5.														
Houtzagerijen	Z.	19	„	„	„	„	„	„	„	„	2	46	4	58
Idem	N.	33	„	„	„	„	1	6	11	147	8	111	4	92
Idem	U.	3	„	1	„	„	„	„	„	„	1	7	1	9
Timmerfabrieken	N.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	11
Kuiperijen	Z.	29	„	„	1	12	2	42	2	22	1	57	6	80
Idem	N.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	24	„	„
Meubelfabrieken	Z.	11	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	2	165
Idem	N.	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	50
Borstelhoutenfabriek en borstelwerkmakerijen	Z.	6	„	1	„	„	„	„	1	14	1	28	2	40
Idem	N.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Houtdraaierijen	Z.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kistenmakerijen.....	Z.	9	„	„	1	25	1	35	„	„	1	29	1	26
Idem	N.	7	„	„	„	„	„	„	1	27	3	50	1	17
Lijstenmakerijen	N.	7	„	„	„	„	„	„	1	17	„	„	1	8
Kurkenfabrieken	Z.	4	„	„	„	„	1	85	1	15	1	39	„	„
Mandenmakerijen....	Z.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diversen	Z.	12	„	1	„	„	„	„	1	4	1	23	1	19
Over te brengen		171	„	8	2	37	5	168	18	146	20	414	25	575

het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
3	48	1	8	2	50	„	„	„	„	1	10	„	„	24	642	
1	111	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	419	
1	13	1	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	136	
5	172	2	24	2	50	„	„	„	„	1	10	„	„	40	1 197	
„	„	3	87	2	18	6	99	1	22	1	8	„	„	19	338	
2	25	„	„	1	17	5	108	1	7	„	„	„	„	33	513	
„	„	1	43	„	„	1	23	„	„	„	„	„	„	4	82	
1	80	1	70	2	256	„	„	„	„	„	„	„	„	5	417	
6	160	2	81	4	54	3	40	„	„	2	38	„	„	29	586	
2	47	„	„	1	34	„	„	„	„	„	„	„	„	4	105	
9	364	4	221	1	12	„	„	„	„	„	„	„	„	16	762	
4	179	2	58	1	9	1	26	„	„	„	„	„	„	9	322	
„	„	2	27	1	14	„	„	„	„	„	„	„	„	7	123	
2	69	3	30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	99	
2	14	1	11	„	„	1	5	„	„	„	„	„	„	4	30	
2	33	3	113	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	261	
„	„	2	32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	126	
„	„	3	43	1	49	1	16	„	„	„	„	„	„	7	133	
1	28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	167	
„	„	„	„	1	28	1	20	1	13	1	13	„	„	4	74	
„	„	4	74	3	46	2	45	1	19	„	„	„	„	13	230	
31	999	31	890	18	537	21	382	4	61	4	59	„	„	179	4 368	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .: Z. Noord-Holland. N. Utrecht. ..... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Hedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		171	„	8	2	37	5	168	18	246	20	414	25	575
Diversen	N.	9	„	„	„	„	„	„	2	24	„	„	4	49
Idem	U.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal ...		185	„	8	2	37	5	168	20	170	20	414	29	624
Groep 6.														
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel. . .	Z.	2	2	13	3	38	2	48	4	318	2	70	1	13
Idem.	N.	4	6	4	4	58	„	„	4	262	1	52	„	„
Hoeden- en pettenfabrieken	N.	2	„	4	„	„	2	70	„	„	„	„	„	„
Bedden- en matrassenfabrieken	Z.	5	„	5	1	7	„	„	1	30	2	26	2	33
Bleekerijen, strijkerijen, enz.	Z.	„	„	36	„	„	„	„	4	117	„	„	4	63
Idem.	N.	„	„	31	„	„	1	48	„	„	„	„	2	31
Idem.	U.	„	„	9	„	„	„	„	1	13	„	„	4	69
Diversen	Z.	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	30
Idem.	N.	1	„	3	„	„	„	„	„	„	2	39	„	„
Idem.	U.	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal ...		19	8	106	8	103	5	166	14	740	7	187	14	239
Groep 7.														
Diversen	Z.	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	34	„	„
Idem	U.	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	10	„	„
Totaal ...		4	„	„	„	„	„	„	„	„	2	44	„	„

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
31	999	31	890	18	537	21	382	4	61	4	59	„	„	179	4 368	
„	„	2	28	1	9	„	„	„	„	„	„	„	„	9	110	
1	35	1	8	1	10	1	11	„	„	1	20	„	„	5	84	
32	1 034	34	926	20	556	22	393	4	61	5	79	„	„	193	4 562	
1	14	4	94	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17	595	
1	47	2	60	„	„	2	32	„	„	„	„	„	„	14	511	
„	„	1	23	1	9	1	29	„	„	1	57	„	„	6	188	
2	7	1	3	1	17	„	„	„	„	„	„	„	„	10	123	
7	129	8	143	10	128	2	15	„	„	1	13	„	„	36	608	
5	84	2	18	10	143	11	179	„	„	„	„	„	„	31	503	
„	„	2	37	„	„	„	„	2	16	„	„	„	„	9	135	
1	3	1	5	1	15	„	„	„	„	„	„	„	„	4	53	
„	„	1	10	1	7	„	„	„	„	„	„	„	„	4	56	
„	„	1	14	„	„	„	„	1	13	„	„	„	„	2	27	
17	284	23	407	24	319	16	255	3	29	2	70	„	„	133	2 799	
„	„	1	32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	66	
„	„	1	35	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	45	
„	„	2	67	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	111	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Groep 8.														
Leder- en caoutchouc-bewerking	Z.	6	„	„	„	„	„	„	„	„	1	14	„	„
Diversen	N.	3	„	„	„	„	„	„	1	17	„	„	„	„
Idem	U.	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	11
Totaal ...		10	„	„	„	„	„	„	1	17	1	14	1	11
Groep 9.														
Zoutziederijen	Z	6	„	„	„	„	„	„	1	13	1	20	2	23
Idem	N.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diversen	Z.	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem	N.	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	12	„	„
Idem (Lood- en zink-pletterij)	U.	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal ...		14	„	„	„	„	„	„	1	13	2	32	2	23
Groep 10.														
Goud- en zilverwerken-fabrieken	Z.	3	„	„	„	„	1	33	„	„	1	124	„	„
Idem	N.	3	„	1	„	„	„	„	2	32	1	10	1	16
Idem en 's Rijks munt	U.	3	„	1	„	„	„	„	1	64	„	„	1	23
Koperslagerijen, metaal-warenfabrieken, enz.	Z.	10	„	„	„	„	„	„	„	„	2	25	„	„
Idem.........	N.	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	15
IJzer, koper- en metaal-gieterijen, enz.....	Z.	14	„	„	1	2	„	„	1	9	1	13	3	47
Over te brengen		41	„	2	1	2	1	33	4	105	5	172	6	101

werktijd van het daarnevens vermeide aantal personen bedraagt																Aanmerkingen.
$11^1/_2$ uur.		12 uur.		$12^1/_2$ uur.		13 uur.		$13^1/_2$ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
4	125	1	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	151	
2	28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	45	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	11	
6	153	1	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	207	
„	„	2	31	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	87	
1	16	1	14	„	„	„	„	„	„	„	„	2	11	4	41	
„	„	„	„	1	5	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5	
„	„	1	27	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	39	
„	„	1	113	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	113	
1	16	5	185	1	5	„	„	„	„	„	„	2	11	14	285	
„	„	1	21	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	178	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	58	
1	29	1	43	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	159	
5	137	„	„	2	25	1	20	„	„	„	„	„	„	10	207	
1	12	6	243	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	270	
2	776	3	256	2	177	1	157	„	„	„	„	„	„	14	1 437	
9	954	11	563	4	202	2	177	„	„	„	„	„	„	43	2 309	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht .... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche werktijd van									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		41	„	2	1	2	1	33	4	105	5	172	6	101
IJzer-, koper- en metaalgieterijen, enz.. .	N.	7	„	„	„	„	„	„	„	„	2	87	1	31
Smederijen.	Z.	31	„	„	„	„	„	„	„	„	2	29	2	80
Idem.	N.	12	„	„	„	„	„	„	„	„	2	16	1	26
Idem.	U.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	1	15	„	„
Diversen	Z.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	41
Idem.	N.	3	„	„	„	„	1	10	„	„	„	„	„	„
Idem.	U.	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	119
Totaal . . .		105	„	3	1	2	2	43	4	105	12	319	14	398
Groep 11.														
Papierfabrieken.	Z.	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem.	N.	3	„	3	1	19	3	142	1	8	„	„	„	„
Kartonnagefabrieken. .	N.	2	„	2	„	„	„	„	1	27	2	45	1	33
Papieren zakkenplakkerij	N.	6	„	3	„	„	„	„	4	66	1	22	4	70
Diversen	Z.	„	„	2	1	97	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal . . .		11	„	13	2	116	3	142	6	101	3	67	5	103
Groep 12.														
Scheepmakerijen	Z.	24	„	1	„	„	„	„	2	379	3	506	4	551
Idem.	N.	18	„	„	„	„	„	„	7	408	1	180	1	38
Rijtuigfabrieken.	Z.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	13	„	„
Idem.	N.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	17
Over te brengen		51	„	1	„	„	„	„	9	787	5	699	6	606

het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
9	954	11	343	4	202	2	177	„	„	„	„	„	„	43	2 309	
2	42	2	139	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	299	
9	304	9	141	6	65	2	28	1	20	„	„	„	„	31	667	
„	„	1	14	5	95	3	52	„	„	„	„	„	„	12	203	
2	46	2	29	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	90	
1	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	50	
„	„	2	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	30	
2	70	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	189	
25	1 425	27	906	15	362	7	257	1	20	„	„	„	„	108	3 837	
„	„	3	59	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	59	
„	„	1	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	185	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	105	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	158	
1	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	114	
1	17	4	75	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	621	
2	57	9	928	„	„	4	294	1	18	„	„	„	„	25	2 733	
5	1 308	2	874	1	61	1	19	„	„	„	„	„	„	18	2 888	
1	17	1	20	1	55	„	„	„	„	„	„	„	„	4	105	
1	130	2	60	„	„	1	32	„	„	„	„	„	„	5	239	
9	1 512	14	1 882	2	116	6	345	1	18	„	„	„	„	52	5 965	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht ...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche werktijd van									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		51	"	1	"	"	"	"	9	787	5	699	6	606
Rijtuigfabrieken.	U.	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	73
Diversen	Z.	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem.	N.	3	"	"	1	37	"	"	1	21	"	"	"	"
Totaal . . .		59	"	1	1	37	"	"	10	808	5	699	8	679
Groep 13.														
Fabrieken van stoom- en andere werktuigen, enz.	Z.	12	"	1	"	"	"	"	1	22	2	62	8	460
Idem.	N.	15	"	1	"	"	"	"	2	747	1	190	4	808
Idem.	U.	5	"	"	"	"	"	"	2	496	"	"	"	"
Fabrieken van instrumenten en toestellen.	Z.	7	"	1	"	"	"	"	1	43	1	61	3	47
Werkplaatsen voor wapens en oorlogsmaterieel	Z.	5	"	"	"	"	1	63	3	405	"	"	"	"
Diversen	Z.	8	"	1	"	"	1	41	"	"	2	25	2	56
Totaal . . .		61	"	4	"	"	2	104	9	1713	6	338	17	1371
Groep 14.														
Vlasbrakerijen, zwingelarijen en hekelarijen.	Z.	8	"	25	22	552	5	152	3	100	1	34	1	36
Garen- en sajetfabrieken	Z.	3	"	10	"	"	1	19	1	29	"	"	4	363
Spinnerijen en weverijen	N.	1	"	5	"	"	1	22	"	"	"	"	3	71
Zeildoekfabrieken. . . .	N.	1	"	2	"	"	"	"	1	19	"	"	2	64
Over te brengen		13	"	42	22	552	7	193	5	148	1	34	10	534

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

$11^1/_2$ uur.		12 uur.		$12^1/_2$ uur.		13 uur.		$13^1/_2$ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
9	1512	14	1882	2	116	6	345	1	18	„	„	„	„	52	5 965	
„	„	1	19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	92	
1	16	1	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	41	
1	150	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	208	
11	1678	16	1926	2	116	6	345	1	18	„	„	„	„	60	6 306	
1	16	8	1686	2	124	„	„	„	„	„	„	„	„	22	2 370	
2	125	4	170	2	181	1	12	„	„	„	„	„	„	16	2 233	
3	424	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	920	
3	41	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	192	
1	47	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	515	
1	22	2	51	„	„	1	6	„	„	„	„	„	„	9	201	
11	675	14	1907	4	305	2	18	„	„	„	„	„	„	65	6 431	
„	„	1	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	33	899	
4	249	1	19	„	„	1	30	„	„	1	23	„	„	13	732	
1	241	1	23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	357	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	83	
5	675	3	67	„	„	1	30	„	„	1	23	„	„	55	2 071	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland: Z. Noord-Holland: N. Utrecht: U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		13	„	42	22	552	7	193	5	148	1	34	10	534
Tapijtfabrieken	N.	7	„	16	„	„	1	49	2	64	6	236	4	121
Idem	U.	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	3	85
Wollen dekenfabrieken.	Z.	„	„	5	„	„	1	134	1	48	„	„	1	291
Brei-inrichtingen, nettenbreierijen, kaarsenpittenvlechterijen, enz.	Z.	„	2	6	1	24	1	39	1	27	3	73	2	107
Passementfabrieken	N.	„	„	3	„	„	„	„	„	„	1	23	„	„
Katoenververij en drukkerij	N.	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Touwslagerijen	Z.	10	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	2	45
Idem	N.	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diversen	Z.	6	„	11	„	„	„	„	1	51	5	285	3	589
Idem	N.	1	„	1	1	18	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem	U.	2	„	4	„	„	1	55	„	„	„	„	2	305
Totaal . . .		48	2	95	24	594	11	470	10	338	16	651	27	2 077
Groep 15.														
Gasfabrieken	Z.	11	„	„	„	„	2	402	4	71	„	„	1	27
Idem	N.	10	„	„	„	„	1	6	2	66	3	233	„	„
Stearinekaarsenfabrieken	Z.	„	„	2	„	„	„	„	1	474	„	„	„	„
Idem	N.	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	314
Olieslagerijen en oliefabrieken	Z.	22	„	„	„	„	„	„	„	„	1	7	2	84
Idem	N.	17	„	„	1	6	„	„	„	„	„	„	1	54
Over te brengen		60	„	3	3	6	3	408	7	611	4	250	5	479

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
5	490	3	67	"	"	1	30	"	"	1	23	"	"	55	2 071	
10	288	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	23	758	
1	16	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	101	
1	49	1	86	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	608	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	270	
1	19	"	"	1	25	"	"	"	"	"	"	"	"	3	67	
"	"	1	233	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	233	
2	90	4	136	1	31	5	162	"	"	"	"	"	"	14	464	
"	"	5	71	2	31	"	"	"	"	"	"	"	"	7	102	
4	332	3	20	"	"	1	22	"	"	"	"	"	"	17	1 299	
"	"	"	"	1	14	"	"	"	"	"	"	"	"	2	32	
1	90	2	792	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	1 242	
25	1 374	19	1 405	5	101	7	214	"	"	1	23	"	"	145	7 247	
2	223	2	47	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11	770	
"	"	3	271	1	11	"	"	"	"	"	"	"	"	10	587	
"	"	1	469	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	943	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	314	
1	39	16	374	"	"	"	"	"	"	1	7	1	7	22	518	
7	140	4	71	"	"	"	"	"	"	4	24	"	"	17	295	
10	402	26	1 232	1	11	"	"	3	"	5	31	1	7	63	3 427	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie Zuid-Holland : Z. Noord-Holland : N. Utrecht .... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksch									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		60	„	3	1	6	3	408	7	611	4	240	5	479
Olieslagerijen en oliefabrieken	U.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Diversen	Z.	3	„	2	„	„	1	25	1	23	2	38	„	„
Idem.	N.	2	„	2	„	„	„	„	„	„	1	9	1	79
Idem.	U.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	20
Totaal . . .		71		7	1	6	4	433	8	634	7	287	8	578
Groep 16.														
Meel- en broodfabrieken (bakkerijen)	Z.	38	„	„	2	20	„	„	„	„	3	73	2	141
Idem.	N.	20	„	2	„	„	„	„	1	46	„	„	2	77
Idem.	U.	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pelmolens, rijst, gort, enz.	Z.	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem.	N.	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Koek- en banketbakkerijen	Z.	5	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Suikerfabrieken en fabrieken van suikerwerken.	Z.	5	„	2	„	„	„	„	„	„	2	123	1	7
Idem.	N.	6	„	„	„	„	„	„	2	546	2	515	1	351
Stijfselfabrieken.	N.	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	7
Cacao- en chocoladefabrieken	Z.	1	„	3	„	„	„	„	„	„	2	84	2	130
Idem.	N.	4	„	9	„	„	„	„	2	39	3	60	4	216
Koffiebewerking.	N.	5	„	3	„	„	1	23	1	13	3	19	1	5
Over te brengen		107	„	20	2	20	1	23	6	644	15	374	14	934

werktijd van het daarnevens vermeide aantal personen bedraagt																Aanmerkingen.
11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
10	402	26	1 232	1	11	"	"	"	"	5	31	1	7	63	3 427	
"	"	3	124	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	124	
1	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	126	
1	32	"	"	1	17	"	"	"	"	"	"	"	"	4	137	
"	"	1	151	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	171	
12	474	30	1 507	2	28	"	"	"	"	5	31	1	7	78	3 985	
6	172	14	297	4	78	2	26	1	37	3	37	1	5	38	886	
1	6	8	450	2	247	3	69	"	"	5	68	"	"	22	963	
1	59	1	27	"	"	1	16	"	"	"	"	"	"	3	102	
1	7	3	85	1	3	"	"	"	"	"	"	"	"	5	95	
"	"	2	75	"	"	2	72	2	8	1	24	"	"	7	179	
3	171	1	3	"	"	2	21	"	"	"	"	"	"	6	195	
1	294	1	136	1	15	1	13	"	"	"	"	"	"	7	588	
"	"	1	265	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	1 677	
2	28	2	16	1	13	1	6	1	9	"	"	"	"	8	79	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	214	
4	566	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	13	881	
"	"	1	86	"	"	"	"	1	16	"	"	"	"	8	162	
19	1 303	34	1 440	9	356	12	223	5	70	9	129	1	5	127	6 021	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord-Holland. N. Utrecht..... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Overgebracht		107	„	20	2	20	1	23	6	644	15	374	14	934
Fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen.	Z.	3	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Idem.	N.	1	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Vischbewerking.	N.	1	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kunstboterfabrieken en fabrieken voor zuivelbereiding	Z.	14	„	2	„	„	2	200	2	87	„	„	1	2
Idem.	N.	5	„	1	„	„	1	77	„	„	„	„	„	„
Vruchtensapfabrieken .	Z.	1	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	16
Branderijen, distilleerderijen en spiritusfabrieken	Z.	23	„	1	2	11	„	„	4	325	8	168	3	117
Likeurstokerijen.	N.	4	„	„	„	„	„	„	1	5	1	48	1	17
Bierbrouwerijen.	Z.	15	„	„	„	„	„	„	3	30	2	47	1	8
Idem.	N.	10	„	1	„	„	„	„	„	„	2	19	3	330
Idem.	U.	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1	8	„	„
Sigaren- en tabaksfabrieken.	Z.	48	„	21	„	„	4	660	9	305	18	623	9	184
Idem.	N.	36	„	5	1	6	1	108	3	100	8	268	7	204
Idem.	U.	15	„	3	„	„	„	„	2	289	6	144	7	283
Diversen	Z.	13	„	4	„	„	„	„	2	19	4	244	3	23
Idem.	N.	11	„	3	2	20	„	„	2	30	3	26	4	153
Idem.	U.	1	„	2	„	„	„	„	1	97	1	39	„	„
Totaal . . .		312	„	79	7	57	9	1 068	35	1 931	69	2 508	54	2 271

het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
19	1 303	34	1 440	9	356	12	223	5	70	9	129	1	5	127	6 021	
3	317	3	48	2	18	„	„	„	„	„	„	„	„	8	383	
1	48	3	32	1	7	„	„	„	„	„	„	„	„	5	87	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	49	4	49	
3	75	4	163	2	17	1	20	„	„	1	22	„	„	16	586	
2	33	1	25	„	„	2	53	„	„	„	„	„	„	6	188	
1	14	3	70	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	100	
2	33	3	60	„	„	1	7	1	5	„	„	„	„	24	726	
1	18	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	88	
4	230	1	6	2	18	1	10	„	„	1	32	„	„	15	381	
1	87	5	185	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	621	
1	21	1	20	„	„	1	9	„	„	„	„	„	„	4	58	
19	550	4	59	5	123	„	„	„	„	„	„	1	221	69	2 725	
9	278	10	320	1	19	1	20	„	„	„	„	„	„	41	1 323	
2	79	1	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18	809	
1	18	3	85	1	11	3	18	„	„	„	„	„	„	17	418	
1	10	2	70	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	309	
„	„	1	28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	164	
70	3 114	79	2 625	23	569	22	360	6	75	11	183	6	275	391	15 036	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Zuid-Holland .. Z. Noord Holland. N. Utrecht...... U.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Recapitulatie.														
Groep 1.	„	132	„	64	„	„	6	292	8	539	8	296	24	818
„ 2.	„	127	„	7	6	301	4	112	49	2079	34	817	18	612
„ 3.	„	40	„	8	1	14	2	75	„	„	„	„	4	55
„ 4.	„	37	„	3	3	55	2	77	5	227	11	346	9	236
„ 5.	„	185	„	8	2	37	5	168	20	270	20	414	29	624
„ 6.	„	19	8	106	8	103	5	166	14	740	7	187	14	239
„ 7.	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	2	44	„	„
„ 8	„	10	„	„	„	„	„	„	1	17	1	14	1	11
„ 9.	„	14	„	„	„	„	„	„	1	13	2	32	2	23
„ 10.	„	105	„	3	1	2	2	43	4	105	12	319	14	398
„ 11.	„	11	„	13	2	116	3	142	6	101	3	67	5	103
„ 12.	„	59	„	1	1	37	„	„	10	808	5	699	8	679
„ 13	„	61	„	4	„	„	2	104	9	1713	6	338	17	1371
„ 14	„	48	2	95	24	594	11	470	10	338	16	651	27	2077
„ 15.	„	71	„	7	1	6	4	433	8	634	7	287	8	578
„ 16	„	312	„	79	7	57	9	1068	35	1931	69	2508	54	2271
Algemeen totaal . .	„	1235	10	398	56	1322	55	3150	180	9515	203	7019	234	10095

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

$11^1/_2$ uur.		12 uur.		$12^1/_2$ uur.		13 uur.		$13^1/_2$ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
23	543	93	7162	14	465	9	176	3	39	8	150	„	„	196	10 480	
16	580	5	115	1	16	1	11	„	„	„	„	„	„	134	4 643	
11	277	6	93	12	366	10	199	1	7	1	21	„	„	48	1 107	
5	172	2	24	2	50	„	„	„	„	1	10	„	„	40	1 197	
32	1034	34	926	20	556	22	393	4	61	5	79	„	„	193	4 562	
17	284	23	407	24	319	16	255	3	29	2	70	„	„	133	2 799	
„	„	2	67	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	111	
6	153	1	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	207	
1	16	5	185	1	5	„	„	„	„	„	„	2	11	14	285	
25	1425	27	906	15	362	7	257	1	20	„	„	„	„	108	3 837	
1	17	4	75	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	621	
11	1678	16	1926	2	116	6	345	1	18	„	„	„	„	60	6 306	
11	675	14	1907	4	305	2	18	„	„	„	„	„	„	65	6 431	
25	1374	19	1405	5	101	7	214	„	„	1	23	„	„	145	7 247	
12	474	30	1507	2	28	„	„	„	„	5	31	1	7	78	3 985	
70	3114	79	2625	23	569	22	360	6	75	11	183	6	275	391	15 036	
266	11816	360	19342	125	3258	102	2228	19	249	34	567	9	293	1643	68 854	

